

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 24
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет», протокол № 1 від 08.09.2022 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,

видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2022

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підкамінна Л.В. НЕОЛОГІЗМИ В НАЗВАХ ПРОФЕСІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	7
Руснак Н.О., Струк І.М. ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН МОВНОЇ СИНОНІМІЇ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	12
Сокіл Б.М. УКРАЇНСЬКІ СВЯЩЕННИКИ ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ.....	18
Теглівець Ю.В. ІНТЕРНЕТ-МЕМ ЯК ОСОБЛИВА ОДИНИЦЯ КОМУНІКАЦІЇ.....	23
Тесліцька Г.І. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ ІЗ НАПІВПРЕДИКАТИВНИМИ АД'ЕКТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ.....	28
Трумко О.М., Горда О.М. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	32
Шабуніна В.В., Бутко Л.В., Сізова К.Л. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ РЕСУРСИ ДІАЛОГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ.....	38
Шуленок О.С. СЕМАНТИЧНІ Й СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ НАЗВАМИ СВІЙСЬКИХ ПТАХІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	43

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Круглій О.Р., Черняк О.П. ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ОСУДУ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМУНІКАТИВНО ЗНАЧИМОГО МОВЧАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ).....	48
Логінова Л.В., Осадча М.О. АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ.....	52
Оленяк М.Я. ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІ ІСТОТОЦЕНТРИЧНІ ТА ЗООЦЕНТРИЧНІ ОБРАЗНІ ПОРІВНЯННЯ РІВНОСТІ.....	57
Підлужна І.А. НОВІТНІ ЛЕКСЕМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМИ КОСМЕТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ).....	62
Pozdniakov O.V. SLANG AS MEANS OF COMMUNICATION AT DIFFERENT STAGES OF SOCIO-AGE DEVELOPMENT.....	65
Рубчак О.Б., Найдич С.Д. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ КОНВЕНЦІЙ ООН ТРАНСПОРТНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	69
Рудік І.В., Тер-Григорьян М.Г. ДИНАМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОЦІНОЧНИХ СУДЖЕНЬ.....	75
Сеньків О.М., Величко Н.О. ВИКОРИСТАННЯ КАТЕГОРІЇ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ ДЛЯ ЗОБРАЖЕННЯ ВТОРИННОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ЖАНРІ ФЕНТЕЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ГРАФІЧНОГО РОМАНУ КАЗУ КІБУЇШІ «ОХОРОНЕЦЬ КАМЕНЮ»).....	80
Скобнікова О.В., Смірнова О.В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>BEAUTY</i> (НА МАТЕРІАЛІ МУЛЬТФІЛЬМІВ КІНОСТУДІЇ DISNEY).....	85
Слаба О.В., Малиновська І.А. СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	89
Ткач В.О., Алексенко В.Ф. МЕТАФОРА У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ.....	94
Цобенко О.В. АНГЛОМОВНИЙ КОНЦЕПТ <i>JEWELLERY</i> : СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ.....	98
Шугасєв А.В., Мальченко М.С. ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>FREEDOM</i> У PR-ТЕКСТАХ.....	103

РОЗДІЛ 3

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Бойко Я.В. ЧИННИКИ КОГНІТИВНОГО ДИСОНАНСУ ЯК ФАКТОРУ ДІАХРОННОЇ МНОЖИННОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ ЧАСОВО ВІДДАЛЕНОГО ПЕРШОТВОРУ.....	107
---	-----

Голубенко Н.І. ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРСЕМІОТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОСТМОДЕРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	112
Калиновська І.М., Коляда Е.К. ПЕРЕКЛАД ЛЕКСИКИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ.....	117
Костенко Г.М. ЗАСОБИ КОМПЕНСАЦІЇ ЛІНГВО- І СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЛАКУН У ТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДУ.....	123
Левчук О.А. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ-НАЗВОЮ ОСОБИ ЗА РОДОМ ЗАНЯТЬ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	128
Myskiv Yu.Yu., Taran O.S. PECULIARITIES OF MEDICAL SLANG TRANSLATION INTO UKRAINIAN: CORPUS-BASED APPROACH (ON THE MATERIAL OF ADAM KAY'S BOOK "THIS IS GOING TO HURT: SECRET DIARIES OF A JUNIOR DOCTOR").....	133
Sheverun N.V., Nikolska N.V., Kositska O.M. LINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH ADVERTISEMENT SLOGANS AND METHODS OF THEIR TRANSLATION INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	138

РОЗДІЛ 4

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Бігдай М.О. КОРПУС СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	145
Navrylenko K.M., Prykhodko D.S. THE DISCOURSE STUDIES OF COMPUTER-MEDIATED COMMUNICATION GENRES DEVELOPMENT IN MODERN LINGUISTICS.....	150
Левченко О.П., Дмитренко Ю.В. СПЕЦИФІКА ДИСКУРСУ ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ.....	155

РОЗДІЛ 5

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Айзенбарт Л.М. ГАЛИЦЬКЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ПОГРАНИЧЧЯ В ОСМИСЛЕННІ ПИСЬМЕННИКІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. (М. ЯЦКІВ, Й. РОТ, Б. ШУЛЬЦ).....	160
Барабаш С.М., Бурко О.В. МОВНА ПОЗИЦІЯ Б. ГРІНЧЕНКА ТА Х. АЛЧЕВСЬКОЇ: СУГОЛОССЯ ДОБИ ЧИ ПОЗИЦІЯ?.....	165

РОЗДІЛ 6

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Дроздовський Д.І. ВПЛИВ НОВИНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ НА СВІТОГЛЯД ПРОТАГОНІСТА РОМАНУ «УРОКИ». І. МАК'ЮЕНА.....	169
Кобута С.С., Ницполь В.І. АРХЕТИП ДОМУ В РОМАНІ «НЕЗНАННЯ» МІЛАНА КУНДЕРИ.....	174
Ніколенко О.М., Ніколенко К.С. КАЗКОВИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ Л.М. МОНТГОМЕРІ «ЕНН ІЗ ЗЕЛЕНИХ ДАХІВ»: СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ, ДИНАМІКА.....	179
Пупурс І.В. ЛІТЕРАТУРНІ «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ» ЛАТВІЇ: ВІД ДРУКОВАНИХ КНИГ ДО ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ LITERATURA.LV.....	184

РОЗДІЛ 7

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Євченко О.В. ПРОБЛЕМАТИКА ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВІСТІ-АНТИУТОПІЇ Ю. ПОЛЯКОВА «ДЕММІСТЕЧКО».....	193
Кравець М.О. ПРОБЛЕМИ ТА ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЗИ РЮ МУРАКАМІ.....	200

РОЗДІЛ 8

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Павлова А.К. МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ У ВІТЧИЗНЯНИХ ГУМАНІТАРНИХ СТУДІЯХ ХХ–ХХІ СТ.: АКТИВНІСТЬ, ДИНАМІКА, СИНЕРГІЯ.....	205
---	-----

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Pidkaminna L.V. NEOLOGISMS IN NAMES OF PROFESSIONS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....	7
Rusnak N.O., Struk I.M. BORROWING AS ONE OF THE CAUSES OF LANGUAGE SYNONYMY: A CULTURAL ASPECT.....	12
Sokil B.M. UKRAINIAN PRIESTS ABOUT THE FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE ON THE TERRITORY OF EASTERN HALYCHYNA.....	18
Tehlivets Yu.V. INTERNET MEME AS A SPECIAL UNIT OF COMMUNICATION.....	23
Teslitska H.I. METHODOLOGY OF STUDY SIMPLE SENTENCES WITH SEMIREDICATIVE ADJECTIVE COMPONENTS.....	28
Trumko O.M., Horda O.M. CURRENT TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF THE COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....	32
Shabunina V.V., Butko L.V., Sizova K.L. LEXICAL AND SEMANTIC MEANS OF DIALOGICAL ORGANIZATION OF A SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL TEXT.....	38
Shulenok O.S. SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE NAMES OF DOMESTIC BIRDS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....	43

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Kruhlii O.R., Cherniak O.P. PECULIARITIES OF CONDEMNATION EXPRESSION BY MEANS OF COMMUNICATIVELY SIGNIFICANT SILENCE (A STUDY OF ENGLISH FICTION DISCOURSE)....	48
Lohinova L.V., Osadcha M.O. ENGLISH TERMINOLOGY IN INTERNATIONAL LEGAL DOCUMENTS.....	52
Oleniak M.Ya. OLD ENGLISH CREATURECENTRIC AND ZOOCENTRIC SIMILES.....	57
Pidluzhna I.A. THE NEWEST GERMAN LEXEMES (ON COSMETIC PRODUCTS ADVERTISING MATERIAL).....	62
Pozdniakov O.V. SLANG AS MEANS OF COMMUNICATION AT DIFFERENT STAGES OF SOCIO-AGE DEVELOPMENT.....	65
Rubchak O.B., Naidych S.D. LINGUISTIC FEATURES OF INTERNATIONAL UN CONVENTIONS ON TRANSPORTATION.....	69
Rudik I.V., Ter-Hryhorian M.H. DYNAMIC CHARACTERISTICS OF EVALUATIVE ESTIMATES.....	75
Senkiv O.M., Velychko N.O. THE USE OF THE CATEGORY OF MULTIMODALITY FOR PORTRAYING IMAGINARY WORLD IN FANTASY LITERATURE (BASED ON THE GRAPHIC NOVEL BY KAZU KIBUISHI THE STONEKEEPER).....	80
Skobnikova O.V., Smirnova O.V. REPRESENTATION OF THE <i>BEAUTY</i> CONCEPT (BASED ON THE CARTOONS OF THE DISNEY FILM STUDIO).....	85
Slaba O.V., Malynovska I.A. SEMANTIC CHANGES IN THE GERMAN LEXIS UNDER THE IMPACT OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	89
Tkach V.O., Aleksenko V.F. METAPHORS IN MODERN ENGLISH TEXTS OF POLITICAL SPEECHES.....	94
Tsobenko O.V. THE ENGLISH CONCEPT <i>JEWELLERY</i> : SOCIOCULTURAL ASPECT.....	98
Shuhaiev A.V., Malchenko M.S. THE REPRESENTATION OF THE CONCEPT FREEDOM IN PR TEXTS.....	103

SECTION 3**TRANSLATION STUDIES**

Boiko Ya.V. CAUSES OF COGNITIVE DISSONANCE AS A FACTOR OF DIACHRONIC PLURALITY IN RETRANSLATIONS OF THE TIME REMOTE ORIGINAL TEXT.....	107
Holubenko N.I. SPECIFICS OF THE POSTMODERN LITERATURE INTERSEMIOTIC TRANSLATION: AXIOLOGICAL ASPECT.....	112
Kalynovska I.M., Koliada E.K. TRANSLATION OF HIGHER EDUCATION REFORM VOCABULARY: ETHNOLINGUISTIC ASPECTS.....	117

Kostenko H.M. MEANS OF COMPENSATION FOR LINGUISTIC AND SOCIOCULTURAL GAPS IN THE TRANSLATED TEXT.....	123
Levchuk O.A. TRANSLATION PECULIARITIES OF THE ENGLISH IDIOMS WITH THE COMPONENT DENOTING THE PERSONS OCCUPATIONAL NAMES BY MEANS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	128
Myskiv Yu.Yu., Taran O.S. PECULIARITIES OF MEDICAL SLANG TRANSLATION INTO UKRAINIAN: CORPUS-BASED APPROACH (ON THE MATERIAL OF ADAM KAYS BOOK “THIS IS GOING TO HURT: SECRET DIARIES OF A JUNIOR DOCTOR”).....	133
Sheverun N.V., Nikolska N.V., Kositska O.M. LINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH ADVERTISEMENT SLOGANS AND METHODS OF THEIR TRANSLATION INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	138

SECTION 4

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Bihdai M.O. CORPUS OF CONTEMPORARY AMERICAN ENGLISH AS A TOOL OF LINGUISTIC RESEARCH.....	145
Havrylenko K.M., Prykhodko D.S. THE DISCOURSE STUDIES OF COMPUTER-MEDIATED COMMUNICATION GENRES DEVELOPMENT IN MODERN LINGUISTICS.....	150
Levchenko O.P., Dmytrenko Yu.V. THE SPECIFICS OF THE DISCOURSE OF ENEMY PROPAGANDA.....	155

SECTION 5

LITERATURE STUDIES

Aizenbart L.M. THE INTERPRETATION OF THE GALICIAN LITERARY BORDERLAND BY THE WRITERS OF THE FIRST HAFT OF THE 20 TH CENTURY (M. YATSKIV, J. ROT, B. SHULTS).....	160
Barabash S.M., Burko O.V. LANGUAGE POSITION B. HRYNCHENKO AND H. ALCHEVSKA: AGREEMENT OR POSITION?.....	165

SECTION 6

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Drozdovskyi D.I. THE INFLUENCE OF NEWS ON THE WORLDVIEW OF THE PROTAGONIST IN I. MCEWANS “LESSONS”.....	169
Kobuta S.S., Nytspol V.I. THE ARCHETYPE OF THE HOUSE IN THE NOVEL “IGNORANCE” BY MILAN KUNDERA.....	174
Nikolenko O.M., Nikolenko K.S. FAIRYTALE INTERTEXT IN “ANNE OF GREEN GABLES” BY L.M. MONTGOMERY: SEMANTICS, FUNCTIONS, DYNAMICS.....	179
Pupurs I.V. THE LITERARY «ENCYCLOPEDIAS» OF LATVIA: FROM PRINTED BOOKS TO ONLINE PUBLICATIONS LITERATURA.LV.....	184

SECTION 7

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Yevchenko O.V. PROBLEMS AND ARTISTIC FEATURES OF Y. POLYAKOV'S ANTI-UTOPIAN STORY "DEMISTECHKO".....	193
Kravets M.O. ISSUES AND VECTORS OF RESEARCH INTO RYU MURAKAMI PROSE.....	200

SECTION 8

FOLKLORISTICS

Pavlova A.K. THE PERSONALITY MODEL IN DOMESTIC HUMANITARIAN STUDIES OF THE XX-XXI CENTURIES: ACTIVITY, DYNAMICS, SYNERGY.....	205
--	-----

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'373.43:81'237

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.1>

НЕОЛОГІЗМИ В НАЗВАХ ПРОФЕСІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

NEOLOGISMS IN NAMES OF PROFESSIONS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Підкамінна Л.В.,

*orcid.org/0000-0003-2100-9429**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри стилістики української мови**Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

Статтю присвячено дослідженню неологізмів у назвах професій у сучасній українській мові. Розглянуто механізми виникнення та функціонування неоніменів різноманітних професій, особливості їх структури, етимології та семантики. З'ясовано, що більшість неоніменів професій в сучасній українській мові є запозиченнями з англійської мови. Ці назви зазвичай належать до безеквівалентної лексики й зумовлені лакунарністю української мови. Джерелом дослідження стали сайти з пошуку роботи та телеграм-канали, на яких роботодавці шукають персонал. Досліджено також способи творення нових назв професій, окреслено тенденції до подальшого засвоєння такої лексики. Серед продуктивних способів творення неоніменів професій в українській мові визначено запозичення, використання префіксоїдів грецького походження, словоскладання. Поширеними є композити прикладкового типу. Між прикладкою та означуваним словом установлюються відношення смислової та граматичної рівноправності, адже прикладка й означуване слово фактично позначають той самий об'єкт дійсності. Непродуктивним способом утворення таких неологізмів є основокладання.

Значна кількість іншомовної лексики зумовила намагання фахівців, філологів та пересічних громадян шукати українські відповідники до іншомовних назв, у статті наведено зразки таких пошуків, проаналізовано доречність подібних аналогів та їх функціональність.

Виникнення та функціонування неологізмів у назвах професій зумовлена екстралінгвістичними чинниками (явою нових реалій, суспільним запитом на нових фахівців) та власне лінгвістичними чинниками (особливостями словотворення в сучасній українській мові, здатністю мови продукувати й засвоювати інноваційну лексику).

Вивчення неоніменів професій є перспективним напрямком лінгвістичних досліджень, який має практичне застосування, що визначено наприкінці статті.

Ключові слова: неологізм, назви професій, неонімен, лексичні інновації, англіцизм, лакунарність, українська мова.

The article is devoted to the study of neologisms in the names of professions in the modern Ukrainian language. The mechanisms of the emergence and functioning of various professions neonomens, the peculiarities of their structure, etymology and semantics are considered. It was found that most of the neonomens of professions in the modern Ukrainian language are borrowings from the English language. These names usually belong to the non-equivalent vocabulary and are caused by the lacunarity of the Ukrainian language. The source of the research was job search sites and Telegram channels where employers are looking for staff. The methods of creating new names of professions were also studied, and trends in the further assimilation of such vocabulary were outlined. Borrowing, the use of Greek origin prefixoids, and word composition are among the productive ways of creating neonomens of professions in the Ukrainian language. Composites of the applied type are common. A non-productive way of forming such neologisms is the base composition.

A significant amount of foreign vocabulary caused the efforts of specialists, philologists and ordinary citizens to search for Ukrainian equivalents of foreign names, the article provides samples of such searches, analyzes the appropriateness of similar analogues and their functionality.

The emergence and functioning of neologisms in the names of professions is determined by extralinguistic factors (the emergence of new realities, public demand for new specialists) and linguistic factors (the peculiarities of word formation in the modern Ukrainian language, the ability of the language to produce and assimilate innovative vocabulary).

The study of neonomens of professions is a promising direction of linguistic research, which has a practical application, about this practical trend is mentioned at the end of the article.

Key words: neologism, names of professions, neomen, lexical innovations, anglicism, lacunarity, the Ukrainian language.

Вступ. Суспільні та політичні зміни в Україні, розвиток економічних зв'язків з країнами Європи та Америки, поглиблення національно-культурної взаємодії зі світом створили запит на нових спеціалістів, сприяли появі нових професій в Україні, в результаті чого в українській мові з'явилися неологізми на позначення фахової діяльності. Актуальність дослідження такого пласту лексики зумовлена потребою вивчення способів поповнення тезаурусу української мови, особливостей функціонування мовних одиниць в умовах змін лексичного складу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Неологічна лексика є об'єктом зацікавлень багатьох вітчизняних та закордонних учених.

Сучасну українську неологію розвивають у своїх працях І. Андрусяк, Н. Адах, М. Бойчук, Г. Вокальчук, О. Дзюбіна, М. Жулінська, А. Калетнік, С. Маджаєва, А. Москаленко, Ю. Несветаило, О. Сербенська, О. Стишов, А. Янков та інші. Останнє десятиліття неологізми досліджували здебільшого у плані загальних лексико-семантичних, словотвірних та стилістичних тенденцій. Сленгові неологізми соціальних мереж вивчала О. Дзюбіна [1], Л. Пашинська досліджувала фразеологічні неологізми в сучасному мас-медійному дискурсі, концептуальну парадигму інформаційних неологізмів аналізувала М. Жулінська, неологізмам у заголовках інтернет-видань присвятила свої наукові праці М. Бойчук, Г. Мінчак вивчала лексико-семантичні неологізми в сучасній українській жіночій прозі, М. Гольцова та Л. Чибіс досліджували коронавірусні неологізми в українській та англійській мовах, назви осіб за професією та їх асиміляцію в польській мові вивчала О. Кондрацька [3]. Проте неологізми в назвах професій в українській мові ніколи раніше не досліджувалися, хоча це значний пласт лексики, який активно функціонує й поповнюється.

Мета статті – дослідити неологічні номени професій у сучасній українській мові, визначити механізми їх виникнення та функціонування, способи творення, структурно-семантичні особливості.

Методи дослідження. Для вивчення лексичного матеріалу на сайтах пошуку роботи використано метод контент-аналізу. Дескриптивний метод застосовано для опису функціональних особливостей неологізмів у назвах професій, їх структурно-семантичних характеристик. Словотвірний аналіз допоміг з'ясувати основні способи творення неологізмів професій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У своєму дослідженні неологізмом вважаємо «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на певному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальнономовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)» [15, с. 377].

На думку науковців, неологізми виникають з декількох причин [11, с. 117]:

1) потреби людини давати назви новим предметам, явищам, поняттям, якостям, властивостям, діям;

2) потреби людини замінити назву реалії, яка існує в мові, новою лексею, точнішою, зручнішою для спілкування;

3) бажання назвати образно той чи інший предмет, те чи інше явище, поняття, якість, дію.

У цьому дослідженні вивчатимемо механізми виникнення неологізмів для позначення нових професій. Такі професії не існували в Україні раніше й не зафіксовані в чинному класифікаторі професій [2], проте таких спеціалістів уже потребує ринок праці, а мовна практика фіксує появу нової лексики. Джерелом дослідження стали сайти з пошуку роботи «Robota.ua», «Work.ua», «Jobs.ua», а також телеграм-канали «DeXto», «Робота українцям», «Робота Київ».

Більшість неологізмів професій є запозиченнями з англійської мови. Ці назви зазвичай належать до безеквівалентної лексики й не мають українських відповідників. Такі утворення виникають в іншомовному середовищі і в українську мову потрапляють часто в незмінному вигляді, якийсь час функціонують без транслітерації, і лише згодом їх перекладають або транслітерують і використовують як український відповідник.

Функціонування англійської назви професії пов'язане насамперед із роботою в міжнародних компаніях: Logistics Specialist (вакансія компанії Samsung) [21], Google Sheets Administrator to the financial team (вакансія компанії Fuelfinance) [20], Customer Experience Expert (вакансія компанії «Київстар») [18], Channel Development Manager NKA (Netstle) [16].

Поширеною є практика, коли роботодавці подають вакансію англійською та українською мовою: Content Meneger, контент-менеджер/копірайтер [17], менеджер по роботі з клієнтами (Customer service manager) [19].

Таку тенденцію збережено також у новому класифікаторі – «Ресстр кваліфікацій: сфера ІТ та цифрові професії», перелік професій галузі

інформаційних технологій у цьому державному документі зазначено двома мовами – українською й англійською.

Однак є такі ІТ-професії, які поки функціонують в українській мові лише англійською: *devops* (від англійського *development & operations*), *QA team lead*, *front-end developer*, *junior QA*, *back-end programmer*, *middle Java developer*, *motion designer* тощо. Є тенденція до адаптації українською, проте українські назви подібних професій використовують на спеціалізованих сайтах з пошуку роботи значно менше: *тестувальник* замість *QA*, *програміст Java* або *java-програміст* замість *Java developer*.

Значна кількість неономів професій – це неологізми-запозичення із англійським суфіксом *-eg*, що означає особу і є віддієслівним іменником: *баср*, *копірайтер*, *рерайтер*, *рекрутер*, *супервайзер*, *коучер*, *мерчендайзер*, *промоутер*, *хедхантер*, *девелопер*, *трейдер*, *фандрайзер* тощо. Використання мовцями таких лексем зумовлено реалізацією комунікативного наміру – означити нову професію та пов'язані з нею кваліфікаційні компетентності. На продуктивність суфікса *-eg* у творенні неологізмів вказувала й О. Дзюбіна, досліджуючи новотвори в соціальних мережах [1, с. 97].

Однолексемні неонімени потенційні роботодавці використовують досить часто: *актуарій*, *бариста*, *волонтер*, *копірайтер*, *рерайтер*, *верифікатор*, *промоутер*, *піцайоло*, *хостес*, *блогер*, *коучер*, *модератор*, *трейдер*, *таргетолог*, *девелопер*, *ріелтор* тощо. Проте зазвичай назва нової професії конкретизована ще декількома лексемами: *спеціаліст з лідогенерації*, *менеджер з продажу ІТ-послуг*, *дизайнер інтерфейсів*, *адміністратор інтернет-магазину*, *ТікТок контент-мейкер*, *креативний копірайтер*, *спеціаліст із лізингу* тощо. Структура таких конструкцій – номінатив + генітив (може бути з прийменником *з*) або ад'єктив + номінатив.

Значно поповнився словник професій сфери інформаційних технологій подібними складеними утвореннями з ухваленням проєкту реєстру професій: сфера ІТ та цифрові професії, до переліку якого увійшло 76 професій, нових для українських реалій: *дизайнер інтелектуальних систем ІКТ*, *консультант з ІКТ*, *менеджер з інтернет-маркетингу*, *дизайнер сховищ даних* тощо.

Однак перелік цих професій, їх кваліфікаційна рамка фактично не використовуються в реальних оголошеннях про роботу.

Часом усталені назви професій доповнюють, уточнюють іншомовним неологізмом, у резуль-

таті чого маємо інноваційну назву професії прикладкового типу: *вчитель-тьютор*, *редактор-копірайтер*, *консультант-промоутер*, *архітектор-дизайнер*, *фітнес-тренер*, *художник-дизайнер*, *флеш-аніматор*. Найбільш активно в цьому плані розвивається номен «менеджер», який все частіше конкретизують за допомоги різноманітних запозичень-неологізмів: *івент-менеджер*, *бренд-менеджер*, *ризик-менеджер*, *скаут-менеджер*, *трафік-менеджер*, *контент-менеджер*, *офіс-менеджер*, *афілейт-менеджер*, *проджект-менеджер*, *фасиліті-менеджер*, *тренінг-менеджер*, *акаунт-менеджер*. Іноді прикладка виражена аббревіатурою іншомовного походження: *HR-менеджер*, *SMM-менеджер*, *CRM-менеджер*.

У прикладкових конструкціях ознака виражена як друга назва і передбачає наявність ознаки об'єкта у суб'єкті. Між прикладкою та означуваним словом устанавлюються відношення смислової та граматичної рівноправності, адже прикладка й означуване слово фактично позначають той самий об'єкт дійсності: *флеш-аніматор*, *фітнес-тренер*, *більд-редактор*, *бізнес-тренер*, *іт-аудитор*, *трейд-маркетолог*, *диджитал-маркетолог*, *арт-директор*, *бренд-менеджер*, *телеграм-редактор*, *гейм-дизайнер* тощо.

Найменш поширеним способом утворення неологізмів на позначення професій є основоскладання, такі випадки поодинокі: *промомерчендайзер*, *гірудотерапевт*, *сугестолог*. Натомість досить активно використовуються різноманітні префіксоїди іншомовного походження для творення неономів, такі префіксоїди додають до узусної лексеми або цілком нового англізму: *супервайзер*, *телемаркетолог*, *відеомонтажер*, *фітодизайнер*, *медіабасер*, *велокур'єр* тощо. Деривати активно поповнюють словник українців і використовуються як у побутовому мовленні, так і в соцмережах та ЗМІ.

Активно функціонують і складені назви, які сформовані внаслідок поєднання українських узусних лексем з неологізмами: *спеціаліст з онлайн-продажів*, *оператор кол-центру*, *валідатор анкет*, *оператор-консультант інтернет-магазину*, *креативний копірайтер*, *менеджер шоу-рума*, *супервайзер мерчендайзерів*, *су-шеф*, *суші-майстер*. Досліджуючи закріплення в мові таких інновацій, слід враховувати функціонально-прагматичний аспект: чим більше мовців буде послуговуватися цими назвами з цілком визначеною комунікативною метою, тим швидше такий неологізм припинить бути неологізмом, буде

кодифікований і закріплений в активному словнику сучасної української літературної мови.

Поширеним способом утворення нових номенів на позначення професій є поєднання в одному композиті аббревіатури іншомовного (англійського) походження та лексеми іншомовного походження, транслітерованої українською: *IT-спеціаліст, SAP-консультант, HR-директор, SEO-спеціаліст, SMM-менеджер, 3D-дизайнер, SQL-програміст*. Також є варіанти поєднання двох-трьох слів, одне з яких транслітеровано українською, а інші – ні: *web-дизайнер, web-програміст, маркетолог-generalist, e-mail-маркетолог, аніматор after effects, майстер handmade*. Однак слід зазначити, що є вже усталена практика транслітерації та запису за правилами українського правопису англійського слова *web* (*вебробник, менеджер вебконтенту*), і такі українізовані, адаптовані назви функціонують паралельно з англіцизмами.

Одночасне використання синонімічних назв професій характерне для всього сегменту пропозицій роботодавців. Фактичний матеріал засвідчив такі варіанти: *фандрайзер (грант-менеджер), ризик-менеджер (експерт з управління ризиками), кріюнг-менеджер (crew-менеджер), PPC-спеціаліст (спеціаліст з контекстної реклами), інтернет-маркетолог (директ-маркетолог, e-mail-маркетолог), охоронник (бодигард), ресепшніоніст (адміністратор рецепції), проджект-менеджер (помічник керівника), івент-менеджер (організатор заходів), аніматор (ведучий свят, заходів)*. Таке слововживання свідчить як про намагання носіїв мови адаптувати неологізми, так і про відсутність уніфікованого, систематизованого підходу і вимог до назв нових професій на рівні держави.

Поодинокими є неологічні назви зі словами із загальноновживаного українського тезаурусу: *пластичний хірург, спеціаліст з опитувань, спеціаліст з телефонних продажів, таємний покупець, аналітик клієнтського досвіду, тестувальник систем безпеки*.

Засилля іншомовної лексики зумовило намагання як фахівців, так і філологів шукати українські відповідники до іншомовних назв. На сайті «Словотвір» [10] виникла ініціатива заміни іншомовних слів українськими, є намагання створити й послуговуватися українськими номенами: *рекрутер – наймар, тьютор – наставник, ріелтор – нерухомець, мерчендайзер – товарознавець, консультант, копірайтер – гаслотворець, ейчар – кадровик, хедхантер – вербувальник, дайвер – пірнальник, гейм-девелопер – розробник*

ігор, арт-директор – творчий директор, іміджмейкер – виглядотворець, медіабаєр – розголосник, QA – тестувальник і под.

Проте такі спроби не завжди вдалі, бо не створюються науковцями, тому не зовсім точно відображають значення та функції професії. Наприклад, копірайтер (*англ. copywriter – від. copy – примірник і writer – письменник*) – фахівець з написання рекламних та презентаційних текстів [9], тому слово «гаслотворець» не є вдалим, бо гасло – це не завжди про рекламу чи презентацію-продаж.

Мерчендайзер (*англ. merchandiser*) – товарознавець, який відповідає за викладення товару, встановлення супутнього обладнання і відповідних рекламних та інформаційних матеріалів [9], тому не зовсім правильно називати мерчендайзера просто товарознавцем або консультантом.

Медіабаєр – людина, яка купує рекламні площі на щитах і міському транспорті, на інтернет-сайтах і в кінофільмах, на газетних і журнальних смугах, купує час на телеканалах [4], отже, називати медіабаєра розголосником зовсім неправильно.

Такими ж некоректними є, наприклад, запропоновані переклади слів *репортер* та *журналіст*, уживання яких є вже усталеною практикою українських мовців. Фактично й журналіста, й репортера пропонують називати «новинар», що також нівелює нюанси цих професій.

Сучасні оголошення роботодавців свідчать також про затребуваність різноманітних стажерів і волонтерів. Прикметно, що в часи війни волонтерство – це вже окремий рух, а волонтер – майже професія. Шукають волонтерів з різних сфер діяльності, пропонують навіть керівні посади, назви яких є в українській мові новотворами: *координатор волонтерського проєкту, фахівець з розвитку волонтерства* тощо. Такі назви також збагачують словниковий склад сучасної української мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, виникнення та функціонування неологізмів у назвах професій зумовлена екстралінгвістичними чинниками (появою нових реалій, суспільним запитом на нових фахівців) та власне лінгвістичними чинниками (особливостями словотворення в сучасній українській мові, здатністю мови продукувати й засвоювати інноваційну лексику). Процеси неологізації є питомою характеристикою розвитку сучасної української літературної мови. Лексична лакунарність професійної сфери зумовлює пошук нових лексем для позначення професій або їх запозичення з інших мов, зокрема з англійської. Механізми проду-

кування неонеменів мають свою специфіку, яка для української мовної спільноти стає стратегією подолання комунікативних бар'єрів та відображає бажання українців інтегруватися в світовий професійний простір.

Вивчення неонеменів професій є перспективним напрямком лінгвістичних досліджень, який має практичне застосування: систематизація та упорядкування цього лексичного матеріалу

допоможе уніфікувати назви певних професій, уникнути їх дублетності, сприятиме створенню й використанню українських відповідників до англійських назв професій, вплине на формування змісту та переліку професій у реєстрі професій, який розробляє Кабінет Міністрів України для заміни чинного класифікатора професій, а також забезпечить ефективне формування сучасних державних професійних стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дзюбіна О.І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж TWITTER та FACEBOOK: дис...канд.філол.наук: 10.02.04. Львів, 2016. 206 с.
2. Класифікатор професій. URL: https://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433.
3. Кондрацька О. В. Запозичення назв осіб за професією та їх асиміляція в сучасній польській мові. Питання лексикології, семантики і прагматики, 2012. С. 120-123.
4. Медіабаср. URL: <https://jobs.ua/career/view/144>.
5. Проект реєстру кваліфікацій: сфера ІТ та цифрові професії. URL: https://www.kadrovik01.com.ua/files/2020/09/09.09/Reestr_kvalifikacij_sfer_IT_ta_cyfrovi_profesii.pdf
6. Сайт «Robota.ua». URL: <https://rabota.ua/ua/zapros>.
7. Сайт «Jobs.ua». URL: <https://jobs.ua/vacancy>.
8. Сайт «Work.ua». URL: <https://www.work.ua/jobs/by-titles/?page=1>
9. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=10315&action=show>
10. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/>
11. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Коненко, В.В. Бондаренко та ін. К.: Знання, 2010. 270 с.
12. Телеграм-бот «DeXto». URL: @Kyiv_work1
13. Телеграм-бот «Робота українцям». URL: @jobsnow_bot
14. Телеграм-канал «Робота Київ». URL: <https://t.me/+u4QFbmKHRVxmMGMu>
15. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський, В.М. Тараненко та ін. К.: Укр.енцикл., 2000. 752 с.
16. Channel Development Manager NKA. URL: <https://rabota.ua/ua/company324310/vacancy9251289>
17. Content Meneger, контент-менеджер/копірайтер. URL: (<https://rabota.ua/ua/company720995/vacancy9094577>)
18. Customer Experience Expert. URL: <https://rabota.ua/ua/company874/vacancy9240056>
19. Customer service manager /менеджер по роботі з клієнтами. URL: https://rabota.ua/ua/company11673609/vacancy9251324?ref=recom_score&cre=sauron&pos=dkp_search
20. Google Sheets Administrator. URL: <https://rabota.ua/ua/company8412563/vacancy9230180>
21. Logistics Specialist URL: <https://rabota.ua/ua/company1218975/vacancy8978067>.

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН МОВНОЇ СИНОНІМІЇ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

BORROWING AS ONE OF THE CAUSES OF LANGUAGE SYNONYMY: A CULTURAL ASPECT

Руснак Н.О.,

orcid.org/0000-0002-2826-1574

доктор філологічних наук,

професор кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Струк І.М.,

orcid.org/0000-0002-9883-8818

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Однією з особливостей лексичної системи української мови є широко розвинена синонімія. У статті проаналізовано лексичні запозичення, які є однією з причин мовної синонімії в сучасній українській мові. Ураховано широке та вузьке розуміння терміна „запозичення”. Широке розуміння дозволило з’ясувати походження назв та шлях їхнього семантичного і структурного розвитку, вузьке – врахувати мови-посередниці, через які слово потрапило в українську мову. Аналіз здійснено з урахуванням культурологічного аспекту вивчення запозичених назв, із залученням культурологічної інформації, із опертям на «Етимологічний словник української мови», словники іншомовних слів, «Словник буковинських говірок», тлумачні словники. У статті розглянуто абсолютні лексичні синоніми, що постали внаслідок запозичень з різних мов на позначення одного денотата (*янтар, бурштин*). Звернено увагу на слова-дублети в буковинських говірках, що відрізняються походженням (*абрикоси, дзендзури, муралі*). Представлено синонімічні ряди та синонімічні пари, репрезентовані власне українськими та запозиченими лексемами. З’ясовано, що явище абсолютної синонімії часто виникає внаслідок словотвірних кальок, для яких характерна одна внутрішня форма (*описовий – дескриптивний*). Нерідко внутрішня форма іншомовного слова в межах словосполучення дублює внутрішню форму українського слова, що є причиною стилістичних помилок (*прейскурант цін*). Засилля в українській мові запозичених назв умотивовує такий лінгвістичний феномен, як пуризм. Відзначено в українській лінгвістичній думці дві течії пуризму – крайній і поміркований. Проілюстровано це явище за працею С. Караванського „Секрети української мови”. Продовжувачем ідей С. Караванського є український журналіст, музикознавець, публіцист, громадський діяч Юрко Зелений, який вважає, що наразі найбільша проблема української мови англіцизми. Пуристичні тенденції властиві сучасним засобам масової інформації (*водограй* замість *фонтан*, *гвинтокрил* – вертоліт, *славень* – гімн).

Ключові слова: запозичення, лексична синонімія, слова-дублети, кальки, внутрішня форма слова, пуризм.

One of the features of the lexical system of the Ukrainian language is a widely developed synonymy. The article analyzes lexical borrowings, which are one of the reasons for linguistic synonymy in the modern Ukrainian language. Broad and narrow understanding of the term „borrowing” is taken into account. A broad understanding made it possible to find out the origin of names and the path of their semantic and structural development, a narrow one – to take into account the intermediary languages – through which the word entered the Ukrainian language. The analysis was carried out taking into account the cultural aspect of the study of borrowed names, with the involvement of cultural information, based on the Etymological Dictionary of the Ukrainian Language, the Dictionary of Foreign Words, the Dictionary of Bukovinian idioms, explanatory dictionaries. Absolute lexical synonyms that appeared as a result of borrowings from different languages – to designate one denotation are considered (*янтар, бурштин*). Attention is drawn to doublet words in Bukovinian dialects, which differ in their origin (*абрикос, дзендзури, муралі*). Synonymous series and synonymous pairs are presented which are represented by actually Ukrainian and borrowed lexemes. It was found that the phenomenon of absolute synonymy often arises as a result of word-forming traces which are characterized by one internal form (*описовий – дескриптивний*). The internal form of a foreign word within a word combination often duplicates the internal form of a Ukrainian word which is the cause of stylistic errors (*прейскурант цін*). The use of borrowed names in the Ukrainian language motivates such a linguistic phenomenon as purism. Two courses of purism are noted in Ukrainian linguistic thought – extreme and moderate. This phenomenon is illustrated in S. Karavanskyi's work „Secrets of the Ukrainian Language”. The continuation of S. Karavanskyi's ideas is Ukrainian journalist, musicologist, publicist, public figure Yurko Zeleny, who believes that currently the biggest problem of the Ukrainian language is anglicism. Purist tendencies are characteristic of modern mass media (*водограй* instead of *фонтан*, *гвинтокрил* – вертоліт, *славень* – гімн).

Key words: borrowing, lexical synonymy, doublet words, literal translation, internal form, purism.

Постановка проблеми. В українському мовознавстві ХХІ ст. спостерігаємо зацікавлення проблематикою синонімії, яка передовсім сприяє збагаченню мови. Синонімія як семіотичний феномен кожного мовного рівня, крім фонетичного, полягає в тотожності (близькості) значення та відмінності форми, найширше представлена у лексиці. Лексична синонімія – це повний або частковий збіг мовних одиниць, які зберігають основне значення, однак відрізняються значеннєвими відтінками та стилістичним забарвленням. Розвиток сучасного українського мовознавства спричиняє пріоритетність досліджень синонімів із семасіологічного, ономасіологічного та когнітивного поглядів. Актуальною проблемою залишається з'ясування причин появи лексичної синонімії, як-от: калькування запозичених відповідників та паралельне вживання лексичних одиниць власне українського та іншомовного походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські лінгвісти (Л. Булаховський, В. Ващенко, В. Русанівський, О. Тараненко, Л. Паламарчук, І. Олійник, С. Караванський та ін.) розглядали явище синонімії в різних аспектах. Лексична синонімія як семантична категорія привертала увагу А. Бевзенка [1], Н. Клименко, Є. Карпіловської, Л. Кислюк [4], М. Кочергана [5], Л. Мацько, М. Сидоренко [7], З. Франко [11], Л. Семак [8], Л. Терещенко [10] та ін.

Постановка завдання. Метою розвідки є аналіз запозичених лексичних одиниць в сучасній українській мові як однієї з причин синонімії. Дослідження проведено з урахуванням культурологічного характеру запозичених назв. Завдання – розглянути абсолютні лексичні синоніми, що виникли внаслідок запозичень з різних мов на позначення одного денотата, репрезентувати синонімічні ряди та синонімічні пари, представлені власне українськими та запозиченими лексемами, з'ясувати походження слів-дублетів у буковинських говірках, схарактеризувати пуристичні тенденції в українській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з причин лексичної синонімії є запозичення з різних мов на позначення одного денотата. *Янтар* „скам'яніла викопна смола хвойних дерев (перев. жовтого кольору різних відтінків); використовується для виготовлення прикрас, мундштуків для куріння тощо” [СУМ, XI, с. 646] – запозичення з литовської мови [ЕСУМ, VI, с. 547]; *буриштин* „те саме, що янтар” [СУМ, I, с. 262] – запозичення з німецької мови через польську, складається з основ дієслова *bernen*

«горіти, полум'яніти» і іменника *Stein* „камінь” [ЕСУМ, I, с. 305].

Фарфор „мінеральна маса з суміші каоліну, пластичної глини, кварцу й польового шпату (переважно білого кольору), яка після відповідної обробки просвічується в тонкому шарі; використовується для виготовлення тонкого посуду, виробів декоративного та прикладного характеру, ізоляційних матеріалів і т. ін; порцеляна” [СУМ, X, с. 566] – через посередництво турецької мови запозичено з арабської, первісне значення титул китайського імператора і назва провінції в Китаї, що славилась виробництвом порцеляни [ЕСУМ, VI, с. 76]; *порцеляна* „керамічна маса білого кольору, що використовується для виготовлення тонкого посуду, декоративних виробів, ізоляційних матеріалів і т. ін; фарфор” [СУМ, VII, с. 300]; через польське посередництво назва запозичена з італійської мови. іт. *porcellana* є результатом перенесення (за подібністю) назви *porcellana* «морська черепашка» [ЕСУМ, VI, с. 533].

Зі значенням „коштовий прозорий камінь яскраво-зеленого забарвлення” в українській мові відомі два слова – *смарagd* (гр. *smaragdos*) і *ізумруд* (перс.) [СИС, с. 463].

Алмаз „прозорий, звичайно безбарвний мінерал і коштовний камінь, що блиском і твердістю перевищує всі інші мінерали; огранований певним чином називається брильянтом” [НТСУМ, I, с. 25] – запозичення з тюркських мов [ЕСУМ, I, с. 62]. Слово *брильянт* запозичене з французької мови, можливо, через німецьке посередництво; фр. *brillant* „блискучий, ясний” [ЕСУМ, I, 257]. *Діамант* „дорогоцінний камінь, алмаз, штучно огранений і відшліфований” [НТСУМ, I, с. 551] – запозичення з середньолатинської мови, походить від гр. „твердий метал, сплав, сталь” [ЕСУМ, II, с. 83].

Синонімічний ряд „автомобільна дорога” формують запозичені слова: *автострада*, *шосе*, *траса*, *хайвей*. Пор.: *автострада* (іт.), *автомагістраль* (авто + лат.) – „широкий бетонований шлях (без поперечних переїздів) для масового автомобільного руху” [СУМ, XI, с. 14]; *шосе* (фр.) – „дорога з асфальтовим, цементно-бетонним покриттям, вимощена щебенем тощо” [СУМ, XI, с. 511]; *траса* (нім.) – „широкий асфальтовий шлях, що з'єднує великі міста, важливі об'єкти тощо” [СУМ, X, с. 237]; *хайвей* (англ.) „велика автомобільна дорога, шосе, автомагістраль” [ССІС, с. 346].

Синонімами є лексеми *помідор*, *томат*, *патлажан*, *парадайка*. *Помідор*. «1. Однорічна овочева рослина родини пасльонових з червоними

або жовтими їстівними плодами. 2. Соковитий плід цієї рослини» [НТСУМ, II, с. 788]. Назва запозичена з італійської мови – *potidori* (мн.), *potodoro* (одн.), виникла внаслідок злиття елементів словосполучення *poto d'oro* «помідор» (букв. *золоте яблуко*), складається з слів *poto* „яблуко”, *d'* „від” і *oro* „золото”, що зводиться до лат. *aurum* „тс.” [ЕСУМ, IV, с. 508].

У Англії, Німеччині, Швеції цю рослину і плоди називають *томат* – від старої мексиканської назви *tomatl*. В українській мові *томат* „1) помідор, червоний баклажан; 2) соус, паста з помідорів” [НТСУМ, III, с. 550]. Лексема *парадайка* (австр. *der Paradeis* – помідор; від. уг. *райське яблуко*) функціонувала в буковинських говірках.

Паралельно з лексемою *апельсин* в українській мові функціонує слово *помаранча*. *Апельсин*. „1. Вічнозелене плодове цитрусове дерево, яке росте на півдні. 2. Запашний, соковитий плід цього дерева жовтогарячого кольору” [СУМ, I, с. 54]. Слово голландського походження, прийшло до нас через російську мову. Апельсин завезли в Європу португальці у XV ст. із Китаю чи Індокитаю. Голландське *appelsien*, букв. „китайське яблуко”, утворене під впливом фр. *potte de Chine* „тс.” [ЕСУМ, I, с. 79]. *Помаранча*. „1. Субтропічне вічнозелене цитрусове дерево родини рутових 2. Запашний оранжево-червоний кулясто-приплюснутий плід цього дерева, який має товсту гірку шкірку і гіркувато-кислий м'якуш. 3. Апельсин” [НТСУМ, II, с. 786]. Назва запозичена, можливо, через польське і частково німецьке посередництво з італійської мови; іт. *potarancia* складається з основ *poto* „яблуко” і *arancia* „апельсин” [ЕСУМ, IV, с. 508].

У буковинських говірках фіксуємо слова-дублети, які відрізняються походженням: *абрикос* – запозичення з голландської мови, яке зводиться до лат. *praecoquius* „скороспілий” [ЕСУМ, I, с. 39], *дзензури*, *цензури* [СБГ, с. 621] – запозичення зі східнороманських мов: рум. *zărzăr* «абрикос» [ЕСУМ, II, с. 55], *муралі*, *марелі* через посередництво польської або німецької мов запозичено з італійської; іт. *amarella* зводиться до виразу *de Armenia* „з Вірменії”, вторинно зближеного з *amārus* „гіркий” [ЕСУМ, III, с. 513].

Персик – назва, запозичена з середньолатинської мови, зводиться до словосполучення „перське яблуко” [ЕСУМ, V, с. 353], *бросквина* – запозичення із середньолатинської мови через польське посередництво [ЕСУМ, I, с. 263].

Слово *айва* запозичене з кримсько-татарської або турецької мов [ЕСУМ I, 53], *гутей*, *гутея* – з румунської [ЕСУМ I, 628].

До синонімічних пар входять власне українські та запозичені слова. *Гирло*. „1. Місце, де річка впадає в океан, озеро або іншу ріку: кінець нижньої течії ріки, дельта, розтока, рукав, протока (між лиманами). 2. Вузька протока, яка об'єднує річки, лимани між собою або з морем. 3. Вихідний отвір у чому-небудь” [НТСУМ, I, с. 427]. Внутрішньою формою для назви *гирло* є слово *горло*. *Дельта*. „Гирло річки з численними острівцями на замуленій низині” [НТСУМ, I, с. 524]. Слово походить від назви четвертої літери грецького алфавіту, форму якої нагадує розгалужене гирло річки (спочатку дельтою називали гирло Нілу), назва *дельта* має зв'язки з фінікійським „двері”; назва літери була зумовлена подібністю її первісного написання (у фінікійців) до форми дверей” [ЕСУМ, II, с. 29].

Близькі за значенням слова *обряд*, *звичай* (укр.), *ритуал*, *церемонія* (лат.). *Обряд* „1) сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов; 2) *заст.* церемонія” [СУМ, V, с. 574] – псл. *obrędъ* пов'язане з дієсловом *ređiti* „влаштувати, впорядкувати», утвореним з префікса *ob-* і дієсловом *ređiti*, похідного від *ređъ* „ряд, порядок” [ЕСУМ, IV, с. 144]. *Звичай* „загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті якого-небудь народу суспільної групи, колективу” [СУМ, III, с. 476] – псл. *vuknōti* „набувати знань, навичок; учитися” [ЕСУМ, II, с. 250]. *Ритуал* „сукупність обрядів, що супроводжують релігійну відправу і становлять її зовнішнє оформлення; 2) вироблений звичаєм або запроваджений порядок здійснення чого-небудь; церемонія. церемоніал” [СУМ, VIII, с. 544] – запозичення з латинської мови, лат. *rītuālis* „обрядовий” пов'язане з *rītus* „релігійний обряд, ритуал; церемоніал богослужіння”, очевидно, споріднене з гр. „вага, значення; кількість, число” [ЕСУМ, V, с. 84]. *Церемонія* „прийнятий або встановлений порядок здійснення якого-небудь урочистого обряду а також сам обряд; 2) умовності в поводженні, властиві церемонії, людині; поведінка церемонної людини” [СУМ, XI, с. 202] – запозичення з латинської мови, лат. *caeremōnia* „благоговіння; святість, побожність; шанування; культовий обряд; (первісно) обряд, що його виконували етруські жерці в місті *Caere* (поблизу Рима)”, утворене від назви міста *Caere* і форманта *-mōnia*, що позначав дію або результат дії і споріднений із грецьким формантом *-цоу* „той, що пам'ятає” [ЕСУМ, VI, с. 240].

Абсолютні синоніми також виникають внаслідок словотвірних кальок. *Калька* (фр. *копія*, *наслідування*) – слово чи вираз, які є буквальним пере-

кладом іншомовного слова або виразу; зокрема і за частинами з наступним складанням їх у ціле згідно із законами словотвору мови, у якій відбувається калькування.

Виокремлюють *словотвірні кальки* (орфографія – *правовис*, гронограф – *літопис*, демократія – *народовладдя*) та *семантичні (витончений, тонкий „вишуканий”;* *ліві* (революційні), *праві* (консервативні), у Франції на засіданні конвенту партія жирондистів сиділа справа, а партія монтаньярів зліва.

Як кальки постали такі слова: *милозвучність* (з гр. через рос.), *православний* (з гр. через цсл.), *землеробство* (з лат. через рос.), *підмет* (з лат.), *міжнародний* (з фр.), *розвиток* (з фр. через рос.), *землетрус* (з нім. через рос.), *мовознавство* (з нім.), *перевиробництво* (з нім. через рос.), *півострів* (з нім. через рос.), *підприємство* (з нім. через рос.), *поняття* (з нім. через рос.), *світогляд* (з нім.), *займенник* (з лат.), *народовладдя* (з гр.), *самоврядування* (з гр.), *правник* (з лат.), *православ'я* (з гр. через цсл.), *беззаконня* (з гр. через цсл.), *безумець* (з гр. через цсл.), *благодаріння* (з гр. через цсл.), *благословення* (з гр. через цсл.), *благовоління* (з гр. через цсл.), *єдинодушність* (з гр. через цсл.), *ідолослужіння* (з гр. через цсл.), *преображення* (з гр. через цсл.), *пустослів'я* (з гр. через цсл.). Напівкальками кваліфікують мовні одиниці: *телебачення, антинародний, антитіла, інтербачення, річ в собі, світобачення, світовідчуття, світорозуміння.*

Тож причиною синонімії є запозичені слова з тією ж внутрішньою формою: *азбука – алфавіт* (гр.), *порядок – дисципліна* (лат.), *недолік – дефект* (лат.), *народовладдя – демократія* (гр.), *самоврядування – автономія* (гр.), *доказ – аргумент* (лат.), *воротар – голкіпер* (англ.), *недокрів'я – анемія* (лат.), *промисловість – індустрія* (лат.), *дослід – експеримент* (лат.), *чернець – монах, безглуздя – абсурд* (лат.), *притосувати – адаптувати* (лат.), *погруддя – бюст* (фр.), *образ – імідж* (англ.), *відшкодування – компенсація* (лат.), *сполучення – комунікація* (лат.), *зосереджувати – концентрувати* (лат.), *гасло – лозунг* (нім.), *посередник – маклер* (нім.), *брокер* (англ.), *ліки – медикаменти* (лат.), *спогади – мемуари* (фр.), *дійсний – реальний* (лат.), *прибутковий – рентабельний* (нім.), *сувій – рулон* (фр.), *послуги – сервіс* (англ.), *приправи – спеції* (лат.), *підпорядкування – ієрархія* (гр.), *невдача – фіаско* (іт.), *богослов'я – теологія* (гр.), *суспільний – соціальний* (лат.), *нагорода – премія* (лат.), *відсоток – процент* (лат.), *пересадка – трансплантація* (лат.), *повтор – тавтологія* (гр.), *накопичувати – акумулювати* (лат.),

зnezараджувальний – асептичний (гр.), *коливання – вібрація* (лат.), *занепад – деградація* (лат.), *викривлення – деформація* (лат.), *поодинокий – спорадичний* (гр.), *ціннісний – валідний* (англ.), *різномірний – гетерогенний* (гр.), *однотипний – гомогенний* (гр.), *описовий – дескриптивний* (лат.), *визначити – детермінувати* (лат.), *порівняльний – компаративний* (лат.), *відповідник – еквівалент* (лат.), *ущільнювати – конденсувати* (лат.), *очищений – рафінований* (фр.), *вторинний – секундарний* (лат.) [3, с. 92–102].

Нерідко стилістичні помилки зумовлені семантичною тавтологією, внутрішня форма запозиченого слова стилістично неправильного словосполучення дублює внутрішню форму власне українського слова: *прейскурант цін* (прейскурант – фр. „ціна + поточний”); *старий ветеран* (ветеран – лат. „старий, досвідчений”); *місцевий абориген* (абориген – лат. „від початку”); *передовий авангард* (авангард – фр. „передовий загін”); *свій автопортрет* (авто – гр. „свій”); *вільна вакансія* (вакансія – лат. „вільний”); *дезорганізатор порядку* (дезорганізатор – фр. „порушення порядку”); *дивний парадокс* (парадокс – гр. „дивний, раптовий”); *хронометраж часу* (хронометраж – гр. „міра часу”); *захисний імунітет* (імунітет – лат. „вільний від будь-чого”); *пам'ятний сувенір* (сувенір – фр. „подарунок на пам'ять”); *меню страв* (меню – фр. „листок з переліком страв і напоїв”); *перший дебют* (дебют – фр. „початок”).

Засилля в українській мові запозичених назв умотивовує такий лінгвістичний феномен, як *пуризм* – „крайній вияв турботи про чистоту рідної мови, орієнтація на встановлення літературних норм, оберігання мови від впливу інших мов, запозичень, очищення від нелітературних одиниць, діалектизмів, просторіч тощо” [2, с. 541.]. У мовознавстві виокремлюють дві течії: „крайніх” і „поміркованих” пуристів (відповідно дві школи: „київську” та „харківську”). Крайніми пуристами вважають А. Кримського, Є. Тимченка, О. Курило, М. Гладкого, С. Смеречинського, В. Сімовича, І. Огієнка. До поміркованих належали О. Синявський, М. Суліма, М. Наконечний, О. Курило, В. Ганцов, А. Ніковський. Якщо помірковані пуристи вважали, що «досить заповнити мовні прогалини, куди дотепер звичайно потрапляли російські слова як своєрідні готові формули», то представники крайніх пуристів пропонували „на додаток замінити елементи, що сприймалися як не властиві українській мові, на питомо національні” [12, с. 112].

Пуристи пропонували запозичені терміни замі-

нити питомими українськими словами: горизонт – *небозем*, адрес – *насилка*, пенсне – *носохватка*, егоїст – *самотник*, косинус – *стіжок*, екватор – *рівник*, маятник – *хитун*, фільтр – *цідило*, кабінет – *робітня*, казарма – *кошара*, футбол – *копаний м'яч*, галерея – *кружганок*, бібліотека – *книгозбірня*, діаметр – *поперечник*, еритроцит – *червонокривець*, атом – *неділка*, елемент – *червень*, паралель – *рівнобіжник*, синтаксис – *складня*, діагональ – *косина*, період – *наворот*.

У 1861 р. у журналі „Основа” Михайло Левченко опублікував коротку статтю „Заметка о русинской терминологии”, присвячену проблемі розроблення української наукової термінології на основі української народної мови [6, с. 184]. Наприкінці статті, обстоюючи створення українськомовної термінології, проаналізував переклад 128 іншомовних термінів та запропонував до них відповідники із живої народної мови. Також додав короткий словник, напр.: алкоголь – *винець*, полюс – *бігун*, фабрика – *виробня*, граматики – *мовниця*, математика – *численниця*, квадрат – *двукрат*, куб – *трикрат*, астрономія – *зірниця*, орбіта – *обіжниця*, арифметика – *щотниця*, алгебра – *німа щотниця*, або *німоцот*; алегорія – *інослов*.

У 1862 р. у журналі „Основа” П. Єфименко опублікував статтю «По поводу заметки г. Левченка о русинской терминологии», у якій підтримав М. Левченка і подав власні українські відповідники до іншомовних термінів. З поміж-них: автограф – *самопис*, аксіома – *самоправда*, аналогія – *подобенство*, алея (від фр. *aller* „іти”) – *хідник*.

Однак є протилежне явище – питомі українські слова витіснили запозичені: *дефравдація* – розтрата, *індагація* – допит, *інсургент* – повстанець, *конклюдія* – висновок, *курація* – лікування, *обсервація* – спостереження, *опінія* – громадська думка, *офензива* – наступ.

С. Караванський наголошував: „Часом окреме слово може бути настільки містким, що заступає кілька слів»: *довкілля* – *навколишнє середовище*, *осідок* – *місце перебування*, *ракето-літак* – *космічний апарат неодноразового використання*, *руханка* – *гімнастичні вправи*, *факсувати* – *передавати факсом*, *фільмувати* – *робити кінозйомку*, *цегельня* – *цегельний завод*” [3, с. 7]. У науково-популярному виданні „Секрети української мови” він пише: „Нормальний розвиток української мови остаточно спинено у 30-х роках ХХ ст., коли цей розвиток було підпорядковано політичним цілям... Політичні цілі окупантів вимагали знівелювати самобутність української мови, „підправити її відповідно до норм і законів мови

російської. Таку практику обґрунтовано потребою інтернаціоналізації”... Уживання інтернаціоналізмів, коли у своїй мові нема чим їх заступити, цілком виправдано. А в УССР українцям накидувано інтернаціоналізми там, де ми мали свою самобутню лексику: абсурд – *безглуздя*, *нісенітниця*; авантюрист – *пройдисвіт*; вертикальний – *прямовислий*, *простовисний*; гармонія – *злагода*: горизонт – *обрій*, *видноколо*, *виднокруг*; експлуатація – *визиск*; ембріон – *заплідок*, *зародок*; горизонтальний – *поземний*; імідж – *образ*; клімат – *підсоння*; консенсус – *згода*, *погодження*; окупант – *найманець*; принцип – *засада*; пріоритетний – *першорядний*; результат – *наслідок*; циркуляр – *обіжник*” [3, с. 45].

С. Караванський зазначає: „Занадто часте вживання іншомовних слів дехто вважає за ознаку освіченості. Досвід і практика показують, що любов до «вчених» слів часом приховує брак освіти і незнання рідної мови. Годі заперечувати, що сучасна культурна людина не може не вживати іншомовної лексики, а надто у сфері науки. Проте надмірне вживання іншомовних слів, а тим паче козирання цим вживанням, не прикрашає мови сучасників. Іншомовні слова треба вживати там, де необхідно, де без них нема як обійтися. Там же, де є можливість вживати свою лексику, краще вживати свою» [3, с. 9].

Учений наводить перелік іншомовних слів, які подекуди – не в усіх випадках вживання – можна замінити українськими формами, мовознавець пропонує замінити їх діалектними словами: абрикоса – *жерделя*, аванс – *завдаток*, авантюра – *пригода*, аудієнція – *прийняття*, автентичний – *справжній*, *непідроблений*, автоматичний – *саморушійний*, агресивний – *напасницький*; аеродром, аеропорт – *летовище*; азартний – *затятий*; аксесуари – *причандали*; активізувати – *розворушувати*; анекдот – *побрехенька сміховина*, *сміх*; анестезія – *знечулення*, *знеболення*; арбітр – *посередник*; банальний – *заїжджений*, *заяложений*, *утертий*; бандит – *харциз*, *харцизяка*; бібліотека – *книгозбірня*; білет – *квиток*; борт – *облавок*; вентиляція – *продух*; візит – *відвідини*; волейбол – *відбиванка*; вульгарний – *вуличний*; гібрид – *мішанець*; гімн – *славень*; гарнізон – *залога*; гвинтівка – *кріс*; гірлянда – *плетениця*; дебоширити – *галабурдити*; дилема – *одне з двох*, *або- або*; діапазон – *засяг*; екіпаж – *залога*, *обслуга*; експромтом – *просто з мосту*, *спрожогу*; ексцес – *вибрик*, *випад*, *переборщення*; емаль – *склиця*, *поливо*, *полива*; етика – *доброзвичайність*; інтернат – *гуртожиток*; інтригувати – *плекти навутину*; інтуїтивно – *серцем*, *нутром*, *як розуміють малі діти*;

інфекція – *зараза*; іронізувати – *підштрикувати*; кабінет – *робітня*; казарма – *кошара*; каркас – *снасть, кістяк*; категорично – *рубса, сказати, як відрубати*; клапан – *хлипавка*; кокетувати – *строїти фіглі-миглі*; колега – *однокашник*; колекція – *збираниця, збірка*; команда – *обслуга (танка), дружина (футбольна), командний склад – старшина*; кредитор – *лихвар, позичайло*; манірно – *спанська*; меморіальний – *вікопомний*; монетний двір – *карбівня*; параліч – *грець, родимець*; пензель – *квач*; перпендикулярно – *сторч*; молочні продукти – *набіл*; прозаїк – *повістяр*; ревматизм – *гризь*; ремонт – *направа*; рецепт – *притис*; ризикувати життям – *важити головою*; саркома – *м'ясак*; сибарит – *розкошолоб*; скептик – *зневіра*; сконфузитися – *завстидатися*; слайд – *прозірка*; соус, сос – *підлива*; сцена – *кін*; термін – *реченець*; тумба – *стовпець*; фанфарон – *принда*; фарш – *начинка*; флюгер – *погодник, млинок*; фронтон – *причілок*; циркулювати – *кружляти* [3, с. 92–102].

Юрко Зелений, український журналіст, музикознавець, публіцист, громадський діяч вважає, що наразі найбільша проблема української мови не русизми, а англіцизми. Він уклав

„Словничок-Новотвірничок”, який продовжує ідеї С. Караванського, пор.: хіт-парад – *дахівка*; драйвер – *зрушувач, урухомник, запускач*; оператор – *орудник*; комп'ютер – *верстак*; відеокліп – *виднограй*; музикант – *гудець*; акредитація – *оголошення*; сайт – *іменна, сторінка*; спонсор – *коштодавець*; легкове авто – *легківка*; афіша – *оголошка*; прес-реліз – *обіжник*; журналіст – *новинар*; папка – *складня*; інтерв'ю – *вивідка* [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, проблема запозичених назв – багатовекторна: запозичення мають прикладний характер до дисциплін історичного циклу, міжмовні зв'язки ілюструють історичний поступ нації; запозичені слова потребують визначення їхнього онтологічного статусу (неологізм, екзотизм, варваризм, макаронізм). Культурологічний чинник запозичених назв детермінує аналіз феномена лексичної синонімії у літературній мові та в народному мовленні (абсолютні синоніми, дублети, синонімічні ряди, калькування), уналежнює питання культури українського мовлення (пуристичні тенденції).

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

1. Перелік позначень назв мов:

англ. – англійський
гр. – грецький
іт. – італійський
лат. – латинський
нім. – німецький
псл. – праслов'янський
рос. – російський
уг. – угорський
укр. – український
фр. – французький
цсл. – церковнослов'янський

2. Список умовних скорочень словникових джерел:

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. У 7 т. / ред. О. С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1982. 1982–2013.

НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови. У 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконіт, 2001.

СБГ – Словник буковинських говірок / заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.

СИС – Словарь иностранных слов / ред.: В. В. Пчелкина, Л. Н. Комарова і др. 10-е изд., стереотип. Москва: Русский язык, 1983. 608 с.

ССІС – Сучасний словник-мінімум іншомовних слів: близько 6000 слів. Вид. 3-е / ред. Г. Г. Германенко. Київ: Довіра, 2005. 445 с.

СУМ – Словник української мови. У 11 т. / ред.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Бевзенко А. Т. Лексична синоніміка художнього твору. Одеса. 1972. 59 с.
- Єрмоленко С. Я. Пуризм. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 541.
- Караванський С. Секрети української мови. Львів, 2009. 344 с.

4. Клименко Н. Ф., Є. А. Карпіловська, Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Д. Бураго, 2008. 336 с.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2001. 368 с.
6. Левченко М. Замѣтка о русинской терминологии. *Основа*. 1861. Ч. 7. С. 184.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М. Стилїстика української мови: підручник Київ: Вища школа, 2003. – 462 с.
8. Семак Л. А. Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект): дис... канд. філол. наук: 10.02.01 „Українська мова”. Дніпро, 2021. 207 с.
9. „Словничок-Новотвірничок” від Юрка Зеленого. URL: <https://cutt.ly/GVVJ7Rn>
10. Терещенко Л. Лексична синонімія: спроба функціональної тотожності. *Вісник Львівського університету*. 2004. Серія: філологічна. Вип. 34. Ч. I. С. 280–285.
11. Франко З. Т. Лексична синонімія. *Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів*. Київ, 1983. С. 127–163.
12. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 208 с.

УДК 811.161.2=162.1'272-11:342.725](477.83/.86)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.3>

УКРАЇНСЬКІ СВЯЩЕННИКИ ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

UKRAINIAN PRIESTS ABOUT THE FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE ON THE TERRITORY OF EASTERN HALYCHYNA

Сокіл Б.М.,

orcid.org/0000-0002-2839-5273

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Висвітлено одне із актуальних питань мікросоціолінгвістики – своєрідність розбудови мовної політики на східноукраїнських землях. Зроблено короткий аналіз суспільно-політичної ситуації на теренах Східної Галичини за час її перебування у складі Австро-Угорської монархії. Наголошено, що саме після так званої «весни народів» галицькі українці почали відстоювати свої національні права. Цілком закономірно, що їхніми проводирями стали священники. Духівництво розуміло, що український народ зможе відстояти свої національні інтереси лише тоді, коли він буде об'єднаний. Саме з такою метою було вирішено створити першу політичну організацію «Головна Руська Рада», яка повинна була захищати національні права галицьких українців. Зауважено, що українське духівництво, як і українська інтелігенція, визнавали право польської мови бути урядовою у Східній Галичині. Водночас священники намагалися переконати як центральний уряд, так і місцеву владу, що функціонування української мови як урядової не перешкоджатиме використанню та розвитку польської мови.

Проаналізовано спроби українських священників відстоювати права української мови на теренах Східної Галичини. Названо підстави, відповідно до яких священники домагалися запровадження української мови до богослужінь. Подано окремі подання священників-послів Державної Ради про запровадження української мови як урядової для українських галичан. Акцентовано увагу на важливості на взаємодії української і та польської мови в одному соціумі.

Звернено увагу на дії місцевих польських урядників, які намагалися всупереч чинним законам та розпорядженням центральної влади запровадити польську мову як урядову серед місцевого українського населення.

Ключові слова: мікросоціолінгвістика, священники, посол Державної Ради, мовна політика, українська мова, права української мови, урядова мова, мовний соціум.

One of the topical issues of micro-sociolinguistics is highlighted – the peculiarity of language policy development in Eastern Ukrainian lands. It was emphasized that Ukrainian priests being the most progressive and most educated strata of the Ukrainian population started the struggle for the defense of the rights and freedoms of the Ukrainian people and the Ukrainian language. The attempts of Ukrainian priests to defend the rights of the Ukrainian language on the territory of Eastern Halychyna are analyzed. The grounds, according to which the priests tried to introduce the Ukrainian language to the services, were presented. Ukrainian priests emphasized that the Greek-Catholic faith recognized the use of the national language in religious services and representatives of other nationalities used their native language in religious

services. The constitution of the Austrian state, in addition to civil rights, guaranteed both the church and the members of religious societies equal rights to perform their own religious rites and to decide their internal rights. At the same time, belonging to one or another religion could not violate the civil and political rights of citizens. Separate submissions of priests-ambassadors of the State Council on the introduction of Ukrainian as the official language for Ukrainian Halychynians were submitted. The Ukrainian clergy, being the ambassadors of the Ukrainian people in representative local and national bodies, in their submissions demanded that the government introduce the Ukrainian language for the public use of Eastern Halychynians in schools, courts, and local government institutions. Attention is focused on the importance of the interaction of the Ukrainian and Polish languages in one society.

Key words: micro-sociolinguistics, priests, ambassador of the State Council, language policy, Ukrainian language, Ukrainian language rights, government language, language society.

Постановка проблеми. Східна Галичина після розпаду Польщі увійшла до складу Австро-Угорської монархії як окрема адміністративно-територіальна одиниця. Центральний австрійський уряд визнавав східних галичан самостійним народом і визнавав його право розвивати свою народність та мову. Однак політична ситуація на теренах Східної Галичини не сприяла розвитку української народності. Поляки не залишали думки про відродження колишньої Польщі і робили, за певним потуранням центральної влади, для цього все можливе. Особливо їхня діяльність активізувалася після створення Галицького Сейму, у якому вони мали більшість. Усі зусилля були спрямовані на обмеження прав української мови з усіх сфер суспільного життя галичан. Українську мову було відправлено під „стріху“ та до церкви. Саме священники у той час як проводирі українського народу докладали багато зусиль для збереження української мови. У статтях, виступах як в Галицькому Сеймі, так і в Державній Раді українське духовництво доказувало право української мови бути урядовою на галицьких землях, аналізувало її особливості, які свідчили про самостійність та відмінність як від польської, так і від російської [12, с. 19-29; 13, с. 68-78].

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на те, що соціолінгвістики перебуває на периферії мовознавчих досліджень, все-таки здобутки на цьому науковому поприщі відчутні. Вагомий внесок у розвиток цієї дисципліни внесли праці Л. Булаховського, Ю. Шевельова, В. Сімовича, Б. Ажнюка, Г. Мацюк, Т. Космеди, Л. Ткач, Л. Масенко, М. Мозера та ін. Водночас офіційно-діловий стиль української мови не був предметом дослідження мовознавців.

Виокремлення раніше нез'ясованих частин: українські священники були фактично єдиними у XIX ст. представниками українського народу, які загострювали увагу тогочасного суспільства над проблемами функціонування української рівні на різних рівнях.

Оскільки обсяг статті не дозволяє ґрунтовно висвітлити діяльність українських священників

щодо мовного питання, тому обмежимося лише з'ясуванням окремих їхніх позицій.

Мета статті: показати діяльність українських священників в обороні прав української мови; проаналізувати їхні виступи в державних представницьких органах.

Після проголошення 25.03.1848 р. Конституції, яка й призвела до так званої „весни народів“, галицькі українці намагалися відстоювати свої національні права. Цілком закономірно, що їхніми проводирями стали священники. Духівництво розуміло, що український народ зможе відстояти свої національні інтереси лише тоді, коли він буде об'єднаний. Саме з такою метою було вирішено створити першу політичну організацію. 16.06.1848 р. Григорій Яхимович оголосив про створення „Головна Руська Рада“. Як голова партії Григорій Яхимович підписав звернення до українського народу, у якому було окреслено коло діянь. Там, зокрема наголошували: „а) *первымъ заданьемъ бжде заховати вгрьв ѓ поставити на рѳвни обрАдокъ нашъ ѓ права Церкви ѓ СвАщенникѳвъ нашихъ съ правами дрѳгихъ обрАдокѳвъ; б) розвивати ѓ взносити нарѳднѳсть нашѳ во всгъхъ си частехъ: выдѳсконаленьемъ Азика нашого, запровадженьемъ его въ въ школахъ низшихъ ѓ вижшихъ, выдванньемъ письмъ часовыхъ, оутримваньемъ кореспонденцій съ письменными такъ нашими, Акъ ѓнными до щепѳ славАньского належащими, розширеньемъ добрыхъ ѓ оужиточныхъ книжокъ въ Азыцѳ рѳвскѳмъ и оусильнымъ стараньемъ впровадити ѓ на рѳвни поставити Азыкъ нашъ зъ ѓнными въ оурАдахъ пѳбличныхъ” [6, с. 2].*

27.10.1848 р. „Головна Руська Рада“ вислала заступників Голови крилошанина Михайла Куземського та отця Іоанна Борискевича від імені всього українського народу до цїсаря, щоб висловити про незмінну вірність українського, і запропонувати Його Величності бажання та прохання руського народу.

Окрім різноманітних економічних та політичних прохань, були й такі, що стосувалися руської мови, а саме:

„1. щобы завести рѳскѳ мовѳ и письмо во всѳхъ школахъ (оучилищахъ).

2. *щобы завести рѣско мовѣ и писъмо во всѣхъ оурядахъ и зверхностехъ.*

3. *щобы перенесени бѣли ти оурядники, котри народови рѣскомѣ обАвилисА неприАзными; понеже таки оурядники завБрене народа рѣского оутратили” [4, с. 12].*

21 грудня 1867 року нова австрійська Конституція, окрім загальних громадянських прав, гарантувала представникам греко-католицької віри, як і кожній законом визнаній церкві і релігійному товариству рівні права виконувати власні релігійні обряди і вирішувати свої внутрішні справи.

Окрім того, було також запоручено свободу віри. Водночас зауважували, що приналежність до того чи іншого віросповідання не може порушувати громадянських або політичних прав [8, с. 29]

Отже, незалежно від обряду, було офіційно визнано їхню рівноправність та неможливість будь-яких переслідувань політичних та приватних прав.

З цього виходило, що українська церква може самостійно і незалежно від держави облаштувати своє внутрішні справи, до яких належали: наука, віра, церковні відправи, діловодство та урядування духовної української влади. Українські парафіяльні та деканатські уряди та ординаріяти мали право і водночас обов’язок вживати українську мову не лише у своєму внутрішньому урядуванні, але також і в переписці з владою та домагатися, щоб урядові установи спілкувалися з ними як усно, так і писемно також українською мовою [8, с. 31]

Важливим питанням для українського духовенства було питання запровадження народної мови в богослужіння. Цю проблему священники вирішували на засіданні церковного синоду.

Варто наголосити, що українські священники мали для такого поступку цілком вагомі підстави, а саме: „1) *Греческа вѣра въ загалѣ, а тымъ самымъ и нашъ греческо-католицкій обрядъ не тѣлько допускає живу народну мову до всякого богослуженя, але якъ разъ въ тѣмъ лежить навѣтъ его высшѣсть надъ римськимъ обрядомъ, що позволяє вѣрнымъ молити ся до Всевышного въ роднѣй мовѣ и въ тѣй самѣй зрозумѣлой для себе мовѣ слухати хвалы Божои та молитовъ, що священникъ засылає за них до Бога.*

2) *Иный народы греческои вѣры греческои вѣры навѣтъ по правдѣ мають живу народну мову въ своѣмъ богослуженю; хотъ бы згадати лише недалекихъ вѣдъ насъ, а въ части навѣтъ сусѣдующихъ зъ нами Румунѣвъ.*

3) *Нашѣ теперѣшнѣ книги церковнѣ списанѣ и такъ не тою вже мовою, що були зразу передъ вѣками; а перероблювано ихъ вже кѣлька разѣвъ въ тѣй цѣли, щобы были народови лѣпше зрозумѣлѣ.*

4) *Нѣхто того не заперечить, що наше бого-служенє хотъ не єсть для руского народу цѣлкомъ незрозумѣле, то таки зрозумѣле єсть оно лише пяте черезъ десяте. Ба, мимо найревнѣйшихъ заходѣвъ нашего патріотичного духовенства народъ нашъ не тѣлько не розумѣє добре навѣтъ щоденныхъ молитовъ, але дуже часто перекручує ихъ въ найнедорѣчнѣйшѣй спѣсѣбъ” [9, с. 153–154]*

Узявши за основу такі постулати, українські священники на Соборах приймали рішення, яких виливало: а) не приймати листи, адресовані польською мовою [3, с. 3]; б) вести переписку з усіма властями лише українською мовою і українськими літерами [2, с. 1].

Варто зауважити, що місцева влада часто підтримували намагання священників і видавала відповідні розпорядження: „*Ч. 6095/1998 До Всч. Теревовельского Уряда Деканального. На предложене писъмо зъ... завѣдомляє ся Всч. Урядъ Деканальный, що В. Президія ц. к. Намѣстництва пѣдъ днем 31.марта 1897 ч. 1334/96 розпорядила, щобы ц. к. Власти переписовали ся урядово до сторонъ – чи то селянъ, духовныхъ, чи парохіяльныхъ Урядѣвъ въ языцѣ черезъ нихъ звычайно ужыванѣмъ, т.є. (въ томъ случаю) въ рускомъ. Подѣбногo рода розпордженє выдали В. Президія высшого ц. к. Суду кураєвого, ц. к. Дирекція скарбу, ц. к. Дирекція почтъ и телеграфѣвъ. Такожъ т ц. к. Дирекціи желѣзницъ въ восточнѣй Галичинѣ суть обовязанѣ переписовати ся урядово въ рускомъ языцѣ зъ взглядными сторонами. Протое обовязкомъ єсть интересованыхъ, въ случаяхъ неперестерѣганя взглядными ц. к. властями того розпорядженя, представденє призалученю доказѣвъ до высшыхъ инстанціи для дальшого ѣтповѣдногo урядованя вносити” [2, с. 1].*

Однак урядники не дотримувалися розпоряджень і надалі спілкувалися з українцями польською мовою. Звертаючись з різноманітними питаннями до церковних урядів, державні місцеві урядовці займалися маніпуляціями: адресу писали українською мовою, а формуляри в листі польською або німецькою мовами. [2, с. 2].

Українські священники розуміли, що збереження української мови лише в лоні церкви не вирішить проблеми колонізації українців Східної Галичини.

Уже в 1861 р. Іван Наумович звернувся в Державній Раді з інтерпеляцією, у якій наполягав рівноправності для української мови: „Подъ рѣвноправностью народностей разумѣемо, що вѣльно намъ, всѣмъ Русинамъ до всѣхъ ??? урядѣвъ и судѣвъ писати языкомъ народнымъ. Уряды повѣтвой и суды пріймають поданія рускіи и выдають рускіи рѣшенія, ??? н. п. въ Перемышлянахъ ??? хорошо по руски, за що буде???, и Высокопочтенному Начальнику принадле???, честь и слава. Одни тѣлько уряды подаи???, не пріймають рускихъ писемъ, и на рускіи платы грошей выдавати не хотятъ. Наши Обѣтцы Отчетства, прече???, Заступники народа руского въ Думѣ державной, изводятъ заинтерпелевати Г. Министра финансовъ, вѣльно ли Русинамъ рускіи квиты писати, и должны ли урядники податкови рускій языкъ и письмо разумѣты и на рускіи квиты гроши выдавати?” [7, с. 329].

Окрім державного рівня, питання функціонування української мови як урядової порушували і в Галицькому Сеймі. Уже на перших засіданнях Григорій Гушалеви́ч наголосив, що в краю проживає дві самостійні народності. Частина депутатів не розуміють польської мови. Український священник вніс подання, яке складалося з двох частин. Перша – посол просив, аби протоколи засідань, стенографічні записи друкували і виголошували як польською, так і українською мовою. Друге – аби всі подання також українською мовою. Така позиція сейму, на його думку, свідчатиме про велику важливість рівності мов [5, с. 122].

Особливо загостилося мовне питання на теренах Східної Галичини у 1866 році. Йшлося про два важливі питання: про вживання української мови в урядових інституціях, зокрема в Галицькому Сеймі та вживання мови в шкільництві. Посол Антон Петрушеви́ч домагався справедливого вирішення цієї мовної проблеми. Визнаючи права кожної народності краю вживати свою рідну мову як урядову, він пропонував запровадити і українську і польську мову в місцевому урядуванні: „Выс. Соймъ благоволилъ постановити: Краевый Соймъ обрадуе, ухваляе и урядуе зарѣвно въ языкѣ польскомъ якъ и въ рускомъ; для того всякіи внесенія и предложенія правительственны, выдѣловы и комисійны должны въ тяхъ обохъ краевыхъ языкахъ до обрадъ соймовыхъ предлагаемы быти. При вторѣмъ читанью есть текстъ рускій и польскій зарѣвно предметомъ пересправы (дискусіи) и голосованья; при третѣмъ же читанью имѣе быти всегда отчи-

танный кождый §. тексту польского и руского, и ти оба тексты имѣють уважатися автентичными и взглядно предкладатися до найвысшой санкціи” [1, с. 1-2].

Отець Добрянський промовляв за згоду між українцями та поляками, а отець Іван Гушалеви́ч, посилаючись на історичні події, наполягав на визнанні української мови як урядової [10, с. 1].

Не пройшло повз увагу українських священників мовне питання в шкільництві. Після входу Східної Галичини до Австрійської держави мовою навчання в міських школах була німецька мова, а в сільських – польська мова. Австрійський уряд визнавав українську мову окремішньою від польської мови, тому в нормативних освітніх розпорядженнях зауважував, що українська мова, за належного розвитку та відповідного кадрового й методологічного забезпечення, зможе стати навчальною, тобто замінити німецьку мову. Такий підхід до вирішення мовного питання у Східній Галичині викликав серед польських політиків спротив. Скориставшись більшістю в Галицькому Сеймі, вони прийняли закон, який фактично усував українську мову зі шкільництва. 31. 12. 1866 р. Сейм ухвалив: „1) Въ народныхъ школахъ має подавати ся вся наука въ той мовѣ, якои хоче громада або той, хто школу утримуе. Если на утримане школы доплачуе фондъ краевый, то постановляе такожъ рада громадска але тую постанову мусить ще рада шкѣльна краева затвердити; 2) Въ среднихъ школахъ (Гимназіяхъ) есть языкъ выкладовый польскій, а рускій лише въ одной Гимназіи у Львовѣ. Въ иныхъ Гимназіяхъ можуть въ окремыхъ вѣдѣлахъ и лише поодинокіи предметы выкладатися по-руски, але тѣлько тогды, если родичѣ що-наименше 25 учениковъ того зажадаютъ, а рада шкѣльна на тое згодить ся. Сталу науку руску въ поодинокихъ клясахъ або вѣдѣлахъ або въ цѣлыхъ Гимназіяхъ може завести тѣлько соймъ по выслуханю радъ повѣтовыхъ” [10, с. 2].

Отже, цей закон, запровадивши польську мову як викладову в усіх міських школах та гімназіях, позбавив українську мову навіть тих прав, які вона мала до його прийняття.

Українські послы запротестували проти такого драконівського для галицького шкільництва закону, а отець Степан Качала назвав таку ухвалу „цирографомъ на убите Руси” [10, с. 4]. Посол закликав до порозуміння між представниками обидвох народностей щодо вирішення мовного питання в шкільництві.

Однак і таких обмежень щодо вживання української мови в школах Східної Галичини полякам

видалося замало. Вони звернулися до цісаря і 22. 06. 1867 р. отримали санкціонований ним закон, у якому ще більше обмежували українську мову як навчальну [14, с. 101-109; 15, с. 189-197].

Цілком закономірно, що під час обговорення цього закону активну участь взяв отець Степан Качала. Посол наголосив, що цим законом фактично запроваджено процес ополячення українського народу. Посол зачитував звіт Краєвого відділу, який підтверджує наміри поляків. Там, зокрема була сказано: „ДБлять насъ обряды, нехай не дБлять насъ языки, черезъ подБль щколь посля языка выкладового могли бь розбутити ся сильнБйше розницБ народни” [11, с. 33].

Степан Качала звернув увагу послів Сейму, що українці намагаються справедливо вирішити мовне питання, починаючи з перших засідань Галицького Сейму. Однак жодного успіху не мали, бо поляки не йшли на поступки. Поляки, на думку українського священника, були переконані, що такі поступки віддаляють їх від ідеалу, аби на Русі не було русинів. Українці хотіли, аби в краю

поруч функціонували дві краєві мови: українська і польська [11, с. 35].

Українське духівництво, усвідомлюючи свою місію, брало активну участь в суспільно політичному житті краю. Їхня діяльність у відстоювання прав як українського народу, так і української мови була надзвичайно важливою. Саме священники як освічена каста українського народу аргументовано доводили самостійність українців як нації та відмінність їхньої мови від польської. Для підсилення своїх позицій священник висували абсолютно вагомні аргументи, а саме: а) грецька віра допускала живу народну мову до богослужіння; б) інші народи грецького віросповідання використовують в богослужіннях свою рідну мову; в) церковні книжки були перероблені мовою, більш зрозумілою для народу.

Порушена українським духівництвом акція церковно-правного становища парафіяльних урядів знайшла підтримку як серед нижчого духівництва, так і серед галицького українського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бесѣда посла Петрушевича на XXII. засѣданью сойма кревого дня 4. (16.) *Слово*. 1866. Ч. 3. С. 1–2.
2. Борба о рускій языкъ. *Діло*. 1898. Ч. 178. С. 1.
3. Въ справѣ борби о рускій языкъ. *Діло*. 1898. Ч. 181. С. 3.
4. До галицкоруского народа. *Зоря Галицька*. 1848. Ч. 27. С. 12.
5. ЗасѣданіА краєвого соймика во Львовѣ. *Слово*. 1861. Ч. 22. С. 122.
6. Одозва до руского народу. *Зоря Галицька*. 1848. Ч.1. С. 2.
7. Еще одна интерпеляція. *Слово*. 1861. Ч. 62. С. 329.
8. Левицький К. Про права руської мови. О правах на користь нашого обряду руского. 1896. С. 29.
9. Провинціоноальный синодъ церковный—а народна мова въ церкви. *Батьківщина*. 1888. Ч.25. С. 153–154.
10. Руска справа въ галицкомъ соймѣ. *Батьківщина*. 1886. Ч. 5. С. 2.
11. Руска справа въ галицкомъ соймѣ. *Батьківщина*. 1886. Ч. 6. с. 33–35.
12. Сокіл Б. Іван Жуковський про місце української мови серед інших слов'янських мов. *Българска україністика*. 2014. С. 19–29.
13. Сокіл Б. Роль українського духівництва в розвитку української мови. *Філологічні трактати*. 2016. Т. 8. № 4. С. 68–78.
14. Сокіл Б. Мовний закон для народних та середніх шкіл у Галичині 1867 року та дискусії навколо нього. *Наукові записки. Серія: Мовознавство*. Тернопіль. 2016. С. 101–109.
15. Сокіл Б. Українська мова в галицьких народних школах за часів Австро-Угорської монархії. Лінгвістичні дослідження. Зб. наук. пр. Харків. 2016. Вип. 42. С. 189–197.

ІНТЕРНЕТ-МЕМ ЯК ОСОБЛИВА ОДИНИЦЯ КОМУНІКАЦІЇ

INTERNET MEME AS A SPECIAL UNIT OF COMMUNICATION

Теглівець Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-7221-7554

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент катедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено аналізу такому особливому виду комунікації як мем. Актуальність теми дослідження пов'язана із проблемою творення та існування інтернет-мемів як засобу впливу на свідомість людей, оцінку та сприйняття ситуації. Для сучасного користувача надзвичайно важливо, що інтернет-мем характеризується легкістю сприйняття та відтворення.

Мета статті – узагальнити уявлення про зміст поняття *мем*, розкрити сутність мемів у просторі соціальних мереж, особливості утворення та вплив на процес комунікації.

Аналіз праць багатьох науковців свідчить, що дослідники вважають інтернет-меми феноменом сучасної комунікації. На їхню думку, вони є інструментами соціальної ідентичності, дозволяють нам передавати складні ідеї у межах короткої фрази, мелодії або образу. Однією з ознак інтернет-мемів науковці вважають можливість представляти інформацію в максимально згорнутому вигляді, часто без використання вербальних засобів.

У дослідженні зазначено, що інтернет-меми – це певна інформація, яка спонтанно набула популярності і викликає певні емоції. Інтернет-мемом стає не будь-яка інформація, а лише та, яка залишає користувачів небайдужими. Тобто для появи певного мема є передісторія, пов'язана з конкретною історичною чи культурною подією.

Визначено, що серед проаналізованих мемів трапляються і текстові, і креолізовані (поєднання зображення і тексту). Для зображення часто використовують малюнок, кадр із фільму, мультфільму, графічну карикатуру, шарж, фотожабу тощо. Саме креолізація часто надає мему комічного та навіть іронічного емоційного забарвлення. Інтернет-меми швидкоплинні в часі, адже вони не потребують тривалого осмислення. Меми можуть змінюватися, а також комбінуватися та розділятися, що приводить до формування нових мемів. Нашу увагу привернули такі популярні інтернет-меми, як *бавовна*, *паляниця*, *проект «Народний байрактар»* тощо.

Проведений аналіз засвідчив, що віртуальне середовище є джерелом для активного поширення інтернет-мемів. Для інтернет-мемів характерні відтворюваність, цілісність компонентів, надмірна емоційність, що може наближувати їх до сленгу. Здатність відображати події суспільно-політичного життя України підкреслює те, що меми відіграють і комунікативну роль, і соціальну. Поява великої кількості мемів у просторі соцмереж є свідченням того, що інтернет-спілкування є невід'ємною ознакою комунікації сучасної людини, тому вони заслуговують на докладне наукове вивчення.

Ключові слова: інтернет-мем, мем, комунікація, емоційність, комунікативна одиниця.

The article is devoted to the analysis of such a special type of communication as a meme. The relevance of the research topic is related to the problem of the creation and existence of Internet memes as means of influencing people's consciousness, evaluation and perception of the situation. It is extremely important for a modern user that an Internet meme is characterized by ease of perception and reproduction.

The purpose of the article is to summarize the idea of the meaning of the meme concept, to reveal the essence of memes in the space of social networks, the peculiarities of their formation and influence on the communication process.

Analysis of the works of many scientists shows that researchers consider Internet memes to be a phenomenon of modern communication. According to them, they are tools of social identity, allowing us to convey complex ideas within a short phrase, melody or image. Researchers believe that one of the characteristics of Internet memes is the ability to present information in the most condensed form, often without using verbal means.

The study states that Internet memes are certain pieces of information that have spontaneously gained popularity and evoke certain emotions. Not any piece of information becomes an Internet meme, but only that, which cannot leave the users indifferent. That is, for the appearance of a certain meme, there is a background associated with a certain historical or cultural event.

It was determined that among the analyzed memes there are both the text and the creolized ones (a combination of image and text). A drawing, a shot from a film, a cartoon, a graphic caricature, a caricature, a photoshopping piece, etc. are often used for the image. It is creolization that often gives the meme a comic and even ironic emotional color. Internet memes are fleeting in time because they do not require a continuous conceptualization. Memes can change as well as combine and split, resulting in the formation of new memes. Our attention was drawn to popular Internet memes such as *bavovna*, *palyanytsia*, *the «People's Bayraktar» project*, etc.

The following analysis has proved that the virtual environment is a source for the active distribution of Internet memes. Internet memes are characterized by reproducibility, integrity of components, excessive emotionality, which can bring them closer to slang. The ability to reflect the events of the socio-political life of Ukraine emphasizes that memes play both a communicative and a social role. The appearance of a large number of memes in the space of social networks can be used as evidence that Internet communication is an integral feature of modern human communication, so they deserve a detailed scientific study.

Key words: Internet meme, meme, communication, emotionality, communicative unit.

Постановка проблеми. Мова як засіб спілкування постійно шукає оптимальну форму передавання думки, адже більшість людей тривалий час проводять у соціальних мережах. Із розвитком інформаційних технологій ідеї, образи, об'єкти культури щоразу частіше стали виникати та поширюватися саме в просторі соціальних мереж через блоги, чати, дописи, інтернет-журнали, онлайн-трансляції тощо. Будь-яка людина сама обирає, яке джерело інформації вважати достовірним. На особливу увагу заслуговують інтернет-меми – лаконічні емоційні повідомлення, які часто є способом передавання інформації, здатні відтворити основний сенс, визначаючи важливість певної теми. Тобто в широкому значенні *мем* розглядають як механізм, який здатний лаконічно та концентровано передавати та зберігати інформацію.

Актуальність теми дослідження пов'язана із проблемою творення та існування інтернет-мемів як засобу впливу на свідомість людей, оцінку та сприйняття ситуації.

Мета статті – узагальнити уявлення про зміст поняття *мем*, розкрити сутність мемів у просторі соціальних мереж, особливості утворення та вплив на процес комунікації. Щоб реалізувати поставлену мету, слід виконати такі **завдання**: з'ясувати значення поняття *мем*; навести основні ознаки та функції мемів; визначити особливості творення мемів; розкрити особливості вербальних та креолізованих мемів. У дослідженні застосовано такі методи: аналіз, узагальнення, систематизація, метод спостереження.

Термін *мем* 1976 р. уперше використав британський біолог Р. Докінз у праці «Егоїстичний ген», зазначивши, що передавання культурної спадщини є аналогічним до передавання генів. Учений провів аналогію між генетичною і культурною еволюцією та існуванням в останній частинці, здатних до реплікації (самовідтворення, самокопіювання і передавання інформації), якими є гени у живій природі [4]. Тобто меми – це певна культурна інформація, яка переростає у соціальне явище завдяки передаванню від людини до людини.

Отже, під поняттям *мем* розуміємо певну смислову одиницю, що здатна передавати інформацію та відображати емоційні реакції під час спілкування. Інформаційний зміст кожного конкретного мема впливає на ймовірність, з якою його буде скопійовано. Головна мета мема – надати емоційності повідомленню, що значно сприятиме його запам'ятовуванню й поширенню, адже саме

емоційна забарвленість підкреслює вкладений у повідомлення зміст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці по-різному ставляться до інтернет-мемів. Насамперед, вони розглядають їх і з лінгвістичного погляду, і в культурологічному аспекті. Проблему інтернет-мемів як феномена процесів сучасної комунікації у своїх розвідках досліджували В. Борисенко, Ж. Денисюк, О. Дзюбіна, Н. Лисюк, Л. Найдьонова, В. Неклесова, І. Мариненко, Т. Пода, О. Чернікова та ін.

Т. Пода зазначає, що мемом є «будь-яка ідея, символ, манера або образ, який свідомо чи несвідомо передається від людини до людини через міміку, жести, відео, мову тощо. В інформаційному суспільстві засилля мемів, які активно існують у блогах, чатах, на форумах, у рекламі, на телебаченні, у мові мільйонів людей, стало прихованим фактором формування громадської думки, тобто соціально-культурним явищем, яке впливає на формування суспільства» [6, с. 117].

В. Неклесова вважає, що меми складають сфери культурного знання загального користування, вони є інструментами соціальної ідентичності, дозволяють нам передавати складні ідеї у межах короткої фрази, мелодії або образу. Багата кількість символів, що відомі багатьом, призвела до еволюціонування мемів у допоміжний рівень мови. Мем доводиться користувачами до прийняттого (на їхню думку дуже вдалого) співвідношення частин основного та творчого [5, с. 216].

О. Чернікова зауважує, що ми маємо право розглядати мем «як мовний знак і як елемент семіотичної системи, або коду. Глибина і повнота сприйняття мема цілком залежить від адресата. Для переважної більшості мемів бути «в темі», в ситуації – критично для розуміння мема. Саме тому серед користувачів інтернет-мемів популярні «ностальгічні» меми, які, мовляв, будуть незрозумілими для тих, хто народився пізніше певного періоду часу» [7, с. 152]

О. Дзюбіна наголошує на тому, що інтернет-меми «не лише дають можливість для змістотворчості, але й дозволяють представляти інформацію в максимально згорнутому вигляді і часто не виникає потреба користуватися навіть вербальними засобами». [3, с. 149]

Ж. Денисюк основною сутністю існування мемів називає їх «прецедентність»: майже всі вони являють собою прецедентні феномени, будучи певними фразами, вирізнаними кадрами, та відсилаючи до конкретного культурного контексту (події, явища). Відтак, меми в стислому вигляді

здатні передати інформацію про текст-джерело або про цілу культурну / історичну подію, та володіють особливим типом конотацій, наявність яких забезпечує можливість ідентифікації прецедентного феномена адресатом» [1, с. 17].

Загалом науковці спільні у трактуванні мемів як чинників публічного дискурсу та соціальних практик, що дозволяє глибше усвідомити особливості культури та соціальні наслідки колективної комунікації в інтернет-просторі.

Виклад основного матеріалу. Основною ознакою інтернет-мемів є те, що вони не існують поза подіями реального життя. Тобто в особливий спосіб вони здатні передати інформацію про певну історичну чи культурну подію. Для цієї одиниці комунікації характерні такі особливості: емоційне забарвлення, часто нелітературна мова, гра слів та смислів. Оскільки найчисленнішою групою користувачів соціальних мереж є молодь, то закономірно, що мему є відображенням молодіжної субкультури. Іноді їх прирівнюють до сленгу завдяки «вірусному» поширенню та надмірній емоційності. О. Дзюбіна справедливо зазначає: «що емоційнішим є мем, то легше ми його сприймаємо і маємо менш критичне ставлення до нього. Адже зазвичай мему не містять жодної корисної інформації. Однак підкреслена провокативність мему є чинником, що додатково стимулює спілкування. Оскільки він є часто порожнім і безформним, то відкриває широкі можливості для індивідуального наповнення його змістом і додаткового «втягнення» змісту» [3 с. 153]. Однак мему, на відміну від сленгізмів, наповнені конотативною семантикою і можуть бути пов'язаними з певною довідкою інформацією. Із плином часу семантичне та етимологічне наповнення мему трансформується, а залишається лише форма й ситуативне значення [7].

Інтернет-мему, які представляють конкретні та метафоричні ідеї за допомогою тексту, зображень, відео, можуть також мати форму фреймів, що проявляються у ключових словах, фонових фразах, стереотипних зображеннях, інших джерелах інформації, а, відповідно, структура мему може стати своєрідним утіленням і «обрамленням» певної когнітивної схеми, що допомагає зрозуміти інформацію певним чином, впливаючи на кодування та декодування повідомлень [7].

Інтернет-мему швидкоплинні в часі, адже вони не потребують тривалого осмислення (рис. 1). Якщо ж подія повторювана, то інтернет-мему можуть виникати в новій інтерпретації, але вже з меншою інтенсивністю (рис 2).

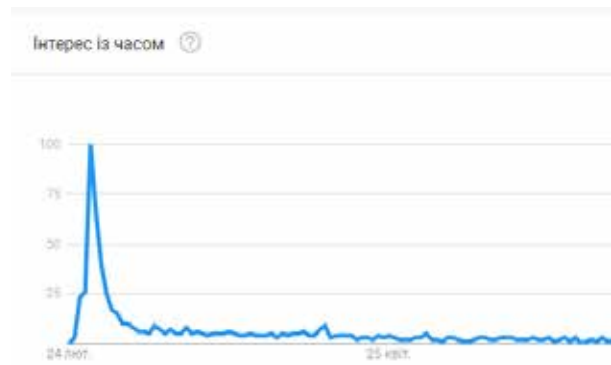

Рис. 1. Тривалість існування мему *паялиця*

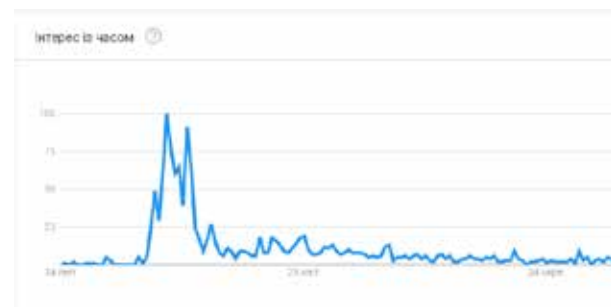

Рис. 2. Тривалість існування мемів про Чорнобайвску

Інтернет-мему можуть реалізовуватися різними знаковими системами – і як певний текст, і як зображення. Переважна більшість текстових інтернет-мемів – це слова, словосполучення або речення, які мають граматичні ознаки звороту, однак у інтернет-комунікації трапляються текстові інтернет-мему більші за обсягом [2]. Для зображення часто використовують малюнок, кадр з фільму, мультфільму, графічну карикатуру, шарж, фотожабу тощо. О. Чернікова поділяє мему на: вербальні, невербальні (візуальний (фото- та відеомему), аудіальний, жестовий), комплексні (поєднання двох чи більше типів) [7].

О. Дзюбіна виділяє дві групи інтернет-мемів: креолізовані мему (поєднання вербального і візуального компонентів) і текстові мему (мему-слова, мему-словосполучення, фразові мему). Саме креолізовані інтернет-мему, на думку науковиці, в деяких випадках і є основою для створення впізнаваної фрази, яка стає згодом текстовим інтернет-мемом і легко цитується в співтоваристві соціальної мережі з нульовим ступенем креолізації [3, с. 149].

Інтернет-мему – це певна інформація, що спонтанно набула популярності і викликає емоції, що сприяють запам'ятовуванню змісту, вкладеного у певне повідомлення. Основна ознака інтернет-мему – відтворюваність, єдність компонентів, їхня неподільність і цілісність, що

створює вислів, зворот, текст. Як справедливо зауважує Т. Пода, «значення інтернет-мема може формулюватися і змінюватися протягом усього періоду його популярності. Ідея, що зародилася в інтернет-мемі, спочатку могла мати інший зміст. Отже, популярний інтернет-мем (наслідок) стає самостійним і впливає на розуміння і трактування вихідного повідомлення (причини), змінюючи його» [6, с. 120]. Тому інтернет-мемом стає не будь-яка інформація, а лише та, яка залишає користувачів небайдужими. Тобто для появи певного мема є передісторія, пов'язана з реальними явищами суспільного життя, яка сприяє збагаченню й розумінню його значення.

Враховуючи те, що вже 7 місяців триває широкомасштабне вторгнення росії на територію України, швидкість зміни подій та новин у мережі Інтернет породжують величезну кількість мемів. Наприклад, полонений окупант із Горлівки через недолугий зовнішній вигляд отримав прізвисько Чмоня, що породило новітній мем у мережі Інтернет (рис. 3).

Креолізація часто характеризує мовця або предмет чи особу про яку йдеться, надає мему комічного та навіть іронічного емоційного забарвлення, певної прагматичної маркованості [2]. Зовнішня схожість глави Європейської ради Шарля Мішеля, прем'єр-міністра України Дениса Шмигала та керівника Міністерства оборони України Олексія Резнікова надихнула українців на низку мемів. До світліни Мішеля та Шмигала, зробленої під час візиту європейського політика до Одеси, прифотошопили Резнікова. Зображення-мем стало джерелом для однослівних мемів, утворених від назв, які часто плутають: Черкаси – Чернігів – Чернівці: балаклава – бакалія – Балаклія; Корець – Кременець – Крупець; Саксаганського – Сагайдачного; Австрія – Австралія тощо.

Рис. 3. Мем Чмоня

Мемі про бавовну (рис. 4) висміюють манеру російських ЗМІ називати вибух *хлопок*. Тут закладено гру слів, що стосуються ударів у долоні і рослини. Тому вибухи в росії та на території окупованого Криму під час російсько-української війни почали саркастично називати бавовною.

Рис. 4. Мем про бавовну, авторка – Олена Павлова

Мемі можуть змінюватися, а також комбінуватися та розділятися, що приводить до формування нових мемів. Однослівний мем про бавовну дуже швидко став частиною фраз: *Сьогоднішній ранок справді виявився добрим, бо почався з новин про бавовну; з Днем бавовни у Криму; Зранку 20 серпня у Крим знову завітала бавовна; За новим правописом правильно Бавовноград; Спершу вона прийшла у Севастополь, а згодом у Євпаторію та Бахчисарай*. Багато мемів також обігрують візуальну схожість квітки бавовни та хмари диму, що виникає під час вибуху. Вагомість комунікативної ролі інтернет-мемів підсилює їхня здатність інтернаціоналізуватися. Мем Bavovna доволі швидко поширюється в англomовному сегменті мережі Інтернет як частина кампанії з підтримки України у війні.

Інтернет-меми здатні часто змінювати початкову форму, щоразу породжуючи більшу кількість варіантів. Відтак мемі про бавовну як загадкові вибухи стали джерелом створення мемів про куріння та його наслідки: *Горящі тури в Крим; порушення вимог пожежної безпеки на аеродромі поблизу Новофедорівки; майор Сіґаретов викурив чергову пачку Хімальборо* тощо.

Лексема *паляниця* стала мемом ще в перші тижні широкомасштабного вторгнення росії на територію України. Це слово важко вимовити іноземцям, зокрема росіянам, що пов'язано з фонетичними особливостями української мови. Тому його почали використовувати як своєрідний код,

щоб відрізнити російських окупантів від українців. Після того, як низка росіян вимовила замість «паляниця» слово «полуниця», це стало мемом у соцмережа (рис. 4): *Укрзалізниця везла паляницю, пасажир верзе нісенітницю; Кропивницькі паляниці зі смаком полуниці продаються у крамниці біля Укрзалізниці!; пароль – паляниця, відгук – маленьке телятко цямкало нісенітницю.*

Інтернет-мережу заповнили меми, пов'язані з проектом «Народний Байрактар», коли фонд Сергія Притули на зібрані 600 млн грн придбав супутник: *Супутник здорової людини; Всім, хто скидався, можуть додати рядок у резюме «досвід роботи у космічній галузі»; Диви, там мої 20 грн літають, я скидувався на це; А той супутник бачить мого супутника в житті?; А поляки і литовці вже почали збирати на супутник?» та ін.*

Рис. 5. Мемі про паляницю, авторка – Олена Павлова

Після тривалої перерви через війну пресслужба ресторанів МакДональдз анонсувала поновлення роботи в Україні. Ця новина стала джерелом для великої кількості мемів та дописів на цю тему: *В Україні, на відміну від Росії, відкривають МакДональдз, тому що у нас навіть картопля може бути фри; МакДональдз просто*

заохочує киян подорожувати. Наприклад, на лівий берег; Завтра відкриється МакДональдз. Влаштувуюсь на роботу в Glovo, стану мільйонером; МакДональдз відкриває ресторани на лівому березі, тому що хоче розвивати внутрішній туризм в Україні; Повернули Мак, повернемо й Крим.

Автори мемів найчастіше невідомі, хоча інколи їх мимовільно створюють відомі люди. Український політик та блогер Віталій Чепинога миттєво відреагував на заявку про вступ України в НАТО: *Сорочку НАТО вишило мені; Рідне НАТО моє, ти ночей не доспало; Чорнобривців насяло НАТО; Хочу дівча розпитати, чи не було вчора НАТО, та раз-два...; Садок вишневий коло НАТО; І буде син, і буде НАТО, і будуть люди на землі.* Відтак читачі одразу підхопили ідею, яка стала джерелом для низки мемів текстових: *Рідна НАТО моя; Біло рашу НАТО хаймарсовим пруттом; Садок вишневий майже в НАТО; Моє НАТО скраю – першим ворога зустрічаю; Червону руту ти шукай біля НАТО; Нравицця не нравицця – НАТО наближається.*

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що для інтернет-мемів характерні відтворюваність, цілісність компонентів, можливість видозмінюватися та комбінуватися між собою. Емоційність як головний чинник цієї комунікативної одиниці сприяє її швидкому сприйманню та запам'ятовуванню. Здатність відображати події суспільно-політичного життя України та швидко поширюватися в мережі Інтернет підкреслює те, що мемі відіграють і комунікативну роль, і соціальну. Поява великої кількості мемів у просторі соцмереж є свідченням того, що інтернет-спілкування є невід'ємною ознакою комунікації сучасної людини, тому вони заслуговують на докладне наукове вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисюк Ж. З. Меметичність комунікативних практик в умовах розвитку цифрового інформаційного простору. *Вісник НАКККіМ*. 2021. № 1. С. 13-19.
2. Дзюбіна О. І. Класифікація, структура та функціонування Інтернет-мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. *Молодий вчений*. 2016. № 2. С. 375-379.
3. Дзюбіна О. І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2016. 206 с.
4. Докінз Р. Егоїстичний ген. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/egoyistychnyj-gen/> (дата звернення: 30.09.2022).
5. Неклесова В. Ю. Мемі як частина онімного простору. *Записки з ономастики: збірник наукових праць*. Одеса. 2017. Вип. 20. С. 210-222.
6. Пода Т.А. Інтернет-меми як феномен інформаційного суспільства. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2017. № 1 (25). С. 117.
7. Чернікова О. І. Вербальний, невербальний та комплексний мемі : класифікація за способом подання та сприйняття інформації в Інтернет-середовищі (на матеріалі англомовних кіномемів). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2015. Т. 18, № 1. С. 151-156.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ ІЗ НАПІВПРЕДИКАТИВНИМИ АД'ЕКТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ

METHODOLOGY OF STUDY SIMPLE SENTENCES WITH SEMIPREDICATIVE ADJECTIVE COMPONENTS

Тесліцька Г.І.,

orcid.org/0000-0002-0705-228X

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті окреслено особливості методології дослідження простих поліпропозитивних речень із напівпредикативними ад'єктивними компонентами (НАК). Описано методи структурного і функційного аналізів простих речень з ад'єктивними компонентами як одиниць монопредикативних (формально-синтаксична ознака), поліситуативних, поліпропозитивних, поліпредикатних, моно- / полісуб'єктних (семантико-синтаксичні ознаки), поліінформативних, утворених унаслідок дії закону мовної економії (функційна ознака). Виокремлено метод лінгвістичного опису із прийомами внутрішнього та зовнішнього моделювання, методики лінгвістичного спостереження, класифікації і систематизації; обґрунтовано застосування структурного методу, представленого методиками трансформаційного й дистрибутивного аналізів, а також аналізом безпосередніх складників; методу субституції (функційної заміни) тощо. Висвітлено особливості структури, семантики і функцій простих речень із напівпредикативними ад'єктивними компонентами за допомогою методик формально-синтаксичного, семантичного, контекстуально-ситуативного, інтерпретативного аналізів. Зауважено, що дослідження речень з напівпредикативними ад'єктивними компонентами передбачає кілька етапів, серед яких: 1) аналіз, синтез й узагальнення наукових теорій асиметрії мовного знака, відокремлення та напівпредикативності як синтаксичних категорій; 2) дослідження типів реалізації семантико-синтаксичних відношень між реченнєвооформленою та згорнутою пропозиціями через категорії відносної темпоральності, відносної модальності та часткової персональності напівпредикативного ад'єктивного компонента; 3) випрацювання типології моделей, що демонструють синтагматичні можливості ад'єктива в потенційно предикативних утвореннях.

Ключові слова: методологія, метод, аналіз, просте ускладнене речення, напівпредикативний ад'єктивний компонент.

The article focuses on the study of the phenomenon of syntactic complication of a simple sentence structure by semipredicative adjectival components (SAC) (traditionally known as detached participle and verbal adverb phrases) with the inherent potential predicativeness. Semipredicative adjectival components is interpreted as embodied through detachment mono- or multi-lexeme syntactic formations appearing as a result of shortening of a simple elementary sentence into a non-sentence proposition, a central position in it is occupied by a secondary attributive syntaxeme represented by an adjective.

The article deals with methodology and methodological tools of the research. The following methods are used in the thesis: structural, semantic, distributive, transformational and functional analyses of simple sentences with adjectival components as units that are monopredicative (a formally-syntactic feature), poly-situational, poly-propositional, poly-predicative, mono- / poly-subjective (semantic-syntactical features), poly-informative and are formed according to the law of language economy (a functional feature). The study of sentences with semi-predicative adjectival components comprised four stages, among which: 1) analysis, synthesis and generalization of scientific theories dealing with the linguistic signsymmetry, as well as separation and semi-predictability as syntactic categories; 2) study of the types of realizations of semantic-syntactic relations between the sentence-made and reduced sentences clauses through the categories of relative temporality, relative modality and partial personalization of the SAC; 3) development of the typology of models that demonstrate syntagmatic possibilities of the adjective in potentially predicative formations.

Key words: methodology, method, analysis, simple complicated sentence, semipredicative adjectival component.

Постановка наукової проблеми. Розвиток лінгвістики в ХХІ столітті визначає усвідомлене і цілеспрямоване використання загальнонаукової системної методології в усіх розділах. Найважливішим компонентом мовознавчої методології є загальна теорія методів пізнання, що охоплює інформацію про універсальні й часткові способи пізнання мовних явищ, про їхній функційний діапазон тощо. Основна цінність цього компонента – у випрацюванні структури дослі-

дження та виокремленні пріоритетних функцій лінгвістичної методології: 1) визначення предмета дослідження (вихідні позиції у витлумаченні певного мовного явища, його стосунок до суміжних явищ, розмежування з ними); 2) формулювання мети й завдань наукової роботи; 3) вибір методів, методик і прийомів для об'єктивного аналізу предмета дослідження; 4) кореляція одержаних результатів і завдань наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

О. Селіванова подає два визначення терміна „лінгвістичний метод”: 1) спосіб організації пізнавальної та дослідницької діяльності з метою вивчення явищ і закономірностей мови як об'єкта лінгвістики; 2) система процедур аналізу мовних явищ та / або перевірки отриманих результатів [7, с. 339].

На наше переконання, дослідження НАК можна схематично уявити як послідовність етапів, зумовлених ключовими категоріями: структура, семантика і функції синтаксичної одиниці. У цьому аспекті важливо вдаватися до використання кількох методів і прийомів для об'єктивного досягнення поставленої мети, основними з-поміж яких є методи структурного і функційного аналізів.

Завдання нашої статті полягало в описі методології дослідження напівпредикативних ад'єктивних компонентів для пізнання процесів зв'язного мовлення з опорою на принципи синтагматичності (урахування кількості та якості предикатних валентностей) й системності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Структурний метод як основний у ході аналізу мови у структуралістській парадигмі націлений передовсім на розкриття внутрішньої і статичної будови об'єкта: дослідник акцентує свою увагу на складі синтаксичної одиниці, композиції її частин, закономірності взаємодії між окремими елементами конструкції [1, с. 56].

З-поміж найактуальніших завдань сучасної лінгвістики домінує антропоцентричний підхід до вивчення мови, завдяки якому звернено увагу на роль люського чинника, на зв'язок мови й мислення (когнітивний, психолого-граматичний напрями), мови та комунікації (комунікативний, функційний, прагматичний). Отже, за допомогою методик *контекстуально-ситуативного* й *інтерпретативного аналізів* висвітлено функційні особливості простих речень із НАК, а через застосування методу *субституції* зафіксовано формально-семантичні співвідношення вторинних ад'єктивних мінімальних семантико-синтаксичних одиниць та інших засобів номінації того самого референта, установлено зміни в їхніх синтаксичних позиціях у простому ускладненому реченні.

При аналізі НАК застосовано структурні методики: 1) аналізу безпосередніх складників, 2) дистрибутивного аналізу; 3) трансформаційного аналізу. Зокрема, *трансформаційний і опозиційний аналізи* виявили свою ефективність для виокремлення спільного між складним і простим усклад-

неним реченнями, словосполученням і НАК через подібності й відмінності у виборі їхніх трансформацій, *дистрибутивний* – для встановлення відношень між послідовно розташованими компонентами простого ускладненого речення в разі їх безпосереднього поєднання один з одним у реальному потоці мовлення або в тексті.

Прості речення з НАК вирізняються особливостями будови, оскільки репрезентують структурну схему монопредикативної одиниці (основний склад речення), до якої мовець додає ад'єктивні компоненти – трансформовані вихідні прості речення. Це дає нам підстави для виокремлення двох рівнів членування простих речень, ускладнених ад'єктивними НК. Наприклад: *Отож щодня ми раювали, відгороджені від усього світу горами* (Г. Тарасюк) // *Отож щодня ми раювали* + (БО) *Ми були відгороджені горами від усього світу* // *Отож щодня ми раювали* + (БО) *Гори відгородили нас від усього світу*.

Синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення в таких реченнях належать до різних підсистем. На першому рівні членування основного складу речення фіксуємо словоформи, що на ґрунті предикативного зв'язку (координації) посідають синтаксичні позиції головних членів двоскладного речення – підмета (*ми*) і присудка (*раювали*). Релевантність предикативної пари – $N_1 Vf$ – зумовлена двома формальними ознаками: 1) у плані синтагматики словоформа *ми* посідає позицію абсолютного означуваного, тобто підмета, а присудок *раювали* – означального; 2) у плані парадигматики простий дієслівний присудок співвідносить зміст усього речення з дійсністю, указуючи на абсолютний час (мин. ч.) і дійсний спосіб (індикатив), а підмет маркує персональність (1-ша особ. мн.). Словоформа *раювали* пов'язана зі словом *щодня* прислівним підрядним зв'язком (власне-прилягання) як опорний і залежний компоненти дієслівного словосполучення. Водночас синтаксичні зв'язки корелюють із семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами основного складу речення, формально їх оприявнюють.

Аналізуючи синтаксичні зв'язки між словоформами напівпредикативної конструкції, виокремлюємо:

а) *відгороджені* (від чого?) *від світу* – конструкція „ознака за дією + об'єкт відмежування, відчуження” побудована на ґрунті прислівного підрядного зв'язку (слабкого керування) для вираження об'єктних семантико-синтаксичних відношень;

б) *відгороджені* (чим?) *горами* – компоненти словосполучення „ознака за дією + об’єкт” пов’язані між собою прислівним підрядним зв’язком (напівсильне керування) і маркують об’єктно-суб’єктні семантико-синтаксичні відношення;

в) *від світу* (якого?) *усього* – конструкція „предмет + його ознака” ґрунтується на прислівному підрядному зв’язкові, виражаючи атрибутивні семантико-синтаксичні відношення.

Отже, ад’єктив у синтаксичній позиції вторинного предиката зберігає валентні властивості вихідного дієслова, що на формальному рівні оприявлено за допомогою підрядного зв’язку.

На другому рівні членування виформовуються зв’язки й відношення власне-синтаксичного характеру, тобто між частинами простого речення, ускладненого ад’єктивною НК:

Основний склад простого речення	+ (БО)	НАК як результат трансформації вихідного простого речення
<i>Отож щодня ми раювали..</i>		<i>..відгороджені від усього світу горами</i>

Головні члени є носіями основного повідомлення про реальну ситуацію, і їх неможливо ізолювати від основного складу речення без руйнування його предикативної основи. Додатковий характер повідомлення, що його передає вторинний ад’єктивний предикат *відгороджені* та залежні від нього словоформи, репрезентують напівпредикативні відношення (предикативно-атрибутивно-обставинні), що постають у реченні як похідні (вторинні, другоряднопредикативні) щодо власне-предикативних.

Виражаючи напівпредикативні значення, дієприкметник / прикметник виформовує двобічний зв’язок із головними членами основного складу речення: він співвідноситься семантично й граматично як із підметом, так і з присудком.

Отже, предикативність речення виражається незалежно від будь-яких інших відношень між словами й словоформами, а потенційна предикативність дієприкметника завжди залежна, опосередкована зв’язками з головними членами речення й тому не сприймається поза його основним складом.

Предикативний зв’язок ад’єктива із підметом та присудком полягає в тому, що це напівпредикативний зв’язок, за якого виражається вторинна предикація через відносний час, відносну модальність і часткову персональність [5]. Кожний рівень (слів і словоформ; власне-синтаксичний)

відносно самостійний, автономний, і саме тому речення, ускладнені НАК, варто витлумачувати як багатоярусні побудови, у яких одні семантико-синтаксичні відношення й синтаксичні зв’язки нашаровуються на інші. Тому за допомогою методики безпосередніх складників: 1) визначаємо на власне-синтаксичному рівні зовнішній синтагматичний зв’язок (двоспрямований зв’язок – залежність слова одночасно від двох різних членів речення) й внутрішній синтагматичний зв’язок (зв’язок між словами й словоформами, що входять до складу НАК); 2) доводимо правило згортання вихідних реченневих структур і розгортання її складників: незмінною має залишатися „кількість предикативних одиниць, що поєднують свої потенції в єдиній структурі” [3, с. 224].

Метод дистрибутивного аналізу уможливив випрацювання дистрибутивні моделі як простих речень з ад’єктивними компонентами загалом, так і напівпредикативних конструкцій, центральне місце в яких посідає ад’єктив.

У ході вивчення синтаксичних сполучувальних потенцій (здатності слова виформовувати синтагматичні зв’язки з іншими словами на рівні класів слів) українського ад’єктива в складі НК ми послуговуємося теорією валентності (з лат. *valentia* – сила), що її екстраполював у лінгвістику французький структураліст Л. Теньєр [8]. В українському мовознавстві валентність здебільшого визначають як „міжривневу категорійну одиницю опосередковано морфологічного типу, що має трикомпонентну структуру (її функціонування пов’язане з лексико-семантичним, синтаксичним та морфологічним ярусами), прогнозує кількість та семантико-граматичну спеціалізацію залежних субстанційних синтаксем, представлених відповідними відмінками” [4, с. 193].

З огляду на виокремлення двох рівнів членування простого речення, ускладненого НАК, констатуємо, що на першому з них прикметник як вторинний предикат перебуває найближче до дієслова, оскільки потенційна „предикативна функція прикметника /.../ зумовлює категорійну трансформацію та зміщення функціонального діапазону його відмінкових форм і засвідчує синтаксичний перехід (транспозицію) до дієслів” [6, с. 86]. Ад’єктиви демонструють здатність „відкривати місця” для однієї, двох, трьох та чотирьох (рідко) субстанційних синтаксем або залучати до семантичного профілю НК вторинні адвербіальні й атрибутивні синтаксеми, пор.: *Вечір, тишею сповнений, землю стомлену колише* (Г. Душак); *В чималому льосі сиділи кат Стурза зі своєю родиною та півдесятка боярів, усе-таки* виловле-

них у *селах* (М. Івасюк). На другому рівні членування вживання НАК не зумовлено валентністю базового предиката, а спричинено комунікативними чинниками, що увиразнюють синтагматичні можливості ад'єктива в потенційно предикативних утвореннях.

За допомогою методу *лінгвістичного опису* мовних фактів проаналізовано й систематизовано прості ускладнені речення з НАК, а *прийоми внутрішнього та зовнішнього моделювання* дають змогу системно проаналізувати граматичну структуру й семантичну типологію НАК та означуваних компонентів в основній частині речення.

Структурування різнорівневих комунікативних одиниць, що водночас є номінативними знаками відображення дійсності, побудованими мовцем-автором у відповідній ситуації спілкування, зумовлюють динамічні процеси в українському синтаксисі, вияви варіативності й синонімії мовних засобів, а також тенденції до: 1) певної стандартизації; 2) аналітизму формальних структур; 3) мовної економії; 4) інтеграції мовних засобів тощо.

Прості речення, ускладнені НАК, з огляду на принцип економії усувають причину інформаційного перевантаження мовних засобів, даючи мовцю змогу, який прагне до скорочення й лаконізму, дібрати саме ту форму, яка відповідатиме його комунікативній інтенції [9].

Для встановлення варіантності синтаксичних структур через їх перетворення застосовано трансформаційний метод, який ґрунтується на уявленні, що в основі класифікації мовних структур лежить їх еквівалентність іншим за будовою одиницям, тобто здатність однієї структури перетворюватися на іншу. Н. Хомський, автор цієї методики в лінгвістичній науці, виокремлює глибинну структуру (значення речення) і поверхневу структуру (форму речення). Отже, глибинна структура речення уміщує семантичні складники, які отримують різні синтаксичні втілення, або реалізації, у поверхневій структурі.

За можливих регулярних трансформацій у межах простого речення відбуваються семантичні процеси пониження чи підвищення в ранзі предикатів, формальні взаємопереходи членів речень, а також семантичне варіювання простих

і складних речень. Зокрема, у семантично неелементарних реченнях спостерігаємо співвідношення засобів вербалізації авторського задуму – первинної та вторинної предикацій, відзначаємо поліпропозитивний характер висловлення і поліпредикатність його структури (наявність основного і вторинного предикатів).

Ад'єктивні компоненти, відкриваючи додатковий предикативний план, семантично ускладнюють предикативну одиницю. Процес „стиснення” конструкцій, що стосується здебільшого їх лінійної протяжності, утворення т. зв. конденсерів реченнєвого змісту [2], є одним з активних процесів у синтаксисі, який відображає певні процеси когнітивної діяльності мовця. Напр.: *Над нашими головами ходять вітри історії. Вітри історії є то холодно-кам'яні, то притишено-лагідні // Над нашими головами ходять вітри історії, які є то холодно-кам'яні, то притишено-лагідні // Над нашими головами ходять вітри історії, то холодно-кам'яні, то притишено-лагідні // Над нашими головами ходять вітри історії. То холодно-кам'яні, то притишено-лагідні* (В. Яворівський).

Висновки дослідження і перспективи. Отже, за структурного опису ціле (просте речення, ускладнене напівпредикативною конструкцією) оприявнює взаємозв'язок і взаємодію його частин, а основні методики активізують увагу синтаксистів до проблеми формально-семантичних (корелювальних) співвідношень у синтаксисі, напівпредикативності, кореляції категорій первинної та вторинної предикацій у структурі простого речення, синтаксичної номінації й номінативної деривації. Насиченість речення компонентами вторинної предикації реалізує принцип компресії структурних засобів мови, а паралельно є ознакою синтаксичної перспективи речення та концентрації змісту. Закон економії усуває небезпеку інформаційної перевантаженості мови, тому що мовець, прагнучи до скорочення і лаконізму висловлення, кожного разу вибирає з багатого інвентарю засобів саме ту форму, яка уможливило передавання того чи того реального змісту з усіма нюансами, відтінками, відповідно до конкретної комунікативної перспективи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
2. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. К. : Наук. думка, 1982. 210 с.
3. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису. Донецьк : ДонУ, 2006. 378 с.
4. Костусяк Н. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови. Луцьк : Волинський нац. ун-т, 2012. 452 с.
5. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.

6. Полякова Л. О. До історії вивчення дієприкметника. *Вісник Харківського університету*. Харків : ХДУ, 1971. Вип. 6. С. 36–45.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
8. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. М. : Прогресс, 1988. 655 с.
9. Шитик Л. Синхронічна перехідність синтаксичних одиниць в українській мові. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2014. 474 с.

УДК 811.161.2'243:37.091.3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.6>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

CURRENT TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF THE COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Трумко О.М.,

orcid.org/0000-0003-3816-6164

*кандидатка філологічних наук,
наукова співробітниця*

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

Горда О.М.,

orcid.org/0000-0001-8120-9591

*кандидатка філологічних наук,
старша наукова співробітниця*

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті зосереджено увагу на важливих змінах і нових тенденціях, які спостерігаємо в розвитку методики викладання української мови як іноземної (УМІ) в межах комунікативного підходу. Тепер основним завданням фахівців із методики викладання є сформувати в іншомовця не тільки лексико-граматичні, а й структурні, соціальні, культурні та функціональні знання, необхідні для ефективної комунікативної взаємодії. Це можна зробити шляхом залучення до процесу викладання української мови в іншомовній аудиторії теорії мовленнєвих жанрів і теорії мовленнєвих актів.

У методиці викладання УМІ досліджень, присвячених особливостям актуалізації різноманітних мовленнєвих жанрів незначна кількість. Тому мета статті – описати внесок українських лінгводидактів, зокрема працівників Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою, у розвиток комунікативного підходу до викладання УМІ. Проаналізовано дослідження О. Антонів, Л. Паучок, М. Баліцької, О. Горди, Н. Данчишина, О. Даскалюк, З. Мацюк, О. Руснак, О. Трумко, С. Шабат-Савки та ін. У їхніх працях представлено особливості викладання мовленнєвих актів для забезпечення володіння УМІ на різних рівнях; акцентовано на особливостях ведення внутрішньої та зовнішньої комунікації; зосереджено увагу на розвитку навичок монологічного мовлення; зроблено висновки про ефективність у процесі вивчення УМІ та пізнання особливостей української культури позааудиторних екскурсій, поєднаних з іншими видами навчальної діяльності; досліджено новий спосіб здобуття аудитивних навичок – подкастинг.

Аналіз досліджень показав, що в українській лінгводидактиці комунікативний підхід тільки розвивається, тому важливо розглядати різні типи мовленнєвих жанрів і мовленнєвих актів як категорії лінгводидактики, що допоможе іншомовцям опанувати не тільки знання лексики чи граматики, а й особливості їх застосування в реальній комунікації.

Ключові слова: українська мова як іноземна, комунікативний підхід, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт, методика викладання.

The paper focuses on important changes and new trends in the development of the methods of teaching Ukrainian as a foreign language (UFL) within the communicative approach. Now the main task of specialists in teaching methods is to give not only lexical and grammatical knowledge to a foreign speaker, but also structural, social, cultural and functional knowledge necessary for effective communicative interaction. This can be done by involving the theory of speech genres and the theory of speech acts in the process of teaching Ukrainian to a foreign language audience.

There is a small number of studies on the specifics of the realization of various speech genres in the methodology of teaching UFL. Therefore, the purpose of this paper is to describe the contribution of Ukrainian linguists, in particular

the employees of the International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations, to the development of the communicative approach to teaching UFL. Studies of O. Antoniv, L. Pauchok, M. Balitska, O. Horda, N. Danchyshyn, O. Daskaliuk, Z. Matsiuk, O. Rusnak, O. Trumko, S. Shabat-Savka and others have been analyzed. Their works consider specifics of teaching speech acts to ensure mastery of UFL at different levels; emphasis is placed on the specificity of communicating internally and externally; attention is focused on the development of monologue speech skills; conclusions have been made about the effectiveness of extra-curricular excursions combined with other types of educational activities in the process of studying UFL and learning about the features of Ukrainian culture; a new way of acquiring auditory skills – podcasting – has been studied.

The analysis of the studies show that the communicative approach is only developing in Ukrainian linguodidactics, it is therefore important to consider different types of speech genres and speech acts as categories of linguodidactics, which will help foreign language speakers master not only vocabulary or grammar, but also the specifics of their application in real communication.

Key words: Ukrainian as a foreign language, communicative approach, speech genre, speech act, teaching method.

Постановка проблеми. Розвиток методики викладання української мови як іноземної (УМІ) в межах комунікативного підходу зумовив зміну курсу із вивчення структурної граматики до функціональної. Адже мова складається із граматики та прагматики, де граMATика є абстрактною формальною системою для створення та інтерпретації повідомлень, а прагMATика – набором стратегій і принципів для досягнення успіху в спілкуванні за допомогою граматики [32, с. 76]. Саме тому процес вивчення мови, зокрема української, передбачає опанування мовних одиниць як «глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів та інтенцій автора, з метою формування умінь адекватного сприйняття текстової інформації та створення власних (усних і письмових) висловлювань відповідно до комунікативної мети й наміру, розвитку пізнавальної активності учнів, підвищення їхнього інтересу до вивчення української мови, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні й етичні норми спілкування» [16, с. 139]. Іншими словами, тепер основним завданням фахівців із методики викладання є сформувати в іншомовця не тільки лексико-граматичні знання, а й структурні, соціальні, культурні та функціональні знання, необхідні для ефективної комунікативної взаємодії [31, с. 4]. Це можна зробити шляхом залучення до процесу викладання української мови в іншомовній аудиторії теорії мовленнєвих жанрів і теорії мовленнєвих актів, а її основними категоріями обрати дискурс, мовленнєвий жанр (далі – МЖ) і мовленнєвий акт (далі – МА). Зазначимо, що в окремих дослідженнях поняття МЖ і МА отожднюють або розуміють МЖ як сукупність МА. Проте категорійна база теорії МЖ та теорії МА є відмінною. МЖ залежить від тексту, кількості учасників комунікативного акту, є абстрактним; МА залежить від речення, є монологічним і конкретним, зосереджує увагу на впливі мовця на адресата [12].

Аналізуючи МЖ / МА, ми описуємо позамовний контекст: комунікативну ситуацію, статус мовця та слухача, комунікативну мету мовця тощо. І якщо для носія мови, який «з дитинства вбирає різноманітні стереотипні форми висловлювань, “вживається” в них, вибудовує своє мовлення, автоматично “допасовуючись” до вимог певного мовленнєвого жанру» [30, с. 233], інколи буває складно досягнути комунікативної мети, то для іншомовця, як носія іншої лінгвокультури та інших моделей комунікативної поведінки, – це завдання надскладне. Проте саме комунікативний підхід до викладання УМІ, демонстрування реальних комунікативних ситуацій, опис соціального та національного контекстів комунікації забезпечує коректну мовленнєву поведінку іншомовця, запобігає виникненню комунікативних девіацій і сприяє досягненню комунікативної мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні засади комунікативного методу сформували Дж. Фірт, М. Халлідей, Д. Хаймс, Дж. Гамперц і У. Лабов. В українській лінгвістичній традиції над залученням цього підходу до викладання мов працювали З. Бакум, Л. Биркун, М. Вашуленко, О. Вишневецький, Л. Галаєвська, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Мацько, А. Нікітіна, В. Новосолова, М. Пентиліук, І. Хом'як та ін. Науковці звернули увагу на принципи навчання української мови як рідної, вводячи у шкільні програми поняття МЖ, умови реалізації різних мовленнєвих жанрів, зразки вправ і завдань, що сприяють їх засвоєнню. Також сформовано принципи жанрово орієнтованого підходу до вивчення іноземної мови в україномовній аудиторії, описано принципи реалізації різних мовленнєвих жанрів, зокрема в англійській мові, та засоби для розвитку комунікативної компетенції через формування жанрового мислення в учня / студента тощо.

Постановка завдання. Важливим напрямком у сучасній лінгводидактиці є викладання української мови для іноземців і застосування вище-

згаданого підходу в процесі навчання цієї дисципліни, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – описати внесок українських лінгводидактів, зокрема працівників Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою, у розвиток комунікативного підходу до викладання УМІ.

Виклад основного матеріалу. У методиці викладання УМІ досліджень присвячених особливостям актуалізації різноманітних МЖ незначна кількість. Зокрема у деяких підручниках подано матеріал для засвоєння окремих МЖ (порада, комплімент, обурення, протест, вимога, заборона, висловлення власної думки, знайомство, домовленість про зустріч, привітання, прощання, запит інформації, прохання, вказівка, наказ, запрошення, згода, відмова, звертання, пропозиція, вибачення, припущення) [див. 17, с. 189–203; 1] або лексико-граматичний матеріал доповнюють мовленнєві конструкції, що обслуговують певну сталу комунікативну ситуацію [2]. Комплексно питання залучення категорії МЖ у лінгводидактичний процес розглядає Г. Швець [30]. В окремих публікаціях українських науковців подано матеріал для викладання в іншомовній аудиторії таких МЖ: телефонна розмова [2], прохання [3], наказ, прохання, порада [9], повідомлення, згода / незгода, пояснення [21]. Також описано категорію самопрезентації як реакцію індивіда на реальний чи уявний стимул, що спонукає до представлення іншому / іншим певної інформації про себе, та основу таких МЖ міжособистісної комунікації як знайомство, телефонна розмова (частина, де мовець номінує себе) і співбесіда [22]. Схарактеризовано систему МЖ, якими повинен оволодіти іноземний студент-медик, та встановлено, що на початкових етапах вивчення УМІ це самопрезентація, монолог, діалог, полілог, а на рівнях В1–В2 і С1–С2 – жанри професійного мовлення [28, с. 277].

Ще однією категорією, яку лінгводидакти активно використовують є МА. Важливим елементом у структурі МА є комунікативна інтенція (намір) – це «мисленнєве передбачення учасниками комунікації бажаного для них результату спілкування; намір того, хто говорить, висловити якийсь значущий смисл за допомогою мовленнєвих засобів, тобто здійснити мовленнєвий акт» [4, с. 101]. Ці поняття є релевантними для УМІ, адже під час спілкування мовець реалізує різноманітні інтенції та прагнення, виконує мовленнєві дії з певною комунікативною метою та втілює інтенційні потреби у відповідні мовні

(слова, речення) форми [29, с. 277]. Наприклад, вивчення модальних часток в іншомовній аудиторії неможливе без врахування прагматичних пресупозицій, оскільки вони репрезентують різноманітні комунікативні смисли і їхні значення зумовлені контекстом. Порівняйте: «Так, Ахмед відповів; Тільки Ахмед відповів; Невже Ахмед відповів?; Хай би Ахмед відповів; Навіть Ахмед відповів; Ахмед же відповів» [5, с. 29]. Така здатність передавати різні відтінки змісту, які зрозумілі для всіх носіїв мови і важкодоступні для іноземців, є характерною особливістю і непрямой комунікації. Під непрямыми МА розуміють такі акти, у яких реалізуються два наміри: один – прямий, інший – непрямий, тобто коли «речення, що містить показники іллокутивної сили для одного типу іллокутивного акту, може виголошуватися для здійснення, окрім цього, іллокутивного акту іншого типу» [33]. Наприклад: вислів «Де дощ!» можна трактувати не тільки як пряму констатацію факту, а і як повідомлення про те, що: 1) треба сидіти у приміщенні; 2) я люблю дощову погоду; 3) потрібно взяти парасольку тощо [15, с. 38]. Використовуючи непрямий МА, мовець розраховує не тільки на мовні знання співрозмовника, а й на його здатність до умовиводів на основі різних немовних знань: знань умов успішності мовленнєвих актів, принципів спілкування, тому одним з основних завдань УМІ є навчити іноземця розрізняти непрямі мовленнєві акти та правильно на них реагувати. Без знання специфіки організації непрямих МА та їхніх засобів передачі українською мовою неможливо досягти високого рівня лінгвістичної компетенції. Особливості викладання непрямих МА для забезпечення володіння УМІ на рівні В2 представлено у статті О. Трушко [27]. Описано умови (комунікативна ситуація, статуси учасників комунікативного акту, соціальні ролі тощо) та мовні засоби реалізації непрямих директивів (прохання, наказу, поради, дозволу, заборони та погрози), комісивів (згоди та відмови), репрезентативів (схвалення, незгоди та заперечення), експресивів (компліменту, вибачення та іронії) і декларативів (інформування) тощо.

Загалом у Стандартизованих вимогах до рівнів володіння УМІ подано перелік комунікативних інтенцій, якими повинні оволодіти іноземці відповідно до рівня знання мови. Особливості викладання комунікативних інтенцій, які визначені для рівня А1, зокрема МА вибачення, вітання, побажання, подяки, привітання та прощання описані у статті «Етикетні мовленнєві акти в аспекті лінгводидактики» [20]. Висвітлено соціокультурний

контекст, в якому актуалізуються етикетні МА та визначено набір граматичних категорій для коректної побудови цих висловлювань [20, с. 134].

Для викладання УМІ на рівні В2 дослідниця схарактеризувала такі комунікативні наміри: вибачення, втішання, комплімент і співчуття. Це інтенції, в основі яких є така лінгвістична категорія, як «емпатія». Визначено, які комунікативні ролі виконують мовці, висловлюючи емпатію, та лексико-граматичні маркери цієї категорії в українській мові, що дозволить в майбутньому сформувати систему вправ для вивчення УМІ [19; 24].

Також кооперативно-спрямована комунікація є об'єктом аналізу в розвідці «Мовні маркери комісивів як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії». Увагу зосереджено на МА обіцянки, запевнення, присягання та клятви, їхніх вербальних і лінгвокультурних характеристиках [25].

Розкрито викладання МА згоди, незгоди та відмови в іншомовній аудиторії. Тобто представлено МА, які є реакцією на пропозицію, питання чи спонукання адресанта та передають відповідно стверджувальні/заперечні відповіді. Також подано систему вправ, в основу яких покладено зіставлення комунікативної мети та засобів її вираження [18].

Об'єктом лінгводидактичного аналізу став і конфліктний дискурс, зокрема МА зауваження, невдоволення, осудження, погрози та скарги на рівні В2. У публікації аналогічно описано зміст цих МА, комунікативні ролі їхніх учасників, статуси мовця і слухача, мовне вираження. Також висвітлено сфери функціонування зауваження, невдоволення, осудження, погрози та скарги [23].

Окрім того, у процесі навчання УМІ визначальну роль відіграє демонстрація «мови в дії» в реальних ситуаціях міжособистісної інтеракції, діалогів. Про це свідчить як практичний досвід фахівців, так і результати соціологічного дослідження [11]. З огляду на це, в окремих публікаціях науковців МІОКу продемонстровано особливості застосування комунікативного підходу посередництвом аудіовізуального методу на заняттях з УМІ. Цей методичний прийом реалізовано на прикладі відеоінтерв'ю зі знаковими постатями модерної української культури: літераторами, художниками, композиторами, музикантами, акторами. Запропоновано комплекс вправ до аудіоматеріалів. Зроблено висновки, що такий прийом у межах комунікативного підходу забезпечує цілісне вивчення мови через культуру і культури через мову [7, с. 44–47; 8, с. 1294].

З'ясовано, що ефективною формою навчання мови, спрямованою на задоволення комунікатив-

но-пізнавальних потреб та отримання позитивних емоцій учасників цього процесу є навчальна екскурсія, про якісні результати якої свідчить низка показників: подолання психологічних бар'єрів; оволодіння національною специфікою мовленнєвої поведінки в реальних умовах; поглиблення країнознавчих знань, мимовільне запам'ятовування інформації, можливість створити інтегровану картину теми та цілісно її передати, розвинути творчі та організаторські здібності студентів / учнів, гармонізувати різні види їхньої навчальної роботи, сприяти професійному вдосконаленню.

Розкрито переваги позааудиторних навчальних екскурсій, об'єктами яких є пам'ятки архітектури та природи, історичні місця, музеї, арт-галереї тощо.

Висвітлено багаторічний досвід Міжнародної літньої школи українознавства «Крок до України» в організації та проведенні навчальних екскурсій у межах програми інтенсивного курсу з вивчення української мови як іноземної (УМІ) на різних рівнях володіння мовою (від А1 до С2).

Зроблено висновки про ефективність у процесі вивчення УМІ та пізнання особливостей української культури позааудиторних екскурсій, поєднаних з іншими видами навчальної діяльності: оглядових екскурсій з підготовчими аудиторними навчальними заняттями на відповідну тему, екскурсій-квестів, екскурсій з майстер-класами, екскурсій з попереднім / подальшим переглядом фільмів, екскурсій з відвідуванням фестивалів тощо [6, с. 111–113].

Досліджено й новий спосіб здобуття аудиторних навичок – подкастинг. Розкрито поняття подкастингу і способи застосування подкастів як навчального матеріалу на заняттях з вивчення УМІ, запропоновано теми для подкастів. Обґрунтовано доцільність використання подкастингу зі студентами-іноземцями. Проаналізовано, які переваги має використання подкастів, порівняно з іншими типами аудіотекстів. Визначено важливість подкастів у процесі поглиблення знань з української мови як на початковому й базовому рівнях (А1–А2), на рубіжному й середньому (В1–В2), так і на високому чи в разі вільного володіння (С1–С2). Запропоновано систему різнорівневих вправ, урахувуючи специфіку роботи на кожному рівні. З'ясовано, які навички можна розвивати за допомогою подкастів. Визначено основні відмінності змісту й переваги розмовного стилю мовлення подкастів. Зроблено висновки, що подкастинг є зручним способом для вивчення іноземної мови, він допомагає підготувати студента до реаль-

ної комунікації. Його можна використовувати як в аудиторних умовах, так і поза ними [13].

Акцентовано увагу й на особливостях ведення внутрішньої та зовнішньої комунікацій, зокрема в межах вивчення теми «Підприємство» на заняттях з УМІ. Більшу частину часу, відведеного на опрацювання цієї теми, запропоновано заповнити завданнями на говоріння. З'ясовано важливу роль псевдокомунікації у процесі говоріння, оскільки вона заповнює всі прогалини, що виникають на шляху від навчання до справжньої комунікації. Окреслено умови, за яких її налагодження є реальним. Досліджено способи реалізації образів-стимулів для побудови псевдокомунікації, яка якнайкраще підготує студента до реальної комунікації.

Визначено, що основою для творення завдань для монологічного й діалогічного мовлення є принцип ситуативності, який передбачає динамічність таких аспектів, як предмет розмови, обставини і завдання, що дають чіткі настанови щодо діяльності у відповідній ситуації. У межах теми «Підприємство» основою для створення комунікативних ситуацій є підтеми: «Співбесіда», «Ведення переговорів», «Зустріч із клієнтом, партнером по бізнесу чи спонсором», «Ведення по телефону ділової бесіди», «Конференція», «Маркетинг» тощо. Враховано риси, властиві мовленнєвим ситуаціям: змістовність (уміння осмислити і розкрити комунікативну тему без пустослів'я), евристичність (процес мовлення спрямований на пізнання чогось нового, а також

на те, щоб навчити студентів самостійно вирішувати якусь проблему), ієрархічність, певна структура (послідовність, логічність висловлювання) тощо [14, с. 161–162].

Зосереджено увагу й на розвитку навичок монологічного мовлення, необхідних іншомовцеві для реалізації таких комунікативних намірів, як висловлювання власної думки чи погляду, згоди / незгоди з думками інших, обґрунтування позиції, опису / характеристики людей, місць, предметів, подій і дій, розробки інструкцій, передавання власних почуттів і ставлення до фактів, подій, дійових осіб і їхніх вчинків, складання планів тощо. Запропоновано ідеї моделювання різних комунікативних ситуацій, спрямованих на розвиток навичок монологічного мовлення [26, с. 22].

Висновки. Отже, на перший план у сучасній методиці викладання УМІ вийшло розуміння комунікативної компетенції як системи лінгвістичних і суміжних комунікативних конвенцій, у межах яких мовці повинні створювати та підтримувати комунікативну співпрацю. Комунікативний підхід у новітніх лінгводидактичних дослідженнях формується на основі теорії МЖ та теорії МА. В українській лінгводидактиці такий підхід тільки розвивається, тому важливо розглядати різні типи МЖ і МА як категорії лінгводидактики, що допоможе іншомовцям опанувати не тільки знання лексики чи граматики, а й особливості їх застосування в реальній комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонів О., Паучок Л. Українська мова для іноземців. Модульний курс : навч. посіб. Київ : ІНКООС, 2012. 268 с.
2. Антонів О., Смерека А. Телефонна розмова як навчальний матеріал для вивчення діалогічного мовлення в іноземній аудиторії. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2013. Вип. 8. С. 246–254.
3. Баліцька М. З. Жанр мовлення прохання як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії. *Вісник Львівського ун-ту: Серія філологічна*. 2008. Вип. 3. С. 325–328.
4. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика : підручник. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
5. Гончарук О. В., Дикан О. В. Модальні частки у процесі вивчення української мови як іноземної: прагматичний підхід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31. № 4. С. 28–33.
6. Горда О., Руснак О. Навчальна екскурсія як ефективна форма заняття під час літніх шкіл з вивчення мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31. Т. 3. С. 110–114. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/31_2020/part_3/19.pdf (дата звернення: 29.06.2022).
7. Данчишин Н. Р. Реалізація комунікативного підходу й аудіовізуального методу у вправах для вивчення української мови як іноземної. *Вчені записки Таврійського національного ун-ту ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Том 31. № 4. Ч. 1. С. 44–48. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/part_1/4-1_2020.pdf (дата звернення: 12.06.2022).
8. Данчишин Н. Р. Відеоінтерв'ю з митцем як засіб вивчення сучасної української культури в курсі УМІ. *Народознавчі зошити*. 2019. № 5 (149). С. 1291–1295. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2019-5/27.pdf> (дата звернення: 20.06.2022).
9. Даскалюк О. Прагматика адресованого волевиявлення в українській мові: лінгводидактичний аспект. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2009. Вип. 4. С. 266–272.

10. Зайченко Н. Ф., Воробйова С. А. Практичний курс української мови для іноземців : усне мовлення : навч. посіб. Київ : Знання України, 2005. 324 с.
11. Ключковська І., Гойсан В., Данчишин Н., Горда О. Престижність української мови у середовищі студентів-іноземців Львова (Опитування іноземних студентів ЛНМУ ім. Данила Галицького, НУ «Львівська політехніка», ЛНУ ім. Івана Франка), 2020. URL: http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2020/01/Doslidzhennia_inozemni-studenty.pdf (дата звернення: 15.06.2022).
12. Кузьменко О. До проблеми кореляції понять «мовленнєвий жанр» і «мовленнєвий акт». URL: <https://paub.oa.edu.ua/2014/do-problemy-korelyatsiji-ponyat-movlennevyj-zhanr-i-movlennevyj-akt/> (дата звернення: 10.05.2022).
13. Лизак М. Подкастинг як новітній спосіб набуття аудитивних навичок. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 42. Т. 1. С. 324–328. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/42_2021/part_1/48.pdf (дата звернення: 05.07.2022).
14. Лизак М. Розвиток навичок говоріння під час вивчення теми «Підприємство». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 38. Т. 2. С. 160–164. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/38_2021/part_2/29.pdf (дата звернення: 08.07.2022).
15. Мацюк З. Лінгвістичні основи методики викладання граматики української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2007. Вип. 2. С. 31–39.
16. Мушировська Н. В. Роль когнітивно-комунікативного підходу в оптимізації процесу викладання української мови за професійним спрямуванням. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». 2014. Вип. 29. С. 138–143.
17. Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І. Українська мова для іноземців. Практикум (Рівні В1–В2). 2-ге вид. Тернопіль : ФОРМ-ПРЕС, 2017. 212 с.
18. Трушко О., Горда О. Категорії ствердження і заперечення в лінгводидактичному аспекті. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: *Філологічні науки*. Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2018. Вип. XV. С. 66–72.
19. Трушко О. Емпатія у лінгводидактичному аспекті. *Народознавчі зошити*. 2019. № 5 (149). С. 1286–1290.
20. Трушко О. Етикетні мовленнєві акти в аспекті лінгводидактики. *Міжнародний філологічний часопис*. 2021. № 4. С. 134–138.
21. Трушко О. Інформативні мовленнєві жанри на заняттях з української мови як іноземної. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* : Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. (69). Ч. 2. С. 197–199.
22. Трушко О. Категорія самопрезентації в курсі української мови як іноземної. *Міжнародний філологічний часопис*. 2020. № 11 (3). С. 131–138.
23. Трушко О. Конфліктний дискурс як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії. *Virtu s: Scientific Journal*. Issue 32. 2019. P. 175–178.
24. Трушко О. Лексико-граматичні маркери емпатії як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії. *Розвиток сучасної освіти і науки : результати, проблеми, перспективи*. Том VII / [Ред. : Ян Гжесяк та ін.]. Конін – Ужгород – Бельско-Бяла – Київ : Посвіт, 2019. С. 168–169.
25. Трушко О. Мовні маркери комісивів як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії. *Labyrinths of Reality: Collection of scientific works*. Montreal : CPM «ASF», 2020. Issue 2 (7). P. 61–63.
26. Трушко О. Розвиток монологічного мовлення на заняттях з української мови як іноземної. *Labyrinths of Reality : Collection of scientific works*. 2020. Issue 4 (9). P. 21–23. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1Bq0QpA5silJ:virtus.conference-ukraine.com.ua/conf53.pdf+&cd=9&hl=uk&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 05.07.2022).
27. Трушко О. Теоретико-методологічні засади викладання непрямих мовленнєвих актів в іншомовній аудиторії. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. Серія «Філологічні науки». 2019. № 1 (21). С. 62–66.
28. Цуркан М. Особливості реалізації жанрового підходу до навчання української мови як іноземної в медичному закладі вищої освіти. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Сер. «Педагогіка і психологія». *Педагогічні науки*. 2019. № 2 (18). С. 274–280.
29. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці : Букрек, 2014. 412 с.
30. Швець Г. Д. Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2021. 730 с.
31. Gumperz J. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. 225 p.
32. Leech G. *An A-Z of English Grammar and Usage*. Hongkong: Thomas Nelson, 1989. 575 p.
33. Searle John R. Indirect speech acts. *Syntax and Semantics*, vol. 3; *Speech Acts*, Cole P., Morgan J. L. (eds.). New York – San Francisco – London, Academic Press, 1975, P. 59–82.

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ РЕСУРСИ ДІАЛОГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ**

**LEXICAL AND SEMANTIC MEANS OF DIALOGICAL ORGANIZATION
OF A SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL TEXT**

Шабуніна В.В.,

orcid.org/0000-0001-7957-3378

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Бутко Л.В.,

orcid.org/0000-0002-8817-3381

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Сізова К.Л.,

orcid.org/0000-0002-3269-6343

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри філології та видавничої справи

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

У статті наголошено, що актуальним аспектом комунікативного напрямку мовознавства є дослідження лінгвістичних засобів тексту, оскільки саме мовні ресурси слугують для вираження смислів у текстовій діяльності та зумовлюють ефективність спілкування. Стаття має на меті поглибити вивчення діалогічної організації наукового стилю, проаналізувати лексико-семантичні ресурси, що забезпечують діалогічну організацію науково-навчального тексту технічної галузі та підтримують оптимальний комунікативний контакт між автором і адресатом. Наголошено, що використання термінів і терміносполук у науково-навчальному підстилі зумовлено прагненням автора викласти необхідний обсяг наукової інформації в гранично доступній формі й найбільш економним способом. Продемонстровано, що дефініція терміна є засобом діалогізації, апелювання до адресата. Автор звертається до пам'яті та знань читача, подаючи наукове знання згорнутим до терміна-поняття, закріпленого в науці. Надважливими є метафоричні терміни, які автор уводить у науково-навчальний текст як готові, стандартизовані одиниці, прості для сприйняття. Метафора реалізується в процесі діалогу між змістом і його усвідомленням реципієнтом. Доведено, що образні вислови, розмовні засоби мовлення, введені в текст підручника, забезпечують наочність і доступність сприйняття, слугують для розкриття потрібних понять, дають додаткову інформацію про описувані явища, апелюючи до розумової діяльності читача. Підтверджено використання в текстах підручників різних засобів імплікації суб'єктивного ставлення автора. На прикладах продемонстровано, що засоби авторизації в текстах науково-навчального підстилю покликані стимулювати інтерес до вивчення явища. Показано, що для досягнення найвищого перлокутивного ефекту автор використовує покликання на відомих учених або на загальновідомий факт, наводить аргументовані приклади. З'ясовано, що авторська стратегія може передбачати використання операторів, які виражають градаційні відношення й ступінь значущості повідомлюваного, акцентують логіку розгортання тексту, вказують на час, послідовність. З метою привернення уваги читача до результатів досліджень, зіставлення прагматичних сподівань адресата автор формулює висновок, використовуючи висловлення узагальнювального характеру. Ці та інші засоби утворюють лексико-семантичне підґрунтя діалогічної структури науково-навчальних текстів технічної галузі.

Ключові слова: автор, адресат, діалогічність, лексико-семантичні ресурси, науковий текст, науково-навчальний підстиль.

The article emphasizes that the actual aspect of communicative direction of linguistics is the study of linguistic resources of the text, since they serve to express meanings in the textual activity and determine the effectiveness of communication. The article aims to deepen the study of the dialogic organization of the scientific text, to analyse the lexical-semantic means that provide the dialogic organization of the technical scientific and educational text and support optimal communication between the author and the addressee. It has been argued that the use of terms and term combinations in the scientific and educational substyle is determined by the author's desire to present scientific information in the most accessible and compressive form. It has been demonstrated that the definition of the term is a means of dialogue and appeal to the addressee. The author appeals to the reader's memory and experience, presenting scientific knowledge condensed into a term-concept established in science. Metaphorical terms that the author introduces into the scientific and educational text as ready-made, standardized and understandable units are very important. Metaphor is implemented in the process of dialogue between the content and the recipient's awareness of it. It has been proven that figurative expressions and colloquial means of speech, introduced in the textbook, provide clarity and accessibility of perception, serve to reveal the necessary concepts, provide additional information about the described phenomena, appealing to the mental activity of the

reader. The use of various means of implying the subjective attitude of the author in a textbook has been confirmed. The examples have demonstrated that the means of authorization in scientific and educational texts are designed to stimulate interest in the study of the phenomenon. It has been shown that in order to achieve the highest perlocutionary effect, the author uses appeals to famous scientists or to a generally recognized fact, gives well-argued examples. It has been found that the author's strategy can use the signs that express gradational relations and the degree of significance of the message, emphasize the logic of the text unfolding, indicate time and sequence of presentation. In order to draw the reader's attention to the research and to compare the pragmatic expectations of the addressee, the author has often formulated a conclusion using statements of a generalizing nature. These and other means form the lexical and semantic basis of the dialogic structure of technical scientific and educational texts.

Key words: author, addressee, dialogicity, lexical and semantic resources, scientific text, scientific-educational sub-style.

Постановка проблеми. Важливим аспектом комунікативного напрямку мовознавства є аналіз лінгвістичних засобів викладу матеріалу, оскільки саме вони забезпечують вираження смислів у текстовій діяльності та зумовлюють ефективність спілкування. Часто в процесі навчання викладачі зосереджуються на суті навчальної дисципліни, а способів спілкування надають другорядного значення. Однак саме він визначає ставлення до предмета обговорення. Це необхідно враховувати при лінгвістичному аналізі текстів науково-навчального підстилю. Безперечно, оцінку предметного змісту навчального посібника або підручника мають давати представники тих наук, про які йдеться в науково-навчальному тексті: тільки вони можуть кваліфіковано оцінити суть предмета. Аналіз же способів викладу залишають за собою лінгвісти, оскільки мова є системою ресурсів для вираження смислів у текстовій діяльності.

Навчальний текст є сферою своєрідного перетину викладача та студента. Успіх комунікації в навчальному процесі безпосередньо залежить від того, наскільки сприятливе підґрунтя має навчальна інформація. Процес її розуміння залежить від системи уявлень, сформованої у студента на певний момент. Вона визначає ставлення студента до предмета обговорення, рівень і глибину розуміння та інтерпретації матеріалу [1, с. 122].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий стиль та його жанри досліджували І. Гавриш, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, Л. Івашенко, А. Коваль, А. Медведєв, Н. Непийвода, Г. Онуфрієнко, П. Селігей, В. Шаркань, С. Ярема та інші науковці, але лексико-семантичні засоби діалогічної організації жанрів науково-навчального підстилю не були об'єктом спеціального лінгвістичного дослідження.

Постановка завдання. Стаття покликана поглибити вивчення діалогічності тексту наукового стилю, дослідити та схарактеризувати лексико-семантичні ресурси, що забезпечують діалогічну організацію науково-навчального тексту. Відомо, що мовне повідомлення досягає комунікативної мети лише за умови його адек-

ватного сприйняття відповідним адресатом. При створенні тексту під впливом чинника адресата він обробляється з метою встановлення контакту з читачем, активізації розумової діяльності адресата та досягнення максимального комунікативного ефекту.

Виклад основного матеріалу. Важливою рисою лексичного складу текстів науково-навчального підстилю є термінологічність. Така особливість зумовлена настановами навчального процесу загалом і метою навчального тексту зокрема. Термін використовують для точного вираження поняття певної галузі знань, він характеризується однозначністю в межах однієї терміносистеми, точністю й незалежністю від контексту, стилістичною нейтральністю, відсутністю синонімів та омонімів, чіткою дефініцією [2, с. 188], виконує номінативну, комунікативну, когнітивну, прагматичну, діагностичну та прогностичну функції.

Термінологічній лексиці властива інформативність, тобто здатність адекватного донесення певної інформації до її адресата каналом зв'язку. Терміни допомагають гранично коротко висловити думку. Ступінь термінологізації наукового тексту залежить від характеру викладу, адресації, рівня володіння фаховою термінологією автора наукового тексту.

Як доречно зауважує В.П. Ясман, процес сприйняття й розуміння навчальної інформації зумовлений тією системою уявлень, що сформувалася в адресата на цей час. Вона визначає ставлення студента до предмета обговорення, рівень і глибину розуміння матеріалу. Від сформованої системи уявлень залежить рівень інтерпретації адресатами навчальної інформації, її правильне різнобічне розуміння [3].

Своєрідна система використання термінів дозволяє говорити про типологію текстів, у яких функціонують терміни. З-поміж них В.М. Лейчик виділяє три групи: тексти, які використовують терміни; тексти, що фіксують терміни; тексти, які породжують терміни [4, с. 82]. Навчальний текст належить до тих, що фіксують терміни. Такі тек-

сти призначені для оцінки, відбору, рекомендації й закріплення в ужитку певних термінів. Тут вони є обов'язковими, рекомендованими чи неприпустимими. Отже, термінологічність є важливою ознакою навчального тексту.

У навчальному тексті використовуються загальнонаукові терміни, які з однаковим значенням уживаються в багатьох галузях (*аналіз, параметр, категорія, класифікація*), і галузеві, що характерні для однієї галузі (*базовий матричний кристал, запам'ятовувальний пристрій, плата*).

Дефінітивність терміна є необхідною умовою виділення одиниці зі словникового складу мови [5, с. 228]. Визначення забезпечує змістову точність і чіткість терміна. Дефініція терміна є засобом роз'яснення, а отже, апелювання до адресата, засобом діалогізації: *Тепловим випромінюванням називається процес переносу теплоти в просторі за допомогою електромагнітних хвиль* [6, с. 112]; *Надійність* – властивість системи зберігати у часі та встановлених межах значення всіх параметрів, які характеризують здатність виконувати потрібні функції в заданих режимах роботи та умовах застосування [7, с. 30]. Завдяки такій тактиці автор уможливорює коротке й економне визначення та характеристику наукових понять, фактів, процесів, явищ.

У тексті підручника й навчального посібника термінологічна лексика вводиться поступово й послідовно, закріплюючись у свідомості адресата з кожним використанням терміна. Для встановлення найбільш ефективного контакту з читацькою аудиторією автор повинен урахувати фонові знання, оскільки адресат зіставляє нову інформацію з власним досвідом, порівнює її з системою наявних у нього знань. Автор апелює до пам'яті та знань читача, подаючи в текстах навчального підстилю наукове знання в надкомпресованій формі, тобто згорнуте до терміна-поняття, закріпленого в науці [1, с. 139]. Зміст цього складного поняття відомий як автору, так і адресату, тому його розкриття було б комунікативно надлишковим. Таку мовну форму метонімічної заміни можна розглядати як один з механізмів формування й збереження наукової традиції. Подібні прецедентні субтексти є не просто знаками цілих текстів, яким вони еквівалентні за змістом, – це значущі особистісні знаки, оскільки в складі такого термінологічного генітивного сполучення позицію залежного компонента посідає антропонім – ім'я винахідника, першовідкривача: *Для високих температур значення коефіцієнта Пуассона визначають за формулами, встановленими дослідним шляхом* [6, с. 22]; *Такі задачі на*

максимум розв'язуються за допомогою невизначених коефіцієнтів Лагранжа [7, с. 356]. Такий інтертекстуальний засіб наголошує на персоніфікації науки, оскільки ім'я вченого ототожнюється з його концепцією, стає символом самого наукового знання. І автор, і читач отримують можливість систематизувати наукове знання та орієнтуватися в його фонді.

Серед наукової та спеціальної термінології є чимало метафор, однак унаслідок термінологічності, а отже, однозначної номінативності, ці слова втрачають образність [5, с. 228]: *Найпростішою конструкцією некерованих глухих муфт є втулкова муфта* [8, с. 356]; *Переходи (галтелі) від шийок до щік для підвищення міцності вала виконують плавними* [9, с. 32]. Подібні метафоричні терміни важливі для науково-навчальної літератури, оскільки вони сприяють наочності створюваного образу й не викликають в адресата будь-яких додаткових уявлень чи емоційно забарвлених асоціацій.

Дослідники висловлюють часто протилежні погляди щодо самого існування та ролі експресивності в науковому тексті. За переконанням одних, емоційне забарвлення мовлення не мотивоване функцією наукового мислення, а отже, в науковому стилі образність та експресивність суперечать логічній об'єктивній спрямованості наукового тексту. На думку інших, експресивно-емоційні риси можуть інколи виявлятися в науковому мовленні, оскільки мислення людини – це єдність логічного й чуттєвого пізнання дійсності.

Аналіз навчальних посібників і підручників показує, що в їхніх текстах образність досягається таким стилістичним прийомом, як метафора, наприклад: *«Оголений» матеріал цих поверхонь швидко вступає у хімічну взаємодію з навколишнім середовищем* [6, с. 72]; *<...> таке компонування призводить до виникнення «мертвої» зони всередині ротора <...>* [10, с. 141].

Суттєвою рисою метафори є те, що вона реалізується в процесі діалогу між змістом і його усвідомленням реципієнтом. Розуміння метафори передбачає інтерпретацію властивостей позначуваного об'єкта і того, як вони підтримуються асоціативним комплексом основного й допоміжного об'єктів метафори. Обидва об'єкти в кінцевому підсумку утворюють нове значення. Суперечливий характер наукової метафори полягає в тому, що в процесі термінологічної метафоризації водночас актуалізується як певна подібність між референтами, оскільки метафору обов'язково повинні зрозуміти, так і відмінність, оскільки породжується новий зміст, причому сту-

піль підібності й відмінності визначає істинне значення метафори.

Відомо, що образність у науковому стилі породжується тоді, коли не знайдено ще точного найменування, тобто терміна. Це є свідченням того, що не сформувалось чітко й саме поняття, наприклад: *Однак «наздогнати» обертове поле ротор не зможе <...>* [11, с. 372]; *Сканатор – це генератор тактових імпульсів, що по чергово «опитує» блоки входів і виходів* [10, с. 235].

Щоб подати навчальний матеріал більш наочно, доступніше донести його до адресатів, автор у текстах підручників і навчальних посібників використовує розмовні засоби мовлення, не характерні для наукового стилю: *Перебороти всі ці труднощі «під силу» не кожній моторобудівній фірмі* [12, с. 265]; *Пристрій керування надає інформації керування, що задана програмою керування, форму, «зрозумілу» для технологічної машини* [10, с. 211]. Вибір такої тактики пояснюється прагненням автора зблизитися з адресатом, забезпечити адекватну інтерпретацію тексту читачем. Крім того, це одна зі спроб адресанта виявити власну мовну індивідуальність. У науково-навчальних текстах образність і метафоричність допомагають більш зрозуміло та яскраво пояснювати наукові твердження, а значить, впливати на читача.

Відомо, що мовний матеріал підручника обов'язково підпорядковується навчальній меті. Своєрідна настанова підручника спричиняє стандартизованість і канонічність викладу. Вираження авторської модальності, навпаки, допомагає краще донести до читача потрібну інформацію, забезпечити правильне розуміння й легке запам'ятовування матеріалу. Тому автор, маючи обмежені можливості, таки намагається оцінити факти, спростувати певні твердження, виражаючи це за допомогою різних мовних засобів, які виступають у тексті підручника як засоби імплікації суб'єктивного ставлення автора.

Оцінне значення розглянутих нижче конструкцій створюється за рахунок лексичних значень їхніх компонентів. Авторська оцінка характеризується багатоаспектним змістом, оскільки кожен клас теоретичних об'єктів і ментальних операцій має свої критерії оцінки. З огляду на це різняться й засоби текстуалізації, які є ядром оцінних суджень: *Важлива характеристика геотермальних джерел – повна корисна теплова потужність джерела теплоти* [6, с. 450]; *Позитивною властивістю такого кодера є висока швидкодія: інверсний код формується за один такт* [7, с. 431].

Засоби авторизації в науково-навчальних текстах використовуються з метою стимулювання інтересу студентів до вивчення явища. Для більшої переконливості, досягнення найвищого перлокутивного ефекту автор вдається до покликань на відомих учених, наприклад: *Д.М. Левін установив, що розглянуті варіанти сушильного процесу, крім технологічних переваг, забезпечують підвищення ККД приблизно на 10...25% <...>* [6, с. 394].

З метою оптимального комунікативного впливу на читача автор покликається не лише на авторитетну думку, а й на загально визнаний факт, поширену практику, використовуючи дієслово в переносному значенні в поєднанні з іменниками-назвами неістот: *Табл. 10.8 також констатує, що надмірність текстових повідомлень лежить у межах 0,5... 0,6* [7, с. 344]; слова категорії стану відомо, загально відомо, зрозуміло тощо: *Зрозуміло, що при періодичному вимиканні для розрахунку показників безвідмовності елементів необхідно враховувати <...>* [7, с. 608]; безособові форми на – *но, -то* на зразок *встановлено, підраховано, прийнято (виділяти, називати, позначати)* тощо: *Практично встановлено, що для більшості матеріалів рівноважна вологість не залежить від температури <...>* [6, с. 384].

Авторська стратегія може передбачати повідомлення читачеві про результати дослідження. У такому разі автор розглядає адресата як колегу, наближуючи його до себе: *Авторові вдалося одержати строге формулювання тимчасової еволюції в рамках незвідного ймовірнісного опису* [6, с. 108]; вказує на складність чи незрозумілість у розв'язанні якогось завдання, що свідчить про високий ступінь довіри між ними: *Із виразів не зрозуміло, як вибираються число ρ і твірна комбінація $P(x)$* [7, с. 452]; повідомляє про відсутність у нього інформації стосовно певної проблеми, спонукаючи адресата розв'язати проблему чи хоча б замислитися над нею: *На практиці не виявлено випадків самочинного переходу теплоти <...>* [6, с. 36].

Автор підручника зацікавлений в активізації сприйняття читачької аудиторії, тому він застосовує тактику зіставлення різних підходів, поглядів: *В іншому разі превалює швидкість хімічної взаємодії і $\tau_r = \tau_x$ де τ_ϕ , τ_x – тривалості відповідно фізичного і хімічного процесів* [6, с. 197].

Щоб реалізувати комунікативну інтенцію, зокрема допомогти читачеві виділити найбільш важливу інформацію, правильно визначити пріоритети під час її сприймання, спрямувати увагу читача в потрібному напрямку, – автор використо-

вує оператори, що виражають градаційні відношення й ступінь значущості повідомлюваного, акцентують логіку розгортання тексту, вказують на час чи послідовність (*по-перше, по-друге, з одного боку, з іншого боку, у першу чергу, спочатку, потім, після чого*) [1, с. 145]: **Спочатку здійснюється допоміжний хід подавання стрічки на крок тривалістю t_{0p} , потім за час t_p пуансон опускається та висікає диск, після чого за допоміжний час t_{02} пуансон піднімається <...>** [10, с. 41]. Автор повідомляє про подальший хід викладу матеріалу й тим самим орієнтує процес сприйняття тексту підручника: **Надалі буде розглядатися гравітаційна вільна конвекція при фіксованій величині прискорення сили ваги і відсутності інших масових сил** [6, с. 137].

Для унаочнення певних положень, роз'яснення реципієнтові будь-яких тверджень, підкріплення висловлюваної думки автор наводить аргументовані приклади, використовуючи такі метатекстові сигнали: *приклад наведено, прикладом може бути, як приклад можна навести, як приклад можна розглядати* тощо: **Прикладом такої інтеграції є автомат для фасування сипких матеріалів із приєднанням до пакета зиппера** [10, с. 144].

За нашими спостереженнями, у текстах підручників для ЗВО, як і загалом у науковому тексті, сформувався своєрідний культ висновку, комунікативною інтенцією якого є привернення уваги адре-

сата до результатів досліджень, зіставлення прагматичних сподівань. Для формулювання висновку як елемента периферійного субтексту використовуються висловлення узагальнювального характеру, що логічно впливають із попередніх міркувань і супроводжуються метатекстовими сигналами (*робиться висновок, що...; дійдемо висновку, що...; таким чином тощо*) [5, с. 230]: *Виходячи з цього виразу, можна зробити висновок, що автомати паралельної дії оптимуму не мають <...>* [10, с. 159]; **Таким чином, комутатори та перетворювачі забезпечують збирання інформації про об'єкт <...>** [7, с. 25]. Такими метатекстовими операторами автор маркує підсумкову частину свого роздуму або навіть цілого тексту.

Висновки. Отже, з метою стимулювання інтересу адресата, посилення переконливості думки, орієнтування читача в процесі сприйняття тексту науково-навчального підстилю адресант використовує вищерозглянуті лексико-семантичні засоби, які слугують підґрунтям діалогічної структури технічних науково-навчальних текстів. Діалогічну організацію текстів науково-навчального підстилю та реалізацію комунікативно-пізнавальних потреб наукової комунікації забезпечують також інші лінгвістичні засоби, зокрема графічні, морфологічні, синтаксичні тощо. Особливості їх функціонування в технічних науково-навчальних текстах слугуватимуть темами наших наступних наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шабуніна В. В. Засоби діалогічної організації науково-навчальних текстів технічної галузі в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» ; Дніпропетровський нац. ун-т імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
2. Поберезька Г.Г., Волинець І.М. Лінгвістичні основи документознавства та інформаційної діяльності : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 351 с.
3. Яссман В. П. Психолінгвістические аспекты понимания в процессе подготовки специалистов URL: <http://journal.sakhgu.ru/archive/2004-02-7.doc>
4. Лейчик В. М. Особенности функционирования терминов в тексте. *Филологические науки*. 1990. № 3. С. 80–87.
5. Шабуніна В. В. Лексико-семантичне підґрунтя діалогічної структури технічних науково-навчальних текстів. *Лінгвістика : Збірник наукових праць Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. № 2 (20). Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 227–232.
6. Теплотехніка : підручник / Б. Х. Драганов та ін. ; за ред. Б. Х. Драганова. Київ ; «ІНКОС», 2005. 504 с.
7. Основи цифрових систем : підручник / І. П. Барбаш та ін. Харків : НАУ «Харківський авіаційний інститут», 2002. 672 с.
8. Прикладна механіка : підручник / Е. М. Гуліда та ін. ; за ред. Е. М. Гуліди. Львів : Світ, 2007. 384 с.
9. Сирота В. І. Основи конструкції автомобілів : навч. пос. К., 2005. 280 с.
10. Пальчевський Б. О. Автоматизація технологічних процесів (виготовлення і пакування виробів) : навч. посіб. Львів : Світ, 2007. 392 с.
11. Малинівський С. М. Загальна електротехніка : підручник. Львів, 2003. 640 с.
12. Сажко В. А. Електрообладнання автомобілів і тракторів : підручник. Київ : Каравела, 2008. 400 с.

СЕМАНТИЧНІ Й СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ НАЗВАМИ СВІЙСЬКИХ ПТАХІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE NAMES OF DOMESTIC BIRDS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Шуленок О.С.,

orcid.org/0000-0001-5268-2726

аспірант кафедри української мови

Институту філології Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано особливості функціонування фразеологізмів української мови з назвами свійських птахів. Усталені одиниці – це продукт багатовікової й особливої розумово-мовленнєвої творчості народу. У фразеології об'ємно й виразно відображено національну самобутність кожного етносу, його духовну індивідуальність, зрілість, тільки йому властиве мовленнєве багатство. Фразеологізми з назвами тварин, зокрема й птахів, викликають значну зацікавленість з боку сучасних мовознавців. Мета дослідження – описати семантичні й стилістичні особливості зазначених ФО. Об'єкт фразеології розглянуто в широкому розумінні – до цього проміжного рівня включено як ідіоми, так і прислів'я, приказки, усталені образні порівняння тощо. На основі опрацьованих лексикографічних джерел констатуємо, що в українській мові наявні фразеологізми з такими назвами свійських птахів: **голуб, голубка, голуб'я, гусак, гуска, гусеня, індик, качка, каченя, півень**. Як засвідчують дослідження на матеріалі багатьох мов, в етнокulturі різних народів ФО із компонентом-орнітономеном – це, передовсім, висловлювання на позначення людини, зокрема її духовних, моральних, етичних і соціальних характеристик. Семантичний аналіз фразем із назвами свійських птахів зумовив розподіл цих одиниць за такими групами: риси характеру (позитивні: працьовитість, хазяйновитість, вірність, щирість, згуртованість, охайність та ін.; негативні: хитрість, брехливість, лінощі, легковажність, байдужість тощо), зовнішній вигляд (вродливість, непривабливість, худорлявість, високий/низький зріст, повне обличчя і т. ін.), фізичні особливості (розумність, нерозумність, жвавість, стомленість, вагітність та ін.), емоційні стани людини (задоволеність, смуток, спокій, неспокій, сердитість тощо). Щодо стилістичного аспекту встановлено, що фразеологізми з компонентами назв свійських птахів поширені в художньому та публіцистичному стилях. Наведено переконливі приклади вживання аналізованих ФО у вказаних стилях із метою характеристики людських рис характеру, зовнішності, фізичних та емоційних особливостей.

Ключові слова: зоонім, орнітономен, свійські птахи, фразеологізм, семантика, стилістика.

The article analyzes the peculiarities of the functioning of phraseological units of the Ukrainian language with the names of domestic birds. PU are the product of centuries-old and special mental and speech creativity of the people. In phraseology, the national identity of each ethnic group, its spiritual individuality, maturity, and speech richness unique to it are comprehensively and clearly reflected. Phraseologisms with the names of animals, including birds, are of great interest to modern linguists. The purpose of the study is to describe the semantic and stylistic features of the mentioned PU. The object of phraseology is considered in a broad sense – this intermediate level includes both idioms and proverbs, sayings, established figurative comparisons, etc. Based on the studied lexicographical sources, we state that in the Ukrainian language there are phraseological units with the following names of domestic birds: **pigeon, baby pigeon, goose, gosling, turkey, duck, duckling, cock**. As evidenced by research on the material of many languages, in the ethnoculture of various nations PU with the ornithonomen component are, first of all, the expressions to denote a person, in particular, his spiritual, moral, ethical and social characteristics. The semantic analysis of phrases with the names of domestic birds led to the distribution of these units according to the following groups: character traits (positive: industriousness, loyalty, sincerity, cohesion, cleanliness, etc.; negative: cunning, deceitfulness, laziness, frivolity, indifference and the like), appearance (handsomeness, unattractiveness, thinness, tall/short height, round face, etc.), physical features (intelligence, stupidity, liveliness, tiredness, pregnancy and the like), emotional states of a person (satisfaction, sadness, calmness, trouble, anger, etc.). Regarding the stylistic aspect, it is established that phraseological units with components of the names of domestic birds are common in literary and publicistic styles. Convincing examples of the use of the analyzed PU in the specified styles for the purpose of characterizing human character traits, appearance, physical and emotional features are presented.

Key words: zoonym, ornithonym, domestic birds, phraseological unit (PU), semantics, stylistics.

Постановка проблеми. Українські й зарубіжні вчені по-різному трактують поняття *фразеологізм*. погоджуємося з П. Дудиком, на думку якого, *фразеологізми* (грец. *phrasis* – зворот і *logos* – слово, вчення) – це семантично й граматично пов'язані сполучення слів, а також речення, які використовуються в мові як її усталені та здебільшого легко й образно сприймані одиниці [1, с. 175]. Учений

також зазначає, що фразеологізми – це продукт багатовікової й особливої розумово-мовленнєвої творчості народу. У фразеології об'ємно й виразно відображено національну самобутність кожного народу, його духовну індивідуальність, зрілість, тільки йому властиве мовленнєве багатство [1, с. 178].

Зауважимо, що у нашій праці об'єкт фразеології розглядаємо в широкому розумінні – до назва-

ного проміжного рівня включаємо як ідіоми, так і прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, сентенції, усталені образні порівняння, стійкі терміносполучення, примовки тощо.

Вивчення фразеологізмів із назвами тварин, зокрема й птахів, викликає значну зацікавленість з боку сучасних мовознавців. На думку О. Лазер-Паньків, завдяки аналізу національно-культурної семантики фразем найбільш повно відображається своєрідність пізнавального й емоційного досвіду етносу, фіксуються його ціннісні орієнтації, система його естетичних, моральних та етичних уподобань [2, с. 259].

Аналіз досліджень. Вивченням анімалістичної, зокрема почасти й орнітологічної фразеології, займалися Г. Онуфрійчук, В. Жайворонок, Л. Савченко, М. Кирилук та ін. Попри це, вважаємо, що українські ФО з компонентами-орнітономенами потребують глибшого аналізу в семантичному й стилістичному аспектах.

Мета розвідки – проаналізувати семантичні й стилістичні особливості сучасних українських фразеологізмів із назвами свійських птахів.

Джерельну базу праці становлять різноманітні лексикографічні видання: «Фразеологічний словник української мови» (В.М. Білоноженко та ін.), «Фразеологічний словник української мови» (В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко), «Українські прислів'я та приказки» (С.В. Мишанич, М.М. Пазяк), «Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу» (В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко), «Фразеологічно-паремійний словник Східної Слобожанщини ХІХ століття» (В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко та ін.), «Лексикон львівський: поважно і на жарт» (Н. Хобзей та ін.), «Що сільце, то нове слівце» (З. Мацюк), «Фразеологія перекладів М. Лукаша» (О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк), а також художні та публіцистичні тексти.

Виклад основного матеріалу. На основі опрацьованих лексикографічних джерел констатуємо, що в українській мові наявні фразеологізми з такими назвами свійських птахів: *голуб, голубка, голуб'я, гусак, гуска, гусеня, індик, качка, каченя, півень*. Зауважимо, що ФО з орнітономенами *курка (квочка), курча* вже були об'єктом нашого аналізу [10], тому у цій праці значну увагу на вказаних одиницях не акцентуємо.

Як засвідчують дослідження на матеріалі багатьох мов, в етнокulturі різних народів фразеологізми із компонентом-орнітономеном – це, передовсім, висловлювання на позначення людини, її духовних, моральних, етичних та соціальних характеристик (Лазер-Паньків с. 259). Тобто дія

антропоцентричної тенденції в фразеології виявляється зримо. Таким чином, серед досліджених ФО з номенами свійських птахів ми виокремили такі семантичні групи: риси характеру, зовнішній вигляд, фізичні особливості, емоційні стани людини.

Голуб, голубка, голуб'я

В українській мові орнітономен *голуб* вживається у ФО для надання людині позитивних рис. Наприклад, для характеристики вірності, ширості: *жити як (ті) голубки (пара голубів (голубчиків); всі дівчата – голуб'ята, а де ж ті чортів баби беруться?* Вислів *голуб миру* використовують, коли йдеться про чиєсь прагнення вирішити конфлікт мирним шляхом, жити без ворожнечі.

Крім того, відзначаємо наявність фразем, що вказують на негативні риси характеру людини. Наприклад, балакучу особу описують так: *почне про воли, кінчає про голуби*. На позначення лінивої людини використовують фразеологізми *ганяти голубів; голубам дулі давати*. Вислів *козак, як голуб, знявся та й полинув* характеризує легковажну персону.

Фіксуємо вислови, пов'язані із зовнішнім виглядом людини. Для прикладу, ФО *сивий як голуб (сива як голубка)* у значенні «зовсім, повністю».

Також відзначимо фразеологізм, у якому протиставлено фізичні стани жвавість/стомленість: *із дому йде, як голуб, гуде, додому повертається – і голосу позбувається*. Існує й ФО *пуриці виробляти*, яка означає «перевертатися сторчаком» (*пуриць* – порода голубів, які характеризуються незвичайним польотом (Хобзей с. 479).

ФО з орнітономеном *голуб* поширені в художній літературі. Наприклад, їх використовують у творі для опису зовнішності героя: *Захар Беркут – се був сивий, як голуб, звиш 90-літній старець, найстаріший віком у цілій тухольській громаді (І. Франко)*.

Також фіксуємо усталені одиниці з компонентом *голуб* у публіцистиці. Зокрема досить поширена ФО книжного походження *голуб миру: Маленькі ізраїльтяни створили «голубів миру» з панепу (espresso.tv, 24.10.2014, 10:37)*. Указана фразема також фігурує як назва певних масових заходів – акцій, флешмобів тощо. Наприклад, *В Ізраїлі відбулася акція «Голуб миру», в якій взяли участь ізраїльські діти (espresso.tv, 24.10.2014, 10:37)*. Крім того, зазначена стійка одиниця здатна трансформуватися у відфразему-оказіоналізм, вживаючись у протилежному значенні: *"І збав нас, Боже, від голубів-псевдомиротворців, які пропонують завершити війну за один*

день", – пише музикант 43-річний Святослав Вакарчук у статті для сайту "Українська правда" (gazeta.ua, 19.09.2018, 15:25).

Гусак, гуска, гусеня

ФО з номенами *гуси, гусак, гуска* і под. позначають переважно негативні риси характеру людини. Такі фраземи, як *нести (свою) голову, як гуска (гусак); ходити гускою* символізують горду, зарозумілу, пихату особу. Хвалькуватість описує фразеологізм *пнутися як жаба до гуски*. Із хитрістю асоціюється вислів *як Панасова гуска*. Фразеологізм *гнати (заганяти) гусака (гусей)* пов'язаний із людиною, яка говорить неправду, нісенітницю або удає із себе дурня, який не розуміє чогось. Про легковажну особу кажуть: *гуси в голові*. Про байдужого до справедливих зауважень інших говорять: *як з гуски (гусака, гуся) вода*. Варто зазначити, що вода з гусячого пір'я спадає тому, що гуска постійно змащує його жиром, який виробляє залоза, розташована біля хвоста (Ужченко ФСУМ с. 43).

Водночас, існують ФО з названими вище компонентами, що описують людину з позитивного боку. Фразеологізм *три гуски, три невістки зроблять ярмарок* пов'язаний із хазяйновитістю, працелюбністю. Вислів *і гуси вола з ніг звалить, як їх багато* асоціюється зі згуртованістю.

Відзначаємо вислови, що характеризують зовнішність людини. ФО *хоч гусей бий* змальовує дуже повне, одутле обличчя людини. Якщо комусь щось зовсім не личить, зазначають: *пристало як гусаку роги; личити (пристати, іти) як гусці галстук*.

Фраземи, до складу яких входять номен *гуси, гусак, гуска* і под., також характеризують фізичні особливості. Наприклад, вислів *за курку судилась – гусака несе* вказує на кмітливую особу. Натомість розумово обмежену людину описують так: *дурний як гуска; безмозга гуска; як мокре гуся; страшне перо не в гусака, а в дурака; гуси в голові, гуси вперед хвостами полетіли; із гусима; гусей погнати*. Вислів *ходити як гуска* позначає ходу жінки, яка очікує дитину. Незручність характеризують так: *сидіти (умоститися) як гусь (гуска) на мотоциклі*. ФО *гусей ловити* означає «дуже мерзнути, відчувати сильний холод». Фразеологізм *як гуска води [набралася]* пов'язаний зі станом алкогольного сп'яніння.

ФО з аналізованими компонентами репрезентують емоційні стани. Фразеологізм *опустив крила як обскубана гуска* передає почуття розгубленості, зняквовілості, розпачу. Сердиту людину описують так: *роззявив губу як жаба на гусеня; розпалився як жаба до гусяти*. Вислів *з'їли гади*

гусака! слугує емоційним вигуком у випадку, коли щось пропало. ФО *жінці плакати, що гусакові босоніж ходити* асоціюється із здатністю осіб жіночої статі легко розчулюватися, бути надмірно ніжними у вияві почуттів – схильністю до плачу, тонкосльозістю.

У художній літературі досить поширена фразема *як з гуски (гуся) вода*. Наприклад, вказану ФО можуть використовувати для опису чогось, що не впливало на героя: *Раніше легко випивав дзбан меду, а венгржину – без кінця-краю... і як з гуски вода! А тепер от... задихаюся!* (М. Старицький).

У публіцистиці також часто вживають названу ФО. Наприклад, із метою опису того, хто уникнув відповідальності за поганий учинок: *Поліція каже, що мамі вручили протокол тільки тому, що це вона прийшла забирати дитину. А не батько. З нього як з гуся вода. Чудова логіка. Тобто замість шукати того, через кого дитина опинилася в небезпеці, і проводити з ним бесіди, і вручати протокол, поліція вирішує, що логічним буде покарати матір* (nv.ua, 20.05.2021, 18:05).

Індик (дундук)

ФО з компонентом *індик* зазвичай описують негативні риси характеру людини. В українській етнокulturі зовнішній вигляд і особливості поведінки птаха зумовлюють символіку пихи, зарозумілості (*гордий як індик*). Про людину, яка часто полюбить хвалитися, кажуть: *пихитися як індик*.

Фраземи з вказаним орнітономеном передають емоційні стани: задоволення (*пишатися мов індик*); невдоволення (*надутися (наприндитися) як (мов, ніби) індик*).

Також існують фразеологізми з вказаним номеном, пов'язані із зовнішнім виглядом людини. Про особу, яка причепурюється, жартівливо говорять: *фуфуритися як індюк*. ФО *індюшиця горбата* вживають для опису нестатурної жінки.

Наведемо ФО, які асоціюються з фізичними особливостями людини. Для опису нерозумної людини використовують вислови: *я тобі про індіки, а ти мені про кури дикі; згода: бика за індіка; проміняв бика на індіка; дундук з пустими ящиками*. Стан холоду виражає ФО *посиніти як пуп індичий* «дуже, зовсім змерзнути».

Знаходимо приклади вживання ФО з назвою *індик* у художній літературі й публіцистиці, зокрема для опису емоційного стану. Пор.: *Розсердився старий, гримнув дверима, пішов. А Карпо й собі надувся, мов індик* (М. Коцюбинський); *Я саме пишався, мов індик, бо у московській «Літературній газеті» про мене маститий критик сказав 10 рядків пети-*

том. У тебе очі на лоба полізуть з подиву, коли ти вичитаєш там, що я «самостоятельный». *Отаке-то* (*inlviv.in.ua*, 13.03.2021, 10:00).

Качка, каченя

В українській мові назву **качка** вживають у ФО на позначення позитивних і негативних рис характеру людини. Спритність втілює вислів *шугу, соколе з соколицею: качки на ставу* «треба діяти, поки для цього існують сприятливі обставини». Неохайність описують за допомогою фраземи (*писати*) як *качка хвостом по воді* «некрасиво, неакуратно». Брехливу особу характеризують за допомогою ФО *це той, який одним пострілом сорок сім качок б'є*.

Фіксуємо вислови, що описують фізичні особливості особи. Про нерозумну людину кажуть: *вумний (грамотний) як вутка (а плаваєш як утюг); тільки яйця не несе*). Якщо хто-небудь не скоро починає розуміти порівняно прості речі, говорять: *доходить як вуткі (вутці) (до вутки; до утки) (на треті (п'яті) сутки)*. Фразама *ходить як качечка* вказує на ходу жінки, яка очікує дитину. Про нетверезу людину, що хитається, втрачає рівновагу, говорять: *іде, качки заганняючи; бач, як качки заганняє*. На позначення стану голоду вживають вислів *голодній качці все зерно на гадці*.

Існують фраземи з вказаними номенами, що передають емоційні стани. ФО *моє щастя таке, як у тої курки, що качата водить* вказує на людину, сповнену смутку. Сердитість позначає вислів *розпаливсь (пнеться) як жаба до каченяти*. ФО *щоб тебе качка (ніжкою) копнула (брикнула)* уживають для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, несхвалення чогось.

Також зазначимо поширений фразеологізм, який пов'язаний із зовнішнім виглядом. Для опису негарної людини вживають ФО *гидке каченя*.

Приклади вживання ФО з компонентом **качка** фіксуємо в художній літературі. Наприклад, фразему *щоб (бодай) тебе качка копнула* використовують у творах із метою опису ставлення одного героя до іншого: – *Порода! А бодай тебе, пане добродію, качка копнула! А мені все здавалось, що ти хлопський син! (І. Вільде)*.

У публіцистичних текстах досить поширена ФО *гидке каченя*. Вказану фразему вживають для порівняння зовнішності птаха як із людиною, так і з твариною: *Колумбійська акторка Ана Марія Ороско стала першою, хто зіграла «гидке каченя» в оригінальному серіалі Betty la fea (tsn.ua, 19.03.2021, 10:45); Гидке каченя: померанський шпіц, від якого відмовилися заводчики, став зіркою інтернету (upn.com.ua, 04.08.2018, 13:07)*.

Півень (когут)

Чимало ФО з назвою **півень (когут)** асоціюються з позитивними та негативними рисами характеру людини. Наприклад, фраземи *і півень на своєму гнізді (смітті) гордий; і когут сміливий на своєму смітті; на батьковому смітнику і півень воєвода* вживають на позначення хазяйновитої особи. Про охайного хлопця говорять: *гарний півень*. Гордовиту людину описують за допомогою вислову *ходить півнем (як півень)*. ФО *задерти хвоста як півень* вказує на хвалькувату людину. Фразеологізм *носиться як півень з яйцем* стосується особи, яка незаслужено приділяє велику увагу чому-небудь. Вислів *як півень хвостом (начеркав)* пов'язаний із тим, хто пише недбало, неохайно. Фраземи *півень гамбурзький; гониться як півень* описують перебірливого хлопця, який подобається багатьом дівчатам. Про зрадливого чоловіка кажуть: *гулящий півень*.

Також існують фразеологізми з аналізованим компонентом, пов'язані з людською зовнішністю. Для прикладу, про вродливого хлопця говорять: *як півень; гарний півень*. Фразама *це не один півень курку не задушив* характеризує великого чоловіка та маленьку жінку. Про худого чоловіка кажуть: *як півень колгоспний*. ФО *як півень розмальований* вказує на людину, вдягнену погано, без смаку, строкато.

Крім того, орнітономен **півень** вживається у висловах, які стосуються емоційних станів людини. Фразеологізм (*дивитися*) *як півень на тік* позначає стан зосередженості. ФО *кричати як півень* описує голосистого, крикливого чоловіка. Зіставлення станів спокій/неспокій яскраво відображено у фраземі *зле там ся діє, де півень мовчить, а курка піє*.

Компонент **півень** фігурує у ФО, що передають фізичні особливості людини. Фразеологізм *півня на заріз ведуть, а він каже: «Кукуріку!»* символізує нерозумність. Протиставлення станів холод/тепло, голод/ситість спостерігаємо у вислові *з голоду та холоду і півень не співає, а від тепла та їжі і курка закукурікає*. ФО *пущати (ловити)/пустити (зловити) півня* вживається на позначення людини, яка видає фальшиві звуки під час співу чи декламації. Відзначимо ФО з вказаним орнітономеном, яку вжито в художньому стилі з метою опису недосконалого співу людини: *Один соліст у хорі торгівців зірвався і пустив півня (М. Тарновський)*.

Висновки. Отже, наше дослідження засвідчує, що в українській мові наявні фразеологізми з такими назвами свійських птахів: **голуб, голубка, голуб'я, гусак, гуска, гусеня, індик,**

качка, каченя, півень. ФО з вказаними номенами ми розподілили за семантичними групами: риси характеру (позитивні: працьовитість, хазяйновитість, вірність, ширість, згуртованість, охайність та ін.; негативні: хитрість, брехливість, лінощі, легковажність, байдужість тощо), зовнішній вигляд (вродливість, непривабливість, худорлявість, високий/низький зріст, повне обличчя і т. ін.), фізичні особливості (розумність, нерозумність, жвавність, стомленість, вагітність та ін.), емоційні стани людини (задоволеність, смуток, спокій, неспокій, сердитість тощо).

Щодо стилістичного аспекту було встановлено, що фразеологізми з компонентами назв свійських птахів поширені в художньому та публіцистичному стилях. Наведено переконливі приклади вживання аналізованих ФО у вказаних стилях із метою характеристики людських рис характеру, зовнішності, фізичних та емоційних особливостей.

Перспективними вважаємо подальші розвідки, присвячені семантичним і стилістичним аспектам назв диких і свійських птахів у складі українських ФО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудик П.С. Стилістика української мови: навчальний посібник. Київ : Академія, 2005. 368 с.
2. Лазер-Паньків О.В. Структурно-семантичний аналіз давньогрецьких фразеологізмів із компонентом-орнітоном. *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6 (1). С. 259-264.
3. Словник фразеологізмів української мови / укл. : В.М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
4. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ : ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2013. 552 с.
5. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
6. Українські прислів'я та приказки / упор. С.В. Мишанич, М.М. Пазяк. Київ : Дніпро, 1984. 390 с.
7. Фразеологічно-паремійний словник Східної Слобожанщини ХІХ століття / В.Д. Ужченко та ін. ; за ред. В.Д. Ужченка. Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2013. 288 с.
8. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / укл. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2002. 735 с.
9. Хобзей Н. та ін. Лексикон львівський; поважно і на жарт. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 672 с.
10. Шуленок О.С. Семантичні й лінгвокультурні особливості фразеологізмів із компонентами курка (квочка), курча в сучасній українській мові. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2021. Вип. 2 (95). С. 161-171.
11. Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся / З. Мацюк. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 476 с.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 821.111.09:316.772.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.9>

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ОСУДУ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМУНІКАТИВНО ЗНАЧИМОГО МОВЧАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

PECULIARITIES OF CONDEMNATION EXPRESSION BY MEANS OF COMMUNICATIVELY SIGNIFICANT SILENCE (A STUDY OF ENGLISH FICTION DISCOURSE)

Круглій О.Р.,

orcid.org/0000-0001-6346-8821

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов та перекладу
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Черняк О.П.,

orcid.org/0000-0002-3848-0690

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Комунікація – це не лише процес безперервного говоріння. Дуже часто вербальне спілкування містить в собі мовчання. Мовчання іноді означає більше, ніж слова, воно несе різне значення в залежності від теми, учасників, обстановки та культури спілкування. Невербальні компоненти постають правдивими індикаторами емоційного стану комуніканта. Саме невербальні засоби дають можливість зрозуміти справжні почуття та думки співрозмовника, оскільки їх поява обумовлена імпульсами підсвідомості. Як феномен невербального спілкування мовчання виконує комунікативну, перцептивну та інтерактивну функції.

В статті проаналізовано роль мовчання у вираженні емоційної реакції осуду на матеріалі англomовного художнього дискурсу. Визначено основні ознаки мовчання як невербального засобу комунікації; виявлено природу лінгвістичного та прагматичного аспектів комунікативного мовчання, з'ясовано статус силенціального ефекту, досліджено особливості вираження осуду за допомогою мовчання в англomовному художньому дискурсі. Виявлено, що мовчання досить часто використовується для вираження осуду. Для опису мовчання і пауз хезитації автором в тексті використовуються різноманітні лексичні одиниці (дієслова, іменники, дієслівні й іменні сполучення), а також пунктуаційні засоби. Комунікативно значиме мовчання зберігає зміст висловлень осуду. Виявлено, що основна причина мовчазного вираження осуду – небажання образити об'єкт осуду. Іноді мовець вважає недоцільним висловлювати свою точку зору вголос, знаючи, що його висловлення не матиме належного ефекту, або він не може виразити свої почуття словами, тобто вербалізувати свої емоції. Отже, мовчання виражає реакцію на таку дію, що вимагає оцінки в ситуації, коли від словесного оформлення бажано відмовитись.

Ключові слова: невербальні засоби комунікації, мовчання, висловлення осуду, комуніканти, дискурс.

Communication is not only the process of continuous talking. Very often, verbal communication contains silence. Silence sometimes means more than words, it carries different meanings depending on the topic, participants, setting and culture of communication. Non-verbal components appear as true indicators of the communicator's emotional state. It is non-verbal means that make it possible to understand the real feelings and thoughts of the interlocutor, since their appearance is due to subconscious impulses. As a phenomenon of non-verbal communication, silence performs communicative, perceptive and interactive functions.

The article analyzes the role of silence in expressing the emotional reaction of condemnation on the material of English fiction discourse. The main signs of silence as a non-verbal means of communication are defined; the nature of linguistic and pragmatic aspects of communicative silence is revealed, the status of the silencing effect is clarified, the peculiarities of expressing condemnation through silence in English fiction discourse are investigated. It has been found that silence is quite often used to express condemnation. The author of the text uses various lexical units (verbs, nouns, conjunctions), as well as punctuation means and pauses of hesitation to describe silence in the text. Communicatively significant silence preserves the content of condemnation statements. It has been found out that the main reason for the silent expression of condemnation is the reluctance to offend the object of condemnation. Sometimes the speaker finds it inappropriate to express his point of view out aloud, knowing that his statement will not have the proper effect, or he cannot express his feelings in words, that is, verbalize his emotions. Thus, silence expresses a reaction to such an action, which requires evaluation in a situation where it is desirable to abandon the verbal design.

Key words: non-verbal means of communication, silence, condemnation utterances, communication, discourse.

Постановка проблеми. Мовлення є основним, але не єдиним засобом спілкування. Поряд із вербальними актами комуніканти можуть також передавати інформацію іншими (невербальними) способами. Невербальні компоненти постають правдивими індикаторами емоційного стану комуніканта. Дослідження, проведене в галузі теорії комунікації, показало, що до 93 % “емоційного повідомлення” може бути передано невербально [10, р. 46]. Таке активне використання невербальних засобів у міжособистісному спілкуванні пояснюється тим, що вони сприймаються безпосередньо й тому сильніше впливають на об’єкт; вони передають найтонші відтінки ставлення, оцінки, емоцій.

Спостереження показують, що комунікація – це не лише процес безперервного говоріння. Дуже часто вербальне спілкування містить в собі мовчання. Дійсно, люди не завжди розмовляють, інколи вони надають перевагу мовчанню, і в деяких випадках мовчання ціниться більше, ніж розмова. Мовчання іноді означає більше, ніж слова. Безсумнівно, воно несе різне значення в залежності від теми, учасників, обстановки та культури спілкування. Мовчання як невід’ємна складова мовленнєвого спілкування заслуговує на ретельне вивчення.

Мовчання обов’язково багатозначне, незалежно від його особливої символічної природи. Як феномен невербального спілкування мовчання виконує комунікативну, перцептивну та інтерактивну функції. Мовчання пов’язано з нормами поведінки соціуму, потребує певних навичок та вмій. Переривання мовлення зумовлено пошуками відповідної форми висловлювання, дією психологічних та рефлексивних чинників, спрямовано на емоційний вплив мовця, його мовленнєві та невербальні дії.

Мета дослідження – проаналізувати роль мовчання у вираженні емоційної реакції осуду. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне вирішити наступні **завдання**, а саме: визначити основні ознаки мовчання як невербального засобу комунікації; виявити природу лінгвістичного та прагматичного аспектів комунікативного мовчання, з’ясувати статус силенціального ефекту, дослідити особливості вираження осуду за допомогою мовчання в англomовному художньому дискурсі.

Об’єкт дослідження – висловлення з іллокутивною силою осуду в англomовному художньому дискурсі. **Предмет наукового аналізу** – невербальні засоби передачі осуду в англomовному художньому дискурсі.

Актуальність роботи зумовлюється тенденцією сьогодення фокусувати увагу дослідників на вивченні закономірностей використання мовних одиниць, на вирішенні проблем комунікативно-функціонального аспекту мови, орієнтацією на вивчення людського фактору в мовленні та потребою докладного аналізу дискурсної специфіки стратегій і тактик вираження форм міжособистісної взаємодії. Отже, актуальним став аналіз семантичних, прагматичних та дискурсивних особливостей висловлень осуду, які передають негативне оцінне ставлення мовця до слухача. Особливий інтерес викликають висловлення, в яких осуд передається за допомогою невербальних засобів комунікації. І, зокрема, за допомогою мовчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після тривалого періоду нехтування мовчанню наразі приділяється підвищена увага в літературі соціолінгвістики та прагматики. У сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція осмислення мовчання у когнітивно-дискурсивній парадигмі. На потребу серйозного лінгвістичного дослідження мовчання вказує багато вчених [2; 4; 7; 9; 11]. Ідеться про комунікативно значиме мовчання, за допомогою якого передається інформація від одного комуніканта до іншого, і вона розшифровується на основі знання контексту, ситуації, пресупозицій та інших обставин, за яких відбувається процес спілкування [5, с. 77]. Ми поділяємо погляд Н. Д. Арутюнової про те, що концепт мовчання формується на фоні поняття говоріння і є вторинним щодо нього [2, с. 108].

Невербальні елементи комунікації є важливим джерелом знань про поведінку людини, а точніше – про інформацію, якою людина володіє. Невербальні реакції пов’язані з несвідомим, яке значною мірою впливає на нашу поведінку. Людина як кібернетична система діє на підсвідомому рівні. Більшість наших ідей позначені підсвідомим. Антропологи вважають, що спочатку у людей розвивалася невербальна реакція, а потім – вербальна.

Чимало фахівців вважають, що невербальні реакції точніше за слова віддзеркалюють думки людини. Результатом запланованих дій може стати своєрідний феномен мовчання – *транс* (термін О’Коннора від англ. *downtime, транс* в НЛП), під час якого людина зосереджується на своєму внутрішньому стані, використовуючи його для когнітивної діяльності [6, с. 279-280]. Уважні спостереження за невербальними реакціями людини та їхня інтерпретація є стрижнем теорії НЛП, її

основою, які виникли положення про «репрезентативну систему» [3, с. 41].

Статус мовчання як одиниці комунікації може бути визначений відповідно до двох поглядів: як нульовий мовленнєвий акт (В. В. Богданов) і як знак (Г. Г. Почепцов). Г. Г. Почепцов трактує мовчання як знак, оскільки існує усвідомлене та навмисне його використання з боку відправника, при цьому адресат знає про навмисний характер мовчання і усвідомлює його значення [7, с. 90]. На думку В. В. Богданова, мовчання можна трактувати як нульову форму мовленнєвого акту, оскільки вербальне спілкування здійснюється лише за умови усвідомленого й навмисного використання мовних знаків і за наявності загального значення цих знаків, тобто на конвенційній основі їх використання [4, с. 17].

Виклад основного матеріалу. У зв'язку зі зростаючим інтересом до ролі людського фактору в мові, зв'язку мови й мислення, під впливом результатів, які останнім часом були одержані такими науками, як психолінгвістика, комунікативна психологія, когнітивна лінгвістика, почався перегляд поглядів на немовленнєві акти. Сміслові межі поняття “невербальна мова” виявилися значно ширшими від початкового значення, що містилося в самому терміні “відсутність мовлення” [1, с. 104]. Значний інтерес викликають такі категорії неявного мислення, як внутрішнє мовлення, мовчання, у яких інформація міститься в імпліцитній формі. Мовчання як невід’ємна частина мовленнєвого спілкування варте докладного вивчення. У нашому дослідженні ми спробуємо з’ясувати специфіку і причини мовчання при вираженні осуду.

Осуд – негативна оцінка дій і вчинків індивіда – у більшості випадків виникає як реакція на дії/бездіяльність співрозмовника або третьої особи, що зачепили особистісну сферу мовця [8, с. 7].

Для інтерпретації немовленнєвого акту осуду ми вважаємо за доцільне врахувати статусні ролі комунікативних партнерів. Осуд у формі мовчання може бути адресований лише близьким людям, друзям. Аналіз фактичного матеріалу показав, що основна причина вираження осуду мовчанням – небажання образити слухача. Наприклад:

(1) *"There is considerable debate on whether you are dead or kidnapped or fled. Most believe you live, wherever you are, or say they do. Some, a good many I fear, think... " His voice faded to silence.*

"That I've gone mad," Rand finished for him in the same level tone. Not a matter for concern, or anger. (R. Jordan. Snow: The Prologue to Winter's Heart, p. 28).

Не бажаючи образити осуджувану особу, мовець вирішує промовчати, але з цього мовчання об'єкт сам здогадується, що мовець має на увазі.

Мовчання для вираження осуду може також використовуватись, коли мовець вважає недоцільним висловлювати свій погляд вголос, знаючи, що його висловлення не матиме належного ефекту. Наприклад:

(2) *Purity wanted to open her mouth and berate all the men for letting this slick-talking "country bumpkin" win them over despite her having named him for a servant of hell. But she finally realized that she could not possibly persuade them, for Alvin would simply continue to act innocent and calm, making her look crazier and crazier the angrier she got. (O.S. Card. Heartfire, p. 91).*

Іноді мовець не може виразити свої почуття словами, тобто вербалізувати свої емоції, йому важко перевести внутрішнє мовлення в зовнішній план, оскільки при вираженні осуду його можуть переповнювати почуття гніву, образи, невдоволення. Проаналізуємо приклад:

(3) *Phillip didn't answer, but no one expected him to. What Octavia had done was beyond any words he could find, that anyone could find. (S. Lewis. Obsession, p. 582).*

Мовець нічого не сказав, але з контексту видно, що він має сильні почуття. Філіп осуджує те, що зробила Октавія настільки сильно, що йому важко виразити це словами, і навіть ніхто не очікує, що він щось скаже. У цьому випадку мовчання не супроводжується іншими компонентами (невербальними чи вербальними), тому воно може бути декодовано лише за допомогою прагматичного контексту.

Отже, мовчання виражає реакцію на таку дію, що вимагає оцінки в ситуації, коли від словесного вираження бажано відмовитись. Мовчання є найслабшою формою вираження осуду, оскільки, як пише Н. Д. Арутюнова [2, с. 112], воно оцінюється менш суворо комунікативними партнерами, особливо в соціальному контексті, ніж здійснення явно негативної дії. Не можна не відзначити залежність інтерпретації актів мовчання від психічного стану й темпераменту комунікантів, від ситуації, що склалася (у якій розмова може виявитись зайвою). Наприклад:

(4) *The next few minutes passed in silence. Miles was about halfway through a mental review of all the branching possibilities they had hammered out for this evening's action when they pulled up in front of a row of ancient, three-story houses crammed together along a crescent street. They seemed very dark and quiet, unoccupied, apparently in process of*

condemnation or renovation. (L. McMaster Bujold. Brothers in Arms, p. 62);

(5) *It was, of course, a taunt, a challenge, and coming from a woman would be seen as even more of an insult. If Trennier answered, Liz didn't hear him. What she did hear, or more properly feel, was a sudden silence. A mental silence, a psychic serenity. Or was it more properly a sullen silence, the calm before the storm? (B. Lumley. E-Branch: Invaders, p. 43).*

Слід відзначити, що нерівномірність, переривчастість мовлення мовця теж можна вважати маркером інтенсивності емоційної реакції, оскільки іноді буває досить складно висловити осуд, унаслідок чого мовець відчуває труднощі в підборі слів, виразів, які б краще відповідали певній комунікативній ситуації. Переривання висловлення відбувається через емоційно напружену ситуацію, викликану надмірністю почуттів. Тому при вираженні осуду мають місце так звані “паузи хезитації”. Удаючись до хезитацій, мовець таким чином намагається тактовніше виразити осуд. Проаналізуємо приклад:

(6) *"Swiftly now, do not fight me. There isn't much time. We ..." There came a long pause, then, "You should've told us you were pregnant!" (F. Herbert. Dune, p. 200).*

Із наведеного прикладу видно, що мовець здивований і обурений, тому його мовлення переривчасте. Використання паузи засвідчує, що мовець довго роздумував перед тим, як висловити осуд, не будучи впевненим у правильності свого рішення. Отож пауза, яка передує словам мовця, виражає негативну емоційну реакцію, що підтверджується у вербальному компоненті.

При вираженні осуду комунікативно значиме мовчання може супроводжуватися описом інших НВК (міміка, жести, рухи тіла тощо). Оскільки

погляд є найпоширенішим НВК у вираженні осуду, мовчання часто поєднується з несхвальним поглядом. Наприклад:

(7) *A buzz rose from the Accepted as they realized what was happening. The Aes Sedai watched in silence. Disapproving silence. (R. Jordan. The Dragon Reborn, p. 122).*

Мовчання також може бути доповнене іншими кінесичними компонентами (нахмуритись, відвернутися тощо). Наприклад:

(8) *Moiraine saw Egwene's lips moving, the words crushed beneath the jubilation. She could read them, though. "No, Rand. Please, no. Please don't." On the far side of Rand, Mat was frowning in disapproving silence (R. Jordan. The Shadow Rising, p. 196);*

(9) *Corrie turned away quickly before Annalise saw the fury in her eyes. The bastard! She was thinking to herself (S. Lewis. Obsession, p. 372).*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз текстових фрагментів художніх творів дає нам підставу стверджувати, що мовчання досить часто використовується для вираження осуду. Для опису мовчання і пауз хезитації автором в тексті використовуються різноманітні лексичні одиниці (дієслова, іменники, дієслівні й іменні сполучення), а також пунктуаційні засоби.

Комунікативно значиме мовчання зберігає зміст висловлень осуду. Основна причина мовчазного вираження осуду – небажання образити об'єкт осуду. Іноді мовець вважає недоцільним висловлювати свою точку зору вголос, знаючи, що його висловлення не матиме належного ефекту, або він не може виразити свої почуття словами, тобто вербалізувати свої емоції. Отже, мовчання виражає реакцію на таку дію, що вимагає оцінки в ситуації, коли від словесного оформлення бажано відмовитись.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамова Н. Т. Невербальные мыслительные акты в “зеркале” рационального сознания : *Вопр. философии*. 1997. № 7. С. 99–140.
2. Арутюнова Н. Д. Молчание: контексты. *Логический анализ языка : Язык речевых действий*. М. : Наука, 1994. 188 с.
3. Бєлова А.Д. Індивідуальна картина світу: інтерпретація і використання лінгвістичних ідей в НЛП : *Зб. наук. ст. “Мовні і концептуальні картини світу”*. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2002. № 7. С. 36–43.
4. Богданов В. В. Молчание как нулевой речевой знак и его роль в вербальной коммуникации. *Языковое общение и его единицы : Межвуз. сб. науч. тр.* Калинин : Изд-во КГУ. 1986. С. 12–18.
5. Вансяцкая Е. А., Карташкова Ф. И. Невербальные компоненты коммуникации в английском художественном тексте. *Иваново : Иван. гос. ун-т*, 2005. 152 с.
6. О'Коннор Джозеф. НЛП: Практическое руководство для достижения планируемых результатов / Пер. с англ. Т. Новиковой. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. 448 с.
7. Почепцов Г. Г. Молчание как знак. *Анализ знаковых систем: история логики и методологии науки*. К. : Вища шк., 1986. С. 86–92.

8. Черняк О.П. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості висловлень осуду (на матеріалі англомовного художнього дискурсу) : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2009. 20 с.
9. Bruneau T. J. Communicative Silences: Forms and Functions. *The Journal of Communication*. 1973. Vol. 23. P. 17–46.
10. Crystal D. *Linguistics / D. Crystal*. – London : Penguin Books, 1997. – 267 p.
11. Levinson S. *Pragmatics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983. 420 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Bujold L. *McMaster. Brothers in Arms*. 148 p.
2. Card O.S. *Heartfire*, 1998. 195 p.
3. Herbert F. *Dune*. 220 p.
4. Jordan R. *Snow : The Prologue to Winter's Heart*. 79 p.
5. Jordan R. *The Dragon Reborn*. 138 p.
6. Jordan R. *The Shadow Rising*. 230 p.
7. Lewis S. *Obsession. L. : A Mandarin Paperback*, 1996. 663 p.
8. Lumley B. *E-Branch: Invaders*. 310 p.

УДК 811.111 : 340.113

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.10>

АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ

ENGLISH TERMINOLOGY IN INTERNATIONAL LEGAL DOCUMENTS

Логінова Л.В.,

orcid.org/0000-0003-2263-9457

старший викладач кафедри філології

Одеського національного морського університету

Осадча М.О.,

orcid.org/0000-0002-8617-8568

студентка V курсу

Навчально-наукового морського гуманітарного інституту

Одеського національного морського університету

У статті висвітлено особливості перекладацької діяльності у сфері міжнародного правового документообігу. Визначено актуальність досліджуваної теми звертаючи увагу на сучасний стан суспільного, економічного, політичного розвитку держави, вказуючи при цьому на необхідність здійснення наукового дослідження з огляду на гостре зовнішньоекономічне становище, статус на міжнародній арені та національні правові орієнтири. Характеризуючи найпоширеніший функціональний стиль складення відповідних юридичних документів, досліджено потребу вирішення дискусійного питання щодо визначних рис мови міжнародних документів (точність/лаконічність чи багатослів'я/складні конструкції), які мають бути притаманні як мові міжнародної документації, так і офіційно-діловому стилю її складення. Встановлено чіткий вагомий вплив усно-розмовних елементів на офіційно-діловий стиль документації, зокрема використання розмовних виразів та зворотів: розмовної фразеології, емфатичних конструкцій, питальних речень, синтаксичної структури простого речення, що зумовлено всеобіймаючим характером міжнародного документообігу та впливом на різноманітні сфери суспільного життя.

Досліджено структуру та особливості граматичних конструкцій та скорочення, зокрема виокремлено лексичні, такі як аббревіатури та акроніми, що можуть зустрічатися у міжнародних правових актах. При аналізованні особливостей англомовної термінології у міжнародному праві та зазначаючи особливості здійснення перекладу, виявлено перелік певних проблем перекладання та специфіку труднощів, які найчастіше виникають у процесі перекладацької діяльності документів міжнародно-правового характеру, що потребують скрупульозного вивчення, дослідження та вирішення в перспективному напрямку. Комплекс таких проблем складають відсутність потрібних еквівалентів, наявність розбіжностей змісту та форми тексту, наявність первісних архаїзмів та нерозуміння їх правильного перекладу, відмінність правових систем різних країн, відмінності граматичних конструкцій та стилістичні особливості кожної з мов.

Підкреслено, що переклад міжнародно-правових документів має істотний вплив на євроінтеграційну реформу, стимулюючим фактором якої стало надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, тому

надважливо наразі приділити досліджуваному питанню максимальну увагу з боку лінгвістів та вчених-правовиків, зокрема в галузі міжнародного права.

Ключові слова: англійська термінологія, переклад, правова термінологія, документообіг, міжнародне право, європейська документація, євроінтеграційний процес, Європейський Союз, аббревіатура, акронім.

The article highlights the peculiarities of translation activities in the field of international legal document circulation. The relevance of the researched topic is determined, paying attention to the current state of social, economic, and political development of the state, while pointing out the need to carry out scientific research in view of the acute foreign economic situation, status in the international arena, and national legal guidelines. Characterizing the most common functional style of drafting the relevant legal documents, the need to resolve the debatable issue regarding the salient features of the language of international documents (accuracy/brevity or verbosity/complex constructions), which should be inherent in both the language of international documentation and the official-business style of its drafting, was investigated. A clear significant influence of oral-conversational elements on the official-business style of documentation has been established, in particular the use of colloquial expressions and turns of phrase: colloquial phraseology, emphatic constructions, interrogative sentences, the syntactic structure of a simple sentence, which is due to the comprehensive nature of international document circulation and its influence on various spheres of social life.

The structure and peculiarities of grammatical constructions and abbreviations are studied, in particular lexical ones, such as abbreviations and acronyms, which can be found in international legal acts, are singled out. When analyzing the peculiarities of English terminology in international law and noting the peculiarities of translation, a list of certain translation problems and specific difficulties that most often arise in the process of translating documents of an international legal nature, which require scrupulous study, research and solution in a prospective direction, was revealed. The complex of such problems consists of the absence of the necessary equivalents, the presence of discrepancies in the content and form of the text, the presence of primitive archaisms and a lack of understanding of their correct translation, differences in the legal systems of different countries, differences in grammatical constructions, and stylistic features of each language.

It is emphasized that the translation of international legal documents has a significant impact on the European integration reform, the stimulating factor of which was the granting to Ukraine of the status of a candidate for membership in the European Union, therefore it is extremely important to pay maximum attention to the researched issue on the part of linguists and legal scholars, in particular in the field of international law.

Key words: English terminology, translation, legal terminology, document circulation, international law, European documentation, European integration process, European Union, abbreviation, acronym.

Постановка проблеми.

В сучасних реаліях чітко простежується тенденція щодо посилення спроб України та української комунікативної керуючої спільноти стати однією із вагомих ланок інтеграційного європейського процесу задля усунення гострих, посягаючих на державну цілісність та суверенітет разом з людським життям, загроз, центром якого являється європейське товариство, а також пов'язаний з цим досить швидкий негативний та позитивний розвиток політичних відносин з іншими державами та, як наслідок, розширення державно-правових зв'язків на міжнародній арені. Відповідно дана зовнішньополітична правова ситуація зумовлює порушення низки питань, пов'язаних з приведенням української правової документації та юридичного діловодства в цілому у відповідність з термінологією європейського англійського правового базису. Зокрема, ухвалення в червні дві тисячі двадцять другого року лідерами країн-членів Європейського Союзу рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі стало яскравим каталізатором на шляху до впровадження в складний механізм українського законодавства євроінтеграційних процесів, фундаментальною складовою яких є юридична документація. При цьому, міжнародна юридична документація через кожний циклічний проміжок часу зазнає динаміч-

них змін та розвивається паралельно з розвитком суспільства та його глобалізації, адже перебуває в постійному контакті з ним, реагує на зміни мовної ситуації, втілює та передає правову інформацію доступними для суспільства способами та характеризується широким різноманіттям сфер застосування, але часто містить певний комплекс проблем та невідповідностей правильного тлумачення юридичних термінів через різні напрями впливу на певні сфери, жанрово-стилістичні особливості, ускладнену синтаксичну структуру, архаїзми у первісному вигляді. Вживання невідповідних синонімів тощо. У свою чергу у процесі перекладу документів європейського права, що є взаємозалежним від міжнародного права, в ході інтегруючої реформи проблема лінгвістичної та правової адекватності виявляється найбільш серйозною. Відтак, перекладу міжнародного правового документообігу, приділяється чимало уваги, бо в саме в тексті та термінах, що там містяться відбиваються розбіжності суспільно-політичних систем та систем права.

У зв'язку з цим, зважаючи на відмінності у документах країн європейського міжнародного середовища, проблема перекладу англійської правової європейської документації входить до кола однієї із найскладніших та найактуальніших проблем у галузях перекладознавства та лінгвістики та з огляду на сучасні державотворчі

та суспільно-політичні процеси і потребує ґрунтовного дослідження та пошуку дієвих способів полегшення процесу приведення національного документообігу у відповідність міжнародним стандартам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблем юридичного перекладу міжнародних документів та висвітленню їх особливостей у своїх ґрунтовних працях приділяли увагу в певній мірі такі науковці як І. Борисенко [1], Л. Євтушенко, В. Дайненко, О. Зарума-Панських [3], О. Лукашук, О. Селіванова, О. Ходаковська, Л. Ярова [5], Я. Грищенко [2], Г. Кучик [4] та інші. Проте питання адекватності перекладу з боку функціонування та передачі особливостей мови документів міжнародного права українською мовою потребує подальшого вивчення та дослідження, оскільки таке питання наразі й досі є недостатньо висвітленим.

Постановка завдання.

Метою дослідження є окреслення основних аспектів перекладу в документах міжнародного права (зокрема на прикладі європейських документів), функціонування та передачі особливостей мови документів міжнародного права українською мовою, а також виявлення труднощів, які можуть виникати при цьому, що й зумовлює вирішення наступних **завдань**:

- дослідити функціональний стиль, скорочення та особливості граматичних конструкцій міжнародної документації
- визначити характерні риси мови міжнародних договорів
- розглянути порядок перекладу на українську мову актів Європейського Союзу
- висвітлити найбільш характерні термінологічні труднощі, що можуть виникати в ході перекладацької діяльності міжнародно-правових документів
- проаналізувати перспективи та шляхи удосконалення перекладацької діяльності у сфері міжнародної правової документації в контексті євроінтеграційного процесу.

Виклад основного матеріалу.

Міжнародні документи належать до офіційно-ділового стилю. Документи ООН, до прикладу, представляють собою всі типи текстів, оскільки в більшості спеціалізованих установ та органів ООН розглядається широке коло проблем – економічних, політичних, юридичних, військових. Вони різняться і за жанрами, характеристики яких визначаються як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. В середині кожного типу текстів документи ООН можуть бути розбиті

за їх функціональним призначенням. Залежно від типу документу, завдань комунікативного характеру текстовий матеріал документу здобуває ту чи іншу форму організації. Цей факт стає вирішальним при відборі мовних засобів. Причому в різних жанрах документів мовні засоби отримують різне змістове та логічно-структурне навантаження. За даними засобами закріплюються певне значення і зміст в кожному типі документів, тому слід мати на увазі, що при перекладі документів необхідно зберігати не тільки змістовий бік, але й по можливості відбирати структури, найбільш близькі або співпадаючі зі структурами в тексті оригіналу як з точки зору синтаксису, так і з точки зору граматичних конструкцій.

У сучасній офіційно-діловій літературі англійською мовою спостерігається тенденція до збільшення кількості різних скорочень усіх морфологічних класів слів, утворення нових слів шляхом скорочення уже існуючих, що є наслідком інформаційної оптимізації повідомлень і тяжіння комунікації до мінімізації складності знаків. Скорочення традиційно прийнято класифікувати на лексичні й графічні. До лексичних відносять усічені слова (clipped or stump words) і аббревіатури/акроніми (initial words or abbreviations/acronyms).

Абревіатура – це складноскорочені слова. Похідне слово, що виникає внаслідок аббревіації – це утворення з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття: UNO (United Nation Organization) – Організація Об'єднаних Націй; FD (firedepartment) – управління пожежної охорони; WHO (World Health Organization) – Всесвітня організація охорони здоров'я.

Акронім – це аббревіатура, що складається з початкових літер або звуків слів твірного словосполучення. На відміну від аббревіатур, вони вимовляються як повні слова: SALT (Strategic Arms Limitation Talks) – переговори по обмеженню стратегічної зброї; OMOV (onemember, onevote) – один член, один голос; GASP – який використовується в мові декількох груп, які борються проти забруднення навколишнього середовища.

За статистичними даними у текстах міжнародних конвенцій та резолюцій кількість використаних аббревіатур та акронімів практично однакова: аббревіатури (42%) – акроніми (36%) [5 с. 214].

Що стосується граматичних особливостей міжнародного документообігу, то тут у якості прикладу можна навести граматичні особливості перекладу таких міжнародних документів, як протоколи – конспективні записи виступу делегатів (учасників), в яких відображені результати переговорів між двома сторонами [1, с. 75].

Форма спілкування такого документу – письмовий виклад усного виступу. Саме це положення впливає на синтаксис та деякі граматичні особливості мови протоколів. Особливої уваги в даному прикладі заслуговує абзац, який використовується для більш чіткого розмежування викладеної думки, та синтаксичний паралелізм. Використання останнього можна пояснити тим фактом, що виклад в протоколах дається звичайно в формі непрямої мови. Тут основну роль відіграють дієслова «говоріння» або їх контекстуальні синоніми: *to suggest, to express opinion, to stress, to support*. Чіткості документу протоколу також сприяють різні союзи та союзні слова, що створюють логічну послідовність викладу особливо при вживанні на початку абзацу: *then, moreover, nevertheless* і т.д. Лексичні засоби слугують для логічного злиття та зв'язності тексту: *as for smth* – що стосується; *with regard to smth* – відносно чого-небудь. До засобів членування відносяться також порядкові числівники: *first* – по-перше; *secondly* – по-друге; *thirdly* – по-третє. При створенні шаблону також важливу роль відіграють й граматичні конструкції. Насамперед, це такі конструкції як обов'язкова інверсія підмета та присудка, дієприслівниковий зворот, пасивна форма (часто з займенником *it* в ролі підмета), вираження підмету іменником – суб'єктом пасивної конструкції.

Широко використовуються також описові конструкції, де дальній зв'язок угадується із контексту. В тексті такий зв'язок забезпечується не словесно, а з допомогою умовних позначень. Серед найбільш широко вживаних дієслів, які можуть забезпечувати дальній зв'язок, зустрічаються *remind, recall, refer, return*.

Розглядаючи протоколи з точки зору емоційно-експресивних можливостей, не можна обійти і той факт, що в силу своєї специфіки, вони мають деякі елементи мови, які зустрічаються в стилі розмовному літературному і виконують певні функціональні задачі. Сюди відносяться якісні прикметники суб'єктивно-оцінюючого значення: *vast, great, extreme, large*, прислівники, які нейтралізують навантаження прикметників: *very great*, якісні прислівники *vastly, extremely, greatly, immensely*. Розмовну забарвленість протоколи міжнародних організацій отримують також завдяки вживанню деяких дієслів з післяйменниками, що мають розмовний характер: *to face up* – зіткнутися, *to bring about* – здійснити.

Проникнення усно-розмовного елементу в стиль офіційно-ділового викладення підтверджується використанням: 1) розмовних виразів та

зворотів: *simply* – просто; 2) розмовної фразеології: *to be in hands* – знаходитися в руках; 3) емпатичних конструкцій; 4) питальних речень; 5) синтаксичної структури простого речення [2, с. 138].

Як зазначає Г.Б. Кучик, стильовими рисами мови документів міжнародних організацій як зразка найпоширенішого офіційно-ділового стилю є логічність, об'єктивність, ясність, офіційність, беземоційність, точність, стереотипність, конкретність, знеособленість, строгість. Проте не всі вони мають однакове значення і не завжди їх можна реалізувати одночасно [4, с. 503].

У свою чергу дослідниця О. Р. Заруманських, вважає, що такі риси стилю, як багатослів'я, складні конструкції, синтаксис, надлишок повторів, лише укладачі договорів також вважають вкрай необхідними та незамінними мовними засобами, що сприяють точності, інформаційній стислості, чіткості викладу, однозначності тлумачення та всеохопності положень [3, с. 145].

Важливою новелою з боку правового регулювання перекладацької діяльності міжнародного законодавства стало доповнення національного законодавства відповідною постановою «Про порядок здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу *acquis communautaire*» [6], де відповідальність за організацію, планування та здійснення перекладу актів Європейського Союзу на українську мову покладено на Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України.

Аналізуючи основні граматичні особливості, конструкції та риси міжнародної документації, цілком можливо виявити комплекс проблем, що можуть виникати у процесі її перекладу. Найчастіше вони пов'язані з відтворенням юридичних термінів, внаслідок відсутності в українській мові деяких їх відповідників або наявності незвичайних значень.

Невідповідності та розбіжності змісту, які часом можна знайти в рівно автентичних текстах документів міжнародного права виникають при вживанні близьких за звучанням або написанням термінів різними мовами, які передають різні поняття в національних системах права. Задля досягнення рівнозначності іноді вживають буквализми, тобто ідентичні за написанням терміни, але це породжує труднощі й викликає необхідність складного тлумачення. Наприклад, при перекладі ст. 19 Міжнародного пакту про цивільні та політичні права виникло питання щодо передачі термінів *"ordre public"* (фр.), *"public order"* (анг.) – громадський порядок. Французький та англійський

терміни мають різне значення, бо передають різні поняття різних систем права. Так, для передачі французького терміну англійською мовою вжили *public policy*, що в цілому передає дану ідею.

Особливу групу розбіжностей, що виникають при перекладі термінів національних систем права, складають терміни, які передають поняття властиві тільки даній системі права і не мають аналогів в інших правових системах. Так, в ст. 15 Консульської Конвенції між Урядом України і Урядом Королівства Бельгії йдеться про "державні, районні та місцеві податки" (*impôts nationaux, régionaux, communaux*). На час ратифікації даної Конвенції українське право не мало повних відповідників для усіх форм бельгійського оподаткування, тому вищеназваний термін описував поняття лише бельгійського права.

До інших чинників, які зумовлюють труднощі перекладу зазначених текстів, Л.О. Ярова відносить: високий ступінь стандартизації офіційно-ділового стилю та дипломатичного підстилю, розбіжності в професійно-галузевих картинах світу та національно-культурна специфіка термінологічних засобів їхньої вербалізації, особливості національного комунікативного стилю та типологічні відмінності в лексичних, граматичних засобах мов оригіналу та перекладу, нормах їхнього вживання [5, с. 215].

Виходячи з наявних проблем, варто звернути увагу на такі перспективні шляхи їх вирішення: 1) необхідно враховувати мовні звички носіїв мови передачі тексту, не порушуючи звичне сприйняття правового документа; 2) доцільно переклад правничого документа перед його офіціалізацією піддавати ретельній експертизі за участю правників-міжнародників і лінгвістів для запобігання можливим помилкам; 3) перекладачеві варто зосередитися на певній галузі права, враховувати не лише лексико-граматичні особливості, а стилістичні ознаки документів, що перекладаються; 4) мова перекладу повинна бути точною, а сам переклад відповідати дійсності та правовим і суспільно-політичним, економічним реаліям країни, для здійснюють переклад той, чи інший документ.

Висновки.

Проаналізувавши проблематику перекладання міжнародної юридичної документації, доцільно

звертати увагу на стиль, особливості граматичних конструкцій, які у кожного документу можуть відрізнятися та на риси мови міжнародних документів в цілому. Оскільки основні перешкоди виникають при переведенні англомовної документації у відповідність українській, варто враховувати наявність адекватних та змістовних еквівалентів-відповідників, здійснювати логічний переклад кожного речення, задля того, щоб зберегти первісний зміст іншомовного документу, який бути зрозумілий усіма мовами.

При здійсненні перекладу різноманітних скорочень (аббревіатур/ акронімів) важливим є застосування спеціальних словників скорочених лексичних одиниць та інших довідкових джерел. Головне при цьому вміти правильно ними користуватись задля знаходження єдиного правильного варіанту перекладу в тому чи іншому випадку, адже основні найбільш уживані в міжнародній документації сучасні скорочення завжди можна знайти або в спеціальних додатках, або у тематичних словниках, де є чітко зафіксований офіційний варіант перекладу аббревіатури. Тому перекладач має змогу проконсультуватися і правильно розшифрувати лексичне утворення будь-якого виду й складності.

Таким чином, переклад документів міжнародного права впливає на ефективність правозастосування, а також ступінь регламентації конкретних юридичних стосунків. Перспективи подальшого розвитку в даній сфері можливі у здійсненні застосування перекладацьких трансформацій під час передачі конвенцій, протоколів, статутів міжнародного права, зокрема нормативно-правових актів Європейського Союзу українською мовою.

Модернізаційні процеси національної перекладацької діяльності мають важливе значення для подальшого розвитку держави на міжнародно-правовому рівні та закріплення її як сильного зовнішньополітичного партнера та, як наслідок, посиленої співпраці в рамках євроінтеграційної діяльності. А оскільки обрана тема дослідження є досить актуальною, майбутніми перспективами її дослідження стане розгляд дещо вузької сфери перекладацької діяльності міжнародної договірної документації в сфері співпраці України та Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисенко І.І., Євтушенко Л.І., Дайненко В.В. Англійська мова в міжнародних документах і дипломатичній кореспонденції : навч. посіб. Вид. 2-ге, зі змін. та доп. Київ, 1999. 416 с.
2. Грищенко Я.С. Граматичні особливості перекладу міжнародної документації. *«Молодий вчений»*. 2017. № 4 (44). С. 137-141
3. Зарума-Панських О.Р. Лексико-семантичні особливості текстів міжнародних договорів. *Іноземна філологія*. 1999. Вип. 111. С. 144-149

4. Кучик Г.Б. Стилістичні риси мови установчих документів міжнародних організацій. «Молодий вчений». 2016. № 5 (32). С. 503-506

5. Ярова Л.О. Скорочення в конвенціях та деклараціях ООН та ЮНЕСКО. *Наукові Записки. (Серія : філологічні науки)*. 2016. Вип. 104 (1). С. 213-216

6. Про Порядок здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу *acquis communautaire*, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції : постанова Кабінету Міністрів України від 31 трав. 2017 р. № 512. *Урядовий кур'єр*. 2017. 28 лип.

УДК 811.111.'01

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.11>

ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІ ІСТОТОЦЕНТРИЧНІ ТА ЗООЦЕНТРИЧНІ ОБРАЗНІ ПОРІВНЯННЯ РІВНОСТІ

OLD ENGLISH CREATURECENTRIC AND ZOOCENTRIC SIMILES

Оленяк М.Я.,

orcid.org/0000-0002-5888-326X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті на матеріалі давньоанглійських образних порівнянь, дібраних з корпусу давньоанглійської мови університету Торонто, в якому представлена принаймні одна копія усіх збережених до сьогодні рукописів, розглянуто семантичні особливості давньоанглійських істотоцентричних та зооцентричних образних порівнянь, предметом котрих виступають істоти нелюдської, часто невідомої природи або тварини. Аналіз емпіричного матеріалу здійснюється за принципом централізму і морфізму, який виказує різноманіття конфігурацій предмета і еталона порівняння: першого – як центра висловлення, другого – як доцентрово приєднаного образу метаморфози предмета. Точкою відліку в класифікації емпіричного матеріалу є тематична віднесеність предмета порівняння з урахуванням домену запозичення образу, який відповідає категорійній віднесеності еталона порівняння в об'єктивній реальності, та з переліком асоціацій, об'єктивованих у розглядуваних фігуративних утвореннях. У статті встановлено продуктивність усіх виокремлених типів аналізованих образних порівнянь, на основі чого описано маргінальні, але ідіосинкратичні фрагменти картини світу середньовічних англійців, пов'язані з потрактуванням живих істот нелюдської природи. Визначено параметри, за якими відбувається зіставлення предмета й еталона порівняння у кореляції з типом джерела запозичення образу. Доведено, що англосаксонські уявлення про живі істоти виходять далеко за межі того, що піддається поясненню: істотоцентричні образні порівняння засвідчують елемент незбагненності та таємничості в картині світу її носіїв. З'ясовано, що зооцентричні образні порівняння є жанрово зумовленими та рідко використовуються у пізнавальних контекстах, більшою мірою з'являючись в загадках та текстах дидактично-релігійного характеру. Емпіричний матеріал у вигляді дібраного субкорпусу досліджується вперше.

Ключові слова: істота, тварина, образне порівняння, фігуративність, картина світу, англосаксонське суспільство.

The article deals with the Old English similes harvested from the University of Toronto corpus of the Old English language, which contains at least one copy of every currently surviving manuscript. It focuses on the peculiarities of the semantics of Old English creaturecentric and zoocentric similes, whose tenors are non-human creatures of usually unknown and unexplainable nature, as well as animals of different kinds. The analysis of the material is carried out according to the centric-morphic principle, which reflects the typology of tenor and vehicle configurations representing the central topic of the utterance as well as the centripetal image of its metamorphosis. The classification of the analyzed similes is based on the thematic reference of the tenor in accordance with the domain of the employed image, which coincides with its referential category, including the list of the associations verbalized in the studied similes. The productivity of all singled-out simile types is determined serving as a basis for the characterization of the peculiarities of the Anglo-Saxon idiosyncratic worldview fragments, however marginal they are, dealing with the imagery of non-human creatures. The article highlights the parameters, against which the speakers juxtaposed the tenor and the vehicle, correlating with the source of the borrowed image. It proves that Anglo-Saxon understanding of the non-human creatures goes far beyond the limits of the explainable: Creaturecentric similes basically witness the element of mystery and the unknown in its speakers' worldview. Zoocentric similes are mainly genre-determined and are hardly used in cognitive contexts being restricted to riddles and religious texts. The harvested subcorpus of the empirical material has been analyzed for the first time.

Key words: creature, animal, simile, figurative language, worldview, Anglo-Saxon society.

Постановка проблеми. Образне порівняння (далі ОП) – це універсальне явище, мовленнєва актуалізація якого свідчить про варіативність в історико-мовно-культурних контекстах навіть у межах однієї мови. Лінгвістична зацікавленість цим явищем не вщухає, при цьому переважна більшість досліджень, як вітчизняних, так і зарубіжних, здійснюється на матеріалах сучасного етапу розвитку мов, тоді як історичні дослідження більш ранніх етапів їх становлення залишаються на далекій периферії, тож дана стаття є заповненням лакуни, яка утворилася наслідок відсутності досліджень давньоанглійських образних порівнянь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз емпіричного матеріалу у пропонованій розвідці здійснюється в площині лінгвокультурологічного аспекту, що дозволяє застосувати теорію В. фон Гумбольдта [1], О. Потебні [2] та Б. Навроцького [3], суть якої відображена в більш популяризованій, традиційно цитованій гіпотезі лінгвістичного релятивізму Сепіра-Ворфа, згідно з якою мова по-різному членує дійсність, в ній карбуються результати різного досвіду пізнання, які в своїй сукупності репрезентують мовну картину світу, тобто уявлення про дійсність. Методологічною базою розвідки слугують також праці іноземних науковців, присвячені потрактуванню ОП як фігуративному утворенню [4], як і низки вітчизняних мовознавців, які приділяють особливу увагу лінгвокультурним особливостям ОП та його комунікативним функціям [5; 6; 7; 8], що у своїй сукупності з-поміж іншого позиціонує ОП як когнітивний механізм кодування інформації. Авторська позиція є також співставною з теорією релевантності, і полягає в тому, що ОП є видом компаративного утворення, яке вимагає фігуративної інтерпретації, будучи семантично близьким з метафорою, тоді як синтаксично – з логічним порівнянням.

Постановка завдання. Метою даної розвідки є з'ясувати семантичні особливості давньоанглійських ОП, предметом яких виступають істоти або тварини, об'єктивуючи узагальнення культурологічного характеру, пов'язані з картиною світу середньовічних англосаксів.

Виклад основного матеріалу. Оскільки предмет і еталон порівняння мають однакову смислову значущість і є двома основними елементами ОП, таксономізація давньоанглійських ОП за семантичними ознаками може базуватися на двох принципах: принципі центризму, об'єктивованому предметом порівняння, і принципі мор-

фізму, об'єктивованому еталоном. Підставою для виокремлення принципу центризму є той факт, що при створенні ОП мовець актуалізує поняття, представлене предметом ОП, апелюючи до образу еталона, а не навпаки: метою є уточнення поняття, зосередження реципієнта на предметі порівняння, затримка його уваги на фрагменті розповіді, довкола якого створюється додатковий смисл шляхом апелювання до еталона; тобто *в центрі* розповіді знаходиться предмет порівняння, в той час як залучення еталона, який знаходиться поза сюжетною лінією висловлення, носить доцентровий характер.

Об'єктом даного дослідження виступають давньоанглійські ОП, чиїм предметом порівняння, який і є центром висловлення, перебувають істоти або тварини, тому аналізований емпіричний матеріал представлено двома групами: істотоцентричні ОП та зооцентричні ОП.

1. Істотоцентричні синтаксичні образні порівняння рівності

Предметами істотоцентричних ОП виступають істоти загалом, безвідносно до біологічного виду; монстри, чия біологічна сутність є невідомою або міфічні створіння. Вони можуть бути як однорідними (напр. фантастичний птах фенікс), так і неоднорідними, тобто поєднувати частини тіла різноманітних істот, наприклад:

(1) ...*syndon geweaxene swa frihterasfram ðanheafdeoð donenafelan, & seo ðerdæl byð mannes gelic.* '...вони вирости, як віщуни / правдомовці від голови до пупка, а інша частина в них, як людське тіло.'

Такими в *Чудах сходу* XI століття змальовуються донестри, які населяють острів у Червоному морі, і є канібалами та поліглоти: вони говорять мовою прибульців, все про них знають, входять в довіру, а потім з'їдають і плачуть над їхніми головами. І хоча точної конкретизації тваринної частини тіла в тексті немає, ілюстрація до рукопису та протиставлення, яке вводить антропоморфне ОП, свідчить про те, що лише нижня частина тіла була подібна до людської.

Істотоцентричні ОП видається недоцільним категоризувати за типом сигніфіката предмета порівняння, оскільки останні мають визначений вид лише в деяких контекстах (напр. фенікс). В більшості інших випадків – це створіння незрозумілої природи, які не піддаються типологізації. Водночас відповідно до сфери залучення еталонів, вони поділяються на зооморфні (а), екоморфні (б), артефактоморфні (в), теоморфні (г) та антропоморфні (1).

а) Предметами істотоцентричних зооморфних

ОП виступають фенікс і різноманітні монстри, наприклад:

(2) *Pa hit wæs seo fife tid þære nihte, þa mynton we us gerestan, ac þa cwoman þær hwite leon in fearra gelicnisse swa micle & hie ealle swiðe grymetende ferdon.* ‘Коли була п’ята година ночі, ми сподівалися трохи відпочити, але з’явилися білі леви, схожі на биків, і всі вони почали наближатися, ревучи.’

Даний приклад дібрано з *Листів Олександра Аристотелю* кінця VII століття. Інші істоти, зображені за допомогою таких ОП, завжди уподібнюються до еталона за параметром зовнішнього вигляду і засвідчують існування монстрів, схожих на ведмедів; індійських великих мишей, подібних до лисиць; велетенських мурах (розміру собак), чії ноги схожі на ноги коників-стрибунців; наявні також сюжети, в яких фенікс уподібнюється до орлятка, орла або павича.

б) Істотоцентричні екоморфні ОП уподібнюють поняття за трьома параметрами (формою, кольором і звуком); багато з них описують фенікса. Інші істоти, які переважно зображуються в *Листах Олександра Аристотелю* або в *Чудах сходу*, рідше – в *Беовульфi*, є монстрами, чие дихання або погляд нагадує полум’я; а тіло – молоко; звук крил створинь з зубами, наче у лева, уподібнюється до звуку води; міцність кігтів прирівнюється до сталі; голова нагадує місяць, наприклад:

(3) *...wæs þæt deore eall se hrycg acægloð swelce snoda hæfde þæt deor seonowealt heafod swelce mona & þæt deor hatte quasi caput luna...* ‘...спина звіра була вся всипана, як стрічка; у звіра була кругла голова, як місяць, а сам звір називався quasi caput luna ‘голова, як місяць’...’

в) Істотоцентричні артефактоморфні ОП є малопродуктивними, половина їх стосується істот загалом, які прирівнюються до колеса:

(4) *Ac ælc gesceaft hwearfað on hire selfre swa swa hweol; & to þam heo swa hwearfað þæt heo eft cume þær heo ær wæs.* ‘Але кожна істота обертається довкола себе, як колесо, і так вона обертається, щоб знову прийти туди, де була раніше.’

В наведеному прикладі, дібраному з *Боеція* X століття, зображується тяжіння всіх істот до подібних до себе: тварин до тварин, людей до людей. Три інших істотоцентричних артефактоморфних ОП вербалізують асоціацію спини звіра зі стрічкою, якою незаміжні шотландки підв’язували волосся (3); очей двоголових змій – з ліхтарями; а також вух дивовижної раси великоголовіх людей – з віялами.

г) Єдине істотоцентричне теоморфне ОП зустрічається в *Життях святих* Елфрика X сто-

ліття; воно описує різноманіття створинь Божих, з-поміж яких є й невидимі:

(5) *Sume sindon ungesewenlice gastas butan lichoman swa swa synd ænglas on heofonum.* ‘Деякі є невидимими духами без тіла, як ангели на небі.’

Продуктивність усіх типів істотоцентричних ОП представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Продуктивність давньоанглійських синтаксичних істотоцентричних образних порівнянь рівності за принципом морфізму

Тип еталона істотоморфного ОП	Кількість
Зооморфні	10 (41,7%)
Екоморфні	7 (29,2%)
Артефактоморфні	5 (20,7%)
Теоморфні	1 (4,2%)
Антропоморфні	1 (4,2%)
Разом	24 (100%)

Як показує таблиця, майже половина істотоцентричних ОП залучають образи тварин в якості еталонів, що видається цілком закономірним з огляду на сутність сигніфікатив предметів порівнянь, які більшою мірою є монстрами або фантастичним феніксом, категорійний статус котрого є незмінним в усіх культурах, де він, на відміну від, скажімо, єдиного рога, завжди є птахом. Царина природи демонструє високу продуктивність в плані донорства образів, складаючи третину емпіричного матеріалу цього підрозділу.

Параметри, за якими зіставляються поняття в межах істотоцентричних ОП, виказують більшою мірою зв’язок з формою та зовнішністю, що, вочевидь, також є логічним, адже у фокусі уваги перебувають істоти, переважну більшість яких ніхто не бачив, окрім оповідача. Сама наявність групи істотоцентричних ОП в матеріалі вибірки є свідченням присутності чогось чудесного, незвіданого і неймовірного в картині світу англосаксів, недоступного для середньостатистичного давньоанглійського споглядача.

2. Зооцентричні синтаксичні образні порівняння рівності

Давньоанглійські зооцентричні ОП, предметами яких виступають тварини, є малопродуктивними. Водночас в межах дібраного емпіричного матеріалу можна спостерігати тенденцію до концентрації англосаксів більшою мірою на птахів (2.1) та ссавців (2.2), оказіонально – на комах (2.3).

2.1 Зооцентричні ОП на позначення птахів

Більшість зооцентричних ОП на позначення птахів було виявлено в давньоанглійських загад-

ках X століття. Відповідно до царини запозичення еталона вони є зооморфними (а), екоморфними (б) або теоморфними (в).

а) Цікавим прикладом зооцентричних зооморфних ОП є фрагмент загадки про сороку, який демонструє вживання цілої низки ОП:

(6) *lc eom wunderlicu wiht, wræsne mine stefne, hwilum beorce swa hund, hwilum blæte swa gat, hwilum græde swa gos, hwilum gielle swa hafoc...* ‘Дивовижна я істота – я змінюю голос: іноді гавкаю, як собака; іноді блею, як коза; інколи гогочу, як гуска; іноді я верещу, як яструб...’

Інше зооморфне ОП уподібнює покинуте пташеня зозулі до дитинчат інших птахів.

б) Єдине зооцентричне екоморфне ОП, дібране з *Паризького псалтиря* XI століття, в черговий раз виказує асоціацію великої кількості з піском чи пилюкою:

(7) *Him þa eac feoll ufan flæsc to genihte; swa sand sæs oððe piss swearte dust coman <gefiðrade> fugelas swylce.* ‘Він посипав на них м’ясо; як морський пісок або чорний порох, падали птахи.’

в) Єдине зооцентричне теоморфне ОП було використане в *Проповідях* Елфрика X століття, воно уподібнює птахів, які пірнають, до демонів:

(8) *þas fugelas habbað feonda gelicnysse. ðe gehwilce menn unwære beswicað. and grædelice gripað to grimre helle.* ‘Ці птахи мають подібність до демонів, які обманюють деяких необережних людей і жадібно затягують їх у темне пекло.’

2.2 Зооцентричні ОП на позначення ссавців

Зооцентричні ОП на позначення ссавців також є переважно зооморфними (а), рідше – артефактоморфними (б) та екоморфними (в).

а) Зооморфні зооцентричні ОП уподібнюють злу собаку з вовком, хворого коня – зі сказженою твариною та тигра з вівцею:

(9) *Nu mune giad þas deor eow mid sumon gemete þæt ge nænne oðerne ne wurðion eow to gode. buton ðone ðe we bodiað. þurh ðæs naman sind þas reðan tigras betwux eow swa tame swa scep.* ‘Тепер ці тварини нагадують вам певною мірою те, що ви не повинні шанувати ніякого іншого Бога, тільки того, кого ми проповідуємо, в ім’я якого ці люті тигри серед вас ручні, як вівці.’

б) В одному із зооцентричних артефактоморфних ОП шкура слона порівнюється з губкою, а в іншому, дібраному з *Життя святих* Елфрика X століття, осли – зі статуями:

(10) *Hi beoton þa mid swipum and mid saglum, þa mulas ealle endemes, ac hi æfre stodon on þam ylcan stede swilce anlicnysssa.* ‘Тоді вони били батоном і палицями всіх мулів однаково, але ті стояли на одному місці, як статуї.’

в) Зооцентричні екоморфні ОП також були дібрані в кількості двох; одне з них описує кита, схожого на камінь, а інше, дібане з *Гексамерону* Елфрика X століття, розповідає про розміри слонів, співставні з горою:

(11) *Ða ylþas beoð swa mycele swylce oðre muntas and hi magon lybban þreo hund geara and man mæg hi wenian to wige mid cræfte.* ‘Слони такі великі, як деякі гори, і вони можуть жити триста років, і люди можуть привчити їх вправно воювати.’

3.3 Зооцентричні ОП на позначення комах

Єдине зооцентричне ОП на позначення комах є антропоморфним; воно було дібрано з давньоанглійського замовляння X століття проти рою бджіл, яке використовувалося для того, щоб бджоли не роїлися в небажаному місці, а повернулися до вулика господаря:

(12) *And wiððon forweorp ofer great þonne hi swirman and cweð Sitte ge sigewif sigað to eorþan Næfre ge wilde to wuda fleogan. Beo ge swa gemindige mines godes, swa bið manna gehwiltc metes and eþeles.* ‘Накиньте на них землю, коли вони роються, і кажіть: «Сідайте, жінки-переможниці, опустіться до землі, ніколи не тікайте дикі до лісу! Дбайте про моє добро, як кожна людина про їжу та націю.»’

В наведеному прикладі сама лексема «бджола» не вживається, натомість використовується давньоанглійський кенінг *sigewif* ‘жінка-переможниця’, що, за словами Флома [9, 340], вважалося необхідним для того, щоб заклинання спрацювало. Крім того, дане ОП дозволяє зробити певні висновки стосовно етнокультурної специфіки: оскільки еталомом серйозного відношення і відповідальності в ньому виступає піклування про їжу та націю, є підстави вважати, що питання харчування та патріотизму були особливо нагальними і значущими для англосаксів.

Продуктивність зооцентричних ОП представлено у таблиці 2.

Як показує таблиця, зооцентричні ОП є малопродуктивними, однак навіть така невелика їх кількість потребує додаткових коментарів. Справа в тому, що третина з них вживається в релігійних контекстах, пов’язаних з надприродними явищами, слугуючи засобом передачі християнських ідей, тож фокусування англосаксів власне на тваринах в пізнавальному плані було зовсім незначним. Загалом, розглядувані в цьому підрозділі ОП зустрічаються в трьох типах контекстів: релігійному, розважальному та пізнавальному. До категорії «інше» увійшло ОП з вірша X століття, яке в загальному порівнює усіх тварин, що рухаються, до людей.

Таблиця 2

Продуктивність давньоанглійських синтаксичних зооцентричних образних порівнянь рівності за принципом морфізму

Домен запозичення образу ОП на позначення	Птахи	Ссавці	Комахи	Інше	Разом
Екоморфні	1	2			3 (18,7%)
Зооморфні	5	3			8 (50%)
Артефактоморфні		2			2 (12,5%)
Теоморфні	1				1 (6,3%)
Антропоморфні			1	1	2 (12,5%)
Разом	7 (43,7%)	7 (43,7%)	1 (6,3%)	1 (6,3%)	16 (100%)

Відносно високий відсоток зооморфних образів також не повинен сприйматися як тенденція, тому що половина з них використовуються в одній загадці, позначаючи одну лише сороку.

Не дивлячись на низьку продуктивність, параметри, за якими зіставляються поняття доменів, є достатньо різноманітними; вони включають фізичні характеристики (екоморфні), функціонування (артефактоморфні), свідомість та емоції (антропоморфні), поведінку (теоморфні), звук та поведінку (зооморфні).

Висновки. В межах істотоцентричних ОП рівності англосакси концентруються як на відомому міфічному птахові (фенікс), так і на незро-

зумілої природи істотах-монстрах або дивовижних східних націях. У першому випадку увага фокусується на прекрасній зовнішності фенікса із залученням образів золота, коштовностей та красивих птахів, а в другому – на гібридності створінь або на незвичності тілобудови, що зумовлює підбір еталонів за принципом схожості форми з іншими тваринами чи артефактами. В межах давньоанглійських зооцентричних ОП, одна їх третина функціонує як натяк у загадці, а друга – як засіб донесення релігійних ідей, описуючи переважно птахів і ссавців, тож зацікавленість пізнавального характеру є зовсім незначною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гумбольдт В. фон Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985. 448 с.
2. Потебня А. А. Теоретическая поэтика. Москва : Высшая школа, 1990. 344 с.
3. Навроцький Б. Мова та поезія: нарис з теорії поезії. Київ, Харків : Книгоспілка, 1925. 240 с.
4. Glucksberg S., Keysar B. How metaphors work / ed. A. Ortony. *Metaphor and Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. pp. 401–424.
5. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення. Дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2000. 197 с.
6. Кучеренко І. К. Синтаксичні функції порівняльних конструкцій / за ред. І. К. Кучеренко. *Актуальні проблеми граматики*, Львів : Світ. 2003. С. 136–139.
7. Мізін К. І. *Comparo ergo sum*, або актуальний лінгвофілософський погляд на природу порівняння. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 54–67.
8. Щепка О. А. Функціонально-семантичне поле компаративності. Автореф. дис. канд. філол. наук. 10.02.01. Сімферополь, 2008. 20 с.
9. Flom G. *Introductory Old English Grammar and Reader*. Boston : Heath, 1930. 423 p.

**НОВІТНІ ЛЕКСЕМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ
(НА МАТЕРІАЛІ РЕКЛАМИ КОСМЕТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ)**

**THE NEWEST GERMAN LEXEMES
(ON COSMETIC PRODUCTS ADVERTISING MATERIAL)**

Підлужна І.А.,

orcid.org/0000-0003-2720-804X

*викладач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України*

Статтю присвячено вивченню новітніх лексичних одиниць у сучасній німецькій мові. Дослідження проводиться з урахуванням здобутків сучасної неології на матеріалі рекламних текстів косметичної продукції. У статті окреслюються проблемні питання неології та висвітлюються чинники появи неологізмів, пропонується класифікація новітніх слів з урахуванням їхньої семантики та структури, приділяється особлива увага шляхам утворення неологізмів, аналізується функціональний аспект одиниць дослідження у німецькій публіцистиці. Виділяються семантичні, структурні та функціональні ознаки новітніх лексем. Визначається роль неологізмів як ефективного засобу вираження рекламних повідомлень; з'ясовується активність неологізмів за морфологічною ознакою та аналізуються способи творення нових слів.

Автор дійшов висновку, що усі лексичні елементи у складі конкретного багатоструктурного неологізму, взаємодіючи в конкретному контексті, формують сукупне предметне значення з емотивно-оцінним наміром, репрезентуючи тим самим виразніше рекламований продукт. Творці косметичних рекламних продуктів орієнтуються насамперед на гендерну специфіку аудиторії споживачів. Найпопулярнішим типом словотвору новітніх лексем є словоскладання. Композити-неологізми сприяють підвищенню пластичності та гнучкості рекламного слова, здійснюючи емоційний вплив на свідомість адресата. Часто новітні лексеми містять числову або буквену складову, псевдотехнічні складові або доповнення у вигляді товарних знаків і спеціальних символів. Значну роль відіграють графічні засоби у візуальній репрезентації неологізмів. Нові лексичні одиниці часто запозичуються з інших мов, передусім, з англійської. Грамотне введення неологізмів у рекламне повідомлення дозволяє успішно реалізувати комунікативні цілі, спрямовані на управління свідомістю покупців. Рекламні тексти, що містять неологізми, є необтяжливими, вони легко запам'ятовуються реципієнтом та стимулюють його до виконання прагматичної настанови.

Ключові слова: німецька мова, неологізм, класифікація, семантика, структура, мовленнєвий вплив.

The article is devoted to the study of the latest lexical units in the modern German language. The research is conducted taking into account the achievements of modern neology on the material of advertising texts of cosmetic products. The article outlines the problematic issues of neologism and highlights the factors of the appearance of neologisms, offers a classification of the latest words taking into account their semantics and structure, pays special attention to the ways of formation of neologisms, analyzes the functional aspect of research units in German journalism. The semantic, structural and functional features of the latest lexemes are analyzed. The role of neologisms as an effective means of expressing advertising messages is determined; the activity of neologisms according to the morphological feature was clarified and the ways of creating new words were analyzed.

The author came to the conclusion that all lexical elements in the composition of a specific multi-structural neologism, interacting in a specific context, form a collective objective meaning with an emotional and evaluative intention, thereby representing the advertised product more clearly. Creators of cosmetic advertising products focus primarily on the gender specificity of the consumer audience. Word formation is the most popular type of word formation of the latest lexemes. Neologism composites contribute to increasing the plasticity and flexibility of the advertising word, exerting an emotional influence on the addressee's consciousness. Often the latest lexemes contain a numerical or letter component, pseudo-technical components or additions in the form of trademarks and special symbols. Graphical means play a significant role in the visual representation of neologisms. New lexical units are often borrowed from other languages, primarily from English. Competent introduction of neologisms into an advertising message allows you to successfully implement communicative goals aimed at managing the minds of buyers. Advertising texts containing neologisms are unburdening, they are easily remembered by the recipient and stimulate him to fulfill a pragmatic instruction.

Key words: German language, neologism, classification, semantics, structure, speech influence.

Постановка проблеми. Мова реклами постійно перебуває в русі і пристосовується до мінливих обставин і потреб сучасного суспільства та відрізняється від мов інших функціональних стилів великою кількістю нових слів та смислів. Наразі вивчення функціонально-прагматичного аспекту неологізмів у рекламному тексті є актуальним та перспективним напрямом дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості використання неологізмів в німецькомовних рекламних текстах потребують постійного опрацювання. Неологізми, як різновид лексичних одиниць німецької мови, ставали об'єктом вивчення видатних лінгвістів сучасності починаючи з другої половини ХХ ст., найбільш відомими серед них є Д. Херберг, Х. Ельзен, М. Кінне,

Г. Ельсен, Й. Ербен, С. Розен, М. Фаульхабер, Д. Штеффенс, М. Шредер, В. Фікс, Е. Доналіс, Б. Шлюкер, В. Флейшер та ін. Проблеми дослідження рекламних текстів знайшли своє відображення у роботах О. Вінаревої, О. Вороніної, Т. Євсюкової, А. Кожанової, Н. Фролової, К. Дзюби, Н. Стадкульської, О. Фоменка та ін. Роботи Г. Хоффмана та Н. Яніча присвячені дослідженню мовного впливу в рекламі.

Постановка завдання. Метою нашої роботи є ґрунтовне багатоаспектне вивчення новітніх лексем німецької мови.

Об'єкт дослідження становлять лексичні новотвори, що представляють сучасний б'юті-лексикон. Предметом аналізу є семантичні, структурні та функціональні ознаки новітніх лексем. Матеріалом для дослідження є тексти друкованої, зовнішньої, а також медійної реклами.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- дати визначення поняттю «новітня лексема» та визначити її функціональне значення у мові;
- подати основні структурно-семантичні та словотвірні типи досліджуваних лексем;
- розглянути когнітивно-прагматичний потенціал новітніх лексем у б'юті-індустрії і виявити механізм формування концептуального сенсу в косметичних номінаціях, що інтерпретуються.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістиці неологізми виражають слово або мовний зворот, створені для позначення нового предмета [2, с. 151]. Номінації, що з'явилися останнім часом у німецькій мові для рекламування парфумерно-косметичних новинок, відрізняються структурно-семантичною різноманітністю.

Більшість новітніх лексем мають багатоконпонентну структуру та характеризуються різноманітними типами словотворень: додавання двох і більше основ за допомогою сполучного елемента: *Feuchtigkeitsspender* (*Feuchtigkeit(s)* + *Spender*) – зволожуючий засіб; додавання до основи прийменників: *Vorspray* (*vor* + *Spray*) – спрей-основа перед нанесенням макіяжу); додавання, при якому один із компонентів складного слова є аббревіатурою іншомовного слова: *LED-Maske* (*LED* – *light-emitting diode* + *Maske*) – світлодіодна маска. До нетипових способів словотвору належать штучно створені лексеми: *Stemoxydine 5* – стемоксидин – інноваційний засіб для росту волосся.

У німецькій мові найчастішою словотворчою моделлю композитів з б'юті-сфери є „іменник + іменник“ [9, с. 137]: *Sonnenlotion* – лосьйон для засмаги. Ад'єктивні композити утворюються переважно за схемою „іменник + Partizip I“: *falten-*

auffüllend – той, що заповнює зморшки, *volumengebend* – той, що надає обсяг).

Утворення неологізмів у рекламі косметичних засобів відбувається не тільки за допомогою словоскладання, а й деривації за допомогою префіксів та суфіксів: *unparfümiert* – без запаху, *unhydratisiert* – сухий, зневоднений), *Abreiniger* – засіб, що очищає, *parfumfrei* – без запаху.

У словотворі беруть активну участь і запозичені елементи, що увійшли до системи німецької мови з інших іноземних мов. Такі іншомовні невідільні морфеми розглядаються в сучасній германістиці як афіксальні морфеми, які складаються з двох компонентів – префікса і суфікса. Специфіка конфікса полягає в тому, що ці два компоненти беруть участь у процесі словотворення одночасно: *ultraschnell* – надшвидкий, *Micro-Moisturizer* – мікрозволожувач, *Micro-Perlen* – мікрокульки.

Нові лексичні одиниці часто просто запозичуються з інших мов [8, с. 118]. Так, у рекламу німецьких журналів найчастіше інтегруються неадаптовані англійські поняття: *Alien Goddess* – парфумерна вода "Неземна богиня", *Lavera Skin Cleanser* – очищувальний засіб для шкіри від Лавера, *transformative make* – перетворюючий макіяж). Завдяки асоціації з інтернаціональністю і сучасністю подібні назви б'юті-новинок набувають особливого шарму і стають особливо привабливими для представників прекрасної статі.

Крім того, зустрічаються багатоконпонентні номінації, в яких використовуються одночасно елементи з кількох іноземних мов: *Anti-Falten-Pads* (грецьк. + нім. + англ.) – патчі проти зморшок для області навколо очей, *Superfeuchtigkeit* (лат. + нім.) – суперзволоження, *Beauty-Produkt* (англ. + лат.) – косметичний продукт, *Ultra Shiny Lip Gloss* (франц. + англ.) – нейтральний блиск для губ), *Pupa Antitraccia Foundation* (італ. + англ.) – тональний крем, що не залишає слідів та ін.

На окрему увагу заслуговують новітні лексеми, що мають числову або буквену складову: *2-Phasen Formel* – двофазна формула, *Revitalift Laser x3* – еліксир потрійної дії, *3D Farbtintensität* – 3D-колір. Завдяки псевдотехнічним складовим або доповненням у вигляді товарних знаків і спеціальних символів назви звучать по-технічному модерново і компетентно, а отже, забезпечують наукову серйозність продукту.

Значну роль відіграють і графічні засоби у візуальній репрезентації неологізмів. Так часто рекламодавцями використовується особливий шрифт, наприклад, жирний або курсив, що надає особливої привабливості рекламному тексту [10, с. 198]. Іноді неологізми складаються виключно із

великих літер: *SKIN MATCH PROTECT MAKE UP* – основа під макіяж. Тут ми маємо справу із прийомом графічної гри, суть якої полягає у спеціальному впливі на зорове сприйняття людини. Графіко-стилістичні прийоми допомагають рекламному тексту покращити його сприйняття. Акцентований графічним маркуванням компонент (частина слова, окреме слово або ціла фраза) формує когнітивно-прагматичний зміст рекламного слогану [8, с. 201]. Так, наприклад, вербальна частина рекламного повідомлення: "*PANDA-AUGEN EINFACH WEGDUSCHEN*" – Просто змийте очі без «ефекту панди», що описує лосьйон для зняття макіяжу від Nivea, представлена виключно великими літерами, що, власне, вже привертає увагу. Виділене ключове слово – неологізм *PANDA-AUGEN* – формує метафоричний образ за подібністю до очей милої тварини: темні кола, що залишаються після зняття макіяжу з очей, нагадують великі очі панди.

Слід зазначити, що творці косметичних рекламних продуктів орієнтуються, насамперед, на гендерну специфіку аудиторії споживачів. Вони активно апелюють до понять, що асоціюються у свідомості з красою, здоров'ям, захистом і комфортом, тобто у рекламі жіночої косметики простежується чітка спрямованість на емпатію, що характерно для жіночого стереотипу поведінки.

Усі лексичні елементи у складі певного багатоструктурного неологізму, взаємодіючи в конкретному контексті, формують сукупне предметне значення з емотивно-оцінним наміром, репрезен-

туючи тим самим виразніше рекламований продукт [11, с. 211].

Висновки. Грамотне введення неологізмів у рекламне повідомлення дозволяє успішно реалізувати комунікативні цілі, спрямовані на управління свідомістю покупців. Такі тексти є необтяжливими, вони легко запам'ятовуються реципієнтом та стимулюють його до виконання прагматичної настанови.

Проведений аналіз показує, що в німецькій мові словоскладання, є найпопулярнішим типом словотвору новітніх лексем. Відрізняючись лаконізмом вираження, композити-неологізми сприяють підвищенню пластики та гнучкості рекламного слова, здійснюючи емоційний вплив на свідомість адресата. Відповідно до тенденції забезпечення загального розуміння та створення відтінку міжнародної вишуканості пріоритет надається використанню іншомовних лексичних інновацій, що насамперед складаються повністю чи частково із англійських елементів. Графічні стилістичні засоби відіграють також важливу роль у рецепції будь-якого рекламного тексту, виконуючи як образно-технічні, так і експресивно-стилістичні функції.

Таким чином, побудова рекламних слоганів з використанням неологізмів впливає безпосередньо на успіх рекламної кампанії, а саме спрямована на продукування моделей певних образів і асоціацій, що несуть велике смислове навантаження, викликаючи тим самим інтерес споживачів до товару.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арешенкова О. Ю. Мовностилістичні засоби увиразнення текстів медійної реклами. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць*. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. С. 9–13.
2. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
3. Кирилюк, М. Інновації в лексиці німецької мови початку XXI ст. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. Філологічні науки*, 2010. № 89 (3). С. 53–57.
4. Кирпиченко, О. Особливості вживання новотворів німецької мови (на матеріалі текстів реклами та оголошень). *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. Філологія*, 2018. № 18. С. 189-195.
5. Ніколащенко Ю. А. Лінгвістичні особливості німецьких рекламних текстів та їх переклад. *Молодий вчений*, 2018. № 4. С. 590–593.
6. Barz I., Schröder M., Fix U. Praxis- und Integrationsfelder der Wortbildungsforschung. Heidelberg: Universitätsverlag Winter GmbH, 2000.
7. Cosmopolitan Online, 2022. URL: <https://www.cosmopolitan.de> (дата звернення 20.08. 2022).
8. Elsen H. Neologismen im Gegenwartsdeutschen – Probleme in Theorie und Praxis. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, 2021. Vol. 45 (1).
9. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Berlin – Boston: De Gruyter, 2012.
10. Herberg D. Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Erfassung und Beschreibung. *Deutsch als Fremdsprache*, 2002. № 39 (4).
11. Janich N. Werbesprache: Ein Arbeitsbuch. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2010.
12. Schlücker B. Das Deutsche als kompositionsfreudige Sprache. Strukturelle Eigenschaften und systembezogene Aspekte. Berlin – N. Y.: De Gruyter, 2012.

SLANG AS MEANS OF COMMUNICATION AT DIFFERENT STAGES OF SOCIO-AGE DEVELOPMENT

СЛЕНГ ЯК ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ СУСПІЛЬНО-ВІКОВОГО РОЗВИТКУ

Pozdniakov O.V.,

orcid.org/0000-0001-7525-7108

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Country Studies

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

The study is devoted to peculiarities of using slang during the period of young people's social maturation. Main features of this language subcode include lower stylistic status, limited number of lexico-semantic fields, secondary naming, productivity of metaphorization and synonymy, borrowings from English. The use of slang vocabulary suggests a specific type of communicative environment to conduct certain linguistic behaviour. The youth itself is a transitional phase of individual's social evolution, created by society in the process of its historical development. In our research, we have chosen the division of the lifetime period «youth» into three stages: pre-adolescence, adolescence, and post-adolescence. The use of slang vocabulary is typical for all singled out stages of young individual's development. Key factors to prefer specific language subcode in communication process are physiological maturation, gaining new social roles, evolution of the system of values.

At the pre-adolescence stage, the use of slang is just a kind of imitation and occurs mostly beyond the necessary context without taking into account the communicative situation. For their part, adolescents tend to conscious switching language subcodes. In the process of permanent choosing specific vocabulary, the use of slang is preferred and becomes a priority. The heterogeneity of peer groups and subcultures also play an important role. Adolescents want to identify themselves against members of other socio-age groups. Representatives of the above-mentioned stage of social maturation are characterized by emotional sensibility, which determines the use of slang vocabulary to express an ironic, contemptuous attitude towards the surrounding world. Hence, there are a lot of lexical units to name different types of physical or mental flaws in the studied language subcode. At the post-adolescence stage, refocusing of the system of values to the rules and relationships of adults' way of life occurs. This causes gradual change of habitual communicative situations, and therefore giving up the active use of slang vocabulary. Exceptions are people whose jobs are directly related to lifestyle, activities, and communication of adolescents as a target group.

Key words: socio-age stage, linguistic behaviour, adolescence, peer group, social maturation, communicative environment.

Дослідження присвячено особливостям використання сленгу в період соціального дозрівання молоді. Основними ознаками зазначеного мовного субкоду є низький стилістичний статус, обмежена кількість лексико-семантичних полів, вторинність номінації, продуктивність метафоризації та синонімії, запозичення з англійської мови. Використання сленгової лексики передбачає певний тип комунікативного середовища для реалізації відповідної мовної поведінки. Власне молодість є перехідною фазою суспільної еволюції особистості, створеною людством у процесі його історичного розвитку. У нашому дослідженні обрано поділ життєвого періоду «молодість» на три етапи: доадолесцентний, адолесцентний та післяadolесцентний. Використання сленгової лексики притаманне для всіх виокремлених етапів розвитку молоді особистості. Ключовими чинниками надання переваги в процесі спілкування відповідному мовному субкоду є фізіологічне дозрівання, набуття нових соціальних ролей, еволюція системи цінностей.

Використання сленгу на доadolесцентному етапі є лише наслідком і відбувається здебільшого поза необхідним контекстом без врахування комунікативної ситуації. У свою чергу, адолесценти схильні до свідомого перемикавання мовних субкодів. У процесі постійного вибору специфічної лексики перевага надається використанню сленгу, який стає пріоритетним засобом спілкування. Велику роль відіграє також неоднорідність груп однолітків і субкультур. Адолесценти прагнуть ідентифікувати себе на тлі членів інших соціально-вікових груп. Для представників зазначеної стадії суспільного дозрівання характерна емоційна вразливість, що зумовлює використання сленгу для вираження іронічного, зневажливого ставлення до навколишнього світу. Звідси, наявність у досліджуваному мовному субкоді великої кількості лексичних одиниць на позначення різних типів фізичних або психічних недоліків. На післяadolесцентному етапі відбувається переорієнтація системи цінностей на правила і відносини, властиві способу життя дорослих. Це зумовлює поступову зміну звичних комунікативних ситуацій, а отже, й відмову від активного вживання сленгової лексики. Виняток становлять люди, робота яких безпосередньо пов'язана зі стилем життя, діяльністю та спілкуванням адолесцентів як цільової групи.

Ключові слова: суспільно-віковий етап, мовна поведінка, адолесцентність, група однолітків, соціальне дозрівання, комунікативне середовище.

Formulation of the problem. Both in Ukrainian and foreign German studies, youth slang vocabulary is considered an important component in the lexical and phraseological system of modern German lan-

guage. This language subcode is mainly featured by its lower stylistic status, limited number of lexico-semantic fields, secondary naming, productivity of metaphorization and synonymy, borrowings from

English. Pragmatic effectiveness of the given linguistic phenomenon is one of the key reasons for its spread at the present stage of society development. New challenges caused by internet technologies, social network communication, media and advertising industry have created favorable conditions for the use of substandard, emotionally charged, and morphologically remarkable slang vocabulary to increase the impact on target audience within German-speaking communicative environment. A close interaction of young people's language subcode with colloquial German also determines rapid growth in popularizing slang vocabulary. At this level, there is active borrowing of slangisms, followed by gradual loss of their original subcultural connotation, and further registering in the dictionaries of standard German, which is considered the final stage of language innovations evolution [10, p. 834].

At the same time, the issue of youth slang's nature as a linguistic phenomenon requires an in-depth study of the communicative environment, which creates conditions to prefer this specific vocabulary, as well as a detailed analysis of socio-age peculiarities of its creators and active users. Hence, the relevance of our study is determined by the need not only to clarify age limits of the active phases of using slang, but also to find out social preconditions influencing the sequence and distinctions of these individual's lifetime periods.

Taking into consideration social and age conditionality of slangisms' formation and functioning, the use of this language subcode suggests a specific type of communicative environment to conduct certain linguistic behaviour. In our opinion, the practical value of the given research lies in the possibility of applying the results obtained to analyze the structure and semantics of slang vocabulary in general.

Analysis of recent research and publications has shown that in defining the youth as a specific lifetime stage, setting age frames of each of its periods is carried out taking into account the influence of social factors. A number of researchers tend to believe that it is impossible to establish a common classification for the development period between childhood and adulthood due to the individuality of young people's psychological maturation. The latter is determined by diversity of contacts, including relations with peers and adults, participation in various subcultural activities, internet and media impact, differences in the process of obtaining relevant social roles and responsibilities [6; 12; 14]. It should be noted that in the analyzed scientific works, there are significant divergences of views concerning establishing frames of the youth age and the period of active

use of slang vocabulary. The first one is considered to be much longer. According to a number of scientists, it may reach the age of 35 years. In turn, the phase of individual's self-identification as a member of socio-age group «youth» through the use of specific substandard lexical and phraseological units is defined as much shorter – from 13 to 18 years. Some Germanists claim that this period can last up to 22 years [5, p. 6]. We think that such vagueness of the above-mentioned age frames is determined by social factors, mainly the peculiarities of an individual's acquisition of certain social status and his (her) transition to adulthood.

The purpose of the article is to define the socio-age group «youth» in terms of the use of relevant language subcode, to establish key periods of young people's development in the process of becoming members of the German-speaking communicative environment, as well as to find out factors of conscious use of slang at each of the singled out stages.

The object of the study is represented by young people as an age and social group, adolescents as a part of this group, and slang vocabulary as a means of their everyday communication. The subject of the study are peculiarities of the use of slang at corresponding stages of social maturation.

In our paper, the following methods of scientific research have been applied: the method of analysis and synthesis has been used to study publications on the issues under consideration, by means of the descriptive method we have found out factors of increasing and decreasing activeness of using slang vocabulary, while the inductive method has helped reveal determinants of this process.

Scientific novelty of the article is in the generalization of approaches to determining the place of young people in general, and adolescents in particular, among other groups forming the overall German-speaking communicative environment, as well as highlighting key extralingual reasons for the use of slang vocabulary.

Results and discussions. The results of the study of the above-mentioned scientific works allow us to assert the socio-cultural conditionality of people's life division into three stages: childhood, youth, and adulthood [9, p. 340]. Compared to this, the natural lifetime division consists of only two main periods: childhood and adulthood [4, p. 5].

As for the youth stage, it is considered a transitional phase of individual's social evolution, created by society in the process of its historical development. Hence, this period is of an artificial nature in terms of physiology [13, p. 65]. The life stage «youth» was not typical for the early stages of human civilization,

when transition from childhood to adulthood didn't last too long and was mainly based on traditions of a certain community. Much later, the youth stage had been singled out as a separate transition period, the main goal of which was social adaptation expressed in preparation for proper performing «adult» social roles [13, p. 67]. During this time, switching the individual's roles according to norms and values of adult society is being intensified along with the process of physiological maturation.

Thus, W. Hornstein and W. Thole suggest to consider youth as a social, historically formed, and permanently changing group [8, p. 443]. In this regard, the issue of a definition and detailed sociolinguistic description of youth is closely correlated to the gradual increase of youth stage's duration under the influence of corresponding social processes. These include, first of all, increasing duration of education period. As a result, young people begin their professional career and family life, which are one of the indicators of individual's social maturity, at a later age. Thus, the status of a «full member» of society is also achieved later.

In this regard, we can assume the possibility of further increasing duration of the youth phase at the future stages of human civilization's development. Having the opportunity to study for a longer time, and thus, to maintain the status of representatives of the transitional stage of social maturation, young people see the benefits associated with the lack of full responsibility for themselves and people around them, trying sometimes to extend this period as long as possible. That is why, integration into the environment of adults by starting an independent professional activity or changing marital status occurs too slowly [4, p. 7].

To find out the reasons for young people's activeness in using slang vocabulary at certain stages of their physiological and social development, as well as to establish the key factors of this process, we have chosen the division of the lifetime period «youth» into three stages: pre-adolescence, adolescence, and post-adolescence [11, p. 312].

In our study, we suggest to consider adolescence as a socio-age stage of young people's development, when they are not regarded as children, on the one hand, and do not have the status of adults, on the other hand. In terms of sociolinguistics, this period lasts at the age of 13 to 18 years. Although, depending on the convergent impact of environmental factors (such as financial status, level of education, subcultural affiliation, etc.), it may be different in duration.

At the stage of pre-adolescence (up to about 12 years), the choice of communication patterns is significantly determined by communication patterns

inherent in the family, which usually depends on social and financial status of parents [6, p. 8]. In the formation of pre-adolescents' active vocabulary, there is a strong focus on the linguistic behaviour of adult family members. Another reason for choosing lexical and phraseological units is communication at school, where linguistic behaviour of teachers matters. At this stage, the communicative environment of peers is gaining in importance for transformation of the system of values, including linguistic behaviour [2, p. 69], but is not yet determining. As a rule, the use of slang during the above-mentioned period of young individual's development, is just a kind of imitation and occurs mostly beyond the necessary context without taking into account the communicative situation [2, p. 69]. On the other hand, this unconscious use of slang vocabulary contributes to the transition to the period when the influence of peer and subcultural groups on young people's linguistic behavior increases significantly. The internet, new media, and social networks, which represent slang vocabulary as one of the integral components of self-identification, play an important role as catalysts for this process.

Adolescence is an important socio-age stage in the process of forming young individuals. This is where the young people's transformation from family members to members of society takes place, accompanied by weakening influence of family values and increasing role of peer groups in the choice of communicative patterns [1, p. 5]. Adolescents identify themselves with these micro-teams, trying to gain the desired status in them. Becoming active participants in various sorts of subcultural activities, young representatives of German-speaking society tend to conscious switching language subcodes. In this process of permanent choosing specific vocabulary, the use of slang is preferred and becomes a priority.

The next reason for intensification of using slang vocabulary at the adolescence stage is the heterogeneity of peer groups and subcultures. According to M. Chun, modern society is characterized by the existence of various systems of values that often oppose each other [4, p. 46]. As a result, young people want to identify themselves against representatives of other socio-age groups. An effective tool here is language creativity expressed in the formation of specific vocabulary. Adolescents are likely to create new words and collocations, the functioning of which sometimes occurs only in communication within a particular subcultural group. Adopting these neologisms determines high dynamics of slang vocabulary, constant changes in its core structure, formation of a number of morphologically remarkable, expressively charged lexical and phraseological units. The

secondary nature of the studied language subcode in comparison with standard German determines the most productive ways of its word formation, namely making compounds, metaphorization, and borrowing from other languages (first of all, from English).

The adolescents' wish to verbally oppose the linguistic behaviour of adults is a no less significant factor of using slang vocabulary [2, p. 72]. Gradual weakening of the influence of parents' and teachers' communicative patterns along with the lack of a full set of adults' social roles create the preconditions for a verbal protest. In this case, young people tend to use rude and obscene vocabulary. Although, the share of pejoratives in slang vocabulary varies, depending on the social standing of a certain peer group.

Emotional sensibility of adolescents determines the use of slang vocabulary to express an ironic, contemptuous attitude towards the surrounding world. In the studied language subcode, we have found a lot of lexical units to name different types of physical or mental flaws. Exaggerated vulnerability in perception of reality, accompanied by the process of physiological maturation cause the propensity to the frequent use of superlatives made by means of adding prefixes «super-», «hyper-», «ultra-», etc.

The post-adolescent stage of young people's social development usually occurs between 25 and 30 years. At this time, there is refocusing of the system of values to the rules and relationships of adults' lifestyle, the key characteristic of which is awareness of responsibility not only for themselves but also for others [3, p. 177]. Getting married, finding a job, giving birth and raising children, inclusion in a number of other non-adolescent social roles determine gradual change of habitual communicative situations, and therefore giving up the active use of slang vocabulary. Professional activity, the need for career development lead to breaking the peer group and subcultural links established at the adolescence stage [2, p. 74]. Changes in the circle of communicative partners determine the need to use standard vocabulary. Finally, the process of social maturation is complete, which can be seen in the loss of the wish for new language experiments. Hence, slang ceased to be considered a means of self-identification and achieving a desirable group status.

Meanwhile, most post-adolescents continue using lexical and phraseological units, which were typical for communication within their former peer

groups. These words and collocations were previously defined as elements of slang vocabulary. Given the dynamic changes in the core structure of the studied language subcode, they are not considered as «youth» vocabulary by the following generations of adolescents. However, there are exceptions, which mainly concern representatives of certain jobs directly related to lifestyle, activities, and communication of adolescents as a target group (for example, musicians, bloggers/vloggers, television presenters, songwriters) [2, p. 75].

Conclusions. The results of the study make it possible to assume that youth is a separate stage in individual's social development, which is historically formed by society to optimize transition from childhood to adulthood. There is a tendency to increase the length of this lifetime phase due to the longer duration of education period, on the one hand, and the unwillingness of young people themselves to take on all the social roles of adults, on the other hand.

The use of slang vocabulary is typical for all singled out stages of young individual's development. The key factors to prefer specific language subcode in communication process are physiological maturation, gaining new social functions, as well as evolution of the system of values. At the pre-adolescence stage, the latter is formed mainly under the influence of parents and teachers, while during the post-adolescence period, giving preference to standard vocabulary over slangisms is caused, as a rule, by professional reasons and changes in lifestyle. As for adolescents, their main values are determined by subcultural and peer group affiliation, and slang is one of the means to achieve the desired status in these parts of German-speaking community. Thus, the need for originality, creativity, expressiveness becomes helpful and efficient. The try to show protest against traditional communicative patterns established by adults also plays an important role in the active use of slang by adolescents, who usually identify themselves against representatives of other socio-age groups. Further extralinguistic reasons for preferring slang vocabulary are adolescents' sensibility and vulnerability, which are verbalized in various language patterns to express hesitation, exaggeration or irony.

The results of the study can be applied in researching lexico-semantic division of youth slang vocabulary and peculiarities of its interrelations with other language subcodes of modern German.

REFERENCES:

1. Боднар Р.В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму : автореф. дис. канд. філол. наук : ... 10.02.04. Київ, 2007. 19 с.
2. Androtsopoulos J.K. Von fett zu fabelhaft. Jugendsprache in der Sprachbiographie. *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie*. Osnabrück, 2001. №. 62. S. 55–78.

3. Chambers J.K. *Sociolinguistic theory : linguistic variation and its social significance*. Oxford : Blackwell, 1995. 284 p.
4. Chun M. *Jugendsprache in den Medien : Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen [1. Aufl.]*. Saarbrücken : VDM Dr. Müller, 2007. 352 S.
5. David B. *Jugendsprache zwischen Tradition und Fortschritt : ein aktuelles Phänomen im historischen Vergleich*. Alsbach : Leuchtturm, 1987. 153 S.
6. Eckert P. *Linguistic variation as social practice: the linguistic construction of identity in Belten High*. Malden : Blackwell, 2000. 240 p.
7. Henne H. *Jugend und ihre Sprache : Darstellung, Materialien, Kritik*. Berlin; New York : de Gruyter, 1986. 385 S.
8. Hornstein W., Thole W. *Jugend. Wörterbuch Soziale Arbeit. Aufgaben, Praxisfelder, Begriffe und Methoden der Sozialarbeit und Sozialpädagogik [5. Aufl.]*. Weinheim; München : Juventa, 2005. S. 443–448.
9. Jacob K.-H. *Jugendkultur und Jugendsprache. Deutsche Sprache*. 1988. № 18. S. 320–350.
10. Mattheier K. *Allgemeine Aspekte einer Theorie des Sprachwandels. Sprachgeschichte [2. Aufl.]*. Berlin; New York : 1998. Teilbd. 1. S. 824–836.
11. Oeter R., Dreher E. *Jugendalter. Entwicklungspsychologie / hrsg. von R. Oeter, L. Montada*. Weinheim : Beltz, 1995. S. 310–395.
12. Schlobinski P., Kohl G., Ludewigt J. *Jugendsprache. Fiktion und Wirklichkeit*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1993. 223 S.
13. Tenbruck F. *Jugend und Gesellschaft. Soziologische Perspektiven [2., erw. Aufl.]*. Freiburg : Rombach, 1965. 135 S.
14. Wehrli Ch. *Anglizismen in BRAVO. Eine empirische Untersuchung mit Schülern*. Zürich : Studentendruckerei, 2002. 234 S.

УДК 811.111 + 341.25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.14>

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ КОНВЕНЦІЙ ООН ТРАНСПОРТНОГО СПРЯМУВАННЯ

LINGUISTIC FEATURES OF INTERNATIONAL UN CONVENTIONS ON TRANSPORTATION

Рубчак О.Б.,

orcid.org/0000-0002-0624-3439

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Національного транспортного університету

Найдич С.Д.,

orcid.org/0000-0002-1772-0640

магістрант кафедри іноземної філології та перекладу

Національного транспортного університету

У статті окреслено базові жанрові ознаки міжнародних конвенцій Організації об'єднаних націй як частини міжнародно-правового дискурсу, а також визначено їхнє функціональне призначення. На матеріалі конвенцій ООН транспортного спрямування ("Віденська конвенція про дорожній рух", "Конвенція ООН з морського права (ЮНКЛОС)", "Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МПД (Конвенція МПД)", "Конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень (Монреальська конвенція)", "Конвенція ООН про контракти на міжнародне перевезення вантажів повністю або частково морським транспортом (Роттердамські правила)", "Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів та багажу (КАПП)" та "Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) згідно з текстом Протоколу змін від 3 червня 1999 року") окреслено основні мовні особливості цієї групи текстів міжнародно-правового дискурсу на лексичному, граматичному, зокрема й синтаксичному, і стилістичному рівнях. Встановлено, що лексичний рівень міжнародних конвенцій ООН транспортного спрямування характеризується використанням загальної (суспільно-політичної), спеціальної та термінологічної груп лексичних одиниць, аббревіатур (акронімів та ініціальних аббревіатур), інтернаціоналізмів і неасимільованих запозичень з латинської та французької мов, а також вставних слів, що притаманні діловим

стандартам. На граматичному рівні міжнародним конвенціям ООН транспортного спрямування притаманне широке вживання пасивного стану, використання модальних дієслів, віддієслівних іменників, дієприкметників теперішнього і минулого часу. На синтаксичному рівні конвенції ООН транспортного спрямування характеризуються використанням однорідних членів речення, колокацій з прийменниками, герундіальних і дієприкметникових зворотів, віддієслівних та інфінітивних конструкцій, а також інверсії підмета та присудка. Стилістично міжнародні конвенції ООН транспортного спрямування укладаються відповідно до офіційно-ділового та науково-технічного стилів.

Ключові слова: конвенція ООН, міжнародно-правовий дискурс, лексичні особливості, граматичні особливості, стилістичні особливості, транспортна термінологія.

The article outlines the specific genre features of United Nations conventions as part of international legal discourse. The authors justify the function of EU conventions. On the material of the UN conventions related to transport (namely, "Convention on Road Traffic", "United Nations Convention on the Law of the Sea", "Customs Convention on the International Transport of Goods under Cover of TIR Carnets (TIR Convention)", "Convention for the unification of Certain Rules for International Carriage by Air (Montreal Convention)", "United Nations Convention on Contracts for the International Carriage of Goods Wholly or Partly by Sea (Rotterdam Rules)", "Convention on the Contract for the International Carriage of Passengers and Luggage by Road (CVR)", "Convention concerning International Carriage by Rail"), the authors specify and exemplify the basic linguistic features of this group of texts: in the lexical, grammatical, in particular syntactic, and stylistic levels. It has been established that the lexical level of UN conventions on transportation is represented by the use of general (socio-political), special and terminological groups of lexical units, abbreviations (acronyms and initial abbreviations), internationalisms and unassimilated borrowings from the Latin and French languages, linking words inherent in business standards. At the grammatical level, the UN conventions on transportation are characterized by the wide use of the passive voice, modal verbs, gerund, present and past participles. At the syntactic level, UN conventions on transportation are characterized by the use of homogeneous subjects, predicates, objects, prepositional phrases, gerundial and participial clauses, as well as inversion. Stylistically, UN conventions of transportation are concluded in accordance with official-business and scientific-technical styles.

Key words: UN convention, international-legal discourse, lexical features, grammatical features, stylistic features, transportation terminology.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція України передбачає адаптацію українського законодавства з законодавством Європейського Союзу. Таким чином, має місце широке дослідження мовних засобів різних рівнів, які використовуються в міжнародно-правовому дискурсі для досягнення порозуміння та вироблення спільних правил. Наразі такими інституціями, які фіксують випрацьовані правила, є міжнародні організації, включаючи Організацію об'єднаних націй (ООН), оскільки саме вони, на відміну від окремих держав, володіють більшими інформаційними, технологічними, економічними, логістичними ресурсами для координування власних дій у вирішенні гуманітарних, безпекових, економічних тощо питань. У своїй діяльності вони керуються загально визначеними конвенціями, які є основою принципів та практики міжнародного права. Мовознавці приділяють увагу мовним засобам конвенцій, проте більшою мірою зосереджуються на вивченні міжнародних договорів, які застосовуються у торгівельній, або зовнішньоекономічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти міжнародно-правового дискурсу детально висвітлювалися у працях Н. Є. Кащшин, І. І. Качур, Н. К. Кравченко, О. В. Цибух, А. Б. Пожар. Зокрема, досліджено структурні особливості договорів [1], функції та типи мовленнєвих експресивних актів у міжнародно-правовому дискурсі [2], когнітивні та жанрово-стилістичні аспекти міжнародних докумен-

тів [3], комунікативні особливості та когнітивний потенціал правових договорів [4].

Постановка завдання. Метою цієї статті є охарактеризувати міжнародну конвенцію ООН як текст міжнародно-правового дискурсу та окреслити мовні засоби різних рівнів, які застосовуються в міжнародних конвенціях ООН транспортного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правовий дискурс, в контексті якого функціонують конвенції, визначає реєстр, стиль і мовні засоби текстів конвенцій і характеризується використанням його учасниками специфічної лексики та особливих схем мовлення. Із цього випливає, що для текстів міжнародно-правового дискурсу притаманними є нормативність, перформативність та інституціональна-прескриптивність. Нормативність визначає мовну якість тексту, що витворюється як результат відбору й використання елементів мовної системи, визнаних як зразкові, нормативні [5, с. 298]. Перформативність – це "здатність мовної одиниці не лише вказувати на певні дії і явища, але й реалізувати відповідні дії" [6, с. 47-48]. Інституціональна прескриптивність розкриває правила й запроваджує спеціальні стандарти та норми міжнародної поведінки.

Термін "конвенція" у широкому розумінні є синонімом до терміну "угода". У 20 ст. термін "конвенція" у вузькому значенні застосовувався при укладанні двосторонніх договорів. Однак, сьогодні – це документ, який використовується для позначення офіційних багатосторонніх угод

з великою кількістю сторін та призначений для врегулювання низки міжнародних проблем економічного, технічного, юридичного або гуманітарного характеру. Як правило, документи та договори, що приймаються під егідою ООН, належать до конвенцій [7, с. 4-5].

З точки зору мовних особливостей конвенцій, потрібно зазначити, що їх основою є юридична (“legalese”) та дипломатична мови. Перша виконує функцію стандартизації та уніфікації правової термінології, в той час як друга створює тон урочистості та офіційності, що є необхідною на найвищому дипломатичному рівні.

Розглядаючи лексичні особливості конвенцій, зокрема транспортного спрямування, виділяють загальну, спеціальну і термінологічну лексику [4, с. 8]:

Загальна лексика репрезентована суспільно-політичними лексичними одиницями, а саме: поняттями, пов’язаними з політичним і суспільним устроєм держави (*legal capacity, security, competitiveness, sovereign equality, mutual respect, territorial integrity, equality of rights and obligations*), а також політичними партіями й організаціями (*plenipotentiary, representative, specialized agency, intergovernmental organization, nongovernmental organization, secretariat*).

До спеціальної лексики належать лексичні одиниці, пов’язані зі сторонами договору, укладанням та функціонуванням конвенції, наприклад, *limitation of actions, unless notice of, hereinafter referred to as, procure the performance, applicable rules of law, scope of application, issuance, reasonable period of time, be presumed to, presumption, undersigned, the contracting parties*.

Функціями спеціальної лексики є 1) формування стилю, характерного для міжнародних конвенцій, 2) сприяння однозначному розумінню та інтерпретації понять і положень у ній, 3) реалізація домовленості, що виражається у досягненні порозуміння між сторонами [4, с. 9]. До лексичних одиниць домовленості належать такі фрази офіційно-ділового стилю як: *by endorsement, evidentiary affect, negotiable / non-negotiable form*.

Окрім цього, спеціальна лексика містить в собі назви: 1) організацій (*The International Road Federation, World Road Association, International Monetary Fund*); 2) органів (*the Inland Transport Committee of the United Nations Commission for Europe, the General Assembly, the Rail Facilitation Committee, the Revision Committee*); 3) процедур (*ratification, accession approval, protocol, arbitral proceeding*); 4) посад (*Secretary-General of the United Nations, chairman, Rapporteur*); 5) доку-

ментів і їх частин (*International Convention for the Unification of certain Rules relating to Bills of Lading, The United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea, Article 28. Ratification, Acceptance, Approval, Accession, PART V. CLAIMS AND ACTIONS*).

Термінологічна лексика, зазвичай, представлена економічною, юридичною, екологічною, технічною, військовою тощо термінологією. Відповідно, термінологічно, розглянуті нами конвенції ООН характеризуються використанням транспортної термінології, яку ми можемо розподілити за відповідними підгрупами: автомобільний транспорт (*carriageway, lane, motor vehicle, trailer, vehicular traffic*), залізничний транспорт (*carriage, carriage voucher, late running of trains, luggage registration voucher, railway lines*), авіатранспорт (*aircraft, air regulations, air service, air waybill*), морські перевезення (*coastal State, innocent passage, roadstead, territorial sea, warship*).

Важливим компонентом термінологічного пласту лексики є аббревіатури, які виконують номінативно-інформативну функцію. У дискурсі конвенцій ООН з транспортування та міжнародних перевезень найчастіше зустрічаються два типи аббревіатур: 1) акроніми, наприклад, FAST (*Free and secure trade*) HERS (*Highway Economic Requirements Systems*), POD (*Proof of Delivery*); та 2) ініціалізи, наприклад, NDGPS (*Nationwide Differential Global Positioning System*); FSP (*Freeway Service Patrol*); IMF (*the International Monetary Fund*).

Міжнародним конвенціям ООН на лексичному рівні притаманне також вживання вставних слів та слів / словосполучень, які виконують функцію зачину, логічного переходу або кінцівки текстів, тобто, окрім функцій, притаманних діловим стандартам (створення ефекту офіційності, стереотипності, лаконічності), вони виконують також і архітектонічну функцію, сприяють когезії та когерентності тексту міжнародної угоди, наприклад, *in connexion with, in respect of, mindful of, provided that, whereas*.

Водночас, у текстах конвенцій ООН вживаються інтернаціоналізми, які досить часто є запозиченнями з латинської мови, наприклад, *denunciation, sanction, signatory, convention*. При чому поряд з загальноприйнятими міжнародними виразами, у конвенціях ООН функціонують неасимільовані латинські (наприклад, *flagrante delicto*) та французькі словосполучення (наприклад, *travaux préparatoires*). Значна кількість цих висловів набула нових значень у мові дипломатії. Так, латинський вираз “*prima facie*” має значення

“на першій зустрічі або на першій погля” У договорах про перевезення ця фраза часто вживається у значенні “первинного доказу”. Французьке словосполучення “*en route*” в англійській мові зберегло свою графічну форму і значення, і перекладається як “в дорозі”, “під час дороги”. Однак, в Конвенції МПД [8] це словосполучення вживається разом з таким поняттям, як “*Customs office*” (митниця) у значенні “проміжна митниця”.

На граматичному рівні текстам конвенцій ООН притаманне вживання модальних дієслів, активного та пасивного станів (часто з займенником *it* в ролі підмета), герундіальних і дієприкметникових зворотів, віддієслівних та інфінітивних конструкцій, а також інверсії підмета та присудка [9].

Найчастіше в конвенціях ООН транспортного спрямування використовуються модальні дієслова *shall, will, may, should* (ствердження та заперечення). Модальні дієслова в міжнародних конвенціях виконують функцію забор’язання та підкреслюють інтенції, волевиявлення сторін-учасників договору.

Модальне дієслово *shall* широко вживається в конвенціях і позначає обов’язковість виконання певної дії: *No Contracting State shall be required to extend the benefit of the provisions of this Convention to any motor vehicle or trailer, or to any driver having remained within its territory for a continuous period exceeding one year* [10, с. 15].

Окрім форми *shall*, в договорах зустрічається форма *shall not*, яка вказує на обов’язкове обмеження щодо певних дій: *Such laws and regulations shall not apply to the design, construction, manning or equipment of foreign ships unless they are giving effect to generally accepted international rules or standards* [11, с. 32].

Модальне дієслово *will* вказує на обов’язковість настання вказаних у реченні подій: *...once the TIR operation has been completed, the road vehicle, the combination of vehicles or the container will be re-exported* [12, с. 7].

Використання модального дієслова *may* у міжнародних угодах вказує на дозвіл, право, або в обмеження такого права: *States Parties shall require their carriers to maintain adequate insurance covering their liability under this Convention. A carrier may be required by the State Party into which it operates to furnish evidence that it maintains adequate insurance covering its liability under this Convention.* [13, с. 16].

Але у наступному випадку позначає можливість здійснення дії: *A carrier may stipulate that the contract of carriage shall be subject to higher limits*

of liability than those provided for in this Convention or to no limits of liability whatsoever [13, с. 10].

Модальне дієслово *should* позначає бажаність, необхідність, або рекомендації щодо певної дії: *Shortly afterwards, the General Assembly recommended that UNCITRAL should consider including the question among the priority topics in its programme of work. UNCITRAL did so at its second session in 1969* [14, с. 22].

Пасивний стан загалом показує важливість дії та вказує на самий процес, який підкреслюється в міжнародних угодах, окрім цього пасивний стан сприяє компресії важливої інформації: *A carrier acting in good faith shall be deemed to have made a valid delivery of the luggage if he delivers the luggage to the holder of the luggage registration voucher* [15, с. 3].

Характерною рисою стилю міжнародних конвенцій є вживання віддієслівних іменників, що пояснюється великою кількістю процесів і процедур, описаних в цих текстах: *HAVING RECOGNIZED the desirability of standardizing the conditions governing the contract for the international carriage of passengers and luggage by road* [15, с. 1];

Notwithstanding paragraph 1 of this article, <...>, the carrier and the shipper may agree that the loading, handling, stowing or unloading of the goods is to be performed by the shipper... [14, с. 13];

Варто зауважити також на використанні дієприкметників активного стану, які визначають умови реалізації міжнародної конвенції: *When payment of sums mentioned in paragraphs 1 and 2 of this article becomes due, the competent authorities shall so far as possible require payment from the person or persons directly liable before making a claim against the guaranteeing association* [12, с. 11].

Крім того, типовими для аналізованих міжнародних конвенцій є означення, виражені дієприкметником минулого часу: *Where there is more than one claimant and the total of their claims exceeds the limit established, the claims shall be reduced proportionately* [15, с. 5].

Говорячи про синтаксичні особливості міжнародних конвенцій ООН транспортного спрямування, зазначимо, що оскільки, як було зазначено раніше, в цілому міжнародні договори підпорядковуються міжнародно-правовому дискурсу, синтаксис речень відображає патерни будови юридичної мови. Синтаксис має складну структуру, яка характеризується однозначністю та логічністю, що в свою чергу створює ефект шаблонності. Зокрема, в міжнародних конвенціях ООН транспортного спрямування вживаються однорідні члени речення у різних функціях.

Зокрема, для зазначення потенційно можливих випадків чи учасників використовуються:

– однорідні підмети: *Draught, pack or saddle animals shall have a driver, and cattle shall be accompanied, except in special areas which shall be marked at the points of entry* [10, с. 17];

– однорідні присудки: *The provisions of the preceding paragraph shall apply to judgements after trial, judgements by default and settlements confirmed by an order or the court, but shall not apply to interim judgements or to awards of damages in addition to costs against a plaintiff who fails wholly or partly in his action* [15, с. 7];

– однорідні додатки: *The provisions of this Convention relating to the liability of the carrier apply to the loss of, damage to or delay in the delivery of goods carried on deck pursuant to paragraph 1 of this article* [14, с. 19].

– однорідні обставини, як от: *The sovereignty of a coastal State extends, beyond its land territory and internal waters and, in the case of an archipelagic State, its archipelagic waters, to an adjacent belt of sea, described as the territorial sea* [11, с. 27].

З огляду на стилістичну складову, конвенція як міжнародний договір укладається відповідно до правил офіційно-ділового стилю, якому притаманна: 1) послідовність і лаконічність, відсутність образності, емоційності й індивідуальних авторських рис; 2) наявність усталених мовних зворотів (наприклад, *bear responsibility, burden of proof, on behalf of, subject to*); 3) стандартизація початку і закінчення документа; 4) широке вживання готових словесних формул (наприклад, *for the purposes, in accordance with, in connexion with, pursuant to this article*); 5) повторюваність однакових слів, форм, зворотів, конструкцій, що у свою чергу забезпечує однотипність та шаблонність конвенції; 6) документальність та висока стандартизація висловів; 7) логічність, зв'язність, об'єктивність та ясність [9].

Однак, конвенція не обмежується використанням до одного стилю, оскільки окрім офіційності характеризується наявністю причинно-наслідкових зв'язків та вузькоспеціалізованих термінів. З огляду на це можна стверджувати, що конвенція укладається на базі двох функціональних стилів: офіційно-ділового та науково-технічного, якому притаманне вживання термінології. На думку

Д. С. Кобелевої, науково-технічний стиль в конвенціях використовується для стандартизації та уніфікації загальної лексики та спеціальної термінології [17, с. 40].

З цієї точкою зору погоджується О. Р. Зарума-Панських, яка вказує на те що, науковий стиль і міжнародних договорах використовується для номінації та пояснення терміну, яке описує певну проблему [4]. На нашу думку, необхідність у поясненні терміну та його конкретизація зумовлені дотриманням принципу ясності та логічності, що уможливорює правильне трактування проблеми та визначає її істотні й неістотні аспекти.

Зазначимо також, що, міжнародні конвенції транспортного спрямування містять також такий художній прийом як паралелізм, метою якого є унеможливлення подвійних інтерпретацій правил і зобов'язань: *As a general rule and whenever the provisions of article 7 so require, every driver shall: (a) On two-lane carriageways intended for two-way traffic, keep his vehicle in the lane appropriate to the direction in which he is travelling; (b) On carriageways with more than two lanes, keep his vehicle in the lane nearest to the edge of the carriageway appropriate to the direction in which he is travelling* [10, с. 17].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши тексти міжнародних конвенцій ООН транспортного спрямування, можемо зазначити, що лексичний рівень формується загальною, спеціальною та термінологічною лексикою. Щодо граматичних конструкцій, поширеним є вживання модальних дієслів, пасивного стану дієслова, віддієслівних іменників та однорідних членів речення, що відображає особливості синтаксису юридичного дискурсу. Зі стилістичної точки зору тексти конвенцій вдало поєднують у собі два стилі – офіційно-діловий, який відповідає за логічний виклад матеріалу та науково-технічний, який характеризує термінологію.

Перспективи подальших досліджень міжнародних конвенцій ООН транспортного спрямування вбачаємо в вивченні перекладацьких трансформацій, що застосовуються в офіційних перекладах цих конвенцій українською мовою, задля забезпечення адекватної адаптації законодавства Європейського Союзу в процесі європейської інтеграції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кучик Г.Б. Структурно-семантичні та дискурсні особливості англomовних текстів установчих документів міжнародних організацій : автореф. дис. ... канл. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2016. 20 с.
2. Пожар А.Б. Мовленнєві акти експресивів у міжнародно-правовому дискурсі: типи, структура і функції. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2021. № 10. С. 109–114.

3. Кравченко Н.К. Міжнародно-правовий дискурс: когнітивно-комунікативний аспект : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ, 2007. 31 с.
4. Зарума-Панських О.Р. Лексико-семантичні особливості текстів міжнародних договорів. *Іноземна філологія*. 1999. Вип. 111. С. 144–149.
5. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття та терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 2. 350 с.
6. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття та терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 3. 426 с.
7. An Overview of International Law : Working Draft. New York, 7-10 September 2004. URL: <https://www.un.org/esa/forests/wp-content/uploads/2014/12/background-3.pdf> (дата звернення: 14.08.2022).
8. Customs Convention on the International Transport of Goods under Cover of TIR Carnets (TIR Convention) : done in Geneva on 14 November 1975. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1978/03/19780320%2006-52%20AM/Ch_XI_A_16p.pdf (дата звернення: 14.08.2022).
9. Основи перекладу / Г.Е. Мірам та ін.]. Київ : Ельга Ніка-Центр, 2003. 240 с.
10. Convention on Road Traffic : done in Geneva on 19 September 1949. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1952/03/19520326%2003-36%20PM/Ch_XI_B_1_2_3.pdf (дата звернення: 14.08.2022).
11. United Nations Convention on the Law of the Sea : came into force in 1994. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (дата звернення: 14.08.2022).
12. Customs Convention on the International Transport of Goods under Cover of TIR Carnets (TIR Convention): done in Geneva on 14 November 1975. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1978/03/19780320%2006-52%20AM/Ch_XI_A_16p.pdf (дата звернення: 14.08.2022).
13. Convention for the unification of Certain Rules for International Carriage by Air: done in Monreal on 28 May 1999. URL: <https://www.icao.int/Meetings/AirCargoDevelopmentForum-Togo/Documents/9740.pdf> (дата звернення: 14.08.2022).
14. United Nations Convention on Contracts for the International Carriage of Goods Wholly or Partly by Sea (the "Rotterdam Rules") : done in New York in 2008. URL: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/rotterdam-rules-e.pdf> (дата звернення: 14.08.2022).
15. Convention on the Contract for the International Carriage of Passengers and Luggage by Road (CVR) : done in Geneva on 1 March 1973. URL: https://unece.org/DAM/trans/conventn/CVR_e.pdf (дата звернення: 14.08.2022).
16. Convention concerning International Carriage by Rail : as amended by the Vilnius Protocol in force from 1 July 2006. URL: http://www.otif.org/fileadmin/user_upload/otif_verlinkte_files/04_recht/03_CR/03_CR_24_NOT/COTIF_1999_01_12_2010_e.pdf (дата звернення: 14.08.2022).
17. Кобелева Д.С. Особливості перекладу дипломатичної мови. *Мова і світ: Проблеми філології та перекладознавства* : Збірка матеріалів I всеукр. студ. конф., м. Северодонецьк : Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 30 березня 2018. С. 40.

ДИНАМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОЦІНОЧНИХ СУДЖЕНЬ

DYNAMIC CHARACTERISTICS OF EVALUATIVE ESTIMATES

Рудік І.В.,

orcid.org/0000-0001-9208-4923

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Тер-Григор'ян М.Г.,

orcid.org/0000-0001-7558-2533

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Традиційно вважається, що при дослідженні фонетичних особливостей мовлення комуніканта, просодичний аспект виявляється найбільш інформативним джерелом. У цій статті розглядаються просодичні засоби вираження оціночності в усному англомовному дискурсі. В фокусі дослідження є з'ясування просодичних маркерів оціночних висловлювань і визначення ролі різноманітних просодичних засобів. Одним з основних етапів цього дослідження став аудиторський аналіз, завданням якого було визначення просодичної інформації фрагментів монологічного мовлення, представлених чоловіками та жінками, їх емоційної та експресивної насиченості. Оцінність характеризується яскравою просодичною виокремленістю, в якій задіяні всі компоненти просодії: мелодія, висота тону, діапазон мовлення, частота основного тону, інтенсивність, тривалість. Усі досліджувані оцінні висловлювання були поділені на функціонально-семантичні мікрополя, що складаються із синтагм, предикатів та інтенсифікаторів якісно-кількісних, емоційних, гедоністичних, особистісних та інтелектуальних оцінок. Завданням аудиторського аналізу стало виявлення інтонаційних параметрів, що беруть участь у реалізації оцінності в мікрополях оцінки у чоловіків і жінок. Таким чином, аудиторський аналіз засвідчив, що з погляду сприйманих акустичних ознак оцінних висловлювань у кожному з досліджуваних мікрополів синтагми, предикати та інтенсифікатори характеризуються яскравими тональними характеристиками, переважанням підвищеної гучності предикатів і інтенсифікаторів, і домінуванням нормальної гучності синтагм, а також використанням сповільненої, рідше нормальної швидкості під час вимовлення предикатів і інтенсифікаторів, для синтагм – нормальної та швидкої. Предикати та інтенсифікатори, що володіють превалюючими просодичними кількісними показниками, є засобами вираження оцінності досліджених усних дискурсів.

Ключові слова: дискурс, предикати, інтенсифікатор, мікрополе, інтонаційні параметри, оціночні судження.

It is traditionally believed that when studying the phonetic features of a communicator's speech, the prosodic aspect is the most informative source. This article deals with prosodic means of expressing evaluativeness in oral English discourse. The focus of the study is to find out the prosodic markers of evaluative statements and to determine the role of various prosodic means. One of the main stages of this study was the auditory analysis, the task of which was to determine the prosodic information of fragments of monological speech presented by men and women, their emotional and expressive saturation. Evaluation is characterized by a bright prosodic distinctiveness, which involves all components of prosody: melody, pitch, range of speech, frequency of the fundamental tone, intensity, duration. All the studied evaluative statements were divided into functional-semantic microfields consisting of syntagms, predicates and intensifiers of qualitative-quantitative, emotional, hedonistic, personal and intellectual evaluations. The task of the audit analysis was to identify the intonational parameters involved in the implementation of evaluation in the microfields of evaluation in men and women. Thus, the audit analysis showed that from the point of view of perceived acoustic features of evaluative statements in each of the studied microfields, syntagms, predicates and intensifiers are characterized by bright tonal characteristics the predominance of increased volume of predicates and intensifiers, and the dominance of normal volume of syntagms, as well as the use of slower, less often normal speed during the pronunciation of predicates and intensifiers, for syntagms – normal and fast. Predicates and intensifiers with prevailing prosodic quantitative indicators are the means of expressing the evaluation of the studied oral discourses.

Key words: evaluative statements, prosodic, predicates, intensifiers, oral discours.

Традиційно вважається, що при дослідженні фонетичних особливостей мовлення комуніканта, просодичний аспект виявляється найбільш інформативним джерелом. Тому **постановка проблеми** полягає у розгляді просодичних засобів вираження оціночності в усному англомовному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Існує велика кількість досліджень, присвячених

аналізу оціночного висловлення. Мовознавці розглядають проблему визначення комунікативної дії оціночного висловлювання з різних боків і різних позицій [1 с. 113., 2 с. 12].

А. Д. Петренко зазначає, що однією з центральних проблем соціолінгвістики є проблема соціально обумовленої варіативності мовлення, яка характеризується наявністю двох параметрів – ситуатив-

ного і стратифікаційного. Ситуативна варіативність виявляється у переважному використанні тих чи інших мовних засобів залежно від соціальної ситуації. Стратифікаційна варіативність безпосередньо пов'язана із соціальною структурою суспільства і виявляється у мовних і мовленнєвих відмінностях, які є типовими для представників різних соціальних верств і груп. При дослідженні соціальної диференціації мови взаємодія стратифікаційного і ситуативного параметрів є особливо важливою, тому що дозволяє вивчати мовлення не тільки в різних соціальних ситуаціях спілкування, але й диференціювати особливості мовленнєвої поведінки представників різних соціальних груп у схожих ситуаціях спілкування [4, с. 78].

У цій статті розглядаються просодичні засоби вираження оціночності в усному англійському дискурсі. **Метою** роботи є з'ясування просодичних маркерів оціночних висловлювань і визначення ролі різноманітних просодичних засобів. **Завданням** дослідження є проведення комплексного інструментального аналізу на матеріалі висловлювань усного англійського дискурсу; виявлення просодичних особливостей мовлення жінок та чоловіків та визначення просодичних маркерів, що ідентифікують їх мовлення. **Методом** дослідження є комплексний інструментальний аналіз, що складається з аудиторського та акустичного дослідження. Аудиторський аналіз проводився викладачами та аспірантами кафедри теоретичної і прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Методом інструментального аналізу за допомогою пакета PRAAT 5.3.8. послідовно визначалися такі показники:

- максимальне і мінімальне значення частоти основного тону (ЧОТ) (у Гц);
- максимальний діапазон ЧОТ (у Гц);
- середній рівень ЧОТ (у Гц);
- характер реалізації діапазону ЧОТ (у відносних одиницях).

Матеріалом дослідження стали фрагменти монологічного мовлення, представлені чолові-

ками та жінками. Теми висловлювань – це оціночні судження на різні побутові теми.

Оцінність характеризується яскравою просодичною виокремленістю, в якій задіяні всі компоненти просодії: мелодія, висота тону, діапазон мовлення, частота основного тону, інтенсивність, тривалість. Усі досліджувані оцінні висловлювання були поділені на функціонально-семантичні мікрополя, що складаються із синтагм, предикатів та інтенсифікаторів якісно-кількісних, емоційних, гедоністичних, особистісних та інтелектуальних оцінок. Завданням аудиторського аналізу стало виявлення інтонаційних параметрів, що беруть участь у реалізації оцінності в мікрополях оцінки у чоловіків і жінок [3, с. 10].

Мікрополя оцінки, представлені різними лексичними та синтаксичними засобами, характеризуються яскравими просодичними показниками. На підставі аналізу всіх прикладів вибірки для кожного поля було визначено усереднені просодичні показники оціночних утворень.

Із таблиці свідчить наступне: тональність складових оцінної структури у вимові жінок здебільшого висока. Співвідношення висоти тональності синтагми, предиката й інтенсифікатора своєрідні: так, у мікрополі якісно-кількісної оцінки найвищий показник ЧОТ має предикат; таке саме співвідношення спостерігається в мікрополях емоційної, особистісної та інтелектуальної оцінок. Це пояснюється тим, що основний смисл оцінки закладено в основі оцінки. У той час, як у мікрополі гедоністичної оцінки має місце особливе виокремлення за параметром частоти інтенсифікатора. Необхідно відзначити переважаючі показники ЧЗТ предикатів та інтенсифікаторів над значеннями ЧЗТ синтагм, характерні для кожного з досліджених мікрополів оцінки.

Наступна таблиця представляє усереднені показники ЧОТ синтагм, предикатів та інтенсифікаторів у мікрополях оцінки в дикторів-чоловіків. Диктори-чоловіки показали дещо інше співвідношення висоти середніх частот ударних складів синтагми, ЧОТ ударного складу предикатів та інтен-

Таблиця 1

Усереднені показники ЧОТ ударних складів синтагм, предикатів та інтенсифікаторів мікрополів загального ФСП оцінки (диктори-жінки)

ФСП	Частота основного тона, Гц		
	Синтагма	Предикат	Інтенсифікатор
Якісно-кількісні оцінки	227,2	254,9	236,7
Емоційні оцінки	222,9	234,4	224,4
Гедоністичні оцінки	204,3	213	219,7
Особистісні оцінки	248,5	261,5	260
Інтелектуальні оцінки	214,6	254,6	231,7

сифікаторів. Частоти всіх трьох складових дещо нижчі, ніж у голосах жінок. Це природно, оскільки чоловічі голоси, як правило, нижчі за жіночі.

У всіх полях показники ЧВТ інтенсифікаторів вищі за значення ЧВТ синтагм, а також за значення ЧВТ предикатів. Судячи із семантики інтенсифікаторів. Що стосується предикатів, то вони виокремлюються за параметром частоти основного тону ударного складу в усіх мікрополях оцінки, оскільки їхні значення ЧЗТ переважають над значеннями ЧЗТ синтагм.

Таким чином, можна констатувати, що предикати та інтенсифікатори всіх досліджених мікрополів оцінки виділяються своїми кількісними значеннями за таким параметром, як частота основного тону.

Наступним параметром дослідження стала інтенсивність. Усереднені кількісні значення інтенсивності синтагм, предикатів та інтенсифікаторів у мікрополях оцінки подано в таблиці, що наводиться нижче.

Як зрозуміло з таблиці, значення середньої інтенсивності ударних складів синтагм у всіх мікрополях оцінки нижчі, ніж у предикатів та інтенсифікаторів. Останні особливо інтенсивні, тобто голосно звучать у мікрополях гедоністичної, особистісної та емоційної оцінки. Показники інтенсивності предикатів ненабагато, але все ж переважають над значеннями інтенсивності синтагм. Так, у мікрополях особистісної та інтелектуальної оцінки усереднені значення інтенсивності предикатів є значними порівняно з рештою показників інтенсивності предикатів інших досліджених мікрополів оцінки.

Наступна таблиця представляє усереднені показники інтенсивності синтагм, предикатів та інтенсифікаторів у досліджуваних полях. Дикторами є чоловіки.

У дикторів-чоловіків співвідношення параметрів інтенсивності інше. У трьох мікрополях, якісно-кількісних оцінок, гедоністичних та інтелектуальних оцінок, найбільшу величину інтен-

Таблиця 2

Усереднені показники ЧЗТ ударних складів синтагм, предикатів та інтенсифікаторів мікрополів загального ФСП оцінки (диктори-чоловіки)

ФСП	Частота основного тону, Гц		
	Синтагма	Предикат	Інтенсифікатор
Якісно-кількісні оцінки	155,2	169,7	186,7
Емоційні оцінки	160,2	170,5	191,3
Гедоністичні оцінки	104,9	167,1	188,3
Особистісні оцінки	189,8	209,9	229,4
Інтелектуальні оцінки	187,9	195,8	232,6

Таблиця 3

Усереднені показники інтенсивності ударних складів синтагм, предикатів та інтенсифікаторів мікрополів загального ФСП оцінки (диктори-жінки)

ФСП	Інтенсивність, Db		
	Синтагма	Предикат	Інтенсифікатор
Якісно-кількісні оцінки	38,6	41,9	43
Емоційні оцінки	42,1	43,7	47,8
Гедоністичні оцінки	39,4	40,7	57
Особистісні оцінки	43,2	47	51,2
Інтелектуальні оцінки	43,1	45,1	46,7

Таблиця 4

Усереднені показники інтенсивності ударних складів синтагм, предикатів та інтенсифікаторів мікрополів загального ФСП оцінки (диктори-чоловіки)

ФСП	Інтенсивність, Db		
	Синтагма	Предикат	Інтенсифікатор
Якісно-кількісні оцінки	27,4	33,1	41,5
Емоційні оцінки	36	39,6	37,6
Гедоністичні оцінки	37,1	39,1	44,3
Особистісні оцінки	36,7	42,6	36,9
Інтелектуальні оцінки	31,2	32,2	42,6

сивності має інтенсифікатор. У мікрополі емоційних оцінок і особистісних оцінок найвищу інтенсивність має предикат. Показники інтенсивності предикатів та інтенсифікаторів у всіх полях оцінки переважають над показниками інтенсивності синтагм.

Таким чином, необхідно зазначити, що кількісні показники предикатів та інтенсифікаторів мають переважаючі значення над показниками синтагм за параметром інтенсивності. У жіночих голосах у всіх мікрополях оцінки виокремлювалося домінантне значення інтенсифікатора за параметром інтенсивності. У чоловіків, як було зазначено вище, у полях якісно-кількісних, гедоністичних та інтелектуальних оцінок виявлялося домінантне значення інтенсивності інтенсифікаторів, а в полях емоційних та особистісних оцінок переважно домінував кількісний показник інтенсивності предикатів.

Наступним просодичним параметром нашого дослідження була тривалість синтагм, предикатів та інтенсифікаторів як у мовленні жінок, так і в мовленні чоловіків.

Таблиця свідчить про те, що середні показники тривалості ударних складів синтагм, набагато менші, ніж показники тривалості ударних складів предикатів та інтенсифікаторів. Тривалість предикатів превалює над тривалістю синтагм і тривалістю інтенсифікаторів у мікрополях якісно-кількісних, емоційних та інтелектуальних оцінок. Найвища тривалість ударних складів інтен-

сифікаторів відзначена в полях гедоністичних та особистісних оцінок.

Показники тривалості ударних складів синтагм, предикатів та інтенсифікаторів у мікрополях оцінки у чоловіків-дикторів наведені в нижченаведеній таблиці.

Таблиця демонструє, що співвідношення довжини ударного складу предикатів, інтенсифікаторів та середньої довжини ударних складів синтагм у голосах чоловіків дещо інше. Великою тривалістю відзначаються інтенсифікатори мікрополів якісно-кількісних та гедоністичних оцінок. У полях емоційних, особистісних та інтелектуальних оцінок довжина ударного складу предиката превалює над довжиною ударних складів синтагми та довжиною ударного складу інтенсифікатора.

Наступна таблиця відображає усереднені кількісні показники тонального діапазону оцінних синтагм усіх мікрополів оцінки.

Как очевидно из таблицы, высокие количественные показатели широкого тонального диапазона характерны оценочных синтагм микрополей эмоциональных, качественно-количественных и гедонистических оценок. Значительные количественные показатели среднего диапазона оценочных синтагм были отмечены у синтагм эмоциональных, гедонистических и интеллектуальных оценок. Высокие значения узкого диапазона оценочных синтагм были выявлены в полях эмоциональных и интеллектуальных оценок.

Таблиця 5

Усереднені показники тривалості ударних складів синтагм, предикатів та інтенсифікаторів мікрополів загального ФСП оцінки (диктори-жінки)

ФСП	Тривалість, мс		
	Синтагма	Предикат	інтенсифікатор
Якісно-кількісні оцінки	243,2	427,7	289,1
Емоційні оцінки	252,1	401,1	313,4
Гедоністичні оцінки	230,4	456,1	512,7
Особистісні оцінки	224,7	510,3	596,6
Інтелектуальні оцінки	214,1	584,4	380,5

Таблиця 6

Усереднені показники тривалості ударних складів синтагм, предикатів та інтенсифікаторів мікрополів загального ФСП оцінки (диктори-чоловіки)

ФСП	Тривалість, мс		
	Синтагма	Предикат	Інтенсифікатор
Якісно-кількісні оцінки	204,9	367,2	405,3
Емоційні оцінки	255,3	428,6	348,6
Гедоністичні оцінки	213,5	420,7	460,3
Особистісні оцінки	224,1	429	241,6
Інтелектуальні оцінки	212,2	441,2	224,3

Таблиця 7

Усереднені показники тонального діапазону оціночних синтагм оціночних синтагм мікрополів загального ФСП оцінки (диктори-жінки)

ФСП	Тональний діапазон		
	Широкий	Середній	Вузкий
Якісно-кількісні оцінки	320	235	130
Емоційні оцінки	330	250	160
Гедоністичні оцінки	310	240	140
Особистісні оцінки	290	230	140
Інтелектуальні оцінки	300	240	150

Таблиця 8

Усереднені показники тонального діапазону оціночних синтагм оціночних синтагм мікрополів загального ФСП оцінки (диктори-чоловіки)

ФСП	Тональний діапазон		
	Широкий	Середній	вузький
Якісно-кількісні оцінки	270	150	90
Емоційні оцінки	280	200	95
Гедоністичні оцінки	280	190	85
Особистісні оцінки	260	180	80
Інтелектуальні оцінки	270	170	90

Наступна таблиця відображає значення тонального діапазону синтагм у полях оцінки в чоловічих голосах.

Таблиця репрезентує переважні кількісні показники широкого діапазону синтагм у мікрополях емоційних і гедоністичних оцінок. Високі значення середнього діапазону характерні для синтагм полів емоційних і гедоністичних оцінок. Значні показники вузького діапазону були виявлені у синтагм полів емоційних, якісно-кількісних та інтелектуальних оцінок.

Висновки. Аудиторський аналіз засвідчив, що з погляду сприйманих акустичних ознак оцінних висловлювань у кожному з досліджуваних мікрополів синтагми, предикати та інтенсифікатори характеризуються яскравими тональними характеристиками, переважанням підвищеної гучності предикатів і інтенсифікаторів, і домінуванням

нормальної гучності синтагм, а також використанням сповільненої, рідше нормальної швидкості під час вимовляння предикатів і інтенсифікаторів, для синтагм – нормальної та швидкої.

Предикати та інтенсифікатори оцінних синтагм досліджених мікрополів усного дискурсу вирізняються високими кількісними значеннями частоти основного тону, тривалості та інтенсивності порівняно із синтагмами.

Кількісні значення тонального діапазону жіночих голосів перевищують показники діапазону чоловічих голосів. У жіночих голосах переважання значень над чоловічими голосами характерне для широкого, середнього та вузького діапазонів.

Предикати та інтенсифікатори, що володіють превалюючими просодичними кількісними показниками, є засобами вираження оцінності досліджених усних дискурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бігунова Н.О., Тер-Григорьян М.Г. Оцінка як когнітивний феномен. *Міжнародна науково-практична конференція "Сучасний вимір філологічних наук"*. 2020. Львів. С. 115-119.
2. Боряк О.В. Інтонація та просодія: тотожність чи відмінність понять. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, 2010. Вип.16.С.10-15.
3. Корнелаєва Є. В. Варіативність просодичних особливостей мовлення (експериментально-фонетичне дослідження інтерв'ю з політиками, акторами, дикторами телебачення). *Автореф. дис.... канд. філол. наук* 10.02.04. Одеса, 2015. 19 с.
4. Петренко А. Д. Социолингвистическая вариативность национального языка как целостной структуры. Севастополь, 2009. 182 с.

**ВИКОРИСТАННЯ КАТЕГОРІЇ МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ
ДЛЯ ЗОБРАЖЕННЯ ВТОРИННОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ЖАНРІ ФЕНТЕЗИ
(НА МАТЕРІАЛІ ГРАФІЧНОГО РОМАНУ КАЗУ КІБУІШІ «ОХОРОНЕЦЬ КАМЕНЮ»)**

**THE USE OF THE CATEGORY OF MULTIMODALITY
FOR PORTRAYING IMAGINARY WORLD IN FANTASY LITERATURE
(BASED ON THE GRAPHIC NOVEL BY KAZU KIBUISHI 'THE STONEKEEPER')**

Сеньків О.М.,

orcid.org/0000-0002-6692-4797

*старший викладач кафедри практики англійської мови та методики її навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Величко Н.О.,

orcid.org/0000-0001-7686-6407

*студентка II курсу магістратури факультету української та іноземної філології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена вираженню категорії мультимодальності в графічному романі «Охоронець каменю». Підтверджено, що твір К. Кібуїші є когерентним мультимодальним. Графічний роман не може бути з нульовим мультимодальним текстом, тому що графічна складова завжди присутня і повністю або частково стосується вербальної частини. Встановлено, що оскільки жанр твору можна визначити як низьке підліткове фентезі, то ключовим для його розуміння є вторинний світ.

Проведено аналіз вербальних та невербальних компонентів цього графічного роману. З'ясовано, що сегментація сторінок роману включає щонайменше п'ять частин різного розміру. Найпродуктивнішою є сегментація з верхньою горизонтальною лінією та нижніми вертикальними лініями при поділі на менші сегменти, а сегментація з верхньою вертикальною лінією є малопродуктивною та наявні поодинокі випадки використання похилих ліній для сегментації сторінки. Розмір сегменту залежить від важливості зображуваної події: чим важливіша подія, що зображується, тим більшу площу на сторінці вона займає. Продуктивним є чорний колір шрифту, але наявні випадки з жирним шрифтом білого кольору, зокрема при відображенні онomatopoeї. Вербальні елементи розміщені переважно у текстових хмарах, а у нарративних текстових блоках описується магічна дія амулету.

Використання невербальних текстових компонентів разом з вербальними, тобто мультимодального тексту, дозволяє краще налаштувати комунікацію з цільовою підлітковою читацькою аудиторією. Вторинний світ у підлітковому низькому фентезі це – завуальований світ підліткових переживань і коли головний герой проходить крізь випробування в ньому, то тим самим він долає власні комплекси і страхи. Таким чином, вторинний світ виконує психотерапевтичну функцію і найкращою формою його презентації є мультимодальний текст.

Ключові слова: графічний роман, Казу Кібуїші, мультимодальність, семиотична система, фентезі.

The article focuses on the expression of the category of multimodality in the graphic novel 'The Stonekeeper'. It is confirmed this graphic novel is coherent multimodal. A graphic novel cannot be a zero multimodal text, because the graphic component is always included in such texts and is fully or partially related to the verbal component. It is highlighted that as the genre of the work is low YA fantasy the imaginary world is key to its understanding.

The analysis of verbal and non-verbal components of this graphic novel has been carried out. The page segmentation of the novel includes at least five parts of different sizes. The segmentation with upper horizontal line and lower vertical lines is the most productive, while the segmentation with upper vertical line is less productive and there are some cases when slanting lines are used for the page segmentation. The size of the segment depends on the importance of the depicted event: the more important event occupies more space on the page. Black font is productive, but sometimes white bold font is used for presenting onomatopoeia. Verbal elements are mainly in text clouds, and narrative text blocks show the magical effect of the amulet.

The use of non-verbal text components together with verbal ones, i.e. a multimodal text, allows a writer to establish contact with his target readers. The imaginary world in YA fantasy is a veiled world of teenage experiences, and after trials in it the main character overcomes his own complexes and fears. Thus, the imaginary world performs a psychotherapeutic function and the best form of its presentation is a multimodal text.

Key words: graphic novel, Kazu Kibuishi, multimodality, semiotic system, fantasy.

Постановка проблеми. Сучасні письменники шукають нові способи вираження власних ідей і для цього їм суто вербальних компонентів тексту стало замало. У своїх творчих пошуках вони звертаються до інших форм мистецтва на основі чут-

тєвого сприйняття, зокрема живописного та графічного мистецтва. Тим самим поміщаючи тексти власних творів не в одну, а в декілька семиотичних систем. Такі тексти прийнято називати мультимодальними (креолізованими, полікодовими).

Автор такого художнього твору дозволяє сприймати життя персонажів різномодально: як через вербальні текстові елементи, так і невербальні.

Використання різних семіотичних систем у текстах художніх творів призвело до появи нових перехресних літературних жанрів. Одним з таких став графічний роман, котрий розвинувся із коміксу.

Актуальність цієї статті зумовлена зацікавленістю сучасних дослідників проблемою репрезентації категорії мультимодальності у текстах художніх творів різних жанрів. Водночас мовознавці почали активно досліджувати графічний роман як одну із форм реалізації категорії мультимодальності у межах художнього твору.

Мета розвідки – проаналізувати вираження категорії мультимодальності в графічному романі Казу Кібуішу «Охоронець каменю» із серії «Амулет».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання мультимодальності тексту активно розробляється у зарубіжній лінгвістиці з другої половини ХХ століття представниками 3-х наукових шкіл: австралійської (М. Халлідей, Р. Ходж), американської (Л. Лемке, А. Шефлен) та європейської (Г. Кресс, Л. Мондала та Т. ван Луівен) [5, с. 146], [8]. Графічним романом такі дослідники як: Ф. Голдсміт [10], М. Івасишин [2], Я. Бетенс та Г. Фрей [9], А. Д. Ротшильд [12] та ін. О. Воробйова запропонувала свою класифікацію явища мультимодальності в англомовному художньому тексті, згідно з якою мультимодальність поділяється на три види: явну (зовнішню), імпліцитну (приховану) та інтегровану. Прояви трьох типів мультимодальності можуть бути закодовані в різноманітних модусах (слуховий, візуальний, тактильний тощо), художній імітації форм мистецтва (музикальність, екфразис (опис художнього твору) тощо), реальній та віртуальній художній. світів, і трансгресії між матеріальним і ментальним [4, с. 177].

Виклад основного матеріалу дослідження. Створюючи художні твори їх автори усвідомлюють, що читач може сприймати світ твору через п'ять каналів відчуттів: зоровий, слуховий, нюховий (смак і запах, пропріоцептивний (відчуття рівноваги / положення тіла), тактильний, які визначаються як модальні. Оскільки модальність є якісною ознакою людського досвіду [2, с. 24], тому мультимодальний текст розглядається, як правило, не окремо, а в єдності усіх складових. Складові полікодового тексту належать до різних знакових систем і відповідно можуть сприйматися кількома органами чуття одночасно, що породжує

різнопланове сприйняття художньої реальності. Нейропсихолінгвісти пояснюють різницю в сприйнятті монокодових і полікодових повідомлень: мовленнєві функції зосереджені в лівій півкулі, інформація обробляється через аналіз, тоді як невербальні елементи сприймаються через праву півкулю, а інформація обробляється цілісно, а не поелементно [2, с. 25].

Під мультимодальними текстами розуміють тексти, до складу яких входять як вербальні, невербальні так і паравербальні елементи і являють собою тексти у межах декількох семіотичних систем [1, с. 5].

Семіотичні ресурси, що використовуються в мультимодальних текстах, відрізняються від тих, що використовуються в друкованому тексті, що створює різні можливості для інтерпретації сенсу. Перехід від лексико-стилістичного аналізу тексту до мультимодального вимагає від читача певних навичок, необхідних для декодування інформації: текстової орієнтації та умінь аналізувати текст на «інтерактивному» рівні.

Однак не кожний мультимодальний текст є однаковим та однорідним. Ось чому дослідники виділяють такі типи мультимодальної взаємодії між вербальними елементами тексту та зображеннями:

- невіддільну (вербальний компонент «підсилює значення візуального контенту» в тексті);
- послідовну (доповнення ілюстрацій текстовими хмарами під час діалогів дійових осіб);
- доповнювальну (відображається «через наративні написи до текстових блоків» [2, с. 106].

Вивчення графічного роману як мультимодального тексту полягає у розпізнаванні різноманіття мовних і екстралінгвістичних засобів, що вводяться автором у текстовий простір для досягнення певної мети у вираженні свого ставлення до дійсності. Фрагменти графічного роману (розповідні блоки, текстові бульбашки, візуальні елементи) утворюють ланцюгову послідовність, яка створює цілісну картину дій і формує їхнє сприйняття читачем. Незважаючи на специфіку організації текстового простору та форми прояву мовної та екстралінгвістичної частини, цілісність змісту є ключовим аспектом графічного роману.

Графічний роман – це мультимодальний текст, у якому вербальні та невербальні елементи добираються для реалізації авторського задуму. Вербальний компонент у графічному романі представлений у фонетичній формі (характеризується передачею змінності звуків за допомогою своєрідної графіки через фоносемантичний лад або звукопис), лексичний (окреслюється відповід-

ним підбором лексем, їх поєднанням і включає «слова, словосполучення», що можуть утворювати речення, у вигляді текстових хмар чи наративних блоків [2, с. 70]), синтаксичній (переважання простих і нечленових речень) і текстовій (переважання діалогу над монологіями внаслідок динамічного розвитку подій у фрагментах).

У просторі тексту графічного роману мультимодальні компоненти виконують важливі функції. Вони розширюють змістовний простір тексту, долаючи обмеженість вербальних компонентів та структурують простір тексту, забезпечуючи тематичні зв'язки між окремими текстовими масивами.

Невербальні мультимодальні елементи включають сегментацію тексту, графічні ефекти, шрифт і колір, непіктографічні та нефотографічні елементи, зображення та інфографіку [3, с. 75].

Казу Кібуїші є автором серії графічних романів «Амулет», які вже стали бестселерами. Він також працює редактором, художнім директором, ілюстратором та художником обкладинок.

Популярність підліткового фентезі стимулювала письменників, зокрема після появи серії романів про Гаррі Поттера, до написання нових творів у цьому жанрі. Хоча більшість з них відчували, що однієї лише лінгвокреативності є недостатньо для відображення вторинного світу. Деякі з авторів вдалися до використання мультимодальних засобів для портретування вторинного світу, цим шляхом пішов і Казу Кібуїші. Беручи до уваги свою основну професію ілюстратора, активно діючий закон мовної економії та бажання підліткової читацької аудиторії до компресії вербальних елементів тексту він створив серію графічних романів «Амулет».

На поверхні «Охоронця Каменю», котрий став першим з серії графічних романів «Амулет» – прописаний (і промальований) сюжет, фантастичні події, світ жахливих демонів, механічних тварин, що розмовляють та гігантських роботів. Проте насправді ця книга зображує складний шлях дорослішання, помилки вибору, почуття, з якими підлітку доводиться зіткнутися вперше. К. Кабуїші – майстер графічного роману. Він тримає у напрузі читача, змушує співпереживати та відчувати незахищеність головних героїв, які опиняються без підтримки.

Події реального світу розгортаються в пролозі та на початку твору. З переїздом Емілі та Невіна, разом з їхньою матір'ю, до будинку, який колись належав їхньому дідусеві, у їх життя починає втручатись вторинний світ. Ніхто з них і не здогадується, що цей будинок може бути незвичай-

ним і навіть небезпечним, але зненацька зникає їх матір. Емілі і Невін намагаються розшукати її в і опиняються у незнайомому світі – країні Аледії, де живуть механічні кролики, гігантські роботи та тварини, що говорять. Підліткам відкривається таємниця їхнього роду та таємниця амулету, і вони готові битися із злісними силами, щоб урятувати матір.

Складаючи фантастичний всесвіт, Кабуїші дає волю абсурдній фантазії, яка знайома з манга-серіалів. На сторінках твору постає магія, що зачаровує сюрреалістичними пейзажами. Аледія повна химерності і саспенсу, але в ній немає відчутного насильства. Страх та адреналін від швидкісних пригод, відчуття близькості загибелі тримають читача у напрузі. Підлітки дізнаються про магічний артефакт – амулет. Він постійно провокує Емілі на зайву жорстокість, якій дівчина дає відсіч.

Наявність реального та ірреального (фантастичного, вторинного) світів визначає жанр твору як низьке фентезі. Власне це і є однією з характерних ознак низького фентезі. Враховуючи вік головних героїв і читацьку орієнтованість, цей твір можна віднести до підліткового фентезі. Для низького підліткового фентезі притаманно, що проблеми реального світу вирішуються у вторинному, тобто ірреальний світ є своєрідним способом очищення від труднощів буденного життя. Однак головний герой підліткового фентезі має виконати певну місію і лише після її реалізації зможе повернутись у реальний світ. Проте щоб потрапити у вторинний світ головний персонаж має пройти крізь світ чи певний портал, що розділяє реальний та вторинний світ. Ірреальний світ – світ пригод, у якому підліток бореться з власними страхами замаскованими під боротьбу з монстрами, тиранами тощо. Усе це є у творі К. Кібуїші «Охоронець Каменю». У реальному світі у Невіна та Емілі трапилась біда з матір'ю і щоб її вирішити вони потрапляють у Аледію. Їх будинок став порталом переходу в інший світ.

У тексті твору «Охоронець каменю» автор обирає продуктивним видом мультимодальної взаємодії між текстом та зображеннями *послідовну мультимодальність*, котра передбачає доповнення «контенту зображення текстовими хмарами для створення цілісної картини» [2, с. 106], де блоки фрагментів змінюються для «розгортання діалогу між героями» [там само]. Тим самим невербальні мультимодальні компоненти виконують інформативну та реферативну функції, а також функції «доповнення, заміни та дублювання вербального компонента» [там само, с. 18]. Інколи для харак-

теристики вторинного світу автор використовує суто невербальні компоненти, а інколи поєднує вербальні з невербальними, але у канві тексту вони становлять неподільну єдність і доповнюють один одного. Невербальні текстові елементи можуть виконувати експресивну функцію, або ж підсилювати експресивне «значення мовного елементу» [там само].

Ймовірно, що автор навмисне не часто використовує вербальну текстову складову для характеристики Аледії і тим самим дає можливість читачеві самостійно оцінювати вторинний світ, опираючись на візуальні текстові елементи. Наприклад К. Кібуїші для зображення будинку дідуся головних героїв використовує темно-синій колір. Автор зумисне зображує головних героїв ледь помітними у порівнянні з будинком і відображає почуття їх страху перед невідомим вторинним світом. Таким чином, у даному прикладі малюнок та колір виконують експресивну функцію, без залучення вербальної текстової складової.

[11, с. 78].

Серед вербальних компонентів на синтаксичному рівні переважають прості речення з вказівним займенником 'it', а на лексичному – оцінні прикметники як 'beautiful', 'ferocious' тощо. Наприклад:

[там само, с. 98];

[там само, с. 114];

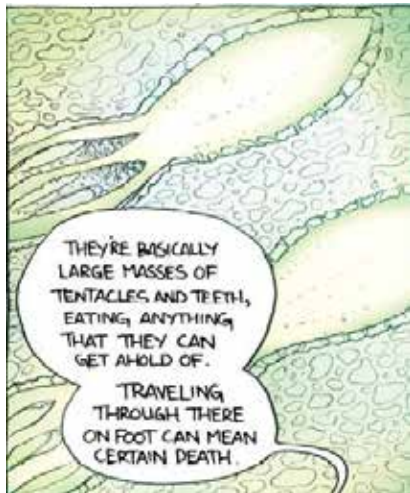

[там само, с. 116].

Колір у графічному романі є першочерговим елементом, що впадає читачеві ввічі. Він має здатність підкреслювати художню «реальність». Однак для графічного роману, зокрема жанру низького фентезі, колір може відігравати роль «розділювача» реального та ірреального світів. Так і з вторгненням у життя сім'ї Невіна та Емілі магічного світу простежується зміна кольорової гама: від різноманіття кольорів у реальному світі до здебільшого темних відтінків синього та фіолетового.

Продуктивною для роману є сегментація сторінок щонайменше на п'ять частин різного розміру. Найпродуктивнішою є сегментація з верхньою горизонтальною лінією та нижніми вертикальними лініями при поділі на менші сегменти, а сегментація з верхньою вертикальною лінією є малопродуктивною та наявні поодинокі випадки використання похилих ліній для сегментації сторінки. Ймовірно, що розмір сегменту залежить від важливості зображуваної події: чим важливіша подія, що зображується, тим більшу площу на сторінці вона займає. Продуктивним є чорний колір шрифту, але наявні випадки з жирним шрифтом білого кольору, зокрема при відображенні ономапоєї. Вербальні елементи розміщені переважно у текстових хмарах, а у наративних текстових блоках описується магічна дія амулету

[11, с. 62]. Амулет є артефактом у вторинному світі і важливий для розуміння подій у ньому, він є своєрідним мірилом добра і зла у ірреальному світі. Для характеристики істот у вторинному світі застосовуються як графічні зображення так і вербальні текстові елементи. Наприклад:

[там само, с. 116].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на прикладі твору К. Кібуішу «Охоронець каменю» підтверджено, що графічний роман є когерентним мультимодальним. Графічний роман не може бути з нульовим мультимодальним текстом, тому що графічна складова завжди присутня і повністю або частково стосується вербальної частини. Використання невербальних текстових компонентів разом з вербальними, тобто мультимодального тексту дозволяє краще налаштувати комунікацію з цільовою підлітковою читацькою аудиторією. Вторинний світ у підлітковому низькому фентезі – завуальований світ підліткових переживань і коли головний герой проходить крізь випробування в ньому, тим самим він долає власні комплекси і страхи. Таким чином, вторинний світ виконує психотерапевтичну функцію і найкращою формою його презентації є мультимодальний текст.

Перспективним вбачається дослідження вираження інших невербальних текстових засобів у графічному романі (графічних романах) жанру фентезі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрєєва І. О. Мультимодальний аналіз дискурсу: методологічна основа та перспективи напрямку. Одеський лінгвістичний вісник. 2016. Вип. 7. С. 3-8.
2. Івасишин М. Р. Мультимодальність англомовного коміксу: лінгвальний і екстралінгвальний виміри : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2019. 404 с. URL : https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/dis_ivasyshyn.pdf
3. Макарук Лариса Леонідівна. Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2019. 635 с.
4. Матвіїшин А. Я. Мультимодальність у романі Вілла Айснера «Контракт з Богом»: взаємодія вербального і візуального компонентів. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Київ, 2020. Том 31 (70) № 2. Частина 2. С. 176-182. URL : https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/33.pdf
5. Сеньків О. Образ підлітка у графічному романі жанру фентезі (на матеріалі романів Казу Кібуіші). Закарпатські філологічні студії. Ужгород, 2021. № 18. С. 145-151. URL : <http://www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/18/28.pdf>
6. Сеньків О., Харкавців І. Вираження експліцитної та імпліцитної оцінки в фентезійному графічному романі (на матеріалі серії книг Казу Кібуішу «Амулет») Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Київ, 2022. Том 33 (72) № 3. С. 126-133. URL : http://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3_2022/22.pdf
7. A Short History of American Comic Books. URL : <https://www.januarymagazine.com/features/comix.html> (Last accessed 29.08.2022).
8. Baldry A., Thibault P. J. Multimodal Transcription and Text Analysis: A Multimedia Toolkit and Coursebook. London : Equinox, 2006. 270 p.
9. Baetens Jan, Frey Hugo. The Graphic Novel: An Introduction Cambridge University Press, 2015. 286 p.
10. Goldsmith Francisca. Graphic Novels Now: Building, Managing, and Marketing a Dynamic Collection. American Library Association, 2005. 113 p.
11. Kazu Kibuishi. Amulet: The Stonekeeper. Graphix, 2009. 185 p.
12. Rothschild Aviva D. Graphic Novels: A Bibliographic Guide to Book-length Comics. Libraries Unlimited, 1995. 245 p.

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *BEAUTY*
(НА МАТЕРІАЛІ МУЛЬТФІЛЬМІВ КІНОСТУДІЇ DISNEY)**

**REPRESENTATION OF THE *BEAUTY* CONCEPT
(BASED ON THE CARTOONS OF THE DISNEY FILM STUDIO)**

Скобнікова О.В.,

orcid.org/0000-0002-6453-6168

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Смірнова О.В.,

orcid.org/0000-0002-5961-8089

студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття присвячена дослідженню лінгвокультурних характеристик концепту BEAUTY на матеріалі мультфільмів кіностудії "Disney", а саме: музичний фільм-фентезі «Красуня і Чудовисько» (2017), мультфільм «Попелюшка» (1950), «Заплутана історія» (2010), «Крижане серце» (2013), «Принцеса і жаба» (2009). Концепт BEAUTY визнано як такий, що репрезентує уявлення носіїв мови про універсальну ознаку буття, тобто красу, що актуалізується у процесі емоційно-естетичного освоєння дійсності. В статті схарактеризовано основні підходи до вивчення концепту, якими є лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний. В статті проаналізовано зміст поняттєвого складника лінгвокультурного концепту BEAUTY, досліджений на матеріалі мультфільмів. Запропоновано схему цього Концепту BEAUTY визнано як такий, що репрезентує уявлення носіїв мови про універсальну ознаку буття, тобто красу, що актуалізується у процесі емоційно-естетичного освоєння дійсності, до якого входять такі критерії, як: якість; людина; предмет; перевага; задоволення; естетика; мода; приклад. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу визначити особливості вербальної репрезентації досліджуваного концепту. Виявлено, що концепт BEAUTY вербалізується низкою іменникових і прикметникових лексичних одиниць, які пов'язані передусім з образами головних героїв мультфільмів. Було визначено, що активним інструментом розгортання досліджуваного концепту такий художній засіб як порівняння. Зроблено висновок, що провідними рисами змісту концепту BEAUTY є властивості та якості людини, її краса внутрішня та зовнішня, духовний характер, тобто поняттєвий складник доповнюють етична та естетична оцінка концепту. В досліджуваних мультфільмах концепт BEAUTY найширше репрезентують такі лексичні одиниці, як *pretty, beautiful, nice, bright, cute, lovely, charming*. Для опису зовнішності чоловіка чи хлопця в досліджених мультфільмах використовують часто вживану лексему *handsome*. Інші лексеми конкретизують та доповнюють характеристики героїв.

Ключові слова: краса, концепт, вербальна репрезентація, лінгвокультурні особливості, художні засоби.

The article is devoted to the study of the linguistic and cultural characteristics of the BEAUTY concept based on the cartoons of the Disney film studio such as: musical fantasy film "Beauty and the Beast" (2017), cartoon "Cinderella" (1950), "Tangled Story" (2010), "Ice Heart" (2013), "The Princess and the Frog" (2009). The concept of BEAUTY represents the idea of native speakers about the universal sign of existence, that is, beauty, which is actualized in the process of emotional and aesthetic mastering of reality. The article characterizes important approaches to the study of the concept, which are linguo cultural and lingual cognitive. The analysis of actual material made it possible to determine the main features of verbal representation of the studied concept. The chart of this concept BEAUTY is recognized as representing the idea of native speakers about the universal sign of being, that is, beauty, which is actualized in the process of the emotional-aesthetic component of the concept, which includes such criteria as: *quality; man; thing; advantage; pleasure; aesthetics; fashion; example*. In the study we analyzed the notional component of the linguistic and cultural BEAUTY concept, based on the material of cartoons. It was found that the BEAUTY concept is verbalized by a number of noun and adjectival lexical units, which are primarily associated with the images of the main characters of cartoons. It was investigated that such an artistic tool as comparison is an active tool for the development of the researched concept. It was concluded that the leading features of the content of the BEAUTY concept are the properties and qualities of a person, her beauty is internal and external, spiritual character, that is, the conceptual component is complemented by the ethical and aesthetic assessment of the concept. In the cartoons that were studied, the BEAUTY concept is most widely represented by such lexical units as *pretty, beautiful, nice, bright, cute, lovely, charming*. To describe the appearance of a man or a boy in the studied cartoons, the frequently used lexeme *handsome* is used. Other lexical units specify and complement the characters' characteristics.

Key words: beauty, concept, verbal representation, linguistic and cultural features, artistic tools.

Постановка проблеми. Уявлення про красу належить до одного з найважливіших орієнтирів людської поведінки. Тож актуальність проведення цього дослідження полягає у необхідності проведення системного аналізу способів мовного вираження концепту BEAUTY, який репрезентує уявлення носіїв мови про універсальну ознаку буття, тобто красу, що актуалізується у процесі емоційно-естетичного освоєння дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В центрі уваги багатьох вчених є людина та її когнітивне розуміння мовних явищ, їхня вербалізація в процесі пізнання світу. Серед вітчизняних та зарубіжних мовознавців можемо назвати М.Ф. Алефіренко, Н.Д. Арутюнову, Є.В. Бондаренко, Н.М. Болдирева, С.Г. Воркачова, В.З. Дем'янова, О.С. Кубрякову, І.С. Шевченко та інших [1, 3, 5, 4, 7, 9, 13, 19]. Отже, вивчення уявлення про красу залишається одним з ключових орієнтирів людської поведінки, що і зумовлює актуальність даного дослідження. В скарбниці філософії та літератури існує велика кількість надбань науковців щодо дослідження концепту BEAUTY у категорії прекрасного. Наприклад, Аристотель та Геракліт називали красу властивістю об'єктів дійсності, ідею божественного і прекрасного, втіленою в речах – Платон, Августин, Хома Аквінський, а І. Підгородецька визначила саме її естетичну та лінгвістичну цінність для людства [18].

Постановка завдання. На сучасному етапі розвитку сучасного мовознавства постає надзвичайно важливе питання вивчення мови в аспекті її взаємозв'язків із культурою, ментальністю, звичаями та традиціями різних народів [6]. Зважаючи на чітко сформульовану антропологічну спрямованість, постає питання пошуку різних шляхів візуалізації когнітивних структур та у співвідношенні їх з мовними структурами. **Метою** цього дослідження є аналіз понятійного складника концепту BEAUTY методом комплексного лінгвокогнітивного аналізу лексичних одиниць, що репрезентують цей концепт в англійській мові. Для досягнення поставленої мети, в роботі було уточнено визначення концепту BEAUTY та визначені основні вербальні засоби вираження цього концепту.

Виклад основного матеріалу. Краса являє собою надзвичайно великий фізичний та емоційно-психологічний феномен [16]. У всі часи головним критерієм оцінки людини чи предметів залишалась краса. З плином часу вимоги до людської краси змінювались, а її важливість все ще залишалась на високому рівні в суспільстві

та в багатьох гуманітарних науках. як в антропології, мистецтвознавстві, філософії, соціології, етиці тощо [16]. Формулювання методів вивчення культурних концептів наразі є актуальною темою лінгвокультурології й когнітивної лінгвістики. Зазначимо, що поняття концепту та визначення його значення характеризується двома основними підходами:

1) лінгвокультурологічний підхід (В.І. Карасик, С.Г. Воркачев, Г.Г. Слишкін, В.Н. Телія, Ю.С. Степанов та ін.) [10, 7];

2) лінгвокогнітивний підхід (Н.Д. Арутюнова та її школа, Н.Ф. Алефіренко, Т.В. Булигіна, А.Д. Шмелев та ін.) [1, 3]; в основі якого результатом виступає утворення «семантичної моделі головних світоглядних понять» [2, с. 3].

Наше дослідження ми виконуємо саме з позицій лінгвокогнітивного підходу, адже ми вважаємо, слідом за А.А. Лисиченко, що семантика мовного символу є дієвим способом побудови змісту концепту [14, с. 43].

Краса має подвійну природу та може бути обумовленою різними якостями прекрасного, досконалого творіння, та видимою, що характеризує талант суб'єкта, який її бачить [20, с. 28].

В процесі проведеного аналізу словникових одиниць, що репрезентують концепт BEAUTY, ми дослідили загальну модель феномену краси в англійській мові та унаочнили отриману модель у вигляді схеми, представленої на Рисунку 1 [11, с. 23–26].

Отже, в поняття краси входять такі оцінні критерії, як: якість; людина; предмет; перевага; задоволення; естетика; мода; приклад.

Одними з найчисленніших засобів вербалізації досліджуваного концепту є лексеми *beauty* та *beautiful*. Лексема *beauty* є загальним визначенням, яке слугує для позначення всього прекрасного, привабливого. Воно викликає у нас позитивні відчуття та емоції на сенсорному рівні, а також відповідає етичним якостям і моральним принципам, характерним соціуму. Визначення краси, які за загальним описом є схожими у всіх проаналізованих джерелах, стосуються **зовнішнього вигляду** людей або матеріальних надбань. Досліджуючи матеріали мультфільмів, можемо навести наступні приклади.

В образі Бель з музичного фільму-фентезі «Красуня і Чудовисько» (2017) повторюються лексеми *beauty* та *beautiful*:

A beautiful and eccentric young bibliophile who longs for adventure and a life beyond the borders of the tiny French town she lives in. (Beauty and the Beast)

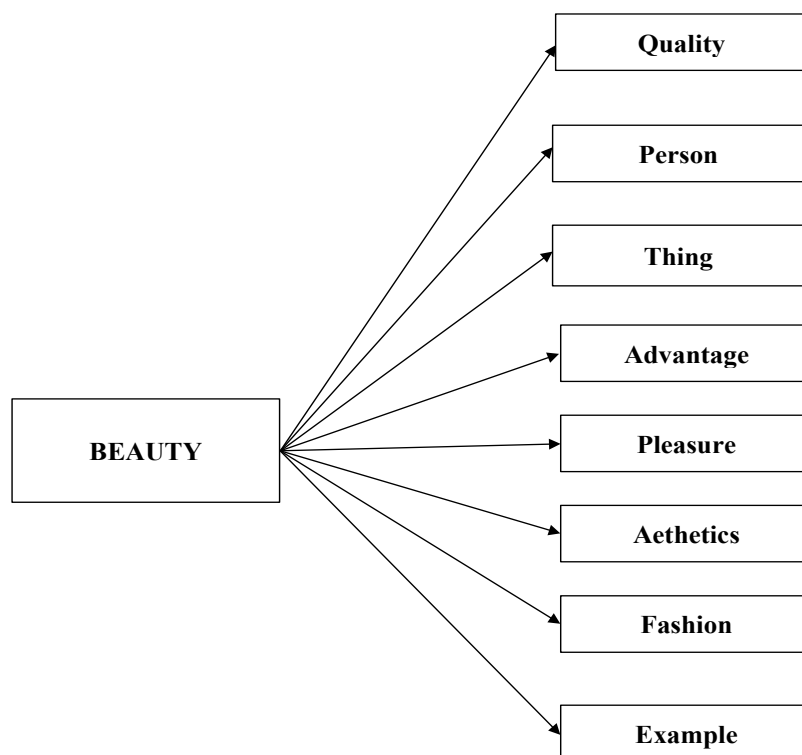

Рис. 1. Модель поняттєвого складника концепту BEAUTY

*Intelligent, kind, and classically lovely, Belle is the town **beauty**, but the townspeople are bewildered by her fondness for books and her independent personality. (Beauty and the Beast)*

*She is pursued endlessly by Gaston for her **beauty**, but she thinks he's a meatheaded boor and wants nothing to do with him. (Beauty and the Beast)*

*A wicked fairy had condemned me to remain under that shape until a **beautiful** virgin should consent to marry me. (Beauty and the Beast)*

*Beauty, agreeably surprised, gave the charming prince her hand to rise; they went together into the castle, and Beauty was overjoyed to find, in the great hall, her father and his whole family, whom the **beautiful** lady, that appeared to her in her dream, had conveyed thither when they saw her dressed like a princess, and more **beautiful** than ever. (Beauty and the Beast)*

Прикметник *beautiful* також характеризує образ Попелюшки в класичному мультфільмі «Попелюшка» (1950):

*Years after Ella's mother has passed away, we see Ella has grown into a **beautiful** young woman. (Cinderella)*

*You did not say your daughter was so **beautiful**. (Cinderella)*

Той самий висновок робимо про головну героїню більш сучасного мультфільму «Заплутана історія» (2010) Рапунцель:

*The **beautiful** Rapunzel has been in the tower her entire life, and she is curious of the outside world. (Tangled)*

До характеристики образу головної героїні «Принцеса і жаба» (2009) Тіани додається прикметник *bright*:

*You're my queen of the night, So still, so **bright**, To someone as **beautiful** as she. (The Princess and the Frog)*

Для опису зовнішності чоловіка чи хлопця в досліджених мультфільмах використовують часто вживану лексему *handsome*. В мультфільмі «Красуня і Чудовисько» можемо навести такі приклади:

*This breaks the spell, and the Beast assumes his **handsome** human form and the two live happily ever after. (Beauty and the Beast)*

*The youngest, as she was **handsomer**, was also better than her sisters. (Beauty and the Beast)*

Аналізуючи текст мультфільмів «Крижане серце» та «Принцеса і жаба» ми бачимо, що головних героїв описують подібним чином:

*Hans is a **handsome** royal from a neighboring kingdom. (Frozen)*

*Then the frog was transformed into a **handsome** prince. (The Princess and the Frog)*

Тож проведене нами дослідження дає підстави погодитись з думкою, що лексичних одиниць на позначення краси та привабливості дівчини

чи жінки набагато більше, ніж для чоловіків [17, с. 309].

В процесі аналізу даних матеріалів з мультфільмів ми помітили часте використання синонімічного ряду *beauty* та слів, які є схожими за значенням. Для опису людської краси, предметів чи навколишнього середовища часто використовують наступні лексеми:

Oh, my sore eyes can't wait to see the Queen and the Princess. I bet they're absolutely lovely. (Frozen)

Yeah. I bet Elsa's the nicest, gentlest, warmest person ever. (Frozen)

She acts like she looks gorgeous. (Frozen)

Where the women are very pretty. (The Princess and the Frog)

Get to it, Hop Lone, and give your lovely bride some sugar. (The Princess and the Frog)

We are extremely concerned for Beauty, she was such a charming, sweet-tempered creature, spoke so kindly to poor people, and was of such an affable, obliging behavior. (Beauty and the Beast)

В англійській мові часто використовуються велика кількість фразеологізмів для опису кольору очей та їх відтінки, волосся та обличчя, губ, статуру та особливості фігури.

Під час дослідження мультфільмів нами було виділено окрему характеристику опису красивого волосся:

A healthy baby girl, a princess, was born with beautiful golden hair. (Tangled)

You have such pretty hair. (Frozen)

Описуючи людину, завжди дуже важливо охарактеризувати її обличчя. В характеристиці очей увага приділяється їхньому розміру, формі та вигляду, також зазвичай описують форму носа:

Hans's nice eyes turn to threatening slits. (Frozen)

The rocks then unfold, revealing a bright face. (Frozen)

I've always wanted such a nose (going cross-eyed to look at his tiny nose). So cute. (Frozen)

Для збільшення забавленості тексту та підсилення емоцій у глядачів мультфільму, автори

часто використовують порівняння. Порівнюючи людину або її особливості з іншими предметами, при перегляді фільму або читаючи книгу, ми маємо змогу більш точно та досконало описувати цю людину в своїх думках:

Aren't you just as pretty as a magnolia in May? (The Princess and the Frog)

She's like a little baby unicorn. (Frozen)

You're my queen of the night, so still, so bright, (The Princess and the Frog)

В цілому структура засобів вербалізації концепту BEAUTY містить оцінки зовнішності (*pretty, charming, beautiful, nice, handsome, lovely*) та проявів краси характеру (*affable, sweet-tempered, charming, gentlest*).

Висновок. Отже, концепт BEAUTY є результатом концептуалізації нашого візуального сприйняття, що містить в собі певний оціночний компонент та є однією з найвищих духовних цінностей нашої природи. Провідними рисами змісту концепту BEAUTY є властивості та якості людини, її краса внутрішня та зовнішня, духовний характер, тобто поняттєвий складник доповнюють етична та естетична оцінка концепту.

В ході цього дослідження було визначено, що головним компонентом лексичного значення концепту BEAUTY є одиниці, які характеризують зовнішній вигляд або речей. Найчастіше вживають це для опису красивої жінки та чудового вигляду, особливих рис: очей, волосся, обличчя, тіла чи характеру, вбрання. В досліджуваних мультфільмах концепт BEAUTY найширше репрезентують такі лексичні одиниці, як *pretty, beautiful, nice, bright, cute, lovely, charming*. Інші лексеми конкретизують та доповнюють характеристики героїв, без них важко уявити цілісну структуру повноцінних засобів вербалізації концепту BEAUTY.

Перспективу нашого дослідження ми вбачаємо в побудові схеми, що розкриватиме лексико-семантичну структуру поняттєвого складника досліджуваного концепту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие. М.: Наука, 2010. 224 с.
2. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике: учеб. пособие. М.: Высш. шк., 1991. 140 с.
3. Арутюнова Н.Д. Мови естетики: концептуальні поля прекрасного і потворного. М., 2004. С. 5–29.
4. Болдырев Н.М., Панасенко Л.А. Когнитивная основа лексических категорий и их интерпретирующий потенциал. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2013. № 2. С. 5–13.
5. Бондаренко О.В. Матричне моделювання. Дуальність часу в англомовній картині світу. Х.: ХНУ імені В.М. Каразіна, 2014. 304 с.
6. Воркачев С.Г. Знаковая сущность лингвокультурного концепта. *Человек. Язык. Культура: сб. науч. ст., посвященных 60-летию юбилею проф. В.И. Карасика*. 2013. Ч. 1. С. 39–47.
7. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. 236 с.

8. Демьянкова В.З. Пленительная красота. Логический анализ речи. Языки эстетики. Концептуальные поля прекрасного и безобразного: монография / сост. и отв. редактор Н.Д. Арутюнова. М.: ИНДРИК, 2004. С. 169–208.
9. Довганюк Е.В. Концепт BEAUTY/КРАСА в англомовній лінгвокультурі: понятійна складова. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2015. № 14. С. 139–142.
10. Карасик В.И. Лингвокультурная концептология. Волгоград: Парадигма, 2009. С. 114.
11. Косенко А.В. Фреймова репрезентація концепту BEAUTY. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2019. Вип. 6 (74). С. 23–26.
12. Краса. *Енциклопедичний словник за ред. Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона*. URL: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html> (дата звернення: 18.09.2022).
13. Кубрякова Е.С. Короткий словник когнітивних термінів. М.: МДУ, 1996. 248 с.
14. Лисиченко А. А. Структура мовної картини світу. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. с. 38–41.
15. Мещерякова Ю.В. Концепт КРАСОТА в англійській і російській лінгвокультурах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.20. Волгоград, 2004. 24 с.
16. Оліщук Р.Л., Макар І.С. Мовна репрезентація концепту КРАСА в романі Лонга „Дафніс і Хлоя”. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2018. Вип.79. С. 176–181.
17. Підгородецька І.Ю. Концепт КРАСА: естетичний і лінгвістичний напрями дослідження. *Мова і культура*. 2009. Вип.11, Т. IV(116). С. 83–88.
18. Салата І.А. Кількісна та якісна репрезентація фразеологізмів на позначення зовнішності людини в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип.51. С. 308–310.
19. Шевченко І.С. Подходи к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2006. № 725. С. 192–195.
20. Terras R. Wilhelm Heinses Ästhetik. München: Wilhelm Fink Verlag, 1972. 192 p.

УДК 811.112.2'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.18>

СЕМАНТИЧНІ ЗМІНИ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

SEMANTIC CHANGES IN THE GERMAN LEXIS UNDER THE IMPACT OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Слаба О.В.,

orcid.org/0000-0001-5155-4554

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Київського національного лінгвістичного університету

Малиновська І.А.,

orcid.org/0000-0002-0867-3715

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Державного торговельно-економічного університету

Мова як основний інструмент спілкування перебуває у постійному розвитку.

Найшвидше на зміни в суспільстві реагує лексико-семантична система мови. Стаття присвячена дослідженню семантичних змін словникового складу німецької мови. У статті здійснено аналіз екстралінгвістичних та лінгвістичних чинників на формування нових значень у німецькій мові. Російсько-українська війна стала потужним поштовхом для відображення реальності суспільств усього світу. Цей екстралінгвістичний чинник викликав кількісні та якісні зміни в семантиці лексичних одиниць і поповнення словниковому складу німецької мови. Особлива увага акцентується на аналізі словникових дефініцій та контекстуально-семантичному аналізі. Розглянуто особливості семантичних змін словникового складу німецької мови. Семантичні зміни відбуваються шляхом розширення або звуження значення на основі перенесення значення (метафоризації та метонімізації). Уточнено поняття метафори, метонімії, евфемізмів у сучасній лінгвістичній науці, описано принципи розмежування явищ метафори та метонімії. У результаті дослідження було з'ясовано причини вживання евфемізмів у словниковому складі німецької мови. У статті наведено найбільш уживані лексичні одиниці, які демонструють процеси збагачення словникового складу німець-

кої мови. Науково-технічна революція як одне із найважливіших соціальних явищ сучасності вносить істотні зміни в лінгвістичну модель світу, що сприяє детермінологізації лексичних одиниць. Встановлено, що лексика німецької мови актуалізується в засобах масової інформації та інтегрується у тексти новинних повідомлень, переходячи у клас загальноповживаної лексики і навпаки. Доведено, що висвітлення російсько-української війни німецькими засобами інформації призвело до зміни статусу як військової лексики, так і загальноповживаної. З'ясовано, що у досліджуваній нами лексиці переважають іменники, прикметники над дієсловами, оскільки вони виконують номінативну функцію. Перспективний напрямок подальших досліджень вбачаємо у комплексному вивченні семантичних змін німецької та української мов у порівняльному аспекті.

Ключові слова: екстралінгвістичний чинник, евфемізм, метафора, метонімія, німецька мова.

Language as the main tool communication tool is in constant development. The lexical-semantic system of language reacts the fastest to changes in society. The article is devoted to semantic change in the German lexis. The extralinguistic and linguistic factors for the creation of new meanings in the German lexis are analyzed. The Russian-Ukrainian war became a powerful impulse for reflecting the reality of societies worldwide. This extralinguistic factor caused quantitative and qualitative changes in the semantics of lexical items and replenishment of the German lexis. Special attention is paid to the analysis of dictionary definitions and context-semantic analysis. The peculiarities of semantic changes in German vocabulary have been considered. Semantic changes take place by broadening or narrowing the meaning based on the transfer of meaning (metaphorize and metonymy) and euphemisms. The concepts of metaphor, metonymy, and euphemisms in modern linguistic science are specified, and the principles of distinguishing the phenomena of metaphor and metonymy are described. As a result of the study, the reasons for the use of euphemisms in the German lexis were clarified. The article presents the most used lexical units that demonstrate the processes of enriching the vocabulary of the German language. The scientific and technological revolution as one of the most important social phenomena of our time brings significant changes to the linguistic model of the world, which contributes to the determination of lexical units. It has been established that the German lexis is updated in the mass media and integrated into the texts of news reports, passing into the commonly used vocabulary. It has been proven that the coverage of the Russian-Ukrainian war by German media led to a change in the status of both military and commonly used lexis. The transition of military lexis to common vocabulary has been observed. It was found that nouns and adjectives prevail over verbs in the lexicon we have studied, as they perform the nominative function. Prospects for further research are the study of semantic changes in the German and Ukrainian languages from a comparative aspect.

Key words: extralinguistic factor, euphemism, metaphor, metonymy, German lexis.

Постановка проблеми. Сучасна мовознавча наука визнає, що словниковий склад будь-якої мови перебуває в постійному розвитку. Лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники впливають на еволюційні процеси у мові. Особливо інтенсивно відбуваються динамічні процеси в лексиці в періоди радикальних суспільно-політичних перетворень, у результаті науково-технічного прогресу, підйому в розвитку культури та мистецтва, активізації зовнішніх контактів тощо. Події загарбницької війни Росії проти України стали потужним екстралінгвістичним чинником, які сприяли появі нових значень слів для відображення реальності суспільств усього світу.

Словниковий склад німецької мови зазнає як кількісних, так і якісних змін. Ми стикаємося з лексичними одиницями, значення яких вже стерлися в історії. Але під впливом екстралінгвістичних чинників вони знову набувають нових значень. Тому дослідження семантичних змін словникового складу німецької мови залишаються актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами семантичних змін словникового складу мов займались Антонченко Т.М. [1], Гриценко С. П. [2], Зайцева В.В., Ковальчук М.С. [3], Капуш А.В. [4], Кноблех К. [5], Ковбасюк Л.А. [6], Мельниченко Г.В. [7], Пірог І.І. [8], Сімонок В.П. [9], Стишов О.А. [10],

Строганова Г.О. [11], Шідер С. [12] Дослідження описують зміни семантичних значень в суспільно-політичному, економічному, військовому, медіа-дискурсах на прикладах різних мов – української, німецької, англійської та інших. Однак, на нашу думку, ця проблема потребує більш детального розгляду, оскільки словниковий склад німецької мови постійно зростає і поповнюється новими значеннями, особливо це стається у переломні періоди розвитку суспільств, яким стала російсько-українська війна.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз семантичних змін лексичного складу німецької мови під впливом російсько-української війни. Матеріалом дослідження слугували здебільшого лексичні одиниці сучасної німецької мови, які зафіксовані у «Малому словнику: Війна і мова» [13].

Зазначена мета зумовлює використання таких методів дослідження як описово-аналітичний для систематизації та інтерпретації семантичних властивостей лексичних одиниць на сучасному етапі мовного розвитку, аналіз словникових дефініцій та контекстуально-семантичний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Семантичні зміни, за Мельниченко Г.В., це історично зумовлені зміни лексичного значення внаслідок модифікації семантики вже існуючих слів [7, с. 180]. Ми згодні з твердженням Мельниченко Г.В., що

під час семантичних змін відбувається передача певного обсягу інформації вихідного значення новому. Відтак, усі семантичні зміни призводять до полісемії [7].

Фактичний матеріал та його аналіз свідчать про збільшення значення слова, а також про перенесення значення (метафоризацію і метонімію).

Так, наприклад, лексична одиниця *der Blitzkrieg* – блицкриг «блискавична війна» зі значенням «військова стратегія, яка намагається запобігти довготривалим збройним конфліктам шляхом швидкої перемоги». У 1939 році блицкриг вперше був успішно проведений німецькими військовими при захопленні Польщі. У контексті військових подій в Україні лексема розширила своє значення і набула нової семантики: «оскільки міжнародне співтовариство не втрутилося в анексію Криму в 2014 році, виникла підозра, що путін також спланував свій напад в Україну в 2022 році, використовуючи концепцію блицкригу».

Лексична одиниця *der Kriegstourismus* – військовий туризм позначає «зневажливі висловлювання щодо людей, особливо політиків, які їздять у зону бойових дій в Україні; взаємозв'язок між медіа-репрезентацією ставиться під сумнів на тлі конкретної політичної вигоди».

Лексична одиниця *der Weltkrieg* – світова війна, яка має «глобальне значення через свою географічну протяжність і тягне за собою фундаментальну реорганізацію міжнародних відносин». Прототипами світових воєн є Перша світова війна (1914-1918) і Друга світова війна (1939-1945). Посол України в Німеччині Мельник в інтерв'ю *Bild am Sonntag* своїм висловлюванням: «*Der Dritte Weltkrieg hat bereits begonnen*» [14] зазначає на відміну від першого значення цього слова, що «путін своєю війною в Україні веде боротьбу проти вільної системи цінностей усіх західних демократій у світі, щоб силою нав'язати імперіалістичний світовий порядок».

Впровадження нових науково-технічних технологій, які зазнали значного поширення в багатьох розвинутих країнах світу, вплинуло на формування та подальший розвиток всіх сфер матеріального та духовного життя суспільства. Сучасні дослідники визнають, що науково-технічна революція як один із найважливіших соціальних явищ сучасності вносить істотні зміни в лінгвістичну модель світу.

Таким прикладом розширення семантики може слугувати лексична одиниця *die Drohne* – дрон «1. розм. «безпілотний літальний апарат» (БПЛА), 2. Дистанційно керований і безпілотний літальний об'єкт, який може виконувати різні

функції в залежності від технічного оснащення». *Die Drohne* може використовуватися з камерами, наприклад, у фільмах, а також для завдань контролю або спостереження в цивільному секторі. У контексті війни «шпигунська діяльність і функція системи-носія зброї (так звані бойові безпілотники)» систематично виходять на перший план.

Ще одним прикладом є *das E-Bike* – електровелосипед «1. Переважно двоколісний, одноколісний транспортний засіб, чий привід на основі м'язової сили підтримується / підсилюється допоміжним електричним двигуном. У контексті війни розширило своє значення «2. Електровелосипед українського виробника двоколісних «Делфаст», переобладнаний під військову техніку та оснащений протитанковою зброєю».

Лексична одиниця *der Fluchtkorridor* – гуманітарний коридор «Можливість агресора надається у збройних конфліктах, через які мирне населення може залишати гострі кризові зони» також розширює своє значення. Під час війни в Україні неодноразово критикували Росію за те, що: вона «а) не дотримувалися обіцяних коридорів або б) відкривали такі коридори лише в напрямку російської території».

Під час розширення значення обсягу значення часто мова йде про перехід з вузькоспеціальної (військової) лексики в загальноживану. Наприклад, *die Hyperschallwaffe* – гіперзвукова зброя «літаюча боеголовка, яка рухається швидше, ніж у п'ять разів перевищує швидкість звуку». Через цю властивість її поки не вдалося усунути попередніми системами протиповітряної чи протиракетної оборони. Зазначається, що Росія вперше застосувала таку зброю (так звану ракету «Іскандер») у війні в Україні.

Політолог Карл-Рудольф Кортє з вказує на «словесне переозброєння, мілітаризацію німецької мови» [15]. Військова термінологія досі не була частиною загального словника Німеччини. Ось чому колишні генерали тепер майже щовечора з'являються на телебаченні та знайомлять глядачів зі світом військової термінології.

Фактичний матеріал засвідчує, що значну кількість досліджуваного матеріалу становлять лексичні одиниці на основі перенесення значення – метафори або метонімії. Метафоричні та метонімічні перенесення є основними типами полісемії. Як зазначають Зайцева В.В. і Ковальчук М.С., метафора «ґрунтується на перенесенні форми мовної одиниці з одного об'єкта, дії, ознаки на інший на основі подібності між цими об'єктами» [3, с. 14] У той час як метонімія постає

як тип семантичного зсуву, перенесення назви з одного предмета на інший за ознакою суміжності [3, с. 21].

Так, слово *die Kornkammer* – зерносховище. Це метафоричне позначення країни або регіону, яке досягає обсягів виробництва зерна, що значно перевищує власні потреби, і таким чином стає важливим експортером цього продукту харчування (наприклад, Стародавній Єгипет).

Але починаючи з XIX століття Україну називають «зерносховищем Європи», що можна пояснити наявністю чорноземів. Наративи про захоплення землі зберігається в російській пропаганді, яка стверджує, що «розблокування продажу сільгоспземель за президента Володимира Зеленського в Україні відкрило двері «жадібним» корпораціям із Заходу» [16].

Прикладами на основі метонімічного перенесення є *die Moskau* – «Москва, назва ракетного крейсера ВМФ Росії, який затонув 14 квітня 2022 року внаслідок обстрілу українських ракет». Затоплення крейсера стала а) важливим символом боєготовності та спроможності України, б) вираженням непослідовного / нестабільного російського пропагандистського апарату та в) культовим у контексті колажу до української військової марки, на якій зображено корабель з напрямком.

Die Antonow – Ан-225 або «Мрія». Антонов був найбільшим у світі транспортним літаком однойменного українського виробника. Єдиний побудований екземпляр був знищений під час російської атаки наприкінці лютого, що зробило його раннім символом руйнувань під час війни.

Butscha – Буча. «Місто в Україні з населенням близько 35 000 осіб, розташоване приблизно за 25 кілометрів на північний захід від Києва». Привернуло міжнародну увагу наприкінці лютого 2022 року через низку цілеспрямованих військових злочинів («Бучанська різанина») і, таким чином, також стало символом особливого людинонависництва російської агресії проти цивільного населення.

Der Raschismus, скорочення слів *Russland* і *Faschismus*. Фонетична близькість прикметників *raschistisch* «рашистський» і *rassistisch* «расист-

ський» явно бажана, оскільки *Raschismus* розуміється як «фашизм російського характеру, ідеологія якого представляє форму сталінізму особливо жорстокого характеру і для якого засоби мовної реінтерпретації є визначальними.

У досліджуваній лексиці ми виявили евфемізми – слова і вислови, що вживається для непрямого, прихованого, зокрема пом'якшеного позначення певних предметів, явищ, дій, замовчування їх прямої назви. Вживання евфемізмів у мові, на думку Курагіної Л.П. [17, с. 209] тісно пов'язане із намаганням замінити соціально або психологічно неприйнятні номінації на аналогічні, але з більш нейтральним значенням. Також «евфемізм» – це лексична прихована стратегія. Він може служити введенню в оману третьої особи про поганий стан речей. Евфемізація – це один зі зручних способів сказати неправду та змінити сприйняття небажаної інформації [17].

Евфемізм *militärische Spezialoperation* – *військова спеціальна операція* для позначення війни. Евфемістичний термін, використаний Путіним для його незаконної загарбницької війни проти України. Цей термін замінює у російській пресі слово війна, вживання якого там заборонено під страхом покарання.

Такі прикметники, як *tapfer, unbeugsam und heroisch*, які десятиліттями не сприймалися у зв'язку з військовими діями, стали звичними евфемізмами для українського опору російському агресору.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, фактичний матеріал і проведений аналіз засвідчує, що у словниковому складі німецької мови відбуваються активні семантичні зміни шляхом розширення значення, метафоризації і метонімії, евфемізмів. Цьому сприяють екстралінгвальні чинники, а саме російсько-українська війна. У досліджуваній нами лексиці переважають іменники, прикметники над дієсловами, оскільки вони виконують номінативну функцію. Перспективний напрямок подальших досліджень вбачаємо у комплексному вивченні семантичних змін німецької та української мов у порівняльному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонченко Т. М. Основні тенденції аксіологічних змін у семантичній структурі американізмів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2000. 20 с.
2. Grytsenko S. Language Innovations of Russian-Ukrainian War 2022: *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies. Linguistics. Folklore Studies*. Vol. 32. № 2. P. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.02>
3. Зайцева В. В., Ковальчук М. С. Поняттєві параметри метафори і метонімії. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2016. Вип. 17. С. 11–25.

4. Капуш А. В. Німецькі метафори в актуальному суспільно-політичному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 10. Т. 1. С. 68–72. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.10.14>
5. Knobloch C. Orientierung oder Manipulation – Metaphern in der politischen Kommunikation. *Extrakte – Pressedienst Wissenschaft*. Universität Siegen. 2009. Ausgabe 6. Schwerpunkt: Metaphern.
6. Ковбасюк Л.А. Новітні лексеми сучасної німецької мови (на матеріалі словника неологізмів Інституту німецької мови (IDS)). *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 8. Т. 1. С. 84–89.
7. Мельниченко Г. В. Семантичні зміни як інтралінгвістичний фактор розвитку словникового складу давньоанглійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2018. Вип. 33 Т. 1. С. 180–183.
8. Пірог І. І. Метафора у складі аргументації німецького медіа дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 8. Том 2. С. 31–35.
9. Сімонок В. П. Розширення семантичної структури запозичених слів. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Острозькі науки. Мовознавство*. 2016. Вип. 5. Т. 2. С. 96–99.
10. Стишов О. А. Семантичні неологізми в дискурсі українськомовних мас-медіа початку ХХІ століття. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. 2015. Вип. 13. С. 364–374.
11. Строганова Г. О. Структурна класифікація метафор німецького економічного медіа-дискурсу. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2013. Вип. 211. Т. 223. С. 95–98.
12. Schieder S. Die gestaltende Kraft von Sprachbildern und Metaphern. Deutungen und Konstruktionen von Staatlichkeit in der deutschen Debatte über den europäischen Verfassungsvertrag. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades. Trier, 2006. S. 836. URL: https://ubt.opus.hbz-nrw.de/opus45-ubtr/frontdoor/deliver/index/docId/397/file/Schieder_13102006.pdf
13. Kleines Lexikon: Krieg und Sprache (15.06.2022). URL: <https://gfds.de/kleines-lexikon-krieg-und-sprache/#A> (дата звернення: 20.09.2022)
14. Block T., Eichinger R. „Der dritte Weltkrieg hat bereits begonnen“. *Bild am Sonntag* (01.05.2022). URL: <https://www.bild.de/politik/ausland/politik-ausland/ukraine-botschafter-melnyk-der-dritte-weltkrieg-hat-bereits-begonnen-79934088.bild.html> (дата звернення: 20.09.2022)
15. Stosiek T. Wie der Krieg unsere Sprache verändert. *Bayerischer Rundfunk* (25.03.2022). URL: <https://www.br.de/kultur/gesellschaft/sprache-krieg-rhetorik-ukraine-sonderoperation-sozusagen-kersten-roth-100.html> (дата звернення: 22.09.2022)
16. Gnauck G. Vom Brotfrieden zum Getreidekrieg. *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* (30.05.2022). URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/getreide-im-ukraine-konflikt-russland-riskiert-hungersnot-in-afrika-18062461.html> (дата звернення: 25.09.2022)
17. Курагіна Л. П. Евфемізми як форма реалізації мовних табу (на прикладі німецької мови): *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика*. 2016. Вип. 15. С. 209–213.

МЕТАФОРА У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ

METAPHORS IN MODERN ENGLISH TEXTS OF POLITICAL SPEECHES

Ткач В.О.,

orcid.org/0000-0002-6236-5334

*здобувач вищої освіти кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Алексенко В.Ф.,

orcid.org/0000-0001-6886-0611

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Дана стаття присвячена дослідженню значення та місця метафори в сучасних англійських текстах політичного дискурсу. Акцентовано увагу на відсутності єдиного підходу до дефініції поняття "метафора" та розглянуто варіативність визначення даного художнього тропу. Зазначено, що перші згадки про метафору можна знайти ще за часів Цицерона та Аристотеля. Зауважено, що перші мовознавчі твердження щодо поняття метафори беруть свій початок з риторики, де подібний троп вважався відхиленням від загальноприйнятої лексичної норми. Взятю до уваги той факт, що багато лінгвістів нового часу підтримують думку щодо важливості ролі метафори на певному етапі еволюції менталітету та розвитку людини. Виділено поняття "концептуальної метафори", яке вперше було визначено науковцями Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, які довели той факт, що наше повсякденне життя неможливе без вживання метафор, тому саме концептуальна метафора є основою нашої концептуальної системи. Виокремлено поняття політичної промови, як ключового елементу політичного дискурсу. Наголошено та тому, що успішна політична промова залишається одним з найефективніших важелів впливу та маніпуляції політичних діячів на їх аудиторію. Зауважено, що саме метафора виступає ключовим засобом формування алегоричності та емоційного наповнення у промовах політиків. Визначено основні особливості використання метафори в англійських текстах політичних промов. Підкреслено той факт, що в залежності від контексту, метафори в політичному дискурсі можуть як набувати так і втрачати свої семантичні відтінки. Уточнено, що для підкреслення певних значень та підвищення емоційного наповнення політичні діячі часто використовують метафори-повтори. Зазначено, що зважаючи на контекстуальне різноманіття використання метафор в політичному дискурсі можна стверджувати, що вибраний художній засіб відноситься як до конструктивних, так і деструктивних елементів мовлення.

Ключові слова: метафора, політичний дискурс, мовлення, троп, типологія.

The article considers the essence of metaphor and its role in modern English texts of political discourse. Attention is focused on the lack of a single approach to the definition of "metaphor" and the variability of the definition of this artistic trope is considered. It is noted that the first mention of metaphor can be found in the times of Cicero and Aristotle. It is mentioned that the first linguistic statements about the concept of metaphor originate from rhetoric, where such a trope was considered a deviation from the generally accepted lexical norm. Taking into account the fact that many modern linguists share the opinion about the importance of the role of metaphor at a certain stage of the evolution of mentality and human development. The concept of "conceptual metaphor" is highlighted, which was first defined by scientists J. Lakoff and M. Johnson, who proved the fact that our everyday life is impossible without the use of metaphors, so it is the conceptual metaphor that is the basis of our conceptual system. The concept of political speech as a key element of political discourse is distinguished. It is also emphasized that a successful political speech remains one of the most effective levers of influence and manipulation of political figures on their audience. It is noted that metaphor is a key means of forming allegory and emotional content in the speeches of politicians. The main features of the use of metaphor in English texts of political speeches are determined. The fact that depending on the context, metaphors in political discourse can both acquire and lose their semantic shades is emphasized. It is specified that in order to emphasize certain meanings and increase the emotional content, politicians often use repetitive metaphors. It is noted that in view of the contextual diversity of the use of metaphors in political discourse, it can be argued that the chosen figure of speech refers to both constructive and destructive elements of speech.

Key words: metaphor, political discourse, speech, trope, typology.

Постановка проблеми. Як відомо, ключовим елементом будь-якої успішної політичної промови є правильно побудоване мовлення та підібрані висловлювання. З метою впливу на аудиторію, політики часто вдаються до варіативних маніпулятивних тактик, пронизуючи свій дискурс різними

художніми засобами, у тому числі й метафорами. Зважаючи на це, дослідження питання місця метафори у сучасному англійському дискурсі набуває все більшої популярності серед вчених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню цього художнього засобу присвя-

тили свої доробки як вітчизняні (Л. О. Пустовіт, А. С. Овсієнко, О. В. Соломчук, Л. В. Одинецька, А. О. Парахневич, Н. І. Конєпуд, М. В. Слободян, С. В. Скрильник) так і зарубіжні (Д. Девідсон, Дж. Лакоф, Е. І. Шейгал, А. П. Чудинов, Б. Тошович) науковці. Актуальність дослідження полягає у важливості дослідження метафори у політичному дискурсі сучасної англійської мови, як невід'ємного елементу акцентування мовлення політичних діячів.

Постановка завдання. Зважаючи на останній напрям дослідження визначені наступні завдання:

1. Проаналізувати основні підходи до визначення поняття “метафора”.

2. Виокремити поняття політичної промови, як ключового елементу політичного дискурсу.

3. Визначення основних особливостей використання метафори в англомовних текстах політичних промов.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про метафору можна знайти ще за часів Цицерона, який зазначав: “Немає тропи більш блискучого, що надає мові найбільшої кількості яскравих образів, ніж метафора” [6]. Пізніше Аристотель, один із найвидатніших філософів Стародавньої Греції, у своїй “Поетиці” наголошував на функціональному значенні цього художнього засобу «Метафора – це перенесення слова зі зміною значення з роду на вид або з виду на вид, або з виду в рід, або за аналогією» [1, с. 68]. Хоча подібна теорія піддавалась значній критиці в певних наукових колах, саме завдяки Аристотелю було сформовано думку щодо важливості метафори, як невід'ємної частини мовлення.

Один з найвідоміших римських ораторів Квінтіліан вважав, що вживання метафор виставляє людській природі та вперше виділив її вторинний зміст, порівнявши з алегорією. Перші мовознавчі твердження щодо поняття метафори беруть свій початок з риторики, де подібний троп вважався відхиленням від загальноприйнятої лексичної норми. Зважаючи на це, метафора має наступне визначення – перенесення значення предмета чи явища з метою заповнення потребуючих словникових елементів та наповнення мовлення новими лексичними фарбами [7, с. 32].

Багато науковців нового часу підтримують думку щодо важливості ролі метафори на певному етапі еволюції менталітету та розвитку людини. До прикладу, Т. С. Кіс вважав, що метафора – це основна форма уявлення та мислення первісної людини, завдяки якій відображались ключові культурні, етнічні та семантичні особливості націй [3, с. 52-60]. Теорію Кіса продовжував

науковець Л. В. Чернец, який пояснював притаманність вживання метафори первісним людям тим, що вони вважали себе невід'ємною частиною навколишнього світу, таким чином переносячи на себе його явища та дії. Як приклад автор зазначає метафору “сонце сідає”, яка настільки міцно закріпилась у підсвідомості, що люди навіть не ставили собі питанням чому так [10].

Вперше поняття “концептуальної метафори” було виділено американськими науковцями Дж. Лакоффом та М. Джонсоном [14, с. 55-58]. У своїх роботах вони доводять той факт, що наше повсякденне життя неможливе без вживання метафор, тому саме концептуальна метафора є основою нашої концептуальної системи.

На сьогодні не існує єдиного погляду науковців на визначення поняття метафори. Нами було сформовано основні визначення цього художнього тропу (табл. 1).

Беручи до уваги вищезазначені формулювання, можна прийти до висновку, що метафора – це багатоаспектний лексичний троп, який полягає у перенесенні певних ознак одного явища, процесу чи дії на інший, на основі алегорії, порівняння чи зіставлення.

Зважаючи на семантичне значення, метафори поділяються на [2, с. 5-32]:

– номінативні, що формуються шляхом переосмислення значень загальновідомих слів: *the leg of the table – ніжка столу*;

– образні – сформовані шляхом розвитку автором фігуральних значень слова: *тепла атмосфера – warm atmosphere, час летить – time flies*;

– когнітивна (предикативна) – надає об'єкту ознаки з іншого класу предметів: *гострий конфлікт – acute conflict*;

– генералізуючі (як кінцевий результат когнітивної) – джерелом яких слугує логічна полісемія: *тверда сила волі – тверда підлога, solid willpower – solid ground*.

Зважаючи на політизованість сучасного суспільства, політична промова, як основний елемент політичного дискурсу, залишається одним з найефективніших важелів впливу та маніпуляції політичних діячів на їх аудиторію. Як відомо, політична промова має свої характерні риси та особливості, які прослідковуються на різних рівнях мови: стилістичному, граматичному, синтаксичному, та, звичайно, лексичному.

Однією з головних особливостей політичних промов є їх емоційно-експресивна наповненість, що часто зумовлена своєрідністю комунікативних стратегій політичного дискурсу. Що більше,

Визначення поняття метафори

Автор	Визначення поняття “метафора”
Шарль Балі	«Метафора – це не що інше, як порівняння, у якому розум під впливом тенденції зближує абстрактне поняття й конкретний предмет, поєднує їх в одному слові» [12, с. 184-202]
Хосе Ортега-і-Гассет	«Від наших уявлень про свідомість залежить наша концепція світу, а вона, у свою чергу, визначає нашу мораль, нашу політику, наше мистецтво. Виходить, що вся величезна споруда Всесвіту, сповнена життя, лежить на крихітному та легкому тільці метафори» [5, с. 68-82]
Дональд Девідсон	«Метафора це мовна фігура, яка належить до певної речі, відображаючи в собі іншу для риторичного ефекту» [13, с. 11-115]
Н. В. Арутюнова	«Метафора – основа формування мислення та мовлення, такий собі універсальний образ творення бачення світу» [2, с. 7]
М. Гесперо	«В художньому творі метафора є асоціативним образом певного найменування, а не прямою назвою певного предмета. Поетична метафора часто виражає індивідуальне світобачення свого автора, слугуючи вторинною назвою предмета». [4, с. 105-110]
В. Н. Телія	«Метафора породжує зародження думки та її реалізацію мовою». [8, с. 26-52]
Дж. Віко	«Метафора – природний спосіб вираження певного світосприйняття, відмінного від нашого.» [4, с. 105-110]

у сучасному політичному та медійному просторі використання подібних лексем демонструє освіченість та високий культурний рівень оратора. Беручи до уваги той факт, що основною комунікативною метою політичного виступу є переконання слухачів та доведення певної точки зору, стає очевидно, що без метафори цей процес став би нездійсненним. Так, саме метафора виступає ключовим засобом формування алегоричності та емоційного наповнення у промовах політиків.

У політичному дискурсі метафора відповідає за підсвідомий вплив, так зване сугестивне наповнення тексту. За допомогою цього художнього тропу політичні діячі можуть навіювати певну лінію поведінки, що, як результат, формує відповідний настрій та враження аудиторії. Багато лінгвістів переконані, що саме політична промова є природним середовищем формування та використання метафор.

Зважаючи на те, що метафоризації є багатоаспектним та комплексним явищем на сьогодні не існує єдиної класифікації метафор серед лінгвістів. Для нашого дослідження було вибрано класифікацію Б. Тошовича, який виділяє два види метафор: статичну та динамічну [9, с. 26-52]. Статична (колективна) метафора, характеризується послабленням виразності та поступовою трансформацією в так звану “мертву” метафору – фігуру мови, яка втратила початкову образність свого значення через часте використання. Другий тип метафори – динамічна – характеризується нестійкістю, непередбачуваністю та загальною колективною рисою.

Досліджуючи сучасний англомовний політичний дискурс, стає зрозуміло, що домінують

у використанні саме статистичні (“мертві”) метафори. Подібні тропи використовують з метою відображення основних політичних механізмів, процесів та явищ: *reluctance for conflict, attack the problem, economic ills, stay strong keep fighting, doors of democracy, face of the nation, soul of the country, paper candidate, walls between the countries, economic climate* [16, с. 10].

Зважаючи на контекст, метафори в політичному дискурсі можуть як набувати так і втрачати свої семантичні відтінки. Наприклад, для підкреслення певних значень та підвищення емоційного наповнення політичні діячі часто використовують метафори-повтори:

*“And a definition of a **sustainable cease-fire** is that Hamas stops firing rockets into Israel. And there will not be a **sustainable cease-fire** if they continue firing rockets.”* [14].

Маючи на меті підсилення образності та маніпуляцію певними подіями минулого, політики часто наповнюють свої промови різкими та рішучими заявами. Так, у свій час Рональд Рейган послав чіткий посил та показав власну позицію, назвавши Радянський Союз «імперією зла». Подібне використання метафори є яскравим прикладом впливу слова в межах інформаційної та психологічної війни:

*“to ignore the facts of history and the aggressive impulses of **an evil empire**, to simply call the arms race a giant misunderstanding and thereby remove yourself from the struggle between right and wrong and good and evil”* [14].

Схожу риторику в сторону колишнього СРСР можна прослідкувати в промовах американського президента Джо Байдена:

“When Pope John Paul brought that message in 1979, the Soviet Union ruled with **an iron fist behind an Iron Curtain**.” [14].

Як раніше було зазначено, основною метою політичних промов є вплив та переконання певної цільової аудиторії. До прикладу, виступаючи перед польським народом, Джо Байден часто згадує ключові моменти та діячів польської історії, таким способом породжуючи довіру слухачів:

“Then a year later, the **Solidarity movement took hold in Poland**. And while I know he couldn't be here tonight, we're all grateful in America and around the world for **Lech Wałęsa**.” [14].

На сьогодні лінгвістами виділено два аспекти щодо категорії метафори у сучасних публіцистичних текстах політичної тематики. Перший погляд має за основу концептуальну метафору, як вербальну основу категоризації нових понять. Другий погляд пов'язаний з другорядним значенням певних відрізків дійсності та зазвичай охоплює широкий спектр різних політичних реалій [11, с. 639].

Зважаючи на контекстуальне різноманіття вживання метафор в політичних промовах, науковці стверджують, що вибраний художній засіб відноситься як до конструктивних, так і деструктивних елементів мовлення. Досліджуючи англійські політичні виступи, можна прийти до вис-

новку, що вираз, який містить метафору, легше сприймається аудиторією та є більш інформативним, порівнюючи з буквальної фразою. Подібні метафоричні вирази допомагають політичним діячам акцентувати найбільш важливі та ключові моменти своєї промови.

Висновки. Зважаючи на той факт, що метафора є складним багатоаспектним лінгвістичним явищем, на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення дефініції цього художнього засобу. Беручи до уваги вже визначені значення, можна прийти до висновку, що метафора – це багатоаспектний лексичний троп, що полягає у перенесенні ознак певного явища, процесу чи дії на інший, на основі алегорії, порівняння чи зіставлення. Політична промова є основним елементом будь-якої політичної комунікації, адже саме завдяки їй громадські діячі можуть підкреслювати основні моменти та впливати на підсвідомість своєї аудиторії. Беручи до уваги той факт, що основною комунікативною метою будь-якої політичної промови є досягнення певного емоційного стану та переконання аудиторії, стає очевидно, що без метафори цей процес стане неможливим. У політичному тексті метафора відповідає за сугестивне наповнення тексту – підсвідомий вплив, який навіть певну лінію поведінки чи допомагає створенню відповідного настрою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Античні поетики. Арістотель. Поетика. Псевдо-Лонгій. Про високе. Гораций. Про поетичне мистецтво / Упоряд. М. Борецький, В. Зварич. – Київ: Грамота, 2007. С. 168.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры. Москва, 1990. С. 5-32.
3. Кіс Т.Є. Формування метафоричної парадигми у процесі еволюції базової метафори. Мовознавство. 2000. № 4–5. С. 52–60.
4. Овсієнко А. С. Метафора в сучасному мовознавстві: тлумачення та класифікація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. – 2018. – Вип. 32(3). – С. 105-110.
5. Ортега-и-Гассет Хосе. Две великие метафоры. Теория метафоры. Москва : Прогресс, 1990. С. 68–82.
6. Пустовіт Л. О. Засоби вираження метафори веб-сайт. URL: kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine11-3.pdf (дата звернення: 21.06.2022).
7. Сахнюк О. С. Теорії метафори. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 6 (74), червень. С. 30–33.
8. Телия В. Н. Метафора в языке и тексте. – Москва.: Наука, 1988. С. 26-52.
9. Тошович Б. Структура глагольной метафоры. Ополье, 1998. С. 251.
10. Чернец Л.В. Ночевала тучка золотая (о метафоре). 2008. С. 75. веб-сайт. URL:http://gramota.ru/biblio/magazines/gramota/words/28_153 (дата звернення: 23.06.2022).
11. Чорна О. О. Особливості функціонування метафори в політичному дискурсі сучасної публіцистики (на матеріалі української та чеської періодики). Вип. 9, 2013. С. 639.
12. Bally Ch. Le langage figuré. Traité de stylistique française / 1er vol. 2 nde édition. Paris : Librairie c. Klincksieck, 11, Rue De Lille, 1909. P. 184–202.
13. Davidson D. What Metaphors Mean. Reprinted in *Inquiries Into Truth and Interpretation* / D. Davidson. – Oxford, Oxford University Press, 2012. – P. 111-115.
14. Lakoff, G. & Johnson, M. *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press. 2003. P. 55-58.
15. Presidential Speeches | Miller Center. веб-сайт. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches> (дата звернення: 21.06.2022).
16. Vestermarck Ida. *Metaphors in politics. A study of the metaphorical personification of America in political discourse*. Luleå University of Technology. 2007. P. 10.

АНГЛОМОВНИЙ КОНЦЕПТ *JEWELLERY*: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТTHE ENGLISH CONCEPT *JEWELLERY*: SOCIOCULTURAL ASPECT

Цобенко О.В.,

orcid.org/0000-0002-0063-3719

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська морська академія»

Стаття присвячена аналізу соціокультурного аспекту англomовного концепту *JEWELLERY* як фрагменту картини світу. Матеріалом аналізу слугували дві спеціалізовані енциклопедії, а саме: *An Illustrated Dictionary of Jewelry* та *Glossary of Jewelry-Related Terms*. У роботі використано такі методи дослідження: компонентний аналіз, дефініційний аналіз, концептуальний аналіз, ономазіологічний аналіз. Спеціалізовані енциклопедичні джерела містять інформацію стосовно 300 номінацій ювелірних прикрас. Відповідно до місця носіння, досліджені назви ювелірних прикрас поділяються на 6 блоків соматичної локалізації, а саме: прикраси для голови, прикраси для шиї, прикраси для рук, прикраси для тулуба, прикраси для ніг та прикраси статевих органів. Енциклопедичні тлумачення зазначають приналежність певного об'єкту до класу ювелірних прикрас, описують форму ювелірних виробів, вказують місце носіння, суб'єкта носіння та особливості використання тієї чи іншої прикраси. Відмінності дефініцій назв ювелірних прикрас у загальному та спеціалізованих словниках полягають в об'ємі та детальності інформації про дані артефакти. В межах аналізу соціокультурного аспекту виділяємо соціальне призначення ювелірних прикрас, яке лягло в основу їхньої мотивації. Це у першу чергу проявляється у назвах тих прикрас, які позначають належність того, хто її носить, до певної групи, тобто ці прикраси мають ідентифікаційні функції. Зазначимо, що ця функціональна спрямованість відзначається в основному у різновидах обручок. Ономазіологічний аналіз вибірки показав, що аналізована ознака відображає також і символічне призначення тих чи інших прикрас. Як правило, ці прикраси символізують певні відношення між особами, які їх носять. Перспективою проведеного аналізу є дослідження особливостей вербалізації концепту *JEWELLERY* в англomовному дискурсі.

Ключові слова: картина світу, концепт, соціокультурний аспект, ювелірні прикраси.

The article is dedicated to the analysis of the sociocultural aspect of the English concept *JEWELLERY* as a fragment of the world view. Two specialized encyclopaedias served as material for the analysis, namely: *An Illustrated Dictionary of Jewelry* and *Glossary of Jewelry-Related Terms*. The following research methods have been used in the work: componential analysis, definitional analysis, conceptual analysis, onomasiological analysis. Specialized encyclopaedic sources contain information on 300 nominations of jewellery. According to the place of wearing, the investigated names of jewellery are divided into 6 blocks of somatic localization, namely: head jewellery, neck jewellery, hand jewellery, body jewellery, leg jewellery, and genital jewellery. Encyclopaedic interpretations indicate the belonging of a certain object to the class of jewellery, describe the shape of jewellery, indicate the place of wearing, the subject of wearing, and the specifics of the use of this or that jewellery. The differences in the definitions of the names of jewellery in common and specialized dictionaries lie in the volume and detail of information about these artefacts. Within the analysis of the socio-cultural aspect, we highlight the social purpose of jewellery, which formed the basis of their motivation. This is first of all manifested in the names of those ornaments that indicate the belonging of the wearer to a certain group, that is, these ornaments have identification functions. It should be noted that this functional orientation is noted mainly in the varieties of wedding rings. The onomasiological analysis of the sample showed that the analysed feature also reflects the symbolic purpose of certain ornaments. As a rule, these ornaments symbolize certain relationships between the persons who wear them. The perspective of the conducted analysis is the study of the peculiarities of the verbalization of the concept *JEWELLERY* in the English discourse.

Key words: world view, concept, sociocultural aspect, jewellery.

Постановка проблеми. Ювелірне мистецтво – виготовлення художніх виробів (прикрас, предметів побуту, культу тощо) переважно із дорогоцінних металів із застосуванням коштовного каміння або інших різноманітних матеріалів – є одним із найдавніших та найпоширеніших видів декоративно-прикладного мистецтва. Історія ювелірної справи сягає 75 тисяч років – саме так археологи датують найдавнішу знахідку ювелірної прикраси на території Африки. Ювелірні вироби завжди були тісно пов'язані зі змінними умовами історичного побуту (наприклад, зі специфікою стилів одягу)

та відігравали роль своєрідних знаків, що виявляли соціальний статус володаря, а також мали магічний смисл (у функції амулетів).

Як відзначають мистецтвознавці, в процесі історичного розвитку соціально престижне значення ювелірних виробів часто витісняло пов'язані з ними релігійно-магічні уявлення. Ювелірне мистецтво залишається одним із засобів формування цілісного художнього середовища, що дозволяє одночасно підкреслити як красу природного матеріалу, так і витонченість його обробки [1]. З огляду на зазначене, дослідження концепту *JEWELLERY* дозволить проаналізувати відпо-

відний фрагмент соціокультурної картини світу англомовного соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Концепт, як одне із центральних понять лінгвокультурології, має безліч інтерпретацій та визначень, оскільки він поєднує у собі значення, зміст і форму породження цього змісту та значення. У комунікації концепт може бути представлений як вербально, так і невербально. Внутрішня форма, ядро та актуальний шар становлять структуру концепту [2].

Концепти є результатом людського пізнання. Вони можуть бути абстрактними чи конкретними, простими чи складними, справжніми чи вигаданими. Концепт може бути чимось, про що говориться, отже, концепт може бути описом завдання, функції, дії, стратегії та ін [3]. Концепти – найістотніші конструкти в теоріях мислення. Узагальнюючи визначення, можна дійти висновку, що концепт – це щось абстрактне, яке зберігається у свідомості людини і знаходить своє вираження у мові та культурі.

Концепт включає у себе як смислове і понятійне, так і виключно суб'єктивне сприйняття. Завдяки концептам можна зрозуміти ментальність того чи іншого народу, зрозуміти окремого індивіда. Концепти зберігаються у свідомості людей і виражаються не тільки через мову, але й невербально, за допомогою жестів та міміки [4].

Існують різні класифікації концептів, в основі яких лежать певні принципи. Вербально виражені концепти можуть виражатися словом, словосполученням з різним ступенем стійкості, фразеологізмами та прецедентними текстами або мікротекстами [3].

Аналізований концепт JEWELLERY є вербально вираженим, в якості номінативи виступає відповідна англомова лексична одиниця.

Постановка завдання. *Мета статті* полягає у дослідженні соціокультурного аспекту англомовного концепту JEWELLERY як фрагменту картини світу. Матеріалом аналізу слугували дві спеціалізовані енциклопедії, а саме: *An Illustrated Dictionary of Jewelry* та *Glossary of Jewelry-Related Terms*. У роботі використано такі методи дослідження: компонентний аналіз, дефініційний аналіз, концептуальний аналіз, онемасіологічний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалося, ювелірне мистецтво має довгу та насичену історію, тісно пов'язану із культурою певного історичного періоду, тож не дивно, що на сьогоднішній день існують численні спеціалізовані словники, які відображають специфіку ювелірної справи.

Необхідно відзначити, що вищевказані енциклопедичні джерела висвітлюють широке коло понять, пов'язаних із ювелірною справою. Умовно можна виділити п'ять тематичних блоків, а саме: назви та інформація про ювелірні компанії, назви процесів обробки дорогоцінного каміння та металів, власне назви коштовного каміння та назви благородних металів, які використовуються у ювелірній справі, і, звичайно ж, назви ювелірних прикрас.

Загальна вибірка власне номінацій ювелірних прикрас склала 300 номінативних одиниць. Зазначені енциклопедії наводять наступні визначення ювелірних прикрас:

“Jewelry (spelled jewellery in Britain) is articles of personal adornment, like rings, necklaces, bracelets, cuff links, and pins” [5];

“Jewellery or jewelry signifies items of personal adornment, such as necklaces, rings, brooches, earrings and bracelets. Jewellery may be made of any material, such as gemstones, precious metals or shells, besides other materials, depending on cultural differences and availability of materials. Jewellery may be appreciated because of geometric or other patterns, or meaningful symbols” [6].

Наведені визначення відрізняються повнотою тлумачення: перше констатує лише те, що дані артефакти є особистими прикрасами та ілюструє це за допомогою зазначення поширених прикладів, друге ж тлумачення є більш розлогим та додає інформацію стосовно матеріалу виготовлення, дизайну та культурної обумовленості. Подібна тенденція простежується і у решті із проаналізованих енциклопедичних тлумачень досліджуваних номінацій: визначення *An Illustrated Dictionary of Jewelry* є більш лаконічними, тоді як *Glossary of Jewelry-Related Terms* наводить більш розлогі тлумачення із залученням спеціалізованої, культурної інформації тощо.

Власне саме поняття *jewellery* (ювелірні прикраси) не є однорідним. Спеціалізовані джерела зазначають, що цей номен (одиниця терміносистеми, що іменує предмети відповідної галузі знань [2]) охоплює різноманітні типи ювелірних прикрас, тобто виступає гіперонімом стосовно таких різновидів, як:

– *fine (real, high-quality) jewellery* – прикраси, у виготовленні яких використовуються виключно благородні метали та дорогоцінне каміння;

– *costume jewellery (fashion jewelry, junk jewelry, fake jewelry, fallalery)* – біжутерія, тобто прикраси, які виготовляються із порівняно недорогих матеріалів та спочатку (з 1930-х років) випускалися у масовому продажі як аксесуар до певної

сукні, костюму тощо. Відзначимо досить зневажливе початкове ставлення мовців до цього типу ювелірних прикрас, яке зафіксовано у внутрішній формі синонімічних назв *junk* (*непотріб*) *jewelry*, *fake* (*підrobка*) *jewelry*, *fallalery* (*побрякушки*); проте, сьогодні біжутерні вироби є невід'ємною частиною ювелірного ринку, виробляються відомими ювелірними компаніями але, на відміну від виробів із дорогоцінних матеріалів, мають досить помірну ціну;

– *bridge jewelry*, яка займає проміжне місце (*bridges the gap*) між першими двома типами. Як приклад, укладачі енциклопедій наводять *sterling silver pieces* – назв прикрас, виготовлених зі сплаву срібла та інших металів, зазвичай міді, у певних пропорціях.

Як бачимо, розподіл на перші три різновиди прикрас ґрунтуються на використанні тих чи інших матеріалів при їхньому виготовленні. Інший розподіл вибірки на підгрупи можливий на основі зовнішнього вигляду прикрас, а саме:

– *figural jewellery* – прикраси, форма яких імітує реальні об'єкти (метеликів, ящірок, квіти і т.д.); цікавим видається той факт, що інші прикраси, які не імітують форму реальних об'єктів (а їх набагато більше), не отримують окремої назви, тому робимо висновок, що номінуються лише ті групи прикрас, які не відповідають стандартному, еталонному взірцеві ювелірних виробів;

– *bling bling* – американський сленговий номен на позначення великих, показних, як правило інкрустованих діамантами прикрас. Номен з'явився наприкінці 1990-х років завдяки відомій реперській групі *Cash Money Millionaires*. Подібні прикраси із дорогоцінних матеріалів є досить популярними серед відомих представників сучасного хіп-хопу, а серед їх шанувальників розповсюдженими є більш дешеві прикраси із матеріалів, що імітують діаманти та золото.

Відповідно до місця носіння, досліджені назви ювелірних прикрас у свою чергу також можна поділити на 6 блоків соматичної локалізації, а саме: прикраси для голови, прикраси для шиї, прикраси для рук, прикраси для тулуба, прикраси для ніг та прикраси статевих органів. Цікавим є те, що саме соматична класифікація є основою для розподілення інформації у одній із досліджуваних енциклопедій – *Glossary of Jewelry-Related Terms*, тоді як в іншій – *An Illustrated Dictionary of Jewelry* – наводиться список ювелірної термінології у традиційному алфавітному порядку. На перший погляд, саме перший тип розподілу матеріалу – за соматично локалізованими групами – є більш зручним для користувача енциклопедії.

Проте, слід зазначити, що дане лексикографічне джерело, окрім соматичних груп, виокремлює до того ж наступні блоки: прикраси, які виконують певні спеціальні функції, назви різноманітних компонентів та складових прикрас, типи оправ для каміння у виробі та назви ювелірних комплектів. Вважаємо, що подібний розподіл матеріалу ускладнює як тематичну, так і кількісну класифікацію, оскільки соматичні групи пересікаються із функціональними та іншими групами. Так, наприклад, у ролі талісманів (відповідні номени відносяться до однієї – функціональної групи прикрас) можуть виступати як прикраси для рук (персні, браслети), так і прикраси для шиї (медальйон, підвіска), до комплектів входять прикраси для рук, голови та шиї тощо (номени, що їх позначають, включені у різні соматичні підгрупи).

В межах аналізу соціокультурного аспекту виділяємо соціальне призначення ювелірних прикрас, яке лягло в основу їхньої мотивації. Це у першу чергу проявляється у назвах тих прикрас, які позначають належність того, хто її носить, до певної групи, тобто ці прикраси мають ідентифікаційні функції. Зазначимо, що ця функціональна спрямованість відзначається в основному у різновидах обручок.

Серед подібних прикрас використані у дослідженні енциклопедії виокремлюють *Masonic rings*, прикрасу яка символізувала належність людини до цього ордену. Більш сучасними прикладами слугують номінації обручок, які отримують гравці команд-чемпіонів спортивних професійних ліг або університетських турнірів:

“*championship ring* – a ring presented to members of winning teams in professional sports leagues, and, in North America, college tournaments” [6];

Цікавим прикладом прикрас, що символізують належність до певної групи, є обручки, які носять студенти та випускники одного коледжу, університету тощо. За традицією, поки студент ще навчається, емблема, зображена на персні, має бути розвернута до нього. І тільки після випуску, обручка розвертається іншим боком, так, щоб емблема була повернута назовні. Це символізує входження того, хто носить цю прикрасу, у широкий світ:

“*class ring* (also known as a graduate, senior ring, or grad ring) – a ring worn by students and alumni in the United States and Canada to commemorate their graduation, generally for a high school, college, or university. The tradition of class rings originated with the class of 1835 at the United States Military Academy at West Point. According to the *Complete Book of Etiquette* by Amy Vanderbilt, the ring should

always be worn so that the insignia faces the wearer when his or her arm is outstretched for as long as the wearer is in school; upon graduation, the ring should be turned around so that the ring faces outward, signifying that the graduate has left school and has entered the wider world. West Point custom however follows different rules. Until recent decades, Academy graduates wore their rings on the left hand. Prior to graduation, the USMA Class Ring is worn with the Class Crest closest to the heart signifying the bond to the class. After graduation, the ring is worn with the Academy Crest closest to the heart signifying the bond with the Academy” [6];

До цієї групи вмотивованих прикрас зараховуємо і назву обручки, яку носять чоловіки нетрадиційної сексуальної орієнтації, щоб показати свої переконання:

“eclarian ring – ring worn by gay men to represent their beliefs. This ring has a separate centre which rotates” [5].

Поряд із розглянутими номінаціями обручок, які вмотивовані ідентифікаційною функцією, енциклопедичні джерела фіксують також найменування булавки, що також вказує на приналежність носія до певної групи людей. Цей тип булавок зазвичай називають *membership pins*. Серед них, зокрема, найменування булавок, які отримують кандидати на вступ у різноманітні братерства та сестринства (університетські чоловічі та жіночі клуби в США). За традицією вони мають носити цю прикрасу до посвячення у повні члени цих організацій:

“pledge pin – a common custom of United States fraternities and sororities in which a pin is worn by pledges for the duration of the pledging period, usually during all times not considered dangerous to do so (during sports, etc.). A pledge pin is usually given to a pledge (a new member) when they are first offered membership in a fraternity or sorority. It may be given to them following a ceremony and can be worn until their initiation in which they become a full member” [5].

Соціальне положення людини може також репрезентуватися за допомогою прикрас. Наприклад, наявність *engagement ring* на руці жінки вказує на те, що вона заручена та збирається вийти заміж. Традиційно в англійській культурі обручку на знак заручин носить тільки жінка, хоча в інших країнах обидва партнери можуть мати подібні обручки, або ж ці прикраси відсутні взагалі. Традиційно в ролі такої прикраси виступає золота обручка із одним діамантом:

“engagement ring – a ring indicating the that the person wearing it is engaged to be married. In the

United Kingdom and the United States, engagement rings are traditionally worn only by women. In other cultures men and women usually wear matching rings, which can be plain. In some cultures, engagement rings are also used as weddings rings. Conventionally, the woman's ring is presented as a betrothal gift by a man to his prospective spouse while he proposes marriage or directly after she accepts his marriage proposal. It represents a formal agreement to future marriage. Engagement rings didn't become standard in the West until the end of the 19th century, and diamond rings didn't become common until the 1930s. Now, 80% of American women are offered a diamond ring to signify engagement” [6];

Статус одруженого чоловіка чи жінки символізує весільна обручка. В США та Великій Британії цей тип прикрас носить на лівій руці, яка за певними віруваннями містить «вену кохання», тоді як у східних християн весільна обручка носить на правій руці, яка традиційно вважається рукою для клятв та присяг. Цікавим є той факт, що до XIX століття весільну обручку носила тільки жінка. Проте у зазначеному столітті американська ювелірна промисловість розпочала успішну кампанію по популяризації весільних обручок і для чоловіків, що стало традиційним для наших часів:

“wedding ring or wedding band – a metal ring indicating the wearer is married. Depending on the local culture, it is worn on the base of the left ring finger. The custom of wearing such a ring has spread widely beyond its origin in Europe. Historically, the wedding ring was rather connected to the exchange of valuables at the moment of the wedding rather than a symbol of eternal love and devotion. It is a relic of the times when marriage was a contract between families, not individual lovers. In the United States and the United Kingdom, it is worn on the left hand ring finger, while in Poland and Ukraine, it is customary for the ring to be worn on the right hand. The right hand is the traditional hand for vows or oaths. It is raised when such an oath is given, so the wedding ring would here show the sincerity of the oath. The left hand is also used for cultures that believe in the vena amoris or "vein of love" that is believed to be found in the left ring finger. The double-ring ceremony, or use of wedding rings for both partners, is a relatively recent innovation. The American jewellery industry started a marketing campaign aimed at encouraging this practice in the late 19th century. Learning from marketing lessons of the 1920s, changing economic times, and the impact of World War II, led to a more successful marketing campaign, and by the late 1940s, double-

ring ceremonies made up for 80% of all weddings, as opposed to 15% before the Great Depression” [6].

Ономасіологічний аналіз вибірки показав, що аналізована ознака відображає також і символічне призначення тих чи інших прикрас. Як правило, ці прикраси символізують певні відношення між особами, які їх носять. Так, наступна прикраса, назва якої вмотивована цією функцією, символізує вічні стосунки між партнерами:

“eternity ring – a ring symbolizing eternity with a partner. Eternity rings are rings with stones, usually diamonds, of the same cut and size, set in one row all around the ring. The stones are usually round or square, and the setting is usually either claws or a channel setting. When the stones do not continue around the entire ring, but stop halfway around the finger, it is called a half-eternity ring” [6].

Зазвичай подібні каблучки прикрашені діамантами, а саме це коштовне каміння є символом вічності (як, наприклад, у фразеологізмі *diamonds are forever*, оскільки діамант є найтвердішим мінералом у світі).

Висновки. Спеціалізовані енциклопедичні джерела містять інформацію стосовно 300 номінацій ювелірних прикрас. Відповідно до місця носіння, досліджені назви ювелірних прикрас поділяються на 6 блоків соматичної локалізації, а саме: прикраси для голови, прикраси для

шиї, прикраси для рук, прикраси для тулуба, прикраси для ніг та прикраси статевих органів. Енциклопедичні тлумачення зазначають належність певного об’єкту до класу ювелірних прикрас, описують форму ювелірних виробів, вказують місце носіння, суб’єкта носіння та особливості використання тієї чи іншої прикраси. Відмінності дефініцій назв ювелірних прикрас у загальному та спеціалізованих словниках полягають в об’ємі та детальності інформації про дані артефакти.

В межах аналізу соціокультурного аспекту виділяємо соціальне призначення ювелірних прикрас, яке лягло в основу їхньої мотивації. Це у першу чергу проявляється у назвах тих прикрас, які позначають належність того, хто її носить, до певної групи, тобто ці прикраси мають ідентифікаційні функції. Зазначимо, що ця функціональна спрямованість відзначається в основному у різновидах обручок. Ономасіологічний аналіз вибірки показав, що аналізована ознака відображає також і символічне призначення тих чи інших прикрас. Як правило, ці прикраси символізують певні відношення між особами, які їх носять.

Перспективою проведеного аналізу є дослідження особливостей вербалізації концепту JEWELLERY в англійському дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. History of Jewellery. URL: <https://ghidomasson.livejournal.com/2495.html> (дата звернення: 10.06.2022).
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
3. Smith B. Beyond Concepts: Ontology as Reality Representation. URL: <https://ontology.buffalo.edu/bfo/BeyondConcepts.pdf> (дата звернення: 10.06.2022).
4. Laurence S. and Margolis E. Concepts and Cognitive Science. URL: <https://www.cs.nyu.edu/courses/fall07/G22.3033-006/CCS.pdf> (дата звернення: 10.06.2022).
5. An Illustrated Dictionary of Jewellery. URL: <https://www.allaboutjewels.com> (дата звернення: 10.06.2022).
6. Glossary of Jewelry-Related terms Jewellery. URL: <https://www.en.wikipedia.org> (дата звернення: 10.06.2022).

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ FREEDOM У PR-ТЕКСТАХ

THE REPRESENTATION OF THE CONCEPT FREEDOM IN PR TEXTS

Шугась А.В.,

orcid.org/0000-0002-0008-2259

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Мальченко М.С.,

orcid.org/0000-0002-0288-8328

викладач кафедри германської філології та зарубіжної літератури

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена аналізу об'єктивації концепту FREEDOM у PR-текстах. Лінгвістика не залишається осторонь на шляху допомоги реалізувати людиноцентричні прагнення країн. Свобода завжди була тим чинником, який втілює ідеали демократичних суспільств. Досліджуваний концепт є одним з ключових у межах концептуалізації і категоризації навколишньої дійсності, яка здатна впливати на індивіда, а він на неї. Гносеологія і типологія концептів допомагають простежити походження концепту, його кореляцію з дійсністю, форми актуалізації у дискурсі й семантичні ознаки. Одним з таких концептів є концепт FREEDOM, що співвідноситься з цінностями суспільства та репрезентує його базис. Свобода – це один із найважливіших елементів концептосфери, який є індикатором глобальних політичних тенденцій.

Особливу увагу приділено конотаціям концепту СВОБОДА та вербальним засобам його реалізації у прес-релізах, оскільки тексти зазначеного типу характеризуються динамічністю і одразу інтерпретуються ЗМІ. Як інструмент публічної комунікації PR-текст є первинним у ланцюгу поширення інформації. Це пояснює його важливість у сенсі об'єктивації досліджуваного концепту.

Реалізація суспільно важливих концептів у прес-релізах дозволяє ефективно досягти комунікативної мети через різні канали ЗМІ, застосовуючи стандартизовану текстуальну форму. У цьому сенсі, інтердискурсивність та контекстуальні аспекти відіграють ключову роль.

Прес-реліз є одиницею "опосередкованого дискурсу", виконуючи персуазивну функцію у двох планах. З одного боку, він переконує журналістів у важливості інформації, яка у ньому міститься. З іншого боку, прес-реліз повинен переконати цільову аудиторію у тому, що можна довіряти певній організації або індивіду. Засоби персуазивності можуть бути різними. Змістовно-фактуальні елементи тексту привертають увагу представників мас-медіа, а інформація з більш позитивною конотацією здатна змістити фокус уваги кінцевого читача.

Ключові слова: концепт, свобода, PR-текст, прес-реліз, об'єктивація.

The article is devoted to the analysis of the objectification of the concept FREEDOM in PR texts. Linguistics does not stand aside to realize people-centric aspirations of countries. Freedom has always been the factor that embodies the ideals of democratic societies. The concept under analysis is one of the key ones within the framework of conceptualization and categorization of the surrounding reality being able to influence the individual. Epistemology and typology of concepts help to trace the origin of the concept, its correlation with reality, forms of actualization in discourse and semantic features. One of these concepts is the concept of FREEDOM correlating with the values of society and representing its basis. Freedom is one of the most important elements of the conceptual sphere being an indicator of global political trends.

Special attention is paid to the connotations of the concept of FREEDOM and the verbal means of its implementation, since texts of the specified type are characterized by dynamism and are immediately interpreted by the mass media. As a tool of public communication, the PR text is essential in the chain of information dissemination. It explains the importance of such texts in the sense of the researched concept representation.

The implementation of socially important concepts in press releases allows you to effectively achieve a communicative goal through various mass media channels using a standardized text form. In this respect, interdiscursiveness and contextual aspects play a key role.

A press release is a unit of "mediated discourse" performing a persuasive function in two ways. On the one hand, it must convince journalists of the importance of the information it contains. On the other hand, a press release should convince the target audience that a certain organization or individual can be trusted. The means of persuasiveness can be different. Content-factual elements of the text attract the attention of mass media representatives and information with a more positive connotation can shift the focus of attention of the recipient.

Key words: concept, freedom, PR-text, press release, representation.

Постановка проблеми. Сучасне буття людства сповнене різноманітними викликами та критичними ситуаціями, які потрібно вирішувати спільними зусиллями й заходами усіх народів

і держав. У зв'язку з цим, лінгвістика, зокрема, не залишається осторонь на шляху допомоги реалізувати людиноцентричні прагнення країн. Свобода завжди була тим чинником, який втілює

ідеали демократичних суспільств. Саме тому, концепт FREEDOM є одним з ключових у межах концептуалізації і категоризації навколишньої дійсності, яка здатна впливати на індивіда, а він на неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання дослідження варіативності та сутності концептів залишається у фокусі вітчизняних і зарубіжних наукових студій. Витоки зацікавлення концептами сягають низки філософських шкіл [1; 2], когнітивної лінгвістики [4; 7] та психолінгвістики [6]. Не залишається осторонь проблематика аналізу концепту з позиції лінгвокультурологічних перспектив [3].

Постановка завдання. Метою роботи є простежити реалізацію концепту FREEDOM у PR-текстах та проаналізувати лексико-семантичні й граматичні засоби його експлікації у межах інтернет-дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Гносеологія і типологія концептів належать до сучасних напрямів, які допомагають простежити походження певного концепту, його кореляцію з дійсністю, форми актуалізації у дискурсі й семантичні ознаки. Одним з таких концептів є концепт FREEDOM, що співвідноситься з цінностями суспільства та репрезентує його базис. Свобода – це один із найважливіших елементів концептосфери, який є індикатором глобальних політичних тенденцій. Виокремлюємо індивідуальну, суспільну свободу та мета-свободу як загальнофілософську категорію.

Відповідно до тлумачного словника української мови свобода – це:

- відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства;
- державний суверенітет;
- визначена законом можливість участі громадян у суспільно-політичному житті країни, сукупність усіх політичних прав громадян;
- життя, існування без залежності від кого-небудь, можливість поводитися на свій розсуд;
- перебування не під арештом, не ув'язненим, не в неволі;
- можливість вияву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства [5].

На сьогодні розуміння поняття свободи людини тісно пов'язане з основоположними ідеями індивідуалізму, коли персональні цінності превалюють над груповими. За таких обставин, індивід постає автономним і незалежним.

Індивідуалізм протиставляється колективізму. Тут перевага надається соціальній кооперації і груповим інтересам.

У PR-текстах простежуються різноманітні конотації концепту СВОБОДА та вербальні засоби його реалізації, оскільки тексти зазначеного типу характеризуються динамічністю і одразу інтерпретуються ЗМІ. Як інструмент публічної комунікації PR-текст є первинним у ланцюгу поширення інформації. Це пояснює його важливість у сенсі об'єктивації досліджуваного концепту.

Промови відомих політичних діячів торкаються різних аспектів діяльності людини, реалізуючи суспільно-важливі концепти:

We live in perilous times for press freedom. At least eleven journalists have been killed in Ukraine in recent weeks. Another 11 have been wounded by gunfire. Others have been kidnapped and assaulted, and at least one remains missing [8].

Президент США Джо Байден наголошує на свободі преси, фокусуючи увагу на тому, що глобальна свобода засобів масової інформації знаходиться під загрозою. Дієслова у формі Participle II *killed, wounded, kidnapped, assaulted* інтенсифікують загрози, які постали перед журналістами в Україні. Военні конфлікти є неприйнятною умовою для розвитку свободи преси. Очільник держави привертає увагу до проблеми на форумі “World Press Freedom Day 2022”, піднімаючи її на найвищий щабель обговорення. Повтор дискурсивних маркерів з семантикою кількісної оцінки *at least* посилює емоційний вплив на адресата та імплікує тенденцію до зростання кількості постраждалих працівників зі сфери мас-медіа.

У прес-релізах новинного порталу Білого дому спостерігаємо реалізацію концепту СВОБОДА у плані релігії. Лексема *liberty* також належить до лексико-семантичного поля досліджуваного концепту:

From the earliest days of our Nation, courageous people from every part of the world have come to the United States in search of religious liberty, risking everything to flee oppression, persecution, and discrimination because of their beliefs. Our Founders enshrined the principle of religious freedom in the First Amendment to our Constitution, establishing it as a cornerstone of who we are as a Nation [8].

Лексичний повтор словосполучень *religious liberty* і *religious freedom* забезпечує акцент на релігійній свободі, ілюструючи індивідуальний стиль викладу думок президента США Джозефа Байдена. Крім цього, повтор є інструментом впливу на цільову аудиторію очільника

держави. Лексичній одиниці *liberty* притаманна більша офіційність. Це свобода, яку забезпечує законодавство. Семантика слова *freedom* передбачає свободу людини від народження. Лексеми з негативною емотивною семою *oppression, persecution, and discrimination* номінують неприязне ставлення адресанта до ситуації зі свободою віросповідання в інших частинах земної кулі.

Міжнародні організації як ЮНІСЕФ займаються питанням свободи дітей у різних аспектах їх залучення до суспільного життя:

At the same time, while children may need assistance to safely exercise their rights to freedom of expression and access to information [8].

Свобода вираження поглядів *freedom of expression* є ключовим правом дитини, що гарантується Європейською конвенцією з прав людини. Це наводить на думку, що концепт СВОБОДА пов'язаний з демократичними цінностями країн Європи. Доступ до інформації *access to information* є частиною свободи дитини, що належить до периферії аналізованого концепту.

Доволі часто у прес-релізах концепт СВОБОДА узагальнений:

The theme of this year's Human Rights Day is Our Rights. Our Freedoms [10].

Іменник *freedoms* вжито в множині та з великої літери. Таким чином, здійснюється наголошення на фундаментальних свободах людини, які окреслюють широкий спектр питань. Екстралінгвістична ситуація, а саме День прав людини (*Human Rights Day*) привертає увагу світового співтовариства до вирішення проблеми дотримання свобод людини.

У наступних висловлюваннях спостерігаємо певне тлумачення абстрактного іменника в множині *freedoms*:

The year-long campaign, designed to promote and raise awareness of the two Covenants, revolves around the theme of rights and freedoms -- freedom of speech, freedom of worship, freedom from want, and freedom from fear [10].

Словосполучення *freedom of speech, freedom of worship, freedom from want, freedom from fear* репрезентують реалізацію свобод людини на різних рівнях, демонструючи поліаспектність цього поняття.

Об'єктивація суспільно важливих концептів у прес-релізах дозволяє ефективно досягти комунікативної мети через різні канали ЗМІ, застосовуючи стандартизовану текстуальну форму. У цьому сенсі, інтердискурсивність та контекстуальні аспекти відіграють провідну роль. Це наво-

дить на думку, що прес-реліз є одиницею “опосередкованого дискурсу”, виконуючи персуазивну функцію у двох планах. З одного боку, він повинен переконати журналістів у важливості інформації, яка у ньому міститься. З іншого боку, прес-реліз повинен переконати цільову аудиторію у тому, що можна довіряти певній організації або індивіду. Засоби персуазивності можуть бути різними. Змістовно-фактуальні елементи тексту привертають увагу представників мас-медіа, а інформація з більш позитивною конотацією здатна змістити фокус уваги кінцевого читача.

Свобода стосується людських стосунків і тісно пов'язана з політичною і фінансовою сферами. Берлін Ісайя у своїй праці «Дві концепції свободи» запропонував класифікувати свободу на негативну та позитивну. Негативна свобода – це свобода особистості від деяких перешкод (рабства, неволі, в'язниці, юридичні, моральні чи культурні обмеження). Свобода тут передбачає відсутність зовнішнього контролю. З іншого боку, відповідно до уявлень Берліна, позитивна свобода – це індивідуальна свобода досягнення цілей. Це певний вид самоспрямування, незалежності чи автономії. Позитивна свобода – це здатність реалізувати своє найглибше прагнення брати участь у власному житті та стати тим, ким є людина насправді [11, с. 15; 12, с. 327].

Синергетична парадигма ХХ століття дозволяє побачити, що свобода розкривається найбільш виразно лише в зоні соціальних біфуркацій, виявляючи в собі нові трансформації соціальних груп. У сучасній культурі з'являються інформаційне суспільство і віртуальна реальність. Поняття віртуальної реальності застосовується до реальних подій в когнітивних і соціальних моделях, абстрактних поняттях і категоріях, які не завжди збігаються з реальними фізичними процесами. Зміна етичних принципів і ціннісних орієнтирів призвела до того, що індивід почав розглядати свободу в площині віртуальності. У зв'язку з цим, політичні діячі та інституції починають все більше просувати ідеї свободи через цифрові канали комунікації.

Висновки. Поєднання інформаційного та промоційного (просування ідей свободи) плану прес-релізу є запорукою об'єктивації концепту FREEDOM у межах інтернет-дискурсу. Аналізований концепт реалізується у наступних лексико-семантичних полях: релігія, журналістика, війна. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні соціально значущих концептів, як-от PEACE, EDUCATION та MEDICINE.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Borchert D. Encyclopedia of Philosophy. Thomson Gale, 2006. 325 p.
2. Honderich T. The Oxford companion to philosophy. New York: Oxford University Press, 2005. 1060 p.
3. Карасик В. І., Слишкін Г. Г. Базові характеристики лінгвокультурних концептів. Антологія концептів. 2005. Т. І. С. 13–15.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава, 2008. 711 с.
5. Тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/svoboda> (дата звернення: 25.09.22).
6. Barton M. and Komatsu L. Defining features of natural kinds and artifacts, Journal of Psycholinguistic Research, 1989. P. 433–447.
7. Dubois D., Esteva F., Godo L. An information-based discussion of vagueness, Handbook of Categorization in Cognitive Science, 2005. P. 892–913.
8. Washington. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/05/03/statement-by-president-joe-biden-on-the-occasion-of-world-press-freedom-day-2022> (дата звернення: 25.09.22).
9. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/> (дата звернення: 25.09.22).
10. The United Nations. URL: <https://www.un.org/> (дата звернення: 25.09.22).
11. Catenaccio P. Press Releases as a Hybrid Genre: Addressing the Informative/Promotional Conundrum. Pragmatics, 2008. 18 p.
12. Kurian. The Encyclopaedia of Political Science, CQ Press Washington D.C. 2011. 510 p.

РОЗДІЛ 3 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111'255.4(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.22>

ЧИННИКИ КОГНІТИВНОГО ДИСОНАНСУ ЯК ФАКТОРУ ДІАХРОННОЇ МНОЖИННОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ ЧАСОВО ВІДДАЛЕНОГО ПЕРШОТВОРУ

CAUSES OF COGNITIVE DISSONANCE AS A FACTOR OF DIACHRONIC PLURALITY IN RETRANSLATIONS OF THE TIME REMOTE ORIGINAL TEXT

Бойко Я.В.,

*orcid.org/0000-0002-0074-5665**кандидат філологічних наук,**доцент, доцент кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

У запропонованій розвідці обґрунтовуються чинники когнітивного дисонансу як фактору діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору. Матеріалом дослідження слугували часово віддалені першотвори – трагедії В. Шекспіра “Romeo and Juliet” (1594), “Hamlet” (1600) і “Macbeth” (1605) та їх українські ретрансляції XIX–XXI ст. У статті визначено специфіку когнітивного дисонансу з позицій теорії і практики перекладу. Когнітивний дисонанс як комплексне явище включає як ментальний, так і лінгвістичний аспекти. Визначено, що когнітивний дисонанс у перекладознавстві проявляється як обмеження у виборі засобів цільової мови, для відтворення структури одиниць оригіналу, або комунікативної мети цієї одиниці. Для досягнення мети цього дослідження, а саме обґрунтування чинників когнітивного дисонансу як фактору діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору, ефективними постають три рівня, на яких виявляються такі типи когнітивного дисонансу: гносеологічний когнітивний дисонанс (через недостатність достовірного знання духовних і фізичних реалій), ідеологічний когнітивний дисонанс (через суперечливі уявлення, переконання, цінності, ставлення до соціальної дійсності), культурно-естетичний когнітивний дисонанс (через протиріччя між явищами культури). У статті продемонстровано прояв когнітивного дисонансу при перекладі часово віддаленого першотвору. Визначено, що задля досягнення адекватного перекладу та усунення або хоча б мінімізації впливу когнітивного дисонансу у сприйнятті тексту, перекладачі повинні враховувати зіткнення суперечливих знань, зіткнення суперечливих ідей і переконань, а також зіткнення суперечливих поведінкових настанов і міжкультурних відмінностей.

Ключові слова: когнітивний дисонанс, гносеологічний когнітивний дисонанс, ідеологічний когнітивний дисонанс, культурно-естетичний когнітивний дисонанс.

The proposed investigation substantiates the causes of cognitive dissonance as a factor in the diachronic plurality in retranslations of the time remote original text. The material of the research is time remote original texts – the tragedies of W. Shakespeare “Romeo and Juliet” (1594), “Hamlet” (1600) and “Macbeth” (1605) and their Ukrainian retranslations of the 19th-21st centuries. The article defines the specifics of cognitive dissonance from the perspective of translation theory and practice. Cognitive dissonance as a complex phenomenon includes both mental and linguistic aspects. It has been determined that cognitive dissonance in translation studies manifests itself as a limitation in the choice of translation means of the target language to reproduce the structure of the original units, or to preserve the communicative purpose of this unit. In order to achieve the goal of this study, namely the substantiation of the causes of cognitive dissonance as a factor of diachronic plurality in retranslations of the time remote original text, three levels of cognitive dissonance proved to be effective, such as: epistemological cognitive dissonance (caused by a lack of reliable knowledge of spiritual and physical realities), ideological cognitive dissonance (manifested in contradictory ideas, assumptions, beliefs, values, attitudes to social reality), cultural-aesthetic cognitive dissonance (caused by contradiction between cultural realia). The article demonstrates the manifestation of cognitive dissonance in the Ukrainian retranslations of the time remote original text. It has been determined that in order to achieve an adequate translation and eliminate, or at least minimize, cognitive dissonance in the perception of the original text, translators should take into account the clash of conflicting knowledge, the clash of conflicting ideas and beliefs as well as the clash of conflicting behavioral guidelines and intercultural differences.

Key words: cognitive dissonance, epistemological cognitive dissonance, ideological cognitive dissonance, cultural-aesthetic cognitive dissonance.

Постановка проблеми. В останні десятиліття XX століття та на початку XXI століття в центрі уваги науки, зокрема мовознавства, лінгвістики та перекладознавства, постає людина як носій

мови та культури, оскільки для того, щоб зрозуміти і пізнати мову слід насамперед звернутися безпосередньо до її носія – людини, особистості, що мислить і говорить цією мовою. Когнітивний

напряму, який вивчає мову як одну з найважливіших сфер прояву когнітивних процесів у мисленні людини, має за мету моделювання певних когнітивних структур і встановлення характеру їх взаємодії. Цей підхід є доцільним у ході вивчення феноменів, пов'язаних із проблемами розуміння повідомлення та його адекватної інтерпретації.

У когнітивному перекладознавстві існує низка теорій, спрямованих на визначення критеріїв еквівалентності й адекватності перекладу (Дж. Кетфорд, Ю. Найда, К. Райс, Л. Бархударов, В. Комісаров та ін.), які постійно оновлюються та збагачуються сучасними концепціями. У запропонованому дослідженні зроблено спробу обґрунтувати когнітивний підхід до розв'язання проблеми еквівалентності й адекватності перекладу на прикладі діяхронної множинності ретрансляцій часово віддаленого першотвору з позицій теорії когнітивного дисонансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теорія когнітивного дисонансу, що належить до суміжних із мовознавчою наукою областей, привертає увагу науковців у сфері філософії, психології, літератури, лінгвістики більше 60-ти років. Останнім часом теорія когнітивного дисонансу набула широкого розповсюдження у працях вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері перекладознавства (Є. А. Вебер, Г. Д. Воскобойник, О. А. Хопіяннен, В. З. Дем'янков, Т. В. Дроздова та ін.) та постійно оновлюється і збагачується сучасними теоріями та підходами у вивченні цього питання (Я. В. Бойко). У межах когнітивного підходу до перекладацької діяльності (П. Зікінгер, П. Кусмаул, Б. Левандовська-Томашик, А. Нойберт, А. Рохо-Лопез, Г. Шрив, Т. А. Янссен-Фесенко, О. В. Дзера, В. Г. Ніконова та ін.) теорія когнітивного дисонансу має на меті визначити критерії адекватності перекладу, причини перешкод на шляху досягнення адекватного перекладу й обґрунтувати шляхи їх максимального зменшення й усунення в процесі перекладу. Проте деякі важливі теоретичні та методологічні питання, пов'язані з визначенням тих критеріїв, за якими встановлюється адекватність тексту оригіналу і тексту перекладу в умовах когнітивного дисонансу мисленнєвого процесу автора і перекладача, ще й досі не вирішені. Нерозв'язаною залишається проблема множинності перекладів, що є результатом дії когнітивних механізмів мисленнєвого процесу перекладача у пошуку індивідуальних перекладацьких рішень в умовах когнітивного дисонансу.

Метою цієї статті є обґрунтування чинників когнітивного дисонансу як фактору діяхронної

множинності перекладів часово віддаленого першотвору. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити специфіку когнітивного дисонансу з позицій теорії і практики перекладу; 2) обґрунтувати чинники появи когнітивного дисонансу при перекладі часово віддаленого першотвору; 3) продемонструвати прояв когнітивного дисонансу при перекладі часово віддаленого першотвору. **Матеріалом дослідження** слугували одиниці оригіналу (далі ОО) у текстах часово віддалених першотворів – трагедіях В. Шекспіра та відповідні одиниці перекладу (далі ОП) у текстах українських ретрансляцій XIX–XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Термін «когнітивний дисонанс» був уведений в академічний дискурс у 1956 році американським ученим Л. Фестінгером [4], який згодом детально дослідив це явище в контексті соціальної психології. Постулатами теорії когнітивного дисонансу є такі: (а) люди відчуватимуть психологічний дискомфорт (тобто негативний вплив), коли пов'язані когнітивні функції сприймаються як конфліктні (тобто дисонансні); (б) стан психологічного дискомфорту спонукатиме людей зменшити відчуття огиди та відновити співзвучність; і (в) люди будуть уникати інформації та ситуацій, які можуть посилити цей специфічний дисонанс. [3]

Феномен когнітивного дисонансу є комплексним явищем, що включає як ментальний, так і лінгвістичний аспекти, тому теорія когнітивного дисонансу постає теоретико-методологічним підґрунтям багатьох гуманітарних досліджень. Когнітивний дисонанс у перекладознавстві – це усвідомлення обмежень у виборі засобів цільової мови, необхідних для виконання однієї з двох ключових інтенцій перекладацької діяльності: або відповідності структурі одиниці оригіналу, або відповідності комунікативній меті цієї одиниці.

Існує декілька рівнів, на яких проявляється когнітивний дисонанс [6, с. 57–89]. Для досягнення мети цього дослідження, а саме обґрунтування чинників когнітивного дисонансу як фактору діяхронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору, ефективними постають три рівня, на яких реалізуються такі типи когнітивного дисонансу: гносеологічний дисонанс, ідеологічний дисонанс, культурно-естетичний дисонанс.

Гносеологічний когнітивний дисонанс зумовлюється недостатністю достовірного знання духовних і фізичних реалій, складністю процесу прийняття рішень на основі розуміння

духовно-сміслового значення літературного тексту як складної непередбачуваної системи, заснованої на впорядкованому хаосі. У цьому контексті художній вербальний образ є складною та інформаційно неоднозначною семантичною одиницею. У процесі його відтворення та повторного перекладу перекладач неминуче стикається із гносеологічним когнітивним дисонансом у пошуках кращого способу передачі сенсу.

Розглянемо фрагмент із трагедії В. Шекспіра “Romeo and Juliet” (1594) (Дія I, сцена 5) [18] у хронологічно віддалених перекладах П. Куліша (1901) [17] та Ю. Андруховича (2016) [16], у яких гносеологічний когнітивний дисонанс постає фактором різних тлумачень перекладачами сутності кохання: *My only love sprung // from my only hate! / Too early seen unknown, and known too late! / Prodigious // birth of love it is to me, / That I must love a loathed enemy* [18, с. 36] – **З єдиної злости – єдина і любов...** // *Не знаючи хто він, його я стріла рано, // Та пізно я про це дізналась, безталанна! // Як наді мною ти, зла доле, насміялась, // Що з ворогом своїм я вперше покохалась!* [17, с. 31]; *Любов одна, як ненависть одна – // Її б не знати краще, та вона // Сама прийшла – і спробуй відведи // Це щастя, повне знаками біди* [16, с. 38].

У вихідному тексті кохання асоціюється з долею (*prodigious // birth of love it is to me*) і це – зла доля (*that I must love a loathed enemy*). Кохання Джульєтти до Ромео є настільки неочікуваним і непередбачуваним, що виникає з абсолютно протилежного почуття (*My only love sprung // from my only hate!*).

У перекладі П. Куліша [17] кохання також асоціюється із злою долею, при цьому, на відміну від вихідного тексту, доля – не лише зла, але й жива істота, яка сміється над закоханою людиною (ОП *зла доле насміялась*). Ідея ненависті, виражена ОО *loathed enemy*, послаблюється і замінюється ідеєю злости, тобто бути злом передано в ОП *єдиної злости*. Крім того, ідея ворога в ОО *loathed enemy* в перекладі П. Куліша також послаблюється в ОП *ворогом*, тоді як в оригінальному тексті виражається ідея сильної ненависті.

У перекладі Ю. Андруховича [16] кохання також асоціюється з долею (*щастя, повне знаками біди*), але ідея долі передається через ідею знаків долі. Доля в цьому перекладі сприймається подібно до її розуміння в першоджерелі – це лише розвиток подій, непідконтрольний людині, який розглядається як зумовлений надприродною силою, а не істотою, яка на щось впливає. У цьому варіанті перекладу ОО *loathed enemy* вза-

галі опущена, але ідея ненависті втілена у фразі *Любов одна, як ненависть одна*. Крім того, фраза *та вона // сама прийшла – і спробуй відведи* змушує читача цієї версії сприймати людину як жертву кохання, а не як людину, яка кохає, що спричинене гносеологічним когнітивним дисонансом у сприйнятті хронологічно віддалених перекладів.

Проте процес надання переконливої форми художньому образу залежить не лише від геніальності перекладача, а й від ступеня розуміння глибинних онтологічних закономірностей того явища, яке описано у вихідному тексті. Без цього неможливий відбір і включення тих елементів дійсності, без яких неможливе формування змісту художнього тексту.

Ідеологічний когнітивний дисонанс виявляється в суперечливих уявленнях, припущеннях, переконаннях, цінностях, ставленнях до соціальної дійсності, які розділяють соціальні групи, класи, суспільство в цілому. Ідеологія як явище, що впливає на мову та переклад, як важливий соціальний чинник, що несе в собі ознаки місця, часу, умов свого творення, пов’язана з індивідуальною та суспільною свідомістю. За допомогою перекладу обмін думками може відбуватися не лише всередині певної спільноти, а й між різними культурами, доповнюючи їх або даючи їм можливість більше дізнатися про протилежні позиції та погляди [1, с. 59–65]. Ідеологічний когнітивний дисонанс може мати різне походження: адаптація перекладу до певних світоглядних установок, зовнішня цензура, внутрішня цензура [2, с. 81–84].

Вважається, що сам феномен перекладу є формою ідеології, оскільки перекладачі діляться знаннями про певні речі: як визначити адекватність та еквівалентність перекладу відповідно до оригіналу, як визначити контекст, як оформити переклад, як оцінити їх, де ознайомитися з термінологією, як бути професійним тощо. Розрізняють дві основні стратегії ідеології в перекладі: ідеологія перекладу – основні стратегії, які обирає перекладач у соціальному та культурному контексті (наприклад, вибір між доместикацією та форенизацією в перекладі); ідеологія перекладу – ступінь посередництва у художніх текстах, додавання власних знань і переконань перекладача під час ретрансляції [5, с. 119–124]. Ідеологічне втручання в переклад полягає в тому, що вибір, зроблений під час процесу перекладу, потенційно визначається ідеологічними стратегіями, образами можновладцями.

Ідеологічний когнітивний дисонанс постає фактором множинних інтерпретацій концепції

життя у різні соціально-історичні періоди, прикладом чого слугують переклади П. Куліша (1899) [10] та Ю. Андруховича (2000) [9] фрагменту із трагедії В. Шекспіра “Hamlet” (1600) (Дія III, сцена I) [20]: *Who would these fardels bear, // To grunt and sweat under a weary life* [20, с. 71] – *Хто би // Ніс той тягар, стогнав і прів під тиском* [10, с. 74]; *I хто тягнув би далі // Життєву лямку і стікав би потом* [9, с. 84].

У перекладі П. Куліша [10] життя асоціюється з важкою фізичною працею людини (*стогнав і прів під тиском*). Однак перекладач представляє зусилля людини більш пасивними, ніж у вихідному тексті: якщо ОО *grunt* позначає результат миттєвого сильного зусилля, то ОП *стогнав* виражає безперервні страждання людини. Уявлення про життя як важку роботу у перекладі зміщено на периферію, оскільки перекладач концентрується на житті як стражданні, а не на житті як зусиллі. Крім того, ОО *sweat* як результат важкої роботи передано ОП *прів під тиском*, що також переміщує увагу з важкої роботи на просто потовиділення як результат невизначеного фізичного процесу.

У перекладі Ю. Андруховича [9] життя теж важке, але в перекладі повністю опущене ОО *grunt*, що суперечить уявленням і цінностям у ставленні до життя як до соціальної дійсності. Отже, людина просто переносить труднощі життя без будь-якої емоційної реакції, лише фізичні дії, що зумовлюють фізичні реакції тіла (*тягнув би далі // життєву лямку і стікав би потом*). Це змушує читача цієї версії сприймати людину як пасивну істоту, яка просто підкоряється правилам і законам життя як соціальної дійсності.

Культурно-естетичний когнітивний дисонанс виявляється в протиріччі між такими явищами культури, як: норми і способи мислення; традиції; національність; культурна спадщина та історія; стилі, які пропонують людині різні культури, до яких вона одночасно належить; соціокультурні проблеми [8]. У цьому контексті художній метод (творчий метод) як комплекс загальних настанов і принципів, що зумовлює перетворення дійсності в художній текст, пов'язаний з проблемами культурно-естетичного когнітивного дисонансу. У зв'язку з цим перекладач повинен не лише підходити до художнього тексту з позицій власних культурних цінностей свого часу, а й враховувати специфічний контекст епохи створення тексту оригіналу, оскільки в різні культурно-історичні періоди спостерігається переважання того чи іншого методу [7, с. 425–433].

У перекладі фрагменту із трагедії В. Шекспіра

“Macbeth” (1605) (Дія I, сцена II) [19] – <...> *from the western isles / Of kerns and gallowglasses is supplied* <...> [19, с. 6] – культурно-естетичний когнітивний дисонанс спричинив множинність інтерпретацій реалій культури у хронологічно віддалених перекладах П. Куліша (1900) [12], Б. Тена (1986) [13] та О. Грязнова (2008) [11]: *Засіз собі із островів західніх / Підмоги в Кернів та у Гальоніглюсян* [12, с. 4]; *Набрив на заході по островах / Ірландської піхоти*. [13]; *Навербував собі на островах / Підрозділи ірландської піхоти* [11].

П. Куліш [12] транскодував ОО *kerns and gallowglasses* шляхом транскрибування – ОП *Кернів та у Гальоніглюсян*. Прагнучи відмежувати українську мову як окрему і самостійну мовну систему й одночасно зберігаючи реалії першотвору, П. Куліш у характерній для нього мовній манері вживання діалектних слів відтворив ОП *гальоніглюсян*, що призвело до спотворення ОО *gallowglasses*. Б. Тен [13] і О. Грязнов [11] у своїх перекладах застосували ОП *ірландська піхота*, узагальнивши денотативне значення ОО *kerns and gallowglasses*, що призвело до втрати історичної реалії, оскільки *kerns* – легкоозброєні вершники, *gallowglasses* – піші, важко озброєні вершники.

Наступний фрагмент із трагедії “Macbeth” (Дія I, сцена II) [19] у хронологічно віддалених перекладах П. Куліша (1900) [12], Т. Осьмачки (1930) [15], Б. Тена (1986) [13] та О. Грязнова (2008) [11] також демонструє культурно-естетичний когнітивний дисонанс як фактор множинності перекладів: *Till he disbursed at Saint Colme's inch / Ten thousand dollars to our general use*. [19, с. 8] – *Поки не відлічив нам десять тисяч / Карбованців на острові Сент-Кольмі* [12, с. 6]; *Доки нам не заплати в Сент-Кольмі десять тисяч доларів* [15, с. 10]; *Аж поки у Сент-Кольмі він сплатив / Нам десять тисяч золотих данини* [13]; *Він заплатив на острівці Сент-Кольм / Нам десять тисяч за печальне право* [11].

Аналіз прикладів унаочнює, що грошова реалія ОО *dollars* не відтворена дослівно в жодного перекладача. Т. Осьмачка [15], створюючи емоційно адекватний переклад, що проявляється у знижено-розмовній лексиці та натуралістичній вульгарності майданного бароко, ретранслював ОО *dollars* шляхом авторського неологізму ОП *доларів*, таким чином врахувавши контекст епохи створення трагедії. П. Куліш [12] вдається до української національної спадщини, вживши ОП *карбованців*, що викликало культурно-естетичний когнітивний дисонанс між світоглядами

перекладача та автора оригіналу. Б. Тен [13], сполучивши свій перекладацький досвід із давньо-грецької літератури з класичними першотворами В. Шекспіра, заміняє культурну реалію ОО *dollars* на ОП *золотих*. У варіанті О. Грязнова [11] ОО *dollars* взагалі не відтворена, оскільки перекладач звертає більшу увагу на зміст, ніж на стиль, що віддаляє переклад від першотвору.

Наступний фрагмент із трагедії “Macbeth” (Дія III, сцена I) [19] у перекладі Ю. Корецького (1940) [13] і Б. Тена (1986) [14], в якому мовлення Макбета наскрізь просякнуте темою королівського правління: *Upon thy head they placed a fruitless crown* [19, с. 73] – *Про себе й предком королів вони його назвали у своїх пророцтвах. / Мене ж вінцем увінчано безплідним* [13]; *Його вітали батьком королів. / Пустим вінцем вони мене вінчали* [14, с. 66].

У дослівному перекладі цей фрагмент означає ‘вони одягнули на мене безплідну, непотрібну корону’. Обидва перекладачі вдало відтворили ОО *crown* за допомогою типово українського іменника ОП *вінець*, оскільки це слово дуже високого регістру й логічно пов’язане з поняттям «королівський». ОО *fruitless crown* загалом означає правління, якому, нажаль, не судилося бути тривалим. Б. Тен [14] у цьому розумінні близький до В. Шекспіра, застосувавши ОП *безплідний*, майже дослівно, в той час як Ю. Корецький

[13] апелював до української свідомості, в якій ОП *пустий цвіт* асоціюється з чимось нетривалим, плінним, коротким, власне, як і правління Макбета.

Висновки. З часом концепція культурно-специфічного елемента змінюється. Перекладач має право вибирати засоби, необхідні для його вербального представлення, наприклад, розширити повторний переклад коментарем, що міститься безпосередньо в перекладі, або застосувати ситуативний переклад. Для забезпечення комунікативної рівноправності оригіналу та ретрансляцій перекладач має враховувати просторово-часову орієнтацію на читача, який перебуває в системі мови та культури перекладача; культурно-мовну специфікацію й естетику іншого суспільства. Відсутність схожості ретрансляції з культурним фоном епохи в оригіналі як невід’ємної частини ширшого контексту може спричинити витіснення авторських оригінальних смислів, що призведе в комунікації до когнітивного дисонансу (гносеологічного, ідеологічного, культурно-естетичного). Тому перекладач повинен враховувати зіткнення суперечливих знань, зіткнення суперечливих ідей і переконань, а також зіткнення суперечливих поведінкових настанов, міжкультурних відмінностей, щоб досягти адекватного перекладу та мінімізувати та / або усунути когнітивний дисонанс у ході сприйняття тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Baumgarten, S. Ideology and translation. *Handbook of Translation Studies*, Volume 3. 2012, P. 59–65.
2. Boiko, Y. V. Cognitive dissonance in the light of plurality in translation. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends: Collection of scientific papers ‘ΛΟΓΟΣ’ with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference (Vol. 2)*, Oxford, December 10, 2021. Oxford-Vinnitsia: P.C. Publishing House & European Scientific Platform. 2021, P. 81–84.
3. Cooper, J. Cognitive dissonance: 50 years of a classic theory. London: SAGE. 2007. Retrieved November 3, 2021 from <https://www.verywellmind.com/what-is-cognitive-dissonance-2795012>
4. Festinger, L. Cognitive dissonance. *Scientific American*, 207(4), 1962. P. 93–107.
5. Hatim, B. & Mason, I. The translator as communicator. The Taylor & Francis e-Library, 2005. P. 119–124.
6. Hutter, M., Antal, A. B. & Stark, D. Moments of valuation: Exploring site of dissonance. Oxford: Oxford University Press, 2015. P. 57–89.
7. Kastanakis, M. & Voyer, B. G. The effect of culture on perception and cognition: a conceptual framework. *Journal of Business Research*, 67(4). 2014. P. 425–433. Retrieved November 3, 2021 from <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.03.028>.
8. Schulenburg, A. Cognitive dissonance; or art versus entertainment. 2011. Retrieved November 3, 2021 from <http://www.fluxtheatre.org/2011/10/cognitive-dissonance-or-art-versus-entertainment/>.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

9. Шекспір В. Гамлет, принц Данський / пер. Ю. Андруховича. Київ, 2009. 242 с.
10. Шекспір В. Гамлет принц Данський / пер. П. Куліша. Львів, 1899. 171 с.
11. Шекспір В. Макбет / пер. з англ. О. Грязнова. URL: <https://ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=9050>
12. Шекспір В. Макбет / пер. з англ. П. Куліша. Львів, 1900. 118 с.
13. Шекспір В. Макбет / пер. з англ. Ю. Корецького. Москва: Державне видавництво «Мистецтво», 1940. 164 с.
14. Шекспір В. Макбет / пер. з англ. Б. Тена. URL: <http://ukrnkiga.org.ua/ukrnkiga-text/415/>
15. Шекспір В. Макбет / пер. з англ. Т. Осьмачки. Харків: Державне видавництво України, 1930. 150 с.

16. Шекспір В. Ромео і Джульєтта / пер. з англ. Ю. Андруховича. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2016. 208 с.
17. Шекспір В. Ромео та Джульєтта / пер. з англ. П. А. Куліша. За редакцією І. Франка. Львів: Друкарня НТШ, 1901. 132 с.
18. Shakespeare, W. Romeo and Juliet. New York: The Macmillan Company, 1923. 181 p.
19. Shakespeare, W. Macbeth. *The complete works of William Shakespeare*. In 12 vol. / by R. G. White. New York: The university society, 1899. Vol. 10. P. 423–533.
20. Shakespeare, W. Hamlet. *The complete works of William Shakespeare*. In 12 vol. / by R. G. White. New York: The university society, 1899. Vol. 11. P. 25–129.

УДК 81'255

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.23>

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРСЕМІОТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОСТМОДЕРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

SPECIFICS OF THE POSTMODERN LITERATURE INTERSEMIOTIC TRANSLATION: AXIOLOGICAL ASPECT

Голубенко Н.І.,

orcid.org/0000-0002-4850-721X

кандидат філологічних наук,

докторантка кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету

У статті висвітлюються базисні засади інтерсеміотичного перекладу постмодерної художньої літератури у кіно-продукт з позиції аксіологічних стратегій текстотворення та інтерпретації. Розгляд особливостей аксіологічних стратегій письмового тексту дозволяє виявити прагматичні чинники, що детермінують адекватність передачі художнього тексту в інтерсеміотичному перекладі. Аксіологічний підхід є методологічною базою дослідження текстотворення та його інтерпретації. Актуальність запропонованої розвідки полягає у зверненні до процесів інтерпретації та породження тексту в ситуації міжмовної комунікації, оскільки більшість досліджень, присвячених тексту, загострюють увагу на одному з зазначених процесів, на їх взаємодії та взаємовпливі. Взаємоз'язок аксіологічних стратегій породження тексту та текстової інтерпретації виявляється на різних рівнях текстової семантики відповідно до певного набору аксіологічних параметрів, які раніше не використовувалися для комплексного аналізу процесів текстотворення та інтерпретації тексту. Дія аксіологічних стратегій відбувається з урахуванням глибинної структури тексту.

Різні способи інтерпретації одного і того ж тексту відповідно до семіосфери, в якій він існує і в яку потрапляє у разі перекладу або інших способів інтерпретації. У межах інтерсеміотичного перекладу текст розглядається як складна структура, що поєднує в собі сукупність лінгвістичних і паралінгвістичних ознак, притаманних різним семантичним системам. Процес інтерсеміотичного перекладу полягає в зміні знакових (семіотичних) систем. Прагматична інформація може бути пов'язана з особливостями самого кінотексту, його художньої «мови» та специфікою назви фільму як мовного позначення всього твору. Тут можна говорити про жанрову або сюжетно-драматичну специфіку оригінального та перекладного текстів.

Ключові слова: постмодерний текст, художній переклад, інтерсеміотичний переклад, аксіологія, когніція, прагматика тексту.

The article highlights the basic principles of intersemiotic translation of the postmodern literature into a film product from the standpoint of axiological strategies of text creation and interpretation. Having examined the features of the axiological strategies of the written text, we came to the conclusion that these strategies allow us to identify pragmatic factors that determine the adequacy of conveying a literary text in intersemiotic translation. The axiological approach is the methodological basis for the study of text creation and its interpretation. The relevance of the proposed investigation lies in addressing the interrelationships of the processes of interpretation and text generation in interlingual communication, since most of the studies devoted to the text focus on one of the specified processes, that is their interaction and mutual influence. The relationship between axiological strategies of text generation and text interpretation is revealed at different levels of text semantics according to a certain set of axiological parameters that were not previously used for a comprehensive analysis of the processes of text creation and text interpretation. The action of axiological strategies takes place taking into account the deep structure of the text.

Different ways of interpreting the same text according to the semiosphere in which it exists and into which it falls in the case of translation or other methods of interpretation have been discussed. Within the framework of intersemiotic translation, the text is considered as a complex structure that combines a set of linguistic and paralinguistic features inherent in different semantic systems. The process of intersemiotic translation consists in changing sign (semiotic) systems. Prag-

matic information can be related to the features of the film text itself, its artistic "language" and the specifics of the film title as a linguistic designation of the entire work. Here we can talk about genre or plot-dramatic specificity of the original and translated texts.

Key words: postmodern text, literary translation, intersemiotic translation, axiology, cognition, pragmatics of the text.

Постановка проблеми. Завдяки переорієнтації фокусу наукового дослідження наприкінці ХХ століття з лінгвоцентричного підходу до антропоцентричного, що характеризується вивченням людини як суб'єкта мови, як ніколи актуальним постає дослідження специфіки аксіологічного сприйняття та переробки інформації як однієї з найважливіших когнітивних здібностей у художньому перекладі. Аксіологічний підхід до розгляду тексту передбачає виявлення стратегій текстотворення і текстової інтерпретації. Що більш, під стратегією текстової інтерпретації розуміється система дій інтерпретатора, а стратегії текстотворення, що реконструюються, позначають онтологічну характеристику тексту. У найзагальнішому сенсі аксіологія сприймається як вчення про цінності та оцінку [1, с. 5-7]. Аксіологічний підхід є методологічною базою нашого дослідження текстової інтерпретації та текстотворення, оскільки обидва ці процеси припускають вибір автором/інтерпретатором тексту текстових смислів або мовних засобів їх втілення. На наш погляд, аксіологія виступає сферою перетину прагматики та когнітивістики в тому випадку, коли йдеться про інтерпретацію художнього тексту з аксіологічних позицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аксіологічні проблеми лінгвістики (Н. Арутюнова, О. Дячук, Т. Кузнецова, О. Левко та ін.) і художнього перекладу (В. Карабан, Н. Іваницька, Т. Некряч, О. Ребрій та ін.) завжди знаходилися у фокусі досліджень теоретиків, однак на сучасному етапі наукової актуальності набуває вирішення цих питань з позиції інтерсеміотичного перекладу. Питання інтерсеміотичного перекладу, яке раніше досліджували такі лінгвісти, як Д. Агіар і Дж. Кейрош, Б. Беннет, М. Кемпбелл і Р. Відал, Б. Моссоп, А. Парлог, Ф. Вітуччі та інші світові науковці, потребує подальшого вивчення, звертаючи особливу увагу не тільки на різні мовні та культурні засоби, а й до збереження аксіологічних аспектів текстотворення та інтерпретації в різних семіотичних системах.

Постановка завдання. Мета запропонованої розвідки полягає у розгляді базисних засад здійснення інтерсеміотичного перекладу постмодерної художньої літератури з позиції аксіологічних стратегій текстотворення та інтерпретації. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) проаналізувати особли-

вості аксіологічних стратегій; 2) виявити прагматичні чинники, що детермінують адекватність передачі художнього тексту в інтерсеміотичному перекладі.

Виклад основного матеріалу. Нерозривний зв'язок між аксіологічним перекладом, що набуває статусу самостійного лінгвістичного напрямку, та антропоцентричним підходом до мови, тексту, дискурсу, є важливим аспектом міжмовної, міжтекстової та міждискурсивної комунікації, яка проявляється під час перекладу тексту з однієї мови на іншу, одного текстового та дискурсивного простору до іншого. До цього процесу залучається не тільки перекладач як активна творча мовна особистість, але, перш за все, автор тексту та його отримувач, що визначає перекладацьке надзавдання – досягнення якісного перекладного тексту з метою забезпечити успішність комунікації. Саме якість перекладу тексту, пошук тих аксіологічних параметрів, які маркують адекватний переклад, є об'єктом вивчення аксіологічного перекладознавства.

Головною точкою відліку в прагматиці і когнітивній лінгвістиці є людина, що говорить, мислить, діє. Антропоцентризм даних галузей лінгвістики полягає в тому, що людина «залучена до аналізу явищ, визначає її перспективу та кінцеві цілі» [7, с. 56]. У центрі дослідження прагматики постає взаємодія людини (суб'єкта) та тексту, як зауважує Н. Арутюнова: «Одне із завдань прагматики полягає в тому, щоб сформулювати правила вживання слів і виразів і, відповідно, їхнє адекватне тлумачення» [1, с. 6].

Центральним поняттям когнітивної лінгвістики є поняття когніції – пізнавального процесу загалом чи сукупності ментальних процесів людини, що служать обробці та переробці інформації. Відповідно, до галузі інтересу когнітивістів входять як причини виникнення правил вживання мовних одиниць, так і співвіднесеність мовних одиниць з певними ментальними структурами людини (ділянками її вербально-семантичної мережі). Відповідно аксіологічний підхід до дослідження тексту поєднує в собі прагматичні засади та звернення до ментальних процесів людини для обґрунтування вибору оптимального варіанту інтерпретації або реконструкції тексту [11]. Множинність інтерпретації одного й того ж тексту може є результатом розуміння й декодування аксіологічних стратегій тексту.

Існування різних інтерпретацій одного і того ж тексту ми розглядаємо за працями Ю. Лотмана і У. Еко як реальне втілення різних смислів тексту, закладених у ньому на самому початку, у процесі текстотворення. Статичний текст з уставленими і закріпленими в культурі змістами є менш інформативний, ніж текст, що створений у момент існування та розвивається відповідно до умов семіосфери [5]. Простежити динаміку розвитку смислів художнього тексту протягом вікових змін можливо за рахунок дослідження різних інтерпретацій даного тексту в межах різних семіосфер.

Як основні методологічні принципи дослідження виступають такі положення семіотики художнього тексту та теорії перекладу художнього тексту: діяльність перекладача художнього тексту є принципово творчим процесом, що відбувається в рамках різних семіосфер; стратегічні рішення перекладача художнього тексту у кожній конкретній ситуації перекладу оцінюються відповідно до певних аксіологічних параметрів.

У межах лінгвістичної теорії перекладу, що традиційно вивчає переклад у семіотичному та функціональному аспектах, поняття «творчого» (вільного) перекладу часто вживається в негативному сенсі: «Вільний переклад – переклад, виконаний на найнижчому рівні еквівалентності перекладацького акту» [3, с. 249]. На етапі інтерпретації тексту оригіналу перекладачем можуть бути застосовані такі аксіологічні (пріоритетні) стратегії:

1) побудова предикатно-аргументної структури тексту оригіналу;

2) визначення ієрархії предикатів у тексті;

3) визначення ієрархії актантів, що належать предикатам тексту. Відповідно на етапі породження тексту художнього перекладу, який ми вважаємо творчим процесом, перекладач використовує такі аксіологічні (пріоритетні) стратегії:

1) членування вихідного задуму тексту;

2) пропозиціоналізація смислів тексту;

3) категоризація смислів тексту. При цьому на кожному з етапів інтерпретації тексту оригіналу та породження тексту перекладу використовується певний набір параметрів, що дозволяють перекладачеві знайти максимально еквівалентні засоби досягнення комунікативно-прагматичного ефекту, якого досягає текст оригіналу вихідною мовою. Що більш, серед аксіологічних проблем перекладу дослідниками виділяються такі: виявлення аксіологічних параметрів, що характеризують якість перекладу; пошук аксіологічних домінант перекладу; характеристика суб'єктивних / об'єктивних чинників в оцінці якості тексту перекладу та інших.

Можливість вибору одного засобу вираження оцінки, властивих певній лінгвокультурі, залежно від інтенції адресанта, місця і часу перебігу та характеру взаємодії, дозволяють виділити аксіологічні стратегії як окремих тип стратегій. Аксіологічні стратегії вважаються усвідомленими чи неусвідомлюваними діями комуніканта з осмислення аксіологічної дійсності, враховуючи вибір засобів вираження оцінного ставлення того чи того елемента дійсності в певних умовах для реалізації відповідної мети. Окрім того, адекватність перекладу можлива з урахуванням морально-етичних цінностей. Що більш, аксіологічний фон конструється сукупністю різнорідних та різнорівневих засобів дискурсивно та когнітивно релевантних параметрів ситуації, в якій здійснюється відсилання до ціннісних орієнтацій, а також сукупністю різнорідних мовних та позамовних факторів, що дозволяють реципієнту висловлювання художнього тексту. Будь-який об'єкт на аксіологічному фоні підводиться реципієнтом під ту чи іншу аксіологічну категорію та інтерпретується у морально-етичних координатах.

Ідея інтерсеміотичного перекладу ґрунтується на розумінні перекладаності як однієї із фундаментальних характеристик будь-якої семіотичної системи, а будь-якому перекладу, своєю чергою, передують інтерпретація, що супроводжується трансформацією [16]. З філософської точки зору переклад є засобом розуміння культур, тому декодування та інтерпретація тексту будь-якого семіотичного характеру базується на сітці читання, що ґрунтується на соціокультурній картині світу суб'єкта, який обирає факти для інтерпретації тексту. Під час екранізації художнього твору письмовий текст перетворюється на кінотекст, який є синкретичною (що складається з елементів багатьох різнорідних семіотичних систем) полі-або мультисеміотичною системою, що поєднує різні знакові системи, семіотичні засоби в одну взаємопов'язану єдність і коди [17],

Р. Якобсон визначає екранізацію різновидом інтерсеміотичної інтерпретації [14, с. 22], у працях У. Еко вона називається «трансмутацією» [2, с. 283]. Хоча поняття кінотексту та особливості створення кінофільма на основі літературного твору отримали висвітлення в науці, система відношень між літературним джерелом та його кіноадаптацією, як і раніше, відкрита для аналізу, оскільки в кінематографічній індустрії спостерігається розвиток нових тенденцій. Що більш, під час екранізації частина вихідного тексту залишається в тій же семіотичній системі (мовній), тобто відбувається часткове перенесення вербальної складової з тек-

сту-оригіналу. За влучним висловом Ю. Лотмана, кіно за своєю суттю є синтезом двох оповідальних тенденцій: образотворчої і словесної [5, с. 73]. Як справедливо зазначає У. Еко, «ні форма, ні субстанція словесного висловлювання не можуть один в один «накладатися» на іншу матерію» [2, с. 46].

Відповідно можна стверджувати, що відбувається перерозподіл смислів, які потім заново комбінуються, утворюючи макросмисл всього твору, в нашому випадку художнього фільму. При цьому важко говорити про відношення ізоморфізму (взаємно-однозначної відповідності) або гомоморфізму (однозначної відповідності елементів) досліджуваних систем: екранізація не є простим зліпком або відбитком оригінального твору – автор, тобто режисер завжди привносить щось своє, переструктуруючи та комбінуючи зміст тексту-джерела.

Перехід до іншої семіотичної системи, в даному випадку до кінематографічної, не означає, що в ній не використовуються вербальні знаки, проте змінюється їх місце в системі – якщо в семіотичній системі природних мов використовуються виключно тільки мовні знаки, то в кінематографічній вони межують з іншими знаками: візуальними та звуковими. Що більш, між усіма цими видами знаків встановлюється складна мережа взаємозв'язків. При виборі вербальних знаків, які включаються в екранізацію, застосовуються механізми, типові для комунікації в цілому, а саме: фільтрація, спрощення, асоціювання, комбінування та реорганізація інформації, розстановка акцентів, заповнення прогалів та інтерпретація. Від режисера залежить, які саме репліки героїв з оригінального твору звучатимуть у фільмі, яким чином будуть поєднані один з одним та озвучені тощо.

Головною характерною рисою літератури постмодернізму є її гіперрецептивність – яскраво виражена схильність до рецепції будь-яких фактів щодо культурно-історичного дискурсу всього людства; насамперед і найактивніше – із творів світової літератури, різних елементів їхньої форми та/або змісту: сюжетів, мотивів, образів, концепцій, жанрів, сцен, цитат, що у лінгвістиці прийнято називати інтертекстуальністю. Окрім того, ще одним важливий аспект постмодерної літератури з позиції інтерсеміотичного перекладу є фрагментація. Різні елементи, що відносяться до сюжету, персонажів, тем, зображень та фактичних посилок, фрагментовані та розсіяні протягом усієї роботи. Загалом є перервана послідовність подій, розвиток характеру та дії, які можуть на перший погляд виглядати сучасно. Однак фрагментація вказує на метафізично необгрун-

тований, хаотичний всесвіт. Це може відбуватися в мові, структурі речення чи граматиці.

До прикладу, творчість американського письменника Дена Брауна заслужено займає перше місце в списку представників сучасної англійської та світової літератури. Твори Брауна створювалися на «стику жанрів» трилера, інтелектуального детективу, роману–загадки. Він завжди цікавився філософією, історією релігій, криптографією та таємними товариствами, а також наполегливо займався художньою критикою, вивчаючи вплив мистецтва на літературу. Тема мистецтва є ключовою у творчості письменника. Відповідно, з метою адекватної екранізації його творів шляхом інтерсеміотичного перекладу доцільно врахувати аксіологічні стратегії текстотворення та інтерпретації реципієнтами, що чітко ілюструє застосування прагматичного аспекту до перекладу.

При перекладі творів Д. Брауна перед перекладачем постає наступне завдання: розпізнати і правильно інтерпретувати інтексти, а також ті прецедентні тексти, до яких вони апелюють, виявити приховані смисли, що стоять за ними, і відтворити їх при перекладі, за необхідності забезпечити читача перекладу – носія іншої культури – фоновими знаннями, необхідними для проникнення у культурний простір тексту оригіналу. Окрім того, перекладачеві потрібно передати у перекладному тексті, що належить до іншої семіотичної системи, стилістичні особливості тексту оригіналу, а саме прийоми історичної стилізації та жанрової і діахронічної інтердикурсивності. Це завдання включає ряд підзавдань: виявити маркери дискурсів, жанрів, стилів і правильно передати їх мовою перекладу, що передбачає збереження композиційних і стилістичних особливостей текстових фрагментів, що співвідносяться з тим чи тим дискурсом. Аксіологічні стратегії дозволяють відтворити в інтерсеміотичному перекладі інтертекстуальні зв'язки і вертикальний контекст оригіналу, що стоїть за ними.

Висновки. Отже, сучасний бурхливий розвиток телекомунікаційних, масмедійних і цифрових технологій особливо загострив перекладацьку увагу до різнорівневих культурних кодів і меж їх перекладності, а саме перенесення письмового художнього тексту у кіно. Прагматична інформація нерідко пов'язана з орієнтацією на інтереси цільової аудиторії, її запити, уподобання тощо. Відповідно, перекладачеві необхідно врахувати аксіологічний аспект породження художнього тексту та інтерпретацію його реципієнтом з метою адекватного перекодування в іншу семіотичну систему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт. М. : Наука, 1988. 341 с.
2. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе. СПб. : Симпозиум. 2006.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС, 2001. 424с.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
5. Лотман Ю. М., 1973. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллинн : Ээстираамат. 92 с.
6. Мізін К. І. Методологічні проблеми лінгвістичного перекладознавства: Пошук власного методу. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2015. Вип. 136. С. 17 – 22.
7. Підлісний М.М. Проблема аксіології та шляхи її вирішення. Монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020, 164 с.
8. Пирс Ч. Начало прагматизма [пер. с англ. В. В. Кирюшенко, М. В. Колопотина]. *СПб. : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПбГУ ; Алетейя*. 2000. 352 с.
9. Aguiar, Daniella & Queiroz, Joao. Towards a Model of Intersemiotic Translation. *The International Journal of the Arts in Society*, 2009, 4(4), pp. 203-210.
10. Campbell, M. and Vidal, R. (ed.). *Translating across sensory and linguistic borders: intersemiotic journeys between media*. Cham: Palgrave Macmillan. 2018.
11. Dijk, T. A. van. Cognitive discourse analysis. URL: <http://www.discourse-in-society.org/teun.htm>
12. Dusi N. Il cinema come traduzione. Da un medium all'altro: letteratura, cinema, pittura. Torino : UTET, 2006.
13. Hassan B. *Literary Translation: Aspects of Pragmatic Meaning*. Newcastle upon Tyne: Cam Scholars Publishing, 2011. 102. p. 343.
14. Jakobson, Roman. On Linguistic Aspects of Translation, in Brower, (ed.), *On Translation*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959. pp. 232-239.
15. Lefevere, A. *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context*. New York: The Modern Language Association of America, 1994. 165 p.
16. Ozhan, A. R. 'Examining intersemiotic translation of book covers as a medium of cultural transfer'. *Conference paper presented at the First National Conference on Fundamental Research in Language and Literature Studies*, Tehran, 2018.
17. Pârlog, A. C. *Intersemiotic translation: literary and linguistic multimodality*. London: Palgrave Macmillan, 2019.
18. Vitucci F. The semiotic cohesion of audiovisual texts. Types of intersemiotic explications in the English subtitles of Japanese full-length films. *Studia Translatorica*, 2018, vol 8, 22 p.

**ПЕРЕКЛАД ЛЕКСИКИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ**

**TRANSLATION OF HIGHER EDUCATION REFORM VOCABULARY:
ETHNOLINGUISTIC ASPECTS**

Калиновська І.М.,

orcid.org/0000-0002-3406-1456

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри практики англійської мови

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Коляда Е.К.,

orcid.org/0000-0002-5437-1320

кандидат філологічних наук, професор,

завідувач кафедри практики англійської мови

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Інтеграція національної системи освіти України в європейський освітній простір сприяє реформуванню вищої освіти, її інтернаціоналізації, запровадженню й утвердженню в українському суспільстві кращих європейських освітніх традицій шляхом адаптації законодавства України до стандартів ЄС, застосування нових підходів до навчання та змісту освіти тощо. Ці процеси потребують осмислення і концептуалізації, термінологічної узгодженості, власне створення комплексних тлумачних двомовних словників освітньої лексики.

Статтю присвячено дослідженню етнолінгвістичних аспектів відтворення лексики реформування вищої освіти в англійській та українській мовах, що включає аналіз перекладної відповідності лексичних одиниць реформування вищої освіти в англійській та українській мовах, окреслення типових способів їхнього перекладу, а також етноспецифічних термінів.

Матеріалом дослідження слугують українські та англійські глосарії, довідники та словники термінів освіти та навчання, англійський глосарій освітньої реформи, англо-українські та україно-англійські словники термінів вищої освіти та освітньої лексики.

Досліджувана освітня термінологія відображає систему вищої освіти, процес її реформування, який є індивідуальним для кожної країни. Порівняно з українською, англійська освітня лексика на сьогодні є більш усталеною, що пов'язано з різницею у часі формування цих терміносистем: у США та Великій Британії це відбулося значно раніше. Процес реформування вищої освіти в Україні триває й обумовлює запровадження нових термінів і понять в українській освітній простір.

Описано характер відповідності лексичних одиниць реформування вищої освіти в англійській та українській мовах. Визначено найпродуктивніші способи перекладу зазначених лексичних одиниць, якими є транскодування та калькування, а також пошук відповідників або вибір варіанту перекладу з-поміж запропонованих у словнику для освітніх термінів із декількома значеннями.

У перспективі, потрібно звернути увагу на переклад англійських етноспецифічних термінів, яких не існує в українському освітньому просторі.

Ключові слова: реформування, вища освіта, термін, перекладна відповідність, спосіб перекладу, етноспецифічний термін.

The integration of Ukrainian national education system into the European educational space contributes to higher education reform, its internationalization, introduction and strengthening of the best European educational traditions in Ukrainian society by adapting Ukrainian legal system to EU standards, application of new approaches to learning and content of education, etc. These processes require understanding and conceptualization, terminological consistency, working out complex explanatory bilingual dictionaries of education vocabulary.

The article is devoted to the study of ethnolinguistic aspects of rendering higher education reform vocabulary in English and Ukrainian languages, which includes the analysis of translation correspondence of higher education reform lexical units in English and Ukrainian languages, the outline of typical ways of their translation, as well as ethno-specific terms.

Ukrainian and English glossaries, handbooks and dictionaries of education and training terms, English glossary of education reform, English-Ukrainian and Ukrainian-English dictionaries of higher education terms and education vocabulary serve as research material.

The studied educational terminology reflects the system of higher education, the process of its reform, which is individual for each country. Compared to Ukrainian, English education vocabulary is fixed, which is due to the difference in formation time of these term systems: in the USA and Great Britain, this process happened much earlier. Higher education reform continues in Ukraine and leads to the appearance of new terms and concepts in the Ukrainian educational space.

The character of correspondence of higher education reform lexical units in English and Ukrainian languages is described. The most productive translation methods of the mentioned lexical items are determined, which are transcoding

and tracing, as well as searching for counterparts or choosing a translation option among those offered in the dictionary of education terms with several meanings.

In the future, attention should be paid to the translation of English ethno-specific terms that do not exist in the Ukrainian educational space.

Key words: reform, higher education, term, translation correspondence, method of translation, ethno-specific term.

Постановка проблеми. У другому десятилітті XXI століття спостерігаємо прискорення глобалізації, посилення міжнародної взаємодії та конкуренції, а також інноваційні зміни в організації різних сфер суспільного життя, з-поміж яких освітня і дослідницька сфери, які відповідальні за творення майбутнього людства, формування людського капіталу, суспільний прогрес. Ці та інші процеси потребують осмислення і концептуалізації, термінологічно-поняттєвої визначеності та узгодженості [18, с. 3].

Національна система освіти України поступово інтегрується в європейській освітній простір. Цьому сприяє запровадження й утвердження в українському суспільстві кращих європейських освітніх традицій шляхом адаптації законодавства України до стандартів ЄС, застосування нових підходів до навчання та змісту освіти тощо [13]. Сучасний заклад вищої освіти – це місце, де відбувається синергія наукової, освітньої діяльності та інтернаціоналізації. Він відіграє фундаментальну роль у формуванні знань через розвиток процесів навчання, досліджень і соціальної взаємодії [12]. Реформування вищої освіти України вимагає уточнення та доповнення глосарію освітньої лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема перекладу освітньої лексики привертає увагу багатьох дослідників. Вагомий внесок у її дослідження зробили Л. Вергун [2; 3], О. Зосімова [4], Т. Кияк [7], Л. Кнодель [8], Н. Костенко [9], Н. Стефанова [11] та ін. Вчені працюють над систематизацією, упорядкуванням, стандартизацією термінології, описують методи та прийоми адекватного перекладу спеціальної лексики, адже «адекватний переклад дає можливість ознайомити інші країни зі здобутками вітчизняної освіти та науки, неправильний же, неадекватний переклад викликає в кращому разі непорозуміння або ж створює викривлену уяву про те, що відбувається в українській вищій освіті» [1, с. 208].

Процес реформування вищої освіти в Україні триває й обумовлює введення нових термінів і понять в український освітній простір, представлений «Національним освітнім глосарієм» [17], «Національним освітньо-науковим глосарієм» [18], «Словником термінів і понять сучасної освіти» [19], «Словником новітніх освітянських термінів і понять» [15] тощо.

Необхідно зауважити, що в Україні бракує комплексних тлумачних двомовних словників освітньо-педагогічної тематики. Упорядкування лексикографічних статей українських перекладних відповідників англійської освітньої лексики є на часі. «Англо-український словник освітньої лексики», укладений Л. І. Вергун, став першою спробою уніфікації англо-українських перекладних відповідників цієї галузі [14]. Згодом з'явилися «Українсько-англійський глосарій термінів з методики навчання мов і культур» [20] та «Українсько-англійський та англо-український словник термінів вищої освіти» [16].

Постановка завдання. Відмінності в концептуальній структурі систем освіти України, США й Великої Британії та, відповідно, між освітньою лексикою української і англійської мов наявні в усіх аспектах. Цим зумовлена необхідність точного перекладного прирівнення освітніх лексем та знаходження точних перекладних відповідників [8, с. 4].

Об'єктом нашого дослідження слугує лексика реформування вищої освіти в англійській та українській мовах. **Предметом** дослідження є особливості перекладу зазначених лексичних одиниць. **Мета** наукової розвідки полягає в аналізі етнолінгвістичних аспектів відтворення лексики реформування вищої освіти в англійській та українській мовах. Щоб досягти поставленої мети, необхідно вирішити такі **завдання**: з'ясувати характер перекладної відповідності лексичних одиниць реформування вищої освіти в англійській та українській мовах; описати типові способи їх перекладу, а також етноспецифічних термінів.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка терміносистема з часом змінюється: одні терміни з'являються, інші виходять із вжитку. Є періоди, коли термінологія знаходиться в стані активного розвитку, що відбувається зараз із терміносистемою вищої освіти в Україні через її реформування.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) запроваджує європейські рекомендації та стандарти і є «каталізатором позитивних змін у вищій освіті та формування культури її якості» [7]. Зокрема, розроблено нормативну базу для реалізації зовнішньої системи забезпечення якості освіти – акредитації освітніх програм за стандартами єдиного Європейського простору вищої освіти, започатковано цифрову

культуру акредитації, продовжено інтернаціоналізацію вищої освіти України, налагоджено систематичну роботу щодо академічної доброчесності в академічно-науковому середовищі тощо [6].

Найчастіше вживаний термін у процесі реформування вищої освіти – «акредитація» – це оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконати вимоги стандарту та досягти заявлених у програмі результатів навчання [17, с. 11]. Заклад вищої освіти отримує від вищого компетентного органу влади право надавати кваліфікації та/або отримує визнання цих кваліфікацій. Це може бути держава, урядове агентство або інший місцевий чи іноземний заклад вищої освіти (Паризьке комюніке, 2018 р.) [18, с. 8].

Англійською термін «акредитація» перекладається як *accreditation* й аналогічно означає оцінювання якості: “*A process of quality assurance through which accredited status is granted to an education or training provider, showing it has been approved by the relevant legislative or professional authorities by having met predetermined standards*” [25, р. 21].

Зауважимо, що акредитаційні процеси у вищій освіті в Україні, Великій Британії та США різняться процедурою та організаціями, які відповідають та надають акредитацію, відповідно Рада із забезпечення якості освіти у Великій Британії та Рада з акредитації вищої освіти у США:

“*In the UK it is illegal to offer a qualification that is or might seem to be a UK degree unless the University is recognised by the Government (accredited). The external body (independent of the Government) that reviews UK universities is called the **Quality Assurance Agency for Higher Education (QAA)** who will recommend (or renew) accreditation to the UK Government if the University has met stringent quality standards*” [21].

“*In the U.S., accreditation is awarded by independent accrediting agencies. These organizations periodically examine schools’ curricular offerings to confirm that accredited colleges are providing students with a quality education. Legitimate accrediting agencies are recognized by the **Council on Higher Education Accreditation (CHEA)** and/or the U.S. Department of Education. These agencies certify that schools meet certain standards of academic excellence*” [27].

Акредитація містить процедуру визнання типу освітнього закладу (середню або вищу професійну) і його виду (університет, академія, інститут,

коледж, школа тощо). Визнання типу установи здійснюється за результатами оцінки: відповідності змісту навчальних планів і навчальних програм вимогам державних освітніх стандартів; інформаційної бази освітнього процесу; якості підготовки випускників за результатами трирічних підсумкових державних атестацій випускників та ін. [19, с. 9–10]. При відтворенні назв закладів вищої освіти із зазначенням рівня акредитації створюються перекладні етноспецифічні відповідники, на зразок: *вищий заклад освіти першого рівня акредитації – higher education establishment of the 1st level of accreditation*, *вищий заклад освіти другого рівня акредитації – higher education establishment of the 2nd level of accreditation*.

Ключовими позитивними моментами реформування вищої освіти в Україні є: 1) запровадження Додатка до диплома (англ. *Diploma supplement*) для забезпечення можливості працевлаштування студентів, підвищення міжнародної конкурентоспроможності української системи вищої освіти тощо; 2) прийняття системи рівнів вищої освіти, власне: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти (англ. *Basic level (Short cycle) of higher education*); перший (бакалаврський) рівень вищої освіти (англ. *First (Bachelor’s) cycle of higher education*); другий (магістерський) рівень вищої освіти (англ. *Second (Master’s) cycle of higher education*); третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти (англ. *Third (education and research) cycle of higher education*) [17]; 3) запровадження системи кредитів ЄКТС (англ. *Credit ECTS*) – європейської системи зарахування залікових одиниць обсягу навчального навантаження здобувача освіти як належного засобу підтримки академічної мобільності студентів; 4) сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти; 5) сприяння необхідним європейським поглядам у вищій освіті, особливо щодо розвитку навчальних планів, міжвузівського співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки і провадження наукових досліджень [18].

Необхідно акцентувати увагу на зміні підходу до навчання, що є також позитивним у реформуванні вищої освіти в Україні. Це студентоцентризований підхід (англ. *student-centered approach / learner-centered approach*), який передбачає розроблення освітніх програм, котрі зосереджуються на результатах навчання, ураховують особливості пріоритетів особи, що навчається, ґрунтуються на реалістичності запланованого навчального навантаження, яке узгоджується із тривалістю освітньої програми. При цьому

студенту надаються більші можливості щодо вибору змісту, темпу, способу та місця навчання. [17, с. 61]. В українській та англійській мовах спостерігаємо взаємовідповідні поняття:

“Student-centered learning – an educational approach that focuses on students’ needs as opposed to the needs of other bodies involved in the educational process. Student-centered learning has implications in the design of course content and general curriculum” [24]. *“It refers to a diverse variety of educational programs, learning experiences, instructional approaches, and academic-support strategies that are intended to address the distinct learning needs, interests, aspirations, or cultural backgrounds of individual students /.../ Personalized learning may also be called **student-centered learning**, since the general goal is to make individual learning needs the primary consideration in important educational and instructional decisions, rather than what might be preferred, more convenient, or logistically easier for teachers and schools”* [26].

Академічна мобільність (англ. *academic mobility*) як показник інтернаціоналізації освіти – це можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі / закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами [17]. При перекладі слід звернути увагу на ширше значення цього терміну в англійській мові, який включає зайнятість:

“Academic mobility is the ability of an individual to move and adapt to a new occupational environment. Mobility can be geographical or ‘functional’ (a move to a new post in a company or to a new occupation). Mobility enables individuals to acquire new skills and thus to increase their employability” [25].

Академічна мобільність студентів веде до створення індивідуальної освітньої траєкторії (англ. *learning pathway*) – персонального шляху реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб’єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання [15, с. 18]. У перекладі англійською зауважуємо ширше значення за рахунок включення інших видів діяльності, таких як подорожі та громадські проекти, а також дуальної освіти (англ. *dual-enrolment*):

“The “learning pathway” concept is most commonly applied to educational experiences,

usually at the high-school level, that occur outside of traditional classroom settings or school buildings, such as internships, apprenticeships, independent research projects, online classes, travel, community-service projects, or dual-enrolment experiences” [26].

Один з аспектів реформування вищої освіти та забезпечення її якості є безперервний професійний розвиток (англ. *continuous improvement*), тобто безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності [15]. В українській та англійській мовах спостерігаємо взаємовідповідні поняття:

“The term continuous improvement refers to any school- or instructional-improvement process that unfolds progressively, that does not have a fixed or predetermined end point, and that is sustained over extended periods of time. The concept also encompasses the general belief that improvement is not something that starts and stops, but it’s something that requires an organizational or professional commitment to an ongoing process of learning, self-reflection, adaptation, and growth” [23].

Реформування вищої освіти передбачає розвиток професійно-орієнтованого підходу до навчання (англ. *career-ready*), який в англійській мові має ширше значення й відображає готовність студентів до подальшої професійної діяльності, а також навчальні програми підготовки робочої сили:

“The term career-ready is generally applied to (1) students who are considered to be equipped with the knowledge and skills deemed to be essential for success in the modern workforce, or (2) the kinds of educational programs and learning opportunities that lead to improved workforce preparation. The career-ready concept is also related to 21st century skills” [25].

В українській мові професійне спрямування навчання – це орієнтоване на ринок праці профільне навчання на основі поєднання змісту освіти, визначеного стандартом профільної середньої освіти, та професійно орієнтованого підходу до навчання з урахуванням здібностей і потреб учнів [15, с. 41].

Серед стримуючих чинників підвищення якості вищої освіти сьогодні можна назвати відсутність законодавства про освіту дорослих (англ. *adult / continuing / recurrent education*) (неформальну й неофіційну освіту) як невід’ємну складову безперервної освіти, яку розуміють як освітні заходи будь-якого змісту, рівня, форми, завдяки яким особи, які вважаються в даному суспіль-

стві дорослими, вдосконалюють свої освітні і професійні кваліфікації, розвивають здатності, компетентності [18, с. 40]. Складниками освіти дорослих є: післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та / або підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток; будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою (Закон України «Про освіту», 2017 р.) [17, с. 70].

В англійській мові термін «освіта дорослих» має ширше значення й включає поняття відкритого університету, навчального закладу інтегрованого типу, новітнього та непоширеного наразі в Україні:

“Adult education – general or vocational education provided for adults after initial education and training for professional and/or personal purposes, and which aims to: provide general education for adults in topics of particular interest to them (e. g. in open universities); provide compensatory learning in basic skills which individuals may not have acquired earlier in their initial education or training (such as literacy, numeracy) and thus to; give access to qualifications not gained, for various reasons, in the initial education and training system; acquire, improve or update knowledge, skills or competences in a specific field: this is continuing education and training” [25].

Щодо особливостей перекладу досліджуваних лексичних одиниць, то є різні способи їхнього перекладу і їх поєднання. Аналіз показав, що найчастіше для перекладу лексичних одиниць реформування вищої освіти використовується повне або часткове семантичне запозичення (через статус англійської мови як мови міжнародного спілкування, така термінологія розробляється англійською мовою), а саме **транскодування** (транскрибування, транслітерування, змішане транскодування, адаптивне транскодування): *accreditation – акредитація, certification – сертифікація, credit – кредит, prerequisite – пререквізит, module – модуль, modularisation – модуляризація, syllabus – силабус, project – проєкт, specialization – спеціалізація, stakeholder – стейкхолдер; калькування: doctoral – докторський, academic mobility – академічна мобільність, student-centered approach – студентоцентрований підхід; higher education – вища освіта, diploma supplement – додаток до диплома, professional standards – професійні стандарти; study load – навчальне навантаження; academic plagiarism – академічний плагіат, Certificate of Secondary Education – (брит.) сертифікат про*

загальну середню освіту; ranking higher education institutions – ранжування закладів вищої освіти.

Другим за продуктивністю способом перекладу лексичних одиниць реформування вищої освіти є пошук **відповідника / аналога**: *outcomes – результати, class / contact hours – аудиторні години, reference points – точки прив'язки; academic adviser – науковий керівник, senior research assistant / associate / officer – старший науковий співробітник; institutional autonomy – автономія закладу вищої освіти.*

Необхідно зауважити, що деякі терміни реформування вищої освіти можна перекласти різними способами, як наприклад: *спеціалізація – specialization* (транскодування) та *major subject* (використання аналога); *атестація – attestation* (транскодування) та *assessment* (використання аналога).

Найменш поширеним є описовий прийом перекладу для створення перекладних відповідників етноспецифічної лексики англійської мови: *E4 Group – група, до якої входять чотири основних консультативних члени із супроводу Болонського процесу (Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, Європейська асоціація закладів вищої освіти, Європейська асоціація університетів, Європейський союз студентів); industrial extension – курси підвищення кваліфікації керівників сфери економіки; transferable skills – навички і знання, що можуть бути використані у різних професійних сферах.*

Отже, найпродуктивнішими способами перекладу лексичних одиниць реформування вищої освіти є транскодування та калькування, а також пошук відповідників або вибір варіанту перекладу з-поміж запропонованих у словнику для термінів із декількома значеннями.

Висновки. Досліджувана освітня термінологія відображає систему вищої освіти, процес її реформування, який є індивідуальним для кожної країни. Порівняно з українською, англійська освітня лексика на сьогодні є більш усталеною, що пов'язано з різницею у часі формування цих галузей суспільного життя (як відомо, в США та Великій Британії це відбулося значно раніше, тоді як в Україні реформування системи вищої освіти триває й зараз).

Адекватний переклад термінів реформування вищої освіти сприяє правильному їх розумінню та запровадженню в освітньому середовищі. Найбільше труднощів виникає з інтерпретацією етноспецифічних термінів, яких не існує в українському освітньому просторі, що є перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонюк Н.М., Возна М.О. Україно-англійський переклад аспектною академічної термінології. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 1. С. 208–212.
2. Вергун Л.І. Переклад англійської освітньої лексики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2000. № 30. С. 53–55.
3. Вергун Л.І. Перекладна взаємовідповідність англійської та української освітньої лексики. : дис. канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2004. 227 с.
4. Зосімова О. Англійська лексика сфери освіти в українському перекладі американської комедії “Freaky Friday”. *Міжкультурна комунікація і перекладознавство: точки дотику та перспективи розвитку: тези III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Переяслав, 16 березня 2020 року) /* Гол. ред. К.І. Мізін; Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Переяслав, 2020. С. 172–174.
5. Квіт С. Забезпечення якості вищої освіти має своїх адресатів. *Дзеркало тижня*. 2020. 3 вересня. URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/zabezpechennja-jakosti-vishchoji-osviti-maje-konkretnikh-adresativ.htm> (дата звернення: 11.09.2022).
6. Квіт С. Нова система акредитації. *Дзеркало тижня*. 2019. 16 серпня. URL: https://zn.ua/ukr/EDUCATION/nova-sistema-akreditaciyi-320848_.html (дата звернення: 11.09.2022).
7. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 32. С. 104–108.
8. Кнодель Л.В. Освітня лексика в англійській та українській мовах : монографія. Київ, 2019. 154 с.
9. Костенко Н.Д. Структурно-семантичні та функціональні параметри англомовних інновацій семантичного поля «Навчання» : дис. канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 309 с.
10. Луговий В.І., Таланова Ж.В. Міжнародна стандартна класифікація освіти: галузі освіти та підготовки (засадничий аналіз та алгоритм застосування). *Педагогіка і психологія. Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2014. № 3. С. 5–17.
11. Стефанова Н. О. Сучасна англомова термінологіка сфери освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 «германські мови». Одеса, 2004. 20 с.
12. Сучасний університет – одна з основних частин інноваційної діяльності країни: розпочався третій день всеукраїнського форуму «Україна 30. Освіта і наука». *Міністерство освіти і науки України*. 2021. 2 червня. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/suchasnij-universitet-odna-z-osnovnih-chastin-innovacijnoyi-diyalnosti-krajini-rozpochavsya-tretij-den-vseukrayinskogo-forumu-ukrayina-30-osvita-i-nauka> (дата звернення: 12.09.2022).
13. Тарасенко Н. Сучасний стан освітньої реформи в Україні як передумова для подальших трансформацій системи освіти. *Центр досліджень соціальних комунікацій Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5299:suchasnij-stan-osvitnoji-reformi-v-ukrajini-yak-peredumova-dlya-podalshikh-transformatsij-sistemi-osviti&catid=8&Itemid=35 (дата звернення: 12.09.2022).

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ:

14. Англо-український словник освітньої лексики. Близько 4 000 слів і словосполучень / уклад. Лариса Вергун. Тернопіль, 2002. 184 с.
15. Козинець І.І., Шабанова Ю.О. Словник новітніх освітянських термінів і понять : довідкове видання. Дніпро, 2021. 69 с.
16. Корбутяк В.І., Малиновська М.Ф. Українсько-англійський та англо-український словник термінів вищої освіти. Рівне, 2018. 145 с.
17. Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В.Г. Кременя. Київ, 2014. 100 с.
18. Національний освітньо-науковий глосарій. Київ, 2018. 524 с.
19. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. : Л.М. Михайлова, О.В. Пагава, О.В. Проніна. Сєверодонецьк, 2020. 194 с.
20. Фабрична Я.Г. Українсько-англійський глосарій термінів з методики навчання мов і культур. *Іноземні мови*. 2016. № 1 (86). С. 59–64.
21. A Quick Guide to UK University Accreditations. *Stafford Global*. 2020. December. URL: <https://www.staffordglobal.org/articles-and-blogs/general-articles-and-blogs/accreditation-university-degree/>
22. Family Dictionary of Education Terms. *Office of the Education Ombudsman. State of Washington*. 2011. URL: <https://www.digitalarchives.wa.gov/governorgregoire/oeo/publications/>
23. Glossary of Terms. *Frascati Manual 2015 : Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development*. OECD, 2015. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264239012-17-en>
24. Main Survey Glossary. *Teaching and Learning International Survey*. TALIS, 2018. URL: <https://www.oecd.org/education/talis/>

25. Terminology of European Education and Training Policy. A selection of 100 key terms. *European Centre for the Development of Vocational Training*, 2008. URL: www.cedefop.europa.eu/EN/Files/4064_en.pdf
26. The Glossary of Education Reform. *Great Schools Partnership*, 2014. URL: <https://www.edglossary.org>
27. Wlodarski J., Miller D. What is College Accreditation and how does it work? *Best Colleges*. 2022. June, 6. URL: <https://www.bestcolleges.com/blog/>

УДК 81'255+811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.25>

ЗАСОБИ КОМПЕНСАЦІЇ ЛІНГВО- І СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЛАКУН У ТЕКСТІ ПЕРЕКЛАДУ

MEANS OF COMPENSATION FOR LINGUISTIC AND SOCIOCULTURAL GAPS IN THE TRANSLATED TEXT

Костенко Г.М.,

orcid.org/0000-0003-3496-8354

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Національного університету «Запорізька політехніка»

Збереження в тексті національно-специфічного елемента іншої культури і подальший переказ його, включений до тексту, дозволяють вирішити два завдання: створити певний колорит у незнайомій культурі (іншомовне слово або словосполучення переноситься у мову реципієнта в оригінальному звучанні і, по суті, транслітерується) та забезпечити глибше розуміння сенсу тексту, розкриваючи значення специфічного елемента чужої культури за допомогою перекладу. Поповнення лексичного фонду мов розвивається шляхом запозичень, калькування, аббревіації, але при цьому процес асиміляції нових одиниць відбувається із затримкою в часі, тому є актуальним вивчення питання елімінації прогалін (лакун) семантичної незаповненості певної частини одиниць в одній з мов по відношенню до іншої. Саме національно-культурні відмінності в процесі категоризації і концептуалізації зумовлюють появу лакун, які необхідно елімінувати в процесі перекладу реалій і знайомства з іншомовною культурою. Метою роботи є дослідження особливостей лінгвокультурних і соціокультурних лакун у межах теорії лакунарності та прийомів їх перекладу.

При перекладі здійснюється перенесення лакун з тексту оригіналу в інше соціокультурне і мовне середовище. Своєрідний діалог культур виникає у межах заданого в тексті оригіналу комунікаційного фону, який теж слід зберегти у тексті перекладу. Основних труднощів передачі лакун при перекладі дві: відсутність у мові перекладу відповідника (еквівалента, аналога) через відсутність у носіїв цієї мови позначального об'єкта (референта); та необхідність поряд з предметним значенням (семантикою) реалії передати і колорит (конотацію) – її національне та історичне забарвлення. Лакуни виникають не лише у культурному середовищі, але й у науково-технічній сфері, адже в залежності від контексту будь-який термін може стати лакуною, яка буде перешкоджати розумінню сенсу речення або статті і потребуватиме інший переклад, не схожий з еквівалентом у перекладацькому словнику, або описом цього поняття. У подальших дослідженнях проблем лакунології слід більше уваги приділити саме можливостям подолати мовний бар'єр у текстах науково-технічної галузі.

Ключові слова: лакуна, лакунологія, лакунарність, національно-специфічний елемент, культурне середовище, науково-технічна галузь.

Preserving a nationally-specific element of another culture in the text and its further retelling, included in the text, allow solving two tasks: to create some flavor in an unfamiliar culture (a foreign word or word combination is transferred to the recipient's language in its original sound and, in fact, transliterated) and to ensure a deeper understanding of the meaning of the text by revealing the meaning of a specific element of a foreign culture through translation. The lexical fund of languages replenishes through borrowings, word-for-word translations, abbreviations, but at the same time, new units assimilate with a delay in time, therefore it is relevant to study the issue of eliminating lexical gaps (lacunae), i.e. semantic incompleteness of a certain part of units, in one of the languages in relation to another. It is the national and cultural differences in the process of categorization and conceptualization that lead to the appearance of lexical gaps that must be eliminated in the process of translating cultural words and, thus, help to analyze a foreign culture. The purpose of the work is to study the peculiarities of linguistic and sociocultural lacunae within the framework of the theory of lacunarity and methods of their translation.

When translated, lacunae are transferred from the original text to another sociocultural and linguistic environment. A kind of a dialogue of cultures arises within the framework of the communication background given in the original text, which should also be transferred to the translated text. There are two main difficulties in saving lacunae during translation: the absence of a counterpart (equivalent, analogue) in the translated language due to the lack of a denotative object (referent)

among this language's native speakers; and the desire, along with the objective meaning (semantics) of a cultural word, to also convey its color (connotation) – its national and historical coloring. Lacunae occur not only in the cultural environment, but also in the scientific and technical sphere, because depending on the context, any term can become a lacuna that will prevent from understanding the meaning of a sentence or an article and will require a different translation that is not similar to the equivalent in the recipient language's dictionary, or a description of this concept. In further studies of the problems of lacunology, more attention should be paid to the possibilities of overcoming the language barrier in the texts of the scientific and technical field.

Key words: lexical gap (lacuna), lacunology, lacunarity, nationally specific element, cultural environment, scientific and technical field.

На сьогодні особлива увага в освіті приділяється міжетнічній комунікації – обміну матеріальними та духовними продуктами культурної діяльності між етноспільнотами. Значний акцент робиться на правильному сприйманні інформації представниками різних етнічних груп. На своєрідність інтерпретації повідомлення впливає і наявність у лінгвосоціокультурній системі етносу певного відповідника, який дослівно передає реалію іншої культури. Відсутність такого еквівалента називається комунікативною лакуною (від лат. *lacuna* – заглиблення, впадина, провал, порожнина; від франц. *lacune* – пустота, розрив, пропуск, пусте місце). Сучасна лінгвістика прямує до розв'язання проблем лакунології – науки, що виникла на основі вивчення лакун та омовлюється інтегративно вербальними та невербальними засобами – кінесикою, окулістикою, соматикою, гаплікою, проксемікою тощо. У межах прагматики, семантики й синтактики розробляється понятійно-термінологічний апарат опису феномену лакунарності – універсальною категорією, яку характеризує системність, багатовекторність, політермінологічність [1, с. 12]; лінгвісти використовують комплекс методів і прийомів для виявлення і фіксації лакун різних типів, шукають шляхи заповнення й елімінації лакун у мові та мовленні, визначають роль і місце лакунарності в науковій парадигмі. Англomовна лінгвістика віддає перевагу словосполученню *lexical gap* (J. Cvilikaite [8], M. Janssen [9]), яке можна перекласти як «лексична прогалина, лексичний пропуск»; в українському мовознавстві проблему лакунарності досліджують такі учені, як І. О. Голубовська [2], М. П. Кочерган [3], В. М. Манакін [4]. Поповнення лексичного фонду мов розвивається швидкими темпами шляхом запозичень, калькування, абрєвіації, але при цьому процес асиміляції нових одиниць відбувається із затримкою в часі, тому є актуальним вивчення питання елімінації прогалин (лакун) семантичної незаповненості певної частини одиниць в одній з мов по відношенню до іншої.

При перекладі здійснюється перенесення лакун з тексту оригіналу в інше соціокультурне

і мовне середовище. Своєрідний діалог культур виникає в рамках заданого в тексті оригіналу комунікаційного фонду, який теж слід перенести в текст перекладу. Основних труднощів передачі лакун при перекладі дві:

1) відсутність в ПМ відповідника (еквівалента, аналога) через відсутність у носіїв цієї мови позначального об'єкта (референта);

2) необхідність поряд з предметним значенням (семантикою) реалії передати і колорит (конотацію) – її національне та історичне забарвлення.

Метою роботи є дослідження особливостей лінгвокультурних і соціокультурних лакун у межах теорії лакунарності та прийомів їх перекладу.

Визначення лексичних прогалин можна розглядати як результат практичних потреб лінгвістів, а також їх розуміння процесу лексикалізації. Таким чином, ряд лексичних прогалин визначається як випадки:

1) коли слово мови оригіналу не має прямого еквівалента, не вдаючись у подробиці про поняття самого прямого еквівалента;

2) коли слово мови оригіналу перекладається на вислів мови перекладу без розгляду його в якості ідіоми або сталого словосполучення (Д. Сантос [11]);

3) коли поняття не перекладається лексичною одиницею, тобто словом, складним словом, ідіомою або сталим словосполученням (Л. Бентівоглі та Е. Піанта [5, 7], Л. Бентівоглі та ін. [6]).

Мова, мислення і культура взаємопов'язані і утворюють єдине ціле, цей взаємозв'язок і взаємозалежність відображаються у своєрідній ієрархії способів подання знань про світ:

а) в картині світу відображені цінності культури;

б) в концептуальній картині світу представлені концепти;

в) у мовній картині світу відображений лексикон словника культури.

Саме національно-культурні відмінності в процесі категоризації і концептуалізації зумовлюють появу лакун, які необхідно еліминувати в процесі перекладу реалій і знайомства з іншомовною культурою.

У науці виділяють два основних види лакун:

а) внутрішньомовні – це відсутність слова в мові, що виявляється на тлі наявності близьких за семантикою слів всередині тієї чи іншої парадигми;

б) міжмовні лакуни – відсутність лексичної одиниці в одній з мов при її наявності в іншій.

Культурологічні (когнітивні) лакуни виявляються при дослідженні відмінностей в культурах, які виявляються в мові в процесі комунікації.

Міжмовні та внутрішньомовні лакуни розпізнаються на базі аутентичних лексикографічних джерел, із досвіду досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, а також – осмислення емпіричного матеріалу. Лакуни як інгерентні риси комунікації спостерігаються у вербальних і невербальних представленнях. Вірування, звичаї, танці, пісні, артефакти, мистецтво передаються із покоління в покоління. Наявність словників «неіснуючих слів» у царині фантастики та ірреальності, зокрема, об'єктивує існування лакун у концептосферах соціумів. Лакуни експлікуються у мовленні за допомогою полілексемних конструювань, компенсуючи відсутність однослівних позначень.

Щедрим джерелом загублених лакун є фразеологізми – усталені словосполучення, смисл яких мультиплікативно мотивується компонентами. Англ. *to fish in the air* – «переливати із пустого в порожнє», *to mark with a T* – «позначати злодія ініціальною буквою», *a fair weather friend* – «ненадійний товариш». До лакун культурного фонду належать також і географічні назви, «прозорі» для представників однієї лінгвокультурної спільноти, але лакунізовані для представників іншої, бо ці назви, як правило, включені в певний соціальний контекст є значимими для представників однієї лінгвокультурної спільноти і незначними для іншої.

Заповнення лакуни – це процес розкриття деякого поняття, що належить чужій для реципієнта культурі. Заповнення може бути різної глибини, що залежить від характеру лакуни, від типу тексту, в якому лакуна існує, а також від особливостей реципієнта, якому адресований текст. Збереження в тексті національно-специфічного елемента іншої культури і подальший переказ його, включений до тексту, дозволяють вирішити два завдання:

1) створити деякий колорит у незнайомій культурі (іншомовне слово або словосполучення переноситься у мову реципієнта в оригінальному звучанні і, по суті, транслітерується);

2) забезпечити більш глибоке розуміння сенсу тексту шляхом розкриття значення специфічного елемента чужої культури за допомогою перекладу.

Інший спосіб заповнення лакун – це включення в текст більш-менш докладних коментарів до елементів чужої культури. Заповнення при цьому може бути різної глибини, що обумовлюється, з одного боку, завданнями, що стоять перед автором, а з іншого – розмірами культурологічної дистанції між описуваною культурою та культурою реципієнта. Коментар може носити навчальний характер, в завдання якого входить не тільки полегшення сприйняття тексту, але і розвиток навичок читання, збагачення лексику, підвищення рівня мовної ерудиції.

Про ефективність енциклопедичного і соціокультурного коментарів можна судити по тому, як відбувається заповнення соціокультурних лакун. Енциклопедичний коментар лише надає відомості з певної теми, при цьому не відбувається підбору саме тієї інформації, яка в даному контексті необхідна. У результаті читач отримує якусь інформацію, але соціокультурна лакуна залишається. Для її заповнення потрібні відомості, відібрані, виходячи з контексту. Іншого роду свідчення можуть додати знань, але не заповнити лакуну, що виникла. У цьому випадку коментар не виконує свого прямого призначення – забезпечення подолання труднощів сприйняття.

У вітчизняній практиці навчання іноземних мов виділяється ще один спосіб заповнення лакун за допомогою приміток у кінці книги, які вибірково пояснюють важкі для розуміння національно-специфічні елементи тексту, але ці елементи не маркуються в авторському тексті, мабуть, для того, щоб не «зашумлівати» поле смислового сприйняття того чи іншого художнього комуніканта. У таких випадках може виникати ілюзія розуміння, і якщо читач не скористається коментарем, лакуна в тексті збережеться, а можливо, і буде заповнена неадекватно.

Інший спосіб елімінування соціокультурних лакун – компенсація. Суть компенсації полягає в наступному: зняти національно-специфічний (культурологічний) бар'єр. Для цього в тексті в тій чи іншій формі вводиться специфічний елемент культури реципієнтів, тотожний або квазі-тотожний елементу вихідної культури. Опорним елементом компенсації може служити і літературна цитата або посилання на добре знайомий читачеві твір літератури, що допомагають точніше зрозуміти характер феномена чужої культури і викликати потрібне до нього відношення. Компенсація відбувається і в тих випадках, коли зберегти лакуну можна (необхідно зробити текст максимально зрозумілим), а заповнити її з тих чи інших причин неможливо.

Компенсація лакун може бути декількох видів, один з них – «вказівка на реалію, знайому читачеві, яка допомагає зрозуміти чужу реалію або ситуацію» [5, с. 11]. У перекладознавстві виділяють наступні засоби компенсації лакун:

- 1) запозичення лексичної одиниці;
- 2) буквальний переклад;
- 3) аналогізування;
- 4) опис.

Прикладом вдалого запозичення можна вважати слово «рафтинг», яке в українській мові означає вид екстремального спорту, швидкісний сплав гірською річкою через пороги на надувному човні (рафті), плоті або на байдарці. Порівняємо з дефініцією з англomовного словника: *rafting – the sport or pastime of travelling down a river on a raft* [80]. Зіставляючи визначення в двох мовах, ми приходимо до висновку, що в семантиці цих слів є загальні семи, але є й розбіжності. Наприклад, загальними є семи «водний потік», «плавальний засіб», «спрямований рух», «діяльність людини». Що стосується відмінностей, в українській мові слово «річка» конкретизується як «гірська», чого не спостерігається в англійському варіанті.

На відміну від неологізму «рафтинг», який є вже частково асимільованим запозиченням в українській мові, слово «хутір» є словом-історизмом, що до недавнього часу використовувалося в назвах населених пунктів деяких регіонів України. Словники пояснюють «хутір» як: 1) дрібне землеволодіння козаків, міщан, вільних селян і 2) земельна ділянка, що виділялася у приватне володіння селянській родині з перенесенням на неї садиби. Як бачимо, в структурі його значення виділяються наступні семи: «місце проживання», «регіон», «житло», «діяльність людини» (імпліцитно).

В англійській мові аналог слову «хутір»: *farm – an area of land and its buildings, used for growing crops and rearing animals* [10], в значенні якого є такі семи, як: «місце проживання», «житло», «діяльність людини» (експліцитно), «рослини», «тварини». Існує інший аналог слову «хутір»: *hamlet – a small settlement, generally one smaller than a village, and strictly (in Britain) one without a church* [10]. Слова *farm* і *hamlet* відрізняються тим, що перше передбачає спеціалізоване місце для вирощування рослин і тварин, у той час як друге означає невелике поселення з малою кількістю будинків. Сема «поселення (місце де живуть люди)» дозволяє стверджувати, що англomовне *hamlet* ближче за своїм значенням до українського слова «хутір». Дана лакуна є яскравим прикладом лінгвокультурної лакуни, яка зафіксована у слов-

нику і водночас переклад якої залежить від культури та традицій народів вихідної мови та мови перекладу.

Транскрипція і транслітерація є прийомами перекладу, що відтворюють в мові перекладу форму іншомовного слова. Вони часто використовуються при перекладі різних топонімів. Наприклад, варіанти перекладу назви перевалу Псеашхо практично однакові у всіх розглянутих нами мовах: Псеашхо, *Pseashkho* (англ.). Адигейською мовою Псеашхо означає «багатоводна гора», що вказує на присутність в значенні топоніма таких сем, як «вид рельєфу», «водний простір» «велика кількість», що не сприймаються в перекладі, тобто дане слово є лакуною, яка у цьому випадку не компенсується за допомогою транслітерації і вимагає подальшого роз'яснення.

Описовий переклад передбачає використання опису, який розкриває значення безеквівалентної одиниці за допомогою розгорнутого словосполучення. Використання цього прийому можна простежити на прикладі слова «урочище», що означає будь-яку частину місцевості, відмінну від інших ділянок навколишньої місцевості, наприклад, лісовий масив серед поля. На англійську мову слово перекладається як *tract – an area of land, typically a large one або natural boundary – a line which marks the limits of an area* [10]. Обидві дефініції свідчать про наявність таких сем, як «частина земельної площі», «межа / кордон / лінія розділу між територіями». При цьому жоден з варіантів не відображає всю повноту значення слова «урочище».

Конкретизація або генералізація як перекладацькі прийоми пов'язані з вживанням гіпоніма замість гіпероніма і навпаки. Наприклад, слово «станія» – велике козацьке поселення. Англійський варіант виглядає як *caucasian village*. Станія в українській мові перетворюється на поселення при перекладі англійською, втрачаючи при цьому національну й етнічну віднесеність людей, які проживають у цьому поселенні. Крім цього, англійському визначенню потрібен додатковий прикметник «козацьке» для передачі всього поняття в цілому.

Усе більше лакун з'являється у наш час, з розвитком науки і технології особливо у комп'ютерній сфері. Наприклад, у реченні: *Our approach supports content authoring where collaboration on editing the content stored in the 3D cloud is possible and content added by one user can be immediately accessible by others* [12] присутні три лакуни: «content authoring», «collaboration» та «cloud»,

які перекладаються як «розробка контенту», «загальна праця» та «сховище даних» відповідно.

При перекладі лакуни «*content authoring*» можна використали спосіб буквального перекладу. Словосполучення складається з двох іменників, які окремо перекладаються:

«*content*» – «вміст», «склад», «контент»;

«*authoring*» – «розробка».

Лакуну «*collaboration*» краще перекласти аналоговим способом. Словник цьому терміну дає переклад «кооперація», «співробітництво», тобто даний термін позначає працю, що виконується групою людей, співпрацю. Тому ми надали перекладу аналог «загальна праця».

Останню лакуну ми переклали описовим способом. Слово «*cloud*» перекладається як «хмара», і можна використовувати саме цей переклад. Але те, що «хмара» в даному контексті – віртуальне сховище для якихось даних, може зрозуміти не кожен реципієнт, тому ми переклали даний термін як «сховище даних». Таким чином можна сказати, що ми із соціокультурної лакуни зробили лінгвокультурну, адже термін «хмара» не зафіксований у словнику і не має визначення, пов'язаного зі комп'ютерною сферою, але разом з тим широко використовується серед працівників цієї

сфери. «Сховище даних», у свою чергу, – це стале словосполучення, яке, так би мовити, описує термін «хмара» та робить його більш зрозумілим для реципієнта.

Таким чином, питання про способи і прийоми елімінування лакун залишається не до кінця вивченим в сучасній науці (лінгвістиці, філософії, міжкультурній комунікації). Загалом, лінгвістам представляється доцільним і методологічно виправданим використання поняття «лакуна» не лише при зіставленні мов, але й при зіставленні аспектів культури і суспільного життя. Діалогу культур часто заважає наявність прогалин у комунікації, викликаних великою кількістю соціокультурних та лінгвокультурних лакун, що мають різний характер, причини виникнення та вимагають різних способів їх заповнення. Це стосується і науково-технічної літератури, адже в залежності від контексту будь-який термін може стати лакуною, яка буде перешкоджати розумінню сенсу речення або статті і потребуватиме інший переклад, не схожий з еквівалентом у перекладацькому словнику, або описом цього поняття. У подальших дослідженнях проблем лакунології слід більше уваги приділити саме можливостям подолати мовний бар'єр у текстах науково-технічної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анохіна Т. О. Категорія лакунарності у контексті суміжних понять. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2011. Т. 14. № 2. С. 8–15.
2. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: автореф. дис. доктора філол. наук за спеціальністю 10.02.15 «Загальне мовознавство». К., 2004. 27 с.
3. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. К.: Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
4. Манакін В. М. Когнітивна лінгвістика та доцільність для сучасного мовознавства. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ імені В. Винниченка, 2011. Вип. 95 (1). С. 3–6.
5. Bentivogli L., Pianta E. Beyond lexical Units : Enriching Word Nets with Phrasets. *Proceedings of the Research Note Sessions of the 10th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics (EACL'03)*. Budapest, 2003. P. 67–70.
6. Bentivogli L. et al. Coping with Lexical Gaps when Building Aligned Multilingual Wordnets. *Proceedings of the Second International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2000)*. Athens, 2000. P. 993–997.
7. Bentivogli L., Pianta E. Looking for Lexical Gaps. *Proceedings of the Ninth EURALEX International Congress*. Stuttgart, 2000. P. 663–669.
8. Cvilikaite J. Lexical Gaps. Resolution by functionally complete units of translation. *Darbai ir dienos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006, T. 45. P. 127–142.
9. Janssen M. Multilingual Lexical Databases, Lexical Gaps, and SIMuLLDA. *International Journal of Lexicography*. 2004. Vol. 17. No. 2. P. 137–154.
10. Oxford dictionaries. URL: <https://www.oxforddictionaries.com/> (дата звернення: 20.08.2022).
11. Santos D. Lexical Gaps and Idioms in Machine Translation. *Proceedings of CO- LINC'90* / ed. by H. Karlgren. 1990. Vol. 2. P. 330–335.
12. Bae H. Fast and scalable structure-from-motion based localization for high-precision mobile augmented reality systems. *The Journal of Mobile User Experience*. 2016. № 4. URL: <http://link.springer.com/article/10.1186/s13678-016-0005-0> (дата звернення: 20.08.2022).

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
ІЗ КОМПОНЕНТОМ-НАЗВОЮ ОСОБИ ЗА РОДОМ ЗАНЯТЬ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**TRANSLATION PECULIARITIES OF THE ENGLISH IDIOMS
WITH THE COMPONENT DENOTING THE PERSON'S OCCUPATIONAL NAMES
BY MEANS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE**

Левчук О.А.,

orcid.org/0000-0001-8352-1597

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови та методики їх навчання

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті досліджено лексико-семантичні характеристики англійських фразеологічних одиниць із компонентом-назвою особи за родом занять та особливості їх перекладу засобами української мови. За семантичним критерієм досліджувані фразеологізми розкласифіковані на фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення та фразеологічні сполучення з подальшим аналізом кожної групи. Особливу увагу приділено особливостям перекладу фразем наведених типів. Встановлено наявні в корпусі досліджуваних одиниць типи системних смислових відношень, найбільш поширеними з яких є явища синонімії та антонімії. Виявлені синонімічні ряди групуються довкола певних семантичних рубрик, найчастіше виражаючи характеристику особистості, морально-етичні і соціальні цінності, характерні для національного характеру англійців. Явища полісемії, синонімії та антонімії тісно взаємопов'язані: у разі наявності кількох значень в одній фраземі, вона може одночасно належати до різних синонімічних рядів та антонімічних пар.

У статті проаналізовано основні трансформації англійських фразеологічних одиниць із компонентом-позначенням особи за родом занять. Представлено основні способи перекладу фразеологічних одиниць: переклад за допомогою повних і часткових еквівалентів, переклад за допомогою аналогів, калькований та описовий переклад. Вибір способу перекладу залежить від особливостей фразеологічних одиниць, контексту та знань перекладача про культурні особливості й історію країни. Перекладаючи сталі вирази, що містять назви людини за родом занять, необхідно враховувати, що світ професій, представлений в англійській фразеології, характеризується як універсальністю, так і особливостями національного сприйняття. Осмислення значень родів занять часто спричинене національно-культурною специфікою, адже внутрішня форма фразеологізмів відтворює умови життя людей в той чи інший час, певні історичні події, державний устрій, традиції і вірування того чи іншого народу.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, рід занять, переклад, калькування, описовий переклад.

The article studies the lexical and semantic features of the English idioms with the component denoting the person's occupational names and the peculiarities of their translation by means of the Ukrainian language. According to the semantic criterion, phraseological units under analysis have been classified into phraseological fusions, phraseological unities, and phraseological collocations with the aim of the further study of each group. Special attention is paid to the translation peculiarities of the mentioned idiom types. The author has established the types of systemic semantic relations existing within the sets of phrasemes with occupational names, the most common of which being synonymy and antonymy. Revealed synonymic phraseme groups cluster around general semantic categories, most often those of personal characteristics as well as social, moral and ethical values peculiar to the national character of the English. The notions of polysemy, synonymy and antonymy in phrasemes are closely interrelated: wherever a set phrase has several meanings, it may simultaneously belong to several synonym groups and antonymic pairs.

The article analyses the main transformations of the English phraseological units with a component denoting a person by occupation. The main ways of translating phraseological units have been presented. Those are translation by choosing absolute and near equivalents, translation by choosing genuine analogies, word-for-word and descriptive translation. The choice of how to translate phraseological units depends on the features of the phraseological units, context and translators' knowledge of foreign country's culture and history. While translating set phrases that contain occupational names of a person, it is necessary to take into account that the world of professions, presented in the English phraseology is characterized as universal as well as influenced by national perception. The realization of occupational meanings is often ethnically and culturally specific, as the inner structure of corresponding phraseological items reflects the conditions of people's lives and activities at certain periods of history or during certain historical events as well as state systems they lived under, their traditions and beliefs.

Key words: phraseology, idiom, occupation, translation, word-for-word translation, descriptive translation.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці вважають найскладнішою для перекладу лексичною категорією, що пояснюється низкою причин. Стаючи компонентом фразеологізму, слово

втрачає свою семантику і набуває нове зв'язане значення. Тож для перекладу сталих виразів недостатньо лише підібрати словникову відповідність кожного компонента. Крім того, перекладачеві,

погано обізнаному у фразеології мови оригіналу, може бути важко ідентифікувати фразеологізм у тексті перекладу, що призведе до дослівного або буквального перекладу, а це, у свою чергу, – до спотворення сенсу та подальшого невірною сприйняття інформації цільовою аудиторією.

Труднощі перекладу фразеологічних одиниць пов'язані, перш за все, зі знаходженням еквівалента оригінального фразеологізму в мові перекладу, або підбором аналога. Однак іноді навіть за наявності еквівалентного фразеологізму перекладачеві необхідно шукати інші способи передачі значення через те, що цей фразеологізм не відповідає контексту. У зв'язку з цим також варто враховувати, що аналогічні звороти англійської та української мов можуть мати різні оцінні конотації. Тож актуальність нашого дослідження полягає в необхідності виявлення та всебічного вивчення способів перекладацьких трансформацій, що використовуються у перекладі фразеологізмів для досягнення адекватності їх відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику перекладу фразеологічних одиниць висвітлювали у своїх працях Ю. І. Камінський (на матеріалі англійської та української мов), Н. В. Любчук (на матеріалі німецької та української), А. О. Савенко (відтворення новогрецької фразеології в українських перекладах), Г. М. Косів (аналіз української художньої літератури), В. О. Чередниченко, В. С. Виноградов, В. Н. Комісаров та інші. Попри те, що фразеологію всебічно досліджували на матеріалі як англійської, так і української мов, способам перекладу фразеологічних одиниць приділено недостатньо уваги. У цьому контексті особливої уваги заслуговують англійські фразеологічні одиниці із компонентом-назвою особи за родом занять, вивчення особливостей відтворення яких засобами української мови сприятиме забезпеченню якісного перекладу.

Постановка завдання. У цій науковій розвідці визначаємо за мету встановити особливості вживання фразеологічних одиниць із компонентом на позначення людини за родом занять у сучасній англійській мові та специфіку їх перекладу українською мовою.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

1) визначити лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць із компонентом-назвою особи за родом занять;

2) дослідити явища фразеологічної синонімії та антонімії на прикладі фразеологізмів, що містять позначення людей за родом занять;

3) встановити основні способи перекладу фразеологічних одиниць із досліджуваним компонентом.

Виклад основного матеріалу. Питання перекладу фразеологічних одиниць доволі складне та різнобічне. Серед основних ознак фразеологізмів, поряд із семантичною цілісністю, метафоричністю, нарізноформленістю, відтворюваністю, наявністю не менше двох повнозначних слів, Л. Авксеньєв виокремлює також неперекладність іншими мовами [1, с. 13]. Однак це положення багаторазово спростовувалось науковцями, які пропонують різні способи та прийоми перекладу.

Вибір того чи іншого способу перекладу залежить, серед іншого, від типу фразеологізму, його структури та ступеня семантичної спаяності. Керуючись класифікацією В. В. Виноградова [4, с. 206], розглянемо особливості перекладу фразеологічних зрощень, фразеологічних єдностей та фразеологічних поєднань. Фразеологічні зрощення рідко мають еквіваленти у мові перекладу через свою національну специфіку, неподільність елементів, невмотивованість. Значення одиниць цього типу неможливо вивести зі значень складових їх елементів. Тож якщо перекладачеві не вдається знайти еквівалент або аналог фразеологічного зрощення, він може передати його зміст за допомогою описового перекладу.

Образність і вмотивованість притаманні фразеологічним єдностям, які є рухомими та допускають певну варіативність. Такі одиниці використовуються в переносному значенні, але з компонентів, що входять до їхнього складу, може бути виведене значення всього виразу. При перекладі іноді достатньо знайти відповідник, який нехай і побудований на підґрунті іншого образу, але збігається за смыслом.

Фразеологічні поєднання мають прозору внутрішню форму, мінімальну образність, тому зрозуміти їхнє значення нескладно. Такі вирази зазвичай перекладаються відповідними лексемами у прямому значенні з потрібним стилістичним забарвленням.

Вагому частину фразеологічного фонду англійської мови становлять професійно-виробничі сталі вирази. Приміром, фраземи *measure thrice and cut once* відповідає український фразеологізм *сім раз відмір, один раз відріж*. До розмовних професіоналізмів належить ідіома *pick and span* «елегантний», що містить два архаїзми. Датуючись 1300-ми роками вираз *span new* означав «новий як свіжозрізана дерев'яна стружка» [11], відображаючи процес та результат роботи теслі. Зазнаючи подальших змін, ідіома набула форми

spick and span new, яка у результаті історичного розвитку скоротилася. У внутрішній формі цього виразу лексема *spick* вербалізує «щойно зроблений цвях», що підкреслює ідеальність нової речі.

Методом суцільної вибірки із лексикографічних джерел було сформовано корпус англійських фразеологічних одиниць, що містять назви осіб за родом занять, у кількості 724 одиниць. Відібраний матеріал було систематизовано з погляду його приналежності до таких структурно-семантичних типів:

1) ідіоми (305 ФО), напр.: *printer's flower* «кінцівка, віньетка, графічна прикраса в кінці книги» [3, с. 776]; *to a queen's taste* «досконало» (часто іронічно) [3, с. 955]; *to be no slave to time* «не відзначатися пунктуальністю» [3, с. 104];

2) компаративні звороти (44 ФО), напр.: заст. *(as) fit as a pudding for a friar's mouth* «якраз те, що треба» [3, с. 338]; *(as) grave as a judge* «з серйозним виглядом» [3, с. 438]; *like a thief in the night* «нишком, потай; таємно, як злодій» [3, с. 611];

3) усталені мовні формули (12 ФО), напр.: *by the Great Living Tinker* «клянусь богом!; їй-бо!; оце так!; ось тобі й маєш!» (вираз здивування, досади тощо) [3, с. 184]; розм. жарт. *is your father a glazier?* «твій батько скляр?, ти що зі скла зроблений?» (кажуть людині, що заступає вид, що заважає бачити щось) [3, с. 550]; розм. *your trumpeter's dead!* «оце розхвасталися!» [3, с. 1036];

4) паремійні утворення, тобто прислів'я та приказки (327 ФО), напр.: *As the baker, so the buns; as the father, so the sons* «Який батько, такий син» [2, с. 35]; *All are not hunters that blow the horn* «букв. не кожний мисливець, хто в ріг трубить; пор. не все те золото, що блищить» [3, с. 24]; *A good lawyer, a bad neighbour* [2, с. 131];

5) крилаті вирази (36 ФО), напр.: *a King Charles's head* «ідея фікс, нав'язлива ідея» (за романом Ч. Діккенса «David Copperfield») [3, с. 577]; *chronicler of small beer* «людина, що займається дрібницями» [3, с. 214] (*to chronicle small beer* – шекспірівський вираз – «Othello», д. II, сц. 1).

Фразеологічним одиницям властиві явища синонімії, антонімії та омонімії. За визначенням А. С. Денисової, фразеологічні синоніми – це стійкі вирази з однаковою або подібною структурою, які співвідносяться з однією частиною мови, і можуть мати різне стилістичне забарвлення [6]. Такі одиниці характеризуються схожістю моделі, а також мають однорідну синтаксичну сполучуваність. Матеріал дослідження дозволив виокремити в англійській фразеології синонімічні ряди зі значеннями:

1) «говірка людина»: *hot-air merchant*, *hot-air artist* [3, с. 506]; *barber's cat* [3, с. 63];

2) «нечиста сила»: *the great fisher of souls* [3, с. 439]; *the prince of darkness (of evil, of fiends, of the air, of the world)* [3, с. 775]; *the Lord Henry* [3, с. 626]; *the author of all evil* [3, с. 56];

3) «обдурити»: *to play the merchant with one* [3, с. 766]; *to play the jack with one* [3, с. 765]; *to play the traveller* [3, с. 766]; *to put the doctor on* [3, с. 798]; *to come the old soldier over one* [3, с. 230];

4) «командувати кимось»: *to come the quarterdeck over one* [3, с. 230]; *to come the old soldier over one*;

5) «ставитися з погордою до когось»: *to come captain Stiff over one* [3, с. 225]; *to come the quarterdeck over one*;

6) «вигадане оповідання»: *a sailor's yarn* [3, с. 834]; *a piper's tale* [3, с. 758];

7) «застарілі новини»: *pedlar's / tinker's* [ТТЕМ, с. 48] / *barber's / fiddler's / piper's news* [3, с. 63];

8) «якраз те, що треба»: *(as) fit as a pudding for a friar's mouth* [3, с. 338]; *just what the doctor ordered* [10, с. 573] тощо.

У фразеології англійської мови наявні випадки, коли фразема з компонентом-назвою особи за родом занять має декілька значень і входить до декількох синонімічних рядів. Приміром, вираз *to come the quarterdeck over one* як первісно морський вираз, що позначав «командувати кимось», вступає у синонімічні відношення з ідіомою *to come the old soldier over one* (коли остання виступає у цьому ж смислі, адже вона є також двозначною), а позначаючи зарозуміле ставлення – з фраземою *to come captain Stiff over one*. Натомість фразеологізм *to come the old soldier over one*, у свою чергу, також може бути ланкою ще одного синонімічного ряду зі значенням «обманути» поряд із сполуками *to put the doctor on*, *to play the traveller* та ін. Наведені приклади засвідчують, що поява у фразеологічній одиниці нових значень призводить до продовження синонімічних рядів.

Фразеологічні антоніми – це звороти, які дають протилежну оцінку певному явищу або предмету; характеризуються протилежною, контрастною семантикою або опозицією «фразеологізм – фразеологізм» [5, с. 23]. Антонімічні фразеологізми, що містять назви осіб за родом занять, поділяються на ті, які частково збігаються за складом, але мають компоненти, протилежні за значенням, і ті, що повністю різняться за своїм складом і, відповідно, внутрішньою формою з властивим їй образом. Перша група охоплює такі вирази: *good sailor* [3, с. 424] – *bad sailor* [3, с. 60] («людина, що добре – погано переносить морську качку»); *(as) sober as a judge* (або *a parson*) (у значенні

«розсудливий, здравомислячий») [3, с. 873] – (*as mad as a hatter / as a weaver* [3, с. 634] («здравомислячий – божевільний»); *to care (або give) a tinker's curse (або damn) for* [3, с. 390] – *not to care (або mind) a tinker's curse (або damn)* [3, с. 703] («хоч трохи цікавитись – зовсім не цікавитися») тощо. Компоненти, що надають таким одиницям протилежне значення, здебільшого є лексичними антонімами, наприклад, англійські прикметники *good – bad, sober – mad*. Окрім того, заперечна частка англ. *not* також може вносити протилежне значення у зміст фразеологізмів.

Інколи лексеми можуть отримувати протилежний смисл саме у складі фразем, і це стосується, перш за все, назв особи за родом занять, наприклад, в англомовній картині світу *суддя, пастор – капелюшник, ткач* (пор. вище (*as sober as a judge (або a parson) – (as) mad as a hatter / as a weaver*) як втілення здравомислячих і божевільних людей відповідно.

Друга група антонімічних пар, які практично не збігаються за компонентним складом і, відповідно, образною внутрішньою формою, представлена такими виразами: *a square shooter* [3, с. 883] – *knight of fortune* («чесна, порядна людина – авантюрист»); (*as fit as a pudding for a friar's mouth – as much use for it as the Queen has for a yeld-hook* [12, с. 58] («те, що треба – щось непотрібне»); *curb (або kerb) merchant* [3, с. 250] – *merchant prince* [3, с. 671] («дрібний – великий торговець») тощо.

Труднощі перекладу фразеологічних одиниць із компонентом-назвою особи за родом занять спричинені такими їхніми специфічними ознаками як образність, виразність, лаконізм та афористичність. Варто зазначити, що під час перекладу сталих виразів необхідно також враховувати культурні та національні особливості, історію та традиції мови-оригіналу. У перекладознавстві поширеними є такі способи перекладу фразеологізмів: за допомогою повних та часткових еквівалентів, аналоговий переклад, калькування описовий переклад [7, с. 182–195].

Підбір повних еквівалентів можливий за умови існування паралелізмів в англійській та українській мовах. Такі одиниці мають схожий (або однаковий) лексичний склад, семантику, образ, граматичну структуру та стилістичну спрямованість. Фактичний матеріал дослідження дозволяє нам констатувати наявність українських еквівалентів у таких англійських фразем із назвами особи за родом занять: *the prince of darkness* [3, с. 775] – *цар (або князь) тьми* [8, с. 755] (спільне біблійне походження); *the Knight of the*

Rueful Countenance [3, с. 579] – *лицар печального (або сумного) образу* [8, с. 339] (вираз походить з іспанської мови *el caballero de la triste figura*); *master of the situation* [3, с. 102] – *господар (або пан, хазяїн) становища* [8, с. 163]; *A workman is known by his work* [3, с. 1026] – *По роботі пізнами майстра* [9, с. 335]; *Let the cobbler stick to his last* [3, с. 221] – *Коли сь швець, пильнуй свого конута* [9, с. 426]; *Physician, heal thyself!* [3, с. 755] – *Лікарю, зцілися сам!* (бібліїзм); *your obedient servant* [3, с. 1035] – *ваш (твій) покірний слуга* [8, с. 666]; *A young doctor makes a humpy churchyard – Горбатий цвинтар у молодого лікаря* [9, с. 604]; *Like priest, like people* [3, с. 613] – *Який нин, така його й парафія* [9, с. 326]; *Fire is a good servant but a cruel master* [2, с. 264] – *Вогонь добрий слуга, але поганий хазяїн* [9, с. 12].

Частковим еквівалентам властиве однакове значення, однак лексично, лексико-граматично або граматично вони не збігаються. Приміром, англійські ідіоми *baker's dozen* та *printer's dozen* «тринадцять, так зване чортове число» [3, с. 61] перекладають як *чортова дюжина*. Англійський фразеологізм *the philosopher's stone* [3, с. 755] та український *філософський камінь* мають однакове значення «чудодійна речовина, здатна перетворювати метали в золото, виліковувати всі хвороби, повертати молодість, продовжувати життя тощо». Історія походження цього первісно алхімічного терміну пояснюється тим, що середньовічні алхіміки ставили собі за мету добути таку речовину. Із плином часу ідіоматична фразема стала предикативною одиницею з розширеною семантикою виразу. В англійському виразі *the philosopher's stone* вказівка на фах передається іменником у присвійному відмінку, а в українській фраземі – прикметником «філософський».

Аналоговий переклад застосовується у тих випадках, коли в англійських фразеологізмів наявні українські аналоги, що є ідентичними за змістом, але ґрунтуються на іншому образі. Приміром, *like mistress, like maid* – *яблуко від яблуні недалеко падає*; *Jack of all trades* [3, с. 55] – *майстер на всі руки* (у першому значенні «людина, яка все вміє робити, вправна, тямуща у будь-якій справі» [8, с. 364]; *when Queen Anne was alive* [3, с. 1004] – *за царя Гороха (Панька, Тимка, Хмеля)* [8, с. 756]; *agree like pickpockets in a fair* – *жити, як кішка з собакою, зовсім не миритися*; *Once a priest, always a priest* – *Пан завжди паном, а хам хамом* (про вискочок) [9, с. 260]; *A monkey remains a monkey though dressed in a judge's gown* [2, с. 66] – *Хоч і одягне вовк овечу шкуру, а все вовком буде*; *All are not hunters that blow the horn* –

He vse te zoloto, sho bliщить; Every cook praises his own broth [3, с. 308] – *Кожний майстер своє ремесло хвалить; A beggar's purse is bottomless* [2, с. 22] – *Попа одним обідом не нагодуєш* [9, с. 47] тощо.

У разі відсутності в українській фразеології відповідників англійським фраземам можливим є використання калькованого перекладу, що полягає у дослівній передачі образу фразеологізму мови-оригіналу, наприклад: *Beggars can't be choosers* [2, с. 22] – Злидарям не доводиться перебирати; *As is the gardener, so is the garden* [3, с. 40] – Який садівник, такий і сад; *A good marksman may miss* – Навіть хороший стрілець може не влучити» тощо.

Описовий переклад фразеологізмів застосовується у тих випадках, коли в українській мові немає ані відповідних еквівалентів, ні аналогів, а калькований переклад не відповідає літературним нормам. Описовий спосіб передбачає передання суті англійського фразеологізму за допомогою вільних словосполучень, наприклад: *barber's news* [3, с. 63] – спізнала новина; стара подія, яку видають за нову; *the three tailors of Tooley Street* – невеличка купка людей, які вважають себе представниками всього народу; *to be unwilling to call the king one's cousin* [3, с. 127] – зазнатися, загордитися; тішитися своїм становищем; *to be in*

mourning for one's washerwoman – мати брудний одяг, бути одягненим у брудний одяг; *as clay in the hands of the potter* – той, хто легко потрапляє під чийсь вплив тощо.

Висновки. Фразеологічні одиниці з компонентом-назвою особи за родом занять потребують особливої уваги перекладачів, оскільки є не простими словосполученнями з вільними значеннями компонентів, а специфічними за цілісними значеннями, характеристиками та оцінними конотаціями. Проведений аналіз дозволив переконатися у тому, що у кожному конкретному випадку стратегія перекладу варіюється і на перекладацьке рішення може вплинути низка чинників, до яких можна віднести особливості вживання фразеологічної одиниці у тому чи іншому контексті, її структуру, семантику, емоційно-експресивне забарвлення. Залежно від ситуації та особливостей фрази перекладач може знайти повний або частковий еквівалент, аналог, використати кальковий чи описовий переклад. Крім того, перекладач має бути обізнаним та креативним, знати лінгвокультурні особливості мови-оригіналу, уміти правильно використовувати довідкову літературу. Перспективами досліджень може бути подальше вивчення фразеології з компонентом-назвою особи за родом занять та специфіки їх перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія: навч. посібник для філол. фак. ун-тів. 2-ге вид., допов. і перероб. Харків: Вища шк. Вид-во при ХДУ, 1988. 134 с.
2. Англо-американські прислів'я та приказки: посібник для студ. та викл. вищих навч. закладів / авт. О. Ю. Дубенко. Вінниця: Нова книга, 2004. 416 с.
3. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. Вид. 3-тє. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2006. 1056 с.
4. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: учебное пособие. 2-е изд., перераб. Москва: ФЛИНТА: Наука, 2012. 376 с.
5. Демська-Кульчицька О. М. Фразеологія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 74 с.
6. Денисова А. С. Явище варіантності та синонімії у фразеології. *Філологічні науки*. 2015. Випуск 40. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. С. 63–67.
7. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця: «Нова Книга», 2003. 448 с.
8. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 2008. 1104 с.
9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад. М. Номис, упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
10. The American Heritage Dictionary of Idioms / Christine Ammer. USA, Boston: Houghton Mifflin Company, 1997. 1191 p.
11. Oxford English Dictionary. The definitive record of the English language. Oxford University Press, 2016. URL: <http://www.oed.com/>
12. Thesaurus of Traditional English Metaphors / P. R. Wilkinson. Ed. 2. London: Routledge, 2002. 2034 p.

**PECULIARITIES OF MEDICAL SLANG TRANSLATION INTO UKRAINIAN:
CORPUS-BASED APPROACH (ON THE MATERIAL OF ADAM KAY'S BOOK
“THIS IS GOING TO HURT: SECRET DIARIES OF A JUNIOR DOCTOR”)**

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МЕДИЧНОГО СЛЕНГУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ:
КОРПУСНИЙ ПІДХІД (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ АДАМА КЕЯ
«ЦЕ БУДЕ БОЛЯЧЕ: ТАЄМНІ ЩОДЕННИКИ МОЛОДШОГО ЛІКАРЯ»)**

Myaskiv Yu.Yu.,

orcid.org/0000-0002-1665-5824

Master of Arts at the Department of Applied Linguistics, Lviv National Polytechnic University

Taran O.S.,

orcid.org/0000-0001-6312-9563

Ph. D in Philology,

*Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv National Polytechnic University*

The article is devoted to analysis of medical slang translation peculiarities into Ukrainian using a corpus-based approach. Lexical units that are actively used in medical discourse but do not belong to medical terminological systems and are characterized by stylistic depreciation can be defined as a “medical slang”.

Adam Kay's book “This is Going to Hurt: Secret Diaries of a Junior Doctor” (2017) was chosen as a material for our study. The translation into Ukrainian was made by Andrii Lapin, the book was titled “Таємні щоденники лікаря-ординатора” (2020).

The study involved several stages: creation of a parallel corpus using Sketch Engine tools, identification of medical slang units in the English sub-corpus and analysis of their translation in a parallel concordance.

Step-by step algorithm of parallel corpus compilation with the Sketch Engine tools is described in the article. This software allows users to create both monolingual and parallel corpora, observe the collocational behavior of linguistic units in them, and study their frequency and statistical parameters. Also, an automatic extraction of slang units from the corpus was described. The Keywords function allows to automate extraction. EnTenTen2020 corpus was chosen as the reference corpus. As a result, we received a list of low-frequency words, from which 18 units of medical slang were manually sorted. Each slang unit was entered into a search in a parallel concordance and received a translation in context.

The translation of medical slang was rendered by the translator using the following methods: calque translation combined with descriptive translation, transcoding of acronyms also combined with description, word-for word rendering without additional implication, contextual replacement. The most productive method in this case was calque translation with description in parenthesis.

Key words: parallel corpus, Sketch Engine, medical slang, translation, text.

Стаття присвячена аналізу особливостей перекладу одиниць медичного сленгу українською мовою із застосуванням корпуснобазованого підходу. Лексичні одиниці, які активно вживаються в медичному дискурсі, але не належать до медичних термінологічних систем і характеризуються стилістичним зниженням, визначаємо як “медичний сленг”.

Джерельною базою дослідження послугувала книга Адама Кея “This is Going to Hurt: Secret Diaries of a Junior Doctor” (2017). Переклад українською мовою здійснив Андрій Лапін, твір отримав назву “Таємні щоденники лікаря-ординатора” (2020).

Дослідження передбачало кілька етапів: створення паралельного корпусу за допомогою інструментів Sketch Engine, виявлення одиниць медичного сленгу в англійському підкорпусі та аналіз їх перекладу в паралельному конкордансі.

У статті описано покроковий алгоритм створення паралельного корпусу за допомогою інструментів Sketch Engine. Це програмне забезпечення дозволяє створювати як одномовні, так і паралельні корпуси, спостерігати за колокаційною поведінкою лінгвістичних одиниць, вивчати їх частотність і статистичні параметри. У статті також описано автоматичне вилучення сленгових одиниць із англійськомовного підкорпусу. Функція Keywords дозволяє автоматизувати вилучення. Корпус EnTenTen2020 був обраний як референтний корпус. У результаті було отримано список низькочастотних слів, з якого вручну відсортовано 18 одиниць медичного сленгу. Кожна сленгова одиниця вводилася в пошук у паралельному конкордансі, далі ми отримували переклад у контексті.

Переклад одиниць медичного сленгу здійснено перекладачем за допомогою таких методів: калькування в поєднанні з описовим перекладом, транскодування акронімів у поєднанні з описовим методом, дослівний переклад без додаткового пояснення, контекстуальна заміна. Найпродуктивнішим прийомом у Андрія Лапіна був переклад методом калькування з описом у дужках.

Ключові слова: паралельний корпус, Sketch Engine, медичний сленг, переклад, текст.

Problem statement. The characteristic peculiarity of the language of medicine, like of the any language for special purposes, is heterogeneous structure of its lexical composition and stylistic divergence. In order to denote lexical units that are actively used in medical discourse but do not belong to medical terminological systems and are characterized by stylistic depreciation can be used the term “medical slang”. It should be noted that there are various ambiguous definitions of the term “slang”. The concept of “slang” is often combined with the concept of “jargon” due to the fact that the contents of these terms are very close.

Doctor’s (medical) slang/jargon is defined as “an uncodified type of oral speech of doctors, the basis of which is professional jargon and argotism” [2, p. 136]. The growing numbers of medical slang show us that this special terminology forms an integral part of language use. Medical slang is a clear example of the widespread use of non-standard words and expressions related to a certain professional activity. Its essence consists of the usage of humorous acronyms that are sometimes provocative in the pronunciation, and fictional terms to describe patients, colleagues, or non-specific situations. In other words, medical slang acts as a convenient but sometimes cynical speech code between doctors and other hospital staff. The purpose of using medical slang is to save time and effort, show the expressiveness and wit of language, and demonstrate awareness in the professional field. Medical slang exists in many languages, but in English-speaking countries, it has entered the general culture thanks to television series about doctors and forensic experts [1, p. 23].

Overview of resources and tools. The English medical slang was studied and analyzed in the works of A. Fox, J. Dirckx, etc. In Ukrainian studies, the works of A. Marlova & L. Dudikova, O. Hryshyna, V. Chernenko on this topic should be mentioned.

Special attention should be paid to studies of medical slang in literary works in general present in the work of R. Coombs and in the translation studies aspect in particular by D. Lozano, M. Shevchenko, etc. For the research of both aspects, the corpus approach is relevant, which, however, is still not actively used in Ukrainian linguistics. The absence of parallel corpora of the Ukrainian language caused unpopularity of the corpus approach in translation studies.

Parallel corpora are corpora consisting of texts together with their translation into one or more languages. They can be used directly as translation aids for humans, or can provide input for automatic inductive translation resources for vocabulary and machine

translation software [8, p. 130].

NLP tools. Compilation of an English-Ukrainian parallel corpus for the purpose of text translation analysis is possible with the help of various programs and tools, among which is AntPConc. It is a free corpus analysis toolkit for text matching and analysis using text files in UTF-8 encoding [4]. This tool allows to create a parallel corpus from two or more aligned raw text files using the Corpus Builder feature. In this program, user can download raw text files, each line of which must be aligned with each line of other text files, then you need to specify the name of our corpora, and with the help of the *Update Corpus* option, the internal database of the built parallel corpus will be obtained.

In addition to building a new corpus, this software has a number of other functions such as: saving an already constructed parallel corpus, loading an already constructed parallel corpus, editing an already constructed parallel corpus, searching the parallel corpus.

However, the Sketch Engine software, developed by Lexical Computing CZ s.r.o., has greater functionality in creating and further analyzing a parallel corpus since 2003 [3]. This software allows user to create both monolingual and parallel corpora, observe the collocational behavior of linguistic units in them, and study their frequency and statistical parameters. Sketch Engine gets its name from one of its key features, word sketches: single-page, automatic, corpus-derived summaries of a word's grammatical and collocational behavior [6, p. 10–12].

Problem setting. The book “This is Going to Hurt: Secret Diaries of a Junior Doctor” (2017) by the British comedy writer and former doctor Adam Kay was chosen as a material for our analysis. “This is Going to Hurt...” is composed of diary notes Adam Kay wrote during his medical training under the National Health Service. The genre of the book is nonfiction, but despite this, the style is somewhere informal, with humor, irony, bright metaphors, and other stylistic devices, which compose a large layer of medical vocabulary – slang. However, the theme of the writing is definitely medicine. Therefore, the main task for the translator was to preserve all details concerning the medical topic, vocabulary, and terminology. One more challenging peculiarity of this work was to render the terminology of the British medical system in the understandable for target audience way, which means the addition of further explanations when needed.

The translation into Ukrainian was made by Andrii Lapin, the book was titled “Таємні щоденники лікаря-ординатора” (2020).

The purpose of this study is to analyze the peculiarities of medical slang translation using a corpus-based approach. The study involved several stages: creation of a parallel corpus using Sketch Engine tools, identification of medical slang units in the English sub-corpus and analysis of their translation in a parallel concordance.

Analysis Procedure.

1. Creation of a parallel corpus in Sketch Engine.

Corpus creation involves pre-corpus preparation of texts – original and translation, which included a set of information procedures that make the texts suitable for work in the corpus manager, namely: removal of unnecessary graphic components, metatext information, as well as page and chapter numbering.

The next stage is the parsing of the prepared texts by Sketch Engine tools using the CQL query <s/>, as a result of which we get a concordance with the text parsed into sentences, which can be downloaded as *xlsx for further processing in Excel. So, at this stage, we received 2 files from which redundant metatext information, which is written automatically during parsing, was removed.

To create a parallel corpus, it is necessary to have an Excel file with aligned texts – English and Ukrainian. This step involved manually checking the automatic alignment. This process is quite tedious and requires lengthy editing due to differences in sentence construction in the original and translated languages.

For example, in Fig. 1 we see that a complex construction in the original language is represented as two separate sentences, complex and simple. In the target language, two separate sentences were also used, nevertheless, the translator chose two complex sentences and articulated the fragment differently, so that the sentences of the original and the translation are not equivalent. In this case, to create a parallel corpus, we are forced to combine this construction to preserve parallelism and equivalence.

The next peculiarity that created difficulties were the author's notes, and accordingly their translation, since their location in the text and markings were different. After the previous steps, we received an aligned and edited Excel spreadsheet, which will serve as the basis for our corpus, containing 3074 aligned lines.

The resulting consolidated file was used to create a bilingual English-Ukrainian text corpus of Adam Kay (Fig. 2):

Each language in the output file will be processed as a separate monolingual corpus and matched with the corresponding corpus in the other language. The *Parallel Concordance* function allows working with both subcorpora (Fig. 3).

2. Automatic extraction of slang units from the corpus. In order to be able to analyze the ways of translating medical slang units in the parallel corpus, we need to obtain a list of slang units in the English subcorpus. For this, we used the method, described for occasional vocabulary [7] as it is also suitable for extracting slang vocabulary, because in both cases it is passive vocabulary that will be of low frequency in the reference corpus. The Keywords function allows to automate extraction. We chose enTenTen2020 as the reference corpus. As a result, we received a list of low-frequency words, from which 18 units of medical slang were manually sorted. Each slang unit was entered into a search in a parallel concordance and received a translation in context.

3. Translation peculiarities of medical slang units. Slang units are formed by the same means as in the standard language, namely by word shortening, word combination, and the formation of acronyms or abbreviations.

Despite the prevalence of medical terms in the analyzed book, medical slang is represented there as well. The following aim is to estimate the level of translation from the perspective of accuracy and expressivity. Let's analyze examples.

If the President wanted to press the big red button and kill hundreds of thousands of innocent people, then first he'd have to take a butcher's knife and dig it out of the volunteer's chest himself; so that he realizes what death actually means first-hand, and understands the implications of his actions.	Якби Президент хотів натиснути велику червону кнопку та вбити сотні тисяч невинних людей, йому спершу довелося б узяти ніж для м'яса та власноруч вирізати коди з грудей волонтера.
Because the President would never press the button if he had to do that.	У такий спосіб Президент зрозумів би без посередників, що таке смерть, та усвідомив наслідки своїх дій - адже якби йому випало через це пройти, він ніколи не натиснув би на кнопку.

Fig. 1. Alignment of texts for a parallel corpus

Fig. 2. The stage of creating a bilingual corpus on Sketch Engine

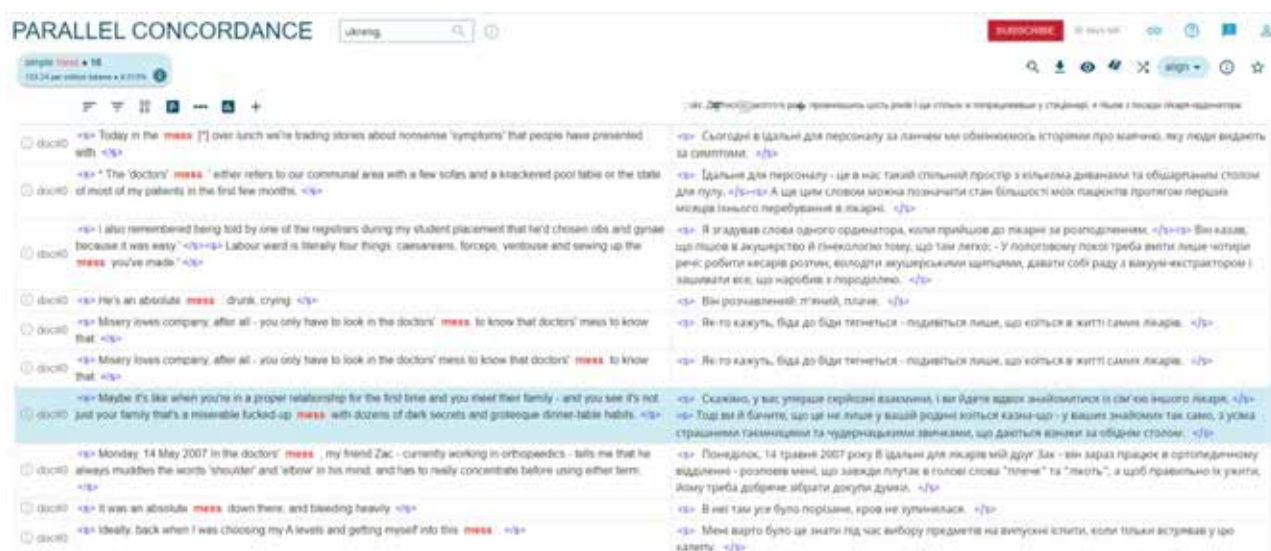

Fig. 3. The result for the query of the slang unit “mess” in the Ukrainian-language subcorpus

Example 1.

Most of these patients suffer from Eiffel Syndrome – ‘I fell, doctor! I fell!’	Більшість таких пацієнтів слабують на синдром Ейфеля – («Лікарю, я впав! Присягаюся)
---	--

In this line author use a popular British example of medical slang “Eiffel Syndrome” and provide a short descriptive note “I fell, doctor! I fell!”. Investigation of this phrase shows that this slang stands for the transcription of expression “I fell syndrome”. This slang phrase denotes the patient with a foreign object in the rectum. The approach to translation of this phrase was obviously calque translation, while the expressiveness is lost in the target extract. The expression

is rendered as a simple eponym, where Eiffel stands for the surname. The description is as well rendered word-for-word, and as a result readers have no idea about the origins of this slang and text lose its stylistic expressiveness and colloquial vocabulary.

Example 2.

The hospital is very keen mistakes like the great kidney snafu aren’t repeated.	Лікарня наполягає, щоб такі випадки, як цей великий гаплик з нирками , більше не повторювались.
--	--

This extract provides the reader with a quite interesting phrase “kidney snafu”. Word “snafu” is a non-standard vocabulary of English language, it originates from the acronym to the slang phrase:

“situation normal: all fouled up”. However, now it is used in different spheres, including medicine, as a non-standard or slang expression denoting “a situation marked by errors or confusion” [5]. This phrase was translated by Andriy Lapin with Ukrainian slang unit "гаплик", which is similar to the denotative meaning of the original and has expressive stylistic colouring to provide colloquial, informal language. Translator used the best suitable approach and rendered the sense and style of the source line.

Example 3.

He was Transferred to the fifteenth floor.	Перевели його на п'ятнадцятий поверх – пацієнт помер.
--	---

In the given sentence the author used a vivid example of the medical slang, used in hospitals. Translator provided the literary translation of the phrase, even though it is not understandable for the target audience, but he added the explanation of this phrase. In the process slang lost all its functions – expressiveness, colloquial tone, representation of professional medical atmosphere. This example of slang in the source language medical discourse means “the patient is dead (the number should be one higher than the number of floors in the hospital)”. In Ukrainian discourse it makes no sense and without explanation it would not be clear. However, even with explanation, it would be better idea to look for some informal equivalents in the target language to preserve the informality of the tone.

Example 4.

There are a number of other causes of pancreatitis, and the mnemonic for remembering them, pleasingly, is GET SMASHED.	Панкреатит має ще декілька причин. Приємно що їх усіх можна запам'ятати за допомогою фрази GET SMASHED (налижися до дідька)
--	---

In the original line the slang acronym is presented. As we know acronyms are one of the biggest

slang group in the English non-standard language, and at the same time the most complicated and challenging for translator. Acronym “GET SMASHED” is used to enumerate the major causes of pancreatitis and stands for Gallstones, Ethanol, Trauma, Steroids, Mumps, malignancy (Pancreatic cancer), Autoimmune, Scorpion sting, Hypercalcaemia, Hypertriglyceridemia, ERCP, Drugs. This acronym is used in non-official conversations, usually between doctors, and is used in the book to emphasize the informal situation. Translator decided to leave the English acronym, he did not combine it with descriptive method, which would provide comprehensive information for the reader. Moreover, the additional information in brackets was added, which is the another non-standard definition for the phrase “get smashed” – “the excessive intake of alcohol enough to become intoxicated and nearly pass out. The translation of this meaning is accurate in terms of style and content. It seems that this addition is unnecessary, but on the other hand, it compensates the absence of proper translation of the acronym and maintains informal tone.

Conclusions. To conclude, the translation of medical slang was rendered by the translator using the following methods: calque translation combined with descriptive translation, transcoding of acronyms also combined with description, word-for word rendering without additional implication, contextual replacement. The most productive method in this case was calque translation with description in parenthesis. Next widely used technique was transcoding of the acronym with the description of its components. Contextual replacement was used occasionally, when the stylistically and connotatively equivalent notion was found in target language. The least productive way of translation in analyzed material was found to be bare word-for-word rendering, as it is inappropriate in terms in full conveying of source language sense and expressiveness.

REFERENCES:

1. Дудікова Л., Марлова А. Особливості англійського медичного сленгу та ознайомлення з ним студентів вищих медичних навчальних закладів як засіб мотивування до вивчення іноземної мови. *Молодь і ринок*. 2018. № 9. С. 22–27.
2. Юкало В.Я. Мовні стереотипи в комунікаціях лікаря: Дис... канд. філол. наук. К.: НАН України ; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, 2003. 207 с.
3. Sketch Engine. Lexical Computing s.r.o. Retrieved September 30, 2022. URL: <https://www.sketchengine.eu/>
4. Anthony L. AntConc (Version 4.1.1) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University, 2022. URL: <https://www.laurenceanthony.net/software>
5. The Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary> (retrieved September 30, 2022).
6. Kilgarriff, A., Baisa, V., Bušta, J. et al. The Sketch Engine: ten years on. *Lexicography ASIALEX*. 2014. V. 1. № 1. С. 7–36. URL: <https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9>.

7. Taran O., Palchevska O., Luchyk A., Shabunina V., Labenko O. Stylometric Study of the Fiction Using Sketch Engine. *DHW 2021: Digital Humanities Workshop* (December 2021). ACM DL, 2021. P. 63-69. URL: <https://doi.org/10.1145/3526242.3526249>

8. von Waldenfels R. Compiling a parallel corpus of Slavic languages. Text strategies, tools and the question of lemmatization in alignment. *Beiträge der europäischen slavistischen Linguistik (POLYSLAV)*. 2006. V. 9. P. 123–138.

UDC 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.28>

LINGUISTIC FEATURES OF ENGLISH ADVERTISEMENT SLOGANS AND METHODS OF THEIR TRANSLATION INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Sheverun N.V.,

orcid.org/0000-0002-5920-5428

Candidate of Sciences in Education,

*Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
State University of Trade and Economics*

Nikolska N.V.,

orcid.org/0000-0003-3393-3248

Candidate of Sciences in Education,

*Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
State University of Trade and Economics*

Kositska O.M.,

orcid.org/0000-0001-9354-4856

Candidate of Sciences in Philology,

*Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
National Transport University*

The relevance of the work lies in the fact that the effectiveness of advertising texts, in particular in the conditions of globalization, is determined by the presence of universal arguments of various kinds (emotional and informational, subconscious and conscious), which contributes to the attraction of a certain number of consumers, which they can cover properly. Advertising actively applies various value attitudes by attracting social and ideal values (the desire for a better life, love for family and friends, justice, freedom, patriotism, civil rights, morality and others), or individual and material values (benefit, economy, reliability, profit, protection, guarantee, effectiveness). The article is dedicated to the research of linguistic features of the English-language advertisement slogans and features of their translation into the Ukrainian language. In the process of the research the basic functions of advertisement text are exposed among which influencing, emotive, aesthetic, informing, reminding, attractive, popularizing, convincing, estimating, arguing, regulating, designing and educational are distinguished. It is distinguished, that an advertisement not only informs a reader but also forms at him bright advertisement character through the system of depict-expressive facilities of language. As a result of the research it is revealed that the basic component of advertisement is slogan. The variety of slogans' types is explained. The widespread types of tropes, that are used in advertisement slogans are described. The translating aspects of the English-language advertisement slogans are investigated. It is determined that translation of advertisement slogans from English into the Ukrainian language is realized with considering of the following aspects, as linguocultural, pragmatic and actually translating.

Key words: text of advertisement, slogan, depict-expressive means of language, functionality of advertisement report, translation.

Актуальність роботи полягає в тому, що ефективність рекламних текстів, зокрема в умовах глобалізації визначається наявністю в них універсальних аргументів різного порядку (емоційні та інформаційні, підсвідомі та свідомі), що сприяє залученню певної кількості споживачів, яку вони можуть охопити належним чином. Реклама активно застосовує різні ціннісні установки шляхом залучення суспільно-ідеальних цінностей (прагнення до кращого життя, любов до рідних та близьких, справедливість, свобода, патріотизм, цивільні права, моральність тощо), або індивідуально-матеріальних (вигода, економія, надійність, прибуток, користь, захист, гарантія, ефективність). Стаття присвячена дослідженню лінгвістичних особливостей англійських рекламних слоганів та особливостей їх перекладу українською мовою. У процесі дослідження розкрито основні функції тексту реклами серед яких

виділено впливову, емоційну, естетичну, інформативну, нагадуючу, привабливу, популяризуючу, переконливу, оціночну, аргументуючу, регулятивну, проєктуючу та навчальну. Відзначено, що реклама не лише інформує читача, але й формує в нього яскравий рекламний характер через систему зображувально-виражальних засобів мови. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що основним компонентом реклами є слоган. Пояснюється різноманітність типів слоганів. Описано поширені види тропів, які використовуються в рекламних слоганах. Досліджено аспекти перекладу англомовних рекламних слоганів. Визначено, що переклад рекламних слоганів з англійської на українську мову здійснюється з урахуванням таких аспектів, як лінгвокультурний, прагматичний та власне перекладацький.

Ключові слова: рекламний текст, слоган, візуально-виражальні засоби мови, функціональність рекламного повідомлення, переклад.

Introduction of the problem. At the beginning of XXI century an advertisement grew into global industry by means of facilities of mass communication with thousand people concerned. In history of advertisement technologies an evolution took place from a mass advertisement to dividing of consumer audience into the so-called target groups. In modern society advertisement is a powerful industry and product of its activity, sent to providing of potential addressee of advertisement report by information about commodities or services with the aim of their popularization.

Analysis of recent research and publications. An advertisement becomes the object of enormous amount of discussions of scientists, legislators, figures of politics, culture, specialists in PR sphere, linguists. Linguistic features of advertising texts are the subject of research by both foreign and domestic linguists. Researchers, that engaged in the analysis of language of advertisement is O. Horbach (2018) [13], O. Hryniuk (2018) [13] and others. The problem of linguistic features of genre of advertisement is examined in works of A. Soloshenko (1990) [9]. Scientific investigations are considered on the material of different languages in such directions as linguistic analysis of advertising texts (V. Zirka [4], O. Zelinska [3], E. Kovalenko [5] and others); stylistic features (N. Gal [2], N. Kovalenko [6] and others), structural and semantic features analysis (O. Vinareva [1], Yu. Korneva [7] and others); study of verbal components of advertising text (L. Havkina [11]); characteristics of social and pragmatic features of advertising broadcasting (N. Furmankevich [10]). However, the problem of advertisement translation continues to remain actual as it is related to the fact that with expansion of international connections of our country with other states an important role acquires presence in the state of skilled specialists on translation of advertisement. None single good translation can not be done without taking into account the feature of the text of translation. Important today is a study of mechanisms of verbal influence of advertisement texts, analysis of language means, on which logical and emotional argumentation are grounded in an advertisement for the sake of persuasion and motive of audience to the

action, providing of possibility of advertisement text to memorizing. Language features of advertisement are the subject of permanent study both in foreign and in domestic linguistics.

Scientific novelty of the article is that it proposes the analysis of the linguistic features of English advertisement slogans and methods of their translation into the Ukrainian language.

The main purpose of the study consists in the ground of structural features of English-language advertisement discourse and methods of advertisement slogans translation.

To achieve the goal of the research, we used a set of methods: method of interpretative analysis of the English-language advertisement slogans, method of translating contrast analysis for comparison of data, facts, events, analysis and synthesis of obtained results at research and comparison of the English-language advertisement slogans and their translation into the Ukrainian language.

Results and discussions. Given research gives additional comments concerning peculiarities of English-language advertisement slogans into the Ukrainian language translation to the general theory of translation.

Obtained results of conducted research represents the substantiation of structural features of English-language advertisement discourse and methods of advertisement slogans translation.

Advertisement text belongs to the most popular subjects of research in modern linguistics, that is conditioned by its role in forming of opinion of both separate man and nation on the whole. Becoming inalienable part of public life, today an advertisement is determined as part of culture, that develops in accordance with the own laws and is characterized by not only unlimited possibility of influence, but also by the specific forms of expressiveness.

The specificity of the text of advertisement stipulates its structural features, directed at realization of many functions among which influencing, emotive, aesthetic, informing, reminding, attractive, popularizing, convincing, estimating, arguing, regulating (accountable for direction of perception of information by an addressee about the subject of adver-

tisement in certain direction), differentiative (which separates the advertised product in consciousness of target audience from competition analogues), designing (accountable for creation in thinking of recipient of model of the use of promoted product in everyday life), educational are distinguished.

Mostly an advertisement not only informs a reader but also forms at him bright advertisement character through the system of depict-expressive facilities of language. Quite often tropes are used in an advertisement. The most widespread types of tropes are: hyperbola (intentional overstatement of qualities or sizes of object: *the universe in your computer – всесвіт в твоєму комп'ютері*; *The world is yours – світ належить тобі, feel like a goddess – відчуйте себе богинею*); litotes (*a drop of joy – крапля радості, a sip of bliss – ковток блаженства, a piece of Italy every day – шматочок Італії кожного дня*), antithesis (turn, where for strengthening of broadcasting expressiveness different concepts are sharply contrasted: *Tiguan will give unlimited freedom, both in rocky jungles and off-road (Tiguan подарує безмежну свободу, як в кам'яних джунглях, так і на бездоріжжі)*), pun (humorous use of different senses of the same word or similar heard words or word-combinations: *Good housewife like Lask – хороші господині люблять Лоск* (a detergent «Gloss»)), epiphora (reiteration of word or sound combination at the end of a few phrases or parts of the sentence. For example: *Not just clean – spotlessly clean! – не просто чисто – бездоганно чисто!* (detergent «Ariel»)) it is repetition at the end of phrase), metaphor (one of the most often used expressive facilities of advertisement; it is not simple trope, metaphors exist in the concept system of man, determining his thinking and consciousness: *The easy way to beauty! – Легкий шлях до краси!* (cosmetic «Oriflame»)), *Touch Your Temptation – Доторкнися до спокуси* (mobile telephone «Samsung»)) and others like that.

Investigating advertisement text, it can be conditionally divided into 4 basic parts: 1) title; 2) slogan; 3) phrase-echoes; 4) basic advertisement text. A presence in every advertisement text of all parts is not obligatory. Although, a presence of advertisement title is necessary. The presence of other constituents is determined by the type of service and depends on some other descriptions.

The cored component of advertisement text is slogan – «compressed independent advertisement report that can exist as isolated from other advertisement products and presents convolute contents of advertisement campaign» [10, p. 7]. Having regard to it, a slogan passes conceptuality of advertisement text, it is convoluted microtext, that must pass the basic idea

of advertisement campaign, but not only to be compressed, gnomic and remembered. On this principle the slogans for the Ukrainian consumers are created, for example: *Миргородська: Додає життєвий смак; Чумак справжній: Відчуй ніжність смаку!; Бесіда: Чудовий смак і аромат*, so for American and European, for example: *Volkswagen: Will we ever kill the bug? (Вб'ємо ми колись цього жука?); Virgin. Atlantic: 4 Engines 4 Longhaul (4 двигуна = 4 подорожі)*.

Translation of advertisement slogans is a separate problem of work with advertisement texts, that has the brightly expressed specific. Direct and word for word translation of phrase is mostly impossible, and even if possible – it won't pass that meaning, which was inlaid by author. Often it will be to succeed for translator to pragmatic adaptation of text, in order to avoid banality and superfluous simplicity, whereas certain, simple from the first sight phrases, in English have some loading meaning that is lost in the process of translation. So it is necessary to pick up more adequate variant that expresses contents of all advertisement campaign more precisely.

Basing on the conducted analysis of English-language advertisement texts and their translations into the Ukrainian language, it is possible to distinguish a few strategies that are used in the process of translation. At once it is necessary to notice that such division is conditional enough, but however allows deeper to consider this problem.

Absence of advertisement's translation is widespread enough phenomenon. When it is going about about the products' advertisement, that performs only appeal duty, for example, perfumeries or alcoholic beverages exceptionally. It is possible to assert that slogans that are not translated, become part of visual registration of advertisement, but, depending on their implementation, attention is attracted by its volume as well as they also assist strengthening of expressivity. Although it follows to bear in a mind, that untranslated text can be incomprehensible for the recipient of advertisement. Strangely enough, but a lot of foreign companies that present the products at the Ukrainian market abandons the advertisement slogans without translation. Considering stated below examples, it is possible to draw conclusion, that in an Ukrainian-language environment untranslatable slogans that does not contain elaborate design are presented more successful. For example: *Gucci – Gucci by Gucci. Honda – The Power of Dreams. Canon – You can Canon. Land Rover – Go Beyond*. It should be noted that the name of trade mark plays a key role here, and text of report is not so important, thus, does not need translation.

Next method is direct translation. This strategy should be used carefully, whereas it doesn't take into account the features of culture of the language-translation. It can be applied in case, when it is necessary to pass plenty of information, for example, in the advertisement of technical products: *Office Standard 2007. Providing homes and small businesses with the software essentials they need to get tasks done quickly and easily. Download the 2007 Microsoft Office release, test it in your browser or buy it today (Office Standard 2007. Надання домашнім користувачам і власникам дрібних підприємств найнеобхідніших засобів офісного програмного забезпечення, потрібних для швидкого та легкого виконання різних справ. Завантажте випуск Microsoft Office 2007 або випробуйте його у своєму браузері).*

It is necessary to notice that not only large in volume advertisement texts but also advertisement slogans yield direct translation. For example: *The computer is personal again (Комп'ютер знову персональний). Carlsberg: Probably the best beer in the world (Мабуть, найкраще пиво в світі). I'm loving it. Mc Donalds. (Я це люблю. Макдональдз) [12, p. 515–516].* It is also worth to pay attention to the fact that in the process of some slogans translation the method of literal translation was applied. For example: *My world. My style. My Ecco. (Мій світ. Мій стиль. Мій Ecco); Panasonic: Ideas for life. (Панасонік. Ідеї для життя).*

For maintenance of functionality of advertisement report the method of adaptation is used. It is predefined by the fact that in English, simple at first sight phrases can have the deep semantic loading that is lost in the process of direct translation. Thus, it is necessary for translator to search specific facilities for the transmission of semantic and stylistic constituents of original text, to adapt it to the features of language of translation. In the investigated advertisement texts the following examples of adaptation were found: *TouchWiz. Personalization is just a touch away (Створюй індивідуальний стиль свого телефону простим дотиком); Same space outside, more space inside (Менший ззовні, більший всередині); Relax. You wear Braska (Релакс Ти в Braska. Geox. Breathe. Geox. Взуття, що дихає).*

During translating of advertisement texts the method of transliteration is also used – representation of word on letters by means of alphabet of language of translation, when the name of firm-producer has Ukrainian translation, but for maintenance of report's contents the translation can be omitted. For example: *Sharp: Sharp Minds, Sharp Products (Гострі уми, продукти Шарп).*

The mixed type of transcoding (combination of transliteration and transcription in the word of language of translation) is frequent enough phenomenon as well. For example: *Orange: The Future's Bright. The Future's Orange (Майбутнє – яскраве, майбутнє – це Орандж).* As we can see from these examples, the word *orange* – *апельсин*, and the word *sharp* – *гострий* could be translated into the Ukrainian language. But it was not done, because then we would lose informing of these advertisement texts.

Decompression is adding of lexical units to translation, for example: *Dove: Talk to your daughter before the industry does (Поговоріть зі своєю дочкою до того, як індустрія краси зробить це).* The word *industry* was translated like *індустрія краси*, in order that consumers, that have not acquainted with the trade mark of Dove understood the meaning of advertisement report.

A compression is an exception of some lexical units during translation, that does not contain substantial information or mix to create well-aimed translation [8, p. 115] for example: *Volkswagen Spacefox: Whatever you imagine, fit in (Такий, як ти уявляв).* The part *fit in* – *приспосовуватись, підходити* was withdrawn during translation, because it adds no substantial information and would interfere with integral perception of report.

Generalisation is lexical and semantic replacement of unit of source language that has more narrow meaning, by unit of language of translation with wider meaning [8, p. 124]. For example: *Land Rover: Go beyond (За межею буденного).* The English word-combination *go beyond* (*перевищувати*) during translation got wider meaning, for demonstration of greater possibilities for drivers with new Land Rover.

Antonymous translation is replacement of form of word in the language of origin on opposite by meaning in the language of translation (positive meaning – on negative and vice versa) [8, p. 125]. For example: *KFC Nobody does chicken like KFC (Ніхто не готує курку так, як KFC), Adidas: Impossible is nothing (Неможливе можливо), Levi's: Live unbuttoned (Живи вільно), Finn Flare: Be casual (Будь несерйозним).*

Sometimes method of calques – method of lexical unit's denotative meaning of language of original transmission is used without maintenance of voice or orthographic form, but with the recreation of its structural model [8, p. 129]. Calques as translating method served basis for plenty of different sort of borrowings at cross-cultural communication in those cases, when a transliteration was inappropriate. For

example: Land Rover: *Designed for the extraordinary* (Створений для надзвичайного). Although a word has an enormous amount of translations: *чудовий, незвичний, видатний* and others like that, in translation the method of calques was used for the greater expressivity of this expression.

Translation of the name of trade mark can seem the least problem question. There are the generally accepted methods of transcription and transliteration of foreign words [1, p. 78]. But it is worth to remember about the phenomenon of foreign homonymy. For example, company Coca-Cola could not find the exact name to the drink in China for a long time. In Chinese transcription the original name sounds as *кекукела*, that it is approximately possible to translate as an appeal to *bite waxen tadpole* (*кусами воскового головастика*). Sorting out more than ten thousand variants for a few years, marketing specialists were stopped for *Coca Pricks* (*Коку Коле*), id est *happiness into the mouth* (*щастя у роті*).

Having analyzed materials from this theme, it is possible to distinguish the following factors, that influence on the selection of lexical material, that will be used for translating of advertisement texts:

1) Type of the advertised object.

The products of different types have considerable influence on style of advertisement text and selection of lexical material. Yes, the advertisement of valuables will considerably differ in structure and semantic filling from the advertisement of soap or foodstuffs. Thus, for their advertising such lexical facilities that can underline this feature will be used. For example: *XYZ Jewellery: The gift that lasts a lifetime* (*Подарунок, який триватиме усе життя*); *De Beers: Simply forever* (*Просто назавжди*) – the protracted term of the use of valuables, that can justify high prices on this type of commodities, is underlined. An unicity is often enough underlined and the value of the advertised object related to it or other its characteristic features. For example: *BMW: A unique vision of beauty. Perfection in every detail* (*Унікальне бачення краси. Досконалість в кожній деталі*) – beauty and perfection; *Lagan: Adding a piece of art adds value for life* (*Довершений витвір мистецтва додає вартості до життя*) – beauty, value, perfection; *BMW: What the wealthy are driving* (*Це те, на чому їздять багатії*) – prestige; *Volkswagen: If only everything in life was as reliable as a Volkswagen* (*Якби все в житті було таке ж надійне, як Volkswagen*) – reliability.

2) Types of influence on a target audience: method of aggressive or soft influence.

At the method of aggressive influence an advertiser calls to the customer directly. Here are not the

veiled remarks or hints. There are only a product and suggestion to avail to them. Characteristic for this type will be the use of imperative mood of verbs, use of the name of trade mark in text of report or hint on the direct setting of products. For example: *Coca Cola: Have a Coke!* (*Виний Колу!*); *Collin's: Be in Collin's, be free!* (*Будь у Collin's, будь вільним!*); *Sprite: Obey your thirst!* (*Підкорись своїй спразі!*); *Ebay: Buy it! Sell it! Love it!* (*Купи це! Продай це! Люби це!*); *Working class beer: Work hard, rest harder!* (*Працюй важко, відпочивай на повну*); *KFC: Taste the adventure!* (*Спробуй пригоди на смак!*).

At the use of method of soft influence an accent is done anymore on the mood of customer, his emotion, sense, than on his persuasion to purchase this product. It is very often impossible to guess, about is it going about without seeing the accompanying image of commodity. For example: *Burger King: It'll blow your mind away* (*Це зведе тебе з розуму*) – a hint on unreal taste; *Wenny's: We are big on quality* (*Наші товари високої якості*) – the hidden hint on large portions of foods; *Utica Club: We drink all we can, the rest we sell* (*Ми випиваємо все, що зможемо, решту – продаємо*) – a hint on a good value: producers would not begin to use a product, if it was bad quality; *Microsoft: Your potential. Our passion* (*Ваші можливості. Наша пристрасть*) – shows the personal interest of producer in quality and possibilities that is given by a certain commodity.

3) Gender aspiration of influence of advertisement text.

Not secret, that every commodity has its target audience. Thus, taking into account certain psychological features of different groups of people will help to create the maximal effect of influence on them. The most difference in the psychological plan of perception of information is presented by men and women. Gathering additional lexical material, advertisers take into account these features. So, for example, men, electing a car, will estimate rather its technical descriptions and the effect that acquisition of certain car will have on their status, self-appraisal and others like that. Women will elect reliability, unconcern, lightness in the use. It is possible to compare advertisement texts for these two groups. Masculine: *безпечність, легкість у використанні*. Можна порівняти рекламні тексти для цих двох груп. Чоловічі: *Buick Regal: Go from driver to pilot with turn of a key* (*Від водія до пілота одним поворотом ключа*) – speed; *Lexus: The pursuit of perfection* (*Прагнення до досконалості*) – original appearance, technical descriptions; *Cadillac: Take control of the road* (*Встанови контроль*

на дорозі) – management. Woman: Volkswagen Touran: *Got kids. Got Touran (Є діти? Придбай Touran)* – unconcern, space; Honda: *Safety for everyone (Безпека для кожного)* – unconcern; Skoda: *Simply clever (Просто та зрозуміло)* – availability in the use.

Also there are certain groups of commodities, created mainly for women (most cosmetics) or for men (alcoholic beverages, cigarettes). A set of lexical material for such target groups, accordingly, will differ. It is possible to compare the examples of advertisement texts with expressed masculine and woman connotation: De of beers jewelry: *She already knows you love her. Now everyone else will too (Вона вже знає, що ти любиш її. Нехай і інші дізнаються про це)* – an advertisement aimed at a masculine audience, their aspiration to take love to the favourite woman. Jim Beam Beer: *Guys never change. Neither do we (Хлопці ніколи не змінюються. Як і ми)* – a hint on reliability of taste that changes never. Loreal Paris: *Those rock star eyes (Очі, як у рок-зірки)* – comparing to character of rock-star, that gives to the women the sense of confidence in herself. Le Rouge: *Want to know what's on Gwen's lips? (Ти хочеш знати, що на губах у Гвен?)* – the use of lipstick as at a well-known star. Women like to emulate ideal offenses. Chanel: *Every woman alive loves Chanel № 5 (Кожна жива жінка любить Chanel № 5)* – a hint on verifiability and popularity of this brand.

4) Uses of adjectives.

Advertisement texts must contain plenty of adjectives for creation of bright characters of products in customers mentality. But they can become a stumbling-stone for translator, whereas in English adjectives are with multiple meaning, sometimes it is difficult enough to pick up a correct equivalent during translation. For example: KFC: *Extreme skills, extreme taste. Cristiano Ronaldo (Вияткові можливості, надзвичайний смак. Крістіано Рональдо)* – in this example we can see the different variants of the

same adjective translation. Max Factor: *I am eternal (Я – незмінна)* – this adjective has many meanings – *eternal (вічний), immortal (безсмертний), hard (твердий), permanent (постійний)*. The sentence is unwidespread, thus to pick up an expedient variant is quite difficult. The question is about tonic cream, and it means, that the colour of the skin is identical during all day, that is why there was a neat variant *unchanging (незмінний)*.

Conclusions. Thus the aspects of English-language advertisement slogans translation are investigated in the article. It is determined that slogans are very mobile and elastic components of advertisement. They are easily tuned under constantly changeable interests of consumers. The variety of types of slogans is explained by plenty of private aims and tasks of advertisement actions, wide set of descriptions of the advertised services and commodities, features of audience to that agitation influence is sent. It is exposed, that with the scope of all problem aspects the process of advertisement slogans translation comes true in accordance with the rules of advertisement communication, and the translated slogans function in new mass-informative space as new communicative units. The basic methods of English-language advertisement slogans translation into the Ukrainian language are grounded. It is exposed, that translation can not be the absolute analogue of original, but it means that the main task of translator consists in creating of the text, that is maximally close to the original from the point of view of semantics, structure and potential influence on the user of this translation. A basic problem is contained in such aspect, that between the languages of original and translation it is not always possible to find language parallels – semantic and structural analogues: identical models of sentences or word-combinations, complete coincidence of semantic meanings of words and others like that. In such case a translator has to apply corresponding transformations.

REFERENCES:

1. Вінарева О. В. Структурний, семантичний і прагматичний аспекти англomовних торгових назв (на матеріалі веб-сайтів мережі Інтернет) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2005. 327 с.
2. Галь Н. И. Активизация сенсорных модусов языковыми слоями англоязычного рекламного текста. *Вестник Львовского университета*. 2009. № 8. С. 7–12.
3. Зелінська О. І. Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 17 с.
4. Зирка В. В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе : дисс. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 / Днепропетр. нац. ун-т. Днепропетровск, 2005. 462 с.
5. Коваленко Є. С. Рекламний текст як основна одиниця рекламної комунікації: особливості лінгвістичного аналізу. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzvdpu_filol/2009_11/Zbirnik%2011%20%202009/arhetupna%20paradigma (дата звернення 25.09.2022).
6. Коваленко Н. Л. Лінгвістична позначеність слогана у структурі рекламного тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Дніпропетр. нац. ун-т. Д., 2006. 190 с.

7. Корнева Ю. Б. Комунікативно-прагматичні та структурно-семантичні особливості мови реклами в сучасній французькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. / Київ. держ. лінгв. ун-т. К., 1997. 165 с.
8. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Київ : Ленвіт, 2006. 157 с.
9. Солошенко А. Д. Комунікативно-прагматичні аспекти рекламного слогану в межах моделі рекламного впливу (на матеріалах американської побутової реклами) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 1990. 43 с.
10. Фурманкевич Н. М. Рекламний дискурс в електронних мас-медіа України: соціолінгвістичні особливості, форми творення в Інтернеті : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.06. К., 2009. 16 с.
11. Хавкіна Л. М. Вербальні засоби як чинник міфопородження в українському рекламному просторі. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Стиль і текст. X.* : ХНУ, 2010. Вип. 11. С. 107–115.
12. Шеверун Н. В., Несольонова А. Т. Linguistic peculiarities of the English language advertising discourse and ways of slogans translation into the Ukrainian language. *LXXIV наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету* : зб. доповідей. К. : НТУ, 2018. С. 515–516.
13. Horbach, O., Hryniuk O. Semantic Aspect of Compound Neologisms in the Modern German Language (Based on Marketing Lexis Materials). *Advanced Education*. 2018. № 9. P. 231–239.

РОЗДІЛ 4

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81.33

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.29>

КОРПУС СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

CORPUS OF CONTEMPORARY AMERICAN ENGLISH AS A TOOL OF LINGUISTIC RESEARCH

Бігдай М.О.,

*orcid.org/0000-0001-6507-6100**кандидат філологічних наук,**асистент кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»*

Мета статті – описати основні функції Корпусу сучасної американської англійської мови (Corpus of Contemporary American English, COCA) для лінгвістичних досліджень на прикладі прикметників 'quiet' і 'peaceful'.

Незважаючи на те, що на сьогоднішній день існує багато корпусних студій у різних країн світу, проте в українському мовознавстві Корпус сучасної американської англійської мови як інструмент лінгвістичних досліджень не був достатньо досліджений. Недостатність опису цієї проблематики зумовлює актуальність нашої розвідки.

Окрім цього, актуальність теми зумовлена розвитком корпусної лінгвістики, різноманіттям корпусів, що постійно з'являються і визначається необхідністю проведення досліджень на основі американської англійської мови на великому масиві даних.

Корпус сучасної американської англійської мови містить близько 1 млрд слів з 1990 до 2019 років. Особливістю цього корпусу є рівномірний жанровий розподіл між такими жанрами, як: розмовні тексти, художня література, популярні журнали, газети, академічні журнали, телебачення/субтитри фільмів, блоги, веб-сторінки. У кожному жанрі приблизно 120-130 мільйонів слів.

Проаналізувавши словосполучення 'quiet + іменник' та 'peaceful + той самий іменник', доходимо до висновку, що перші трапляються в корпусі COCA набагато частіше (загальна частота 3.50 на противагу 0.29).

Корпус сучасної американської англійської мови може слугувати матеріалом для проведення різноманітних лексикологічних досліджень для американської англійської мови, а саме: вивчення контекстів, частотності вживання слів, словосполучень, граматичних конструкцій, багатозначності, омонімії, синонімії, антонімії, історичних змін в словниковому складі мови. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні інших частин мови на основі даних цього корпусу.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, корпус, статичний корпус, динамічний корпус, американська англійська мова.

The purpose of the article is to describe the main functions of the Corpus of Contemporary American English (COCA) for linguistic research using the adjectives 'quiet' and 'peaceful' as an example.

Despite the fact that today there are many corpus studies in different countries of the world, the Corpus of Contemporary American English as a tool of linguistic research has not been sufficiently studied in Ukrainian linguistics. The lack of the description of this issue determines the relevance of our investigation.

In addition, the topicality of the theme is determined by the development of corpus linguistics, the variety of corpora that constantly appear and is determined by the need to conduct research based on American English on a large array of data.

The Corpus of Contemporary American English contains about 1 billion words from 1990 to 2019. A peculiarity of this corpus is an even genre distribution among such genres as: spoken, fiction, popular magazines, newspapers, academic journals, television/film subtitles, blogs, web pages. Each genre has approximately 120-130 million words.

After analyzing the collocations 'quiet + noun' and 'peaceful + same noun', we came to the conclusion that the former occurs much more often in the COCA corpus (total frequency 3.50 against 0.29).

The Corpus of Contemporary American English can serve as material for conducting various lexicological studies for the American English language, namely: the study of contexts, frequency of use of words, collocations, grammatical constructions, polysemy, homonymy, synonymy, antonymy, historical changes in the vocabulary of the language. We see the prospect of further investigations in the study of other parts of the language based on the data of this corpus.

Key words: corpus linguistics, corpus, static corpus, dynamic corpus, American English.

Постановка проблеми. Корпусна лінгвістика є одним із пріоритетних напрямків сучасної лінгвістичної науки. Розвиток корпусної лінгвістики тісно пов'язаний із розвитком комп'ютерних технологій та інформатизацією. Корпусні студії дозволяють максимально об'єктивно вивчати різноманітні мовні явища, оскільки відбуваються на матеріалах текстів природної мови в умовах реального функціонування.

Актуальність теми зумовлена розвитком корпусної лінгвістики і визначається необхідністю проведення досліджень на основі американської англійської мови на великому масиві даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній час здійснюється велика кількість досліджень у галузі корпусної лінгвістики. Корпусні студії проводяться дослідниками багатьох країн світу (О. М. Демська-Кульчицька [1, 2, 3], В. В. Жуковська [4], Є. А. Карпіловська [5], М. О. Шведова [6], В. А. Широков [7], D. Biber [8], W. Francis [9], G. Leech [10], J. Sinclair [11] та багато інших).

Термін «корпусна лінгвістика» вперше згаданий у 1983 році у збірнику наукових праць «Corpus Linguistics: Recent Developments in the Use of Computer Corpora in English Language Research» [4, с. 8].

Завданням корпусної лінгвістики є розробити теоретичні засади і практичні прийоми побудови, машинного опрацювання та експлуатації лінгвальних даних у формі корпусу текстів [1, с. 45].

Корпусна лінгвістика має на меті розв'язання таких проблем:

- спосіб представлення та збереження мовленнєвих одиниць;
- вимоги до корпусу текстів із боку укладачів і користувачів;
- специфіка програмного забезпечення корпусів;
- принципи добору параметрів проблемної галузі;
- методи структурування корпусу;
- транскрипція для текстів усного мовлення;
- мультимедійна підтримка для корпусів усного мовлення;
- розробка систем пошуку у корпусі;
- кодування дескрипцій одиниць збереження тощо [12, с. 669].

За словами О. О. Селіванової «головним поняттям корпусної лінгвістики є корпус мовленнєвої реалізації мови, що кваліфікується як сформована за певними вимогами вибірка мовленнєвого матеріалу, яку можна використовувати для опису й дослідження мови як системи» [12, с. 668].

Під корпусом розуміють корпус «машиночитане, стандартно організоване зібрання репрезентативних для певної мови, діалекту або іншої підмножин(и) мов(и) писемних або усних текстів, призначених для лінгвістичного аналізу й опису, відібраних і впорядкованих згідно з експліцитними екстра- та інтралінгвальними критеріями» [2, с. 53].

До основних ознак корпусу відносять репрезентативність, автентичність, відібраність, збалансованість, машиночитаність:

- Репрезентативність полягає в тому, наскільки в корпусі відображені всі властивості певної предметної галузі. Предметна галузь містить феномени, що підлягають лінгвістичному описові.

- Автентичність передбачає відбір текстів усного або писемного мовлення, записаних у процесі реальної комунікації.

- Відібраність передбачає застосування конкретних правил відбору даних, що відповідають певній стратегії побудови корпусу в залежності від його типу і мети створення.

- Збалансованість полягає у пропорційній кількості текстів у корпусах.

- Машиночитаність полягає у тому, що сучасний текстовий корпус обов'язково має бути в електронній формі, повинен мати кодування первинних корпусних даних та лінгвістичну анотацію [3, с. 102-103].

Постановка завдання. Мета статті – описати основні функції Корпусу сучасної американської англійської мови (Corpus of Contemporary American English, COCA) для лінгвістичних досліджень на прикладі прикметників 'quiet' і 'peaceful'.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішньому етапі свого існування комп'ютерні корпуси застосовують як в лінгвістичних, так і в нелінгвістичних галузях:

- Лінгвісти-теоретики – у якості експериментальної бази для перевірки гіпотез і доведення своїх теорій.

- Прикладні лінгвісти (викладачі, перекладачі) для навчання іноземній мові і розв'язання своїх професійних завдань.

- Комп'ютерні лінгвісти для створення комп'ютерних моделей мови на основі виокремлених статистичних й лінгвістичних закономірностей.

- У соціолінгвістичних дослідженнях для вивчення мовного розмаїття (соціолектів).

- Інші фахівці з мови (літературознавці, редактори) також звертаються до даних корпусу.

- У літературознавстві, перекладознавстві, судовій лінгвістиці для аналізу дискурсу.

- Історики, соціологи для дослідження таких параметри текстів, як період, автор або жанр.

- Для розробки й налаштування автоматизованих систем з машинного перекладу, розпізнавання мовлення, інформаційного пошуку [4, с. 105-106].

Корпус сучасної американської англійської мови містить близько 1 млрд слів з 1990 до 2019 років. Особливістю цього корпусу є рівномірний жанровий розподіл між такими жанрами, як: розмовні тексти, художня література, популярні журнали, газети, академічні журнали, телебачення/субтитри фільмів, блоги, веб-сторінки. У кожному жанрі приблизно 120-130 мільйонів слів.

Статичний корпус засвідчує стан мови на певному синхронному зрізі, а динамічний корпус постійно оновлюється, що дозволяє відстежувати зміни у мові [4, с. 62]. Корпус сучасної американської англійської мови належить саме до динамічного типу.

Розглянемо можливості корпусу COCA на прикладі прикметників 'quiet' та 'peaceful' та словосполучень з ними.

Існує шість основних способів пошуку в корпусі [13]:

- По-перше, можна шукати конкретні фрази та за певним шаблоном. Наприклад: *got VERB-ed*, *BUY * ADJ NOUN*, різноманітні фразеологічні дієслова.

- По-друге, можна переглядати список із 60 000 найпопулярніших слів у корпусі, включаючи пошук за формою слова, частиною мови і навіть за значенням чи вимовою. Це особливо корисно для тих, хто вивчає мову та для викладачів.

- По-третє, для тих, хто цікавиться академічною англійською, можна переглядати детальні записи для кожного з 3000 слів Академічного списку слів (Academic Vocabulary List), укладеного у 2013 році.

- По-четверте, можна здійснювати пошук за окремим словом і переглядати словосполучення, кластери та споріднені слова для кожного з цих слів.

Окрім цього, як бачимо на Рис. 1, у корпусі COCA можна отримати велику кількість інформації про слово, включаючи інформацію про частотність, визначення, переклад, покликання на аудіо, зображення та відео, а також синоніми, пов'язані словоформи, словосполучення, кластери та конкорданси / слова в контексті (KWIC).

Рис. 1. Сторінка з детальною інформацією про слово 'quiet' у корпусі COCA

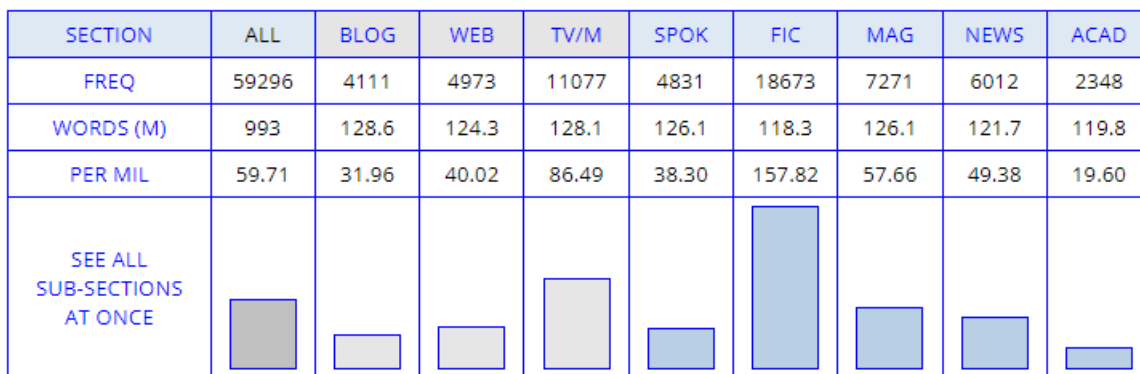

Рис. 2. Частотний розподіл слова ‘quiet’ у різних жанрах у корпусі СОСА

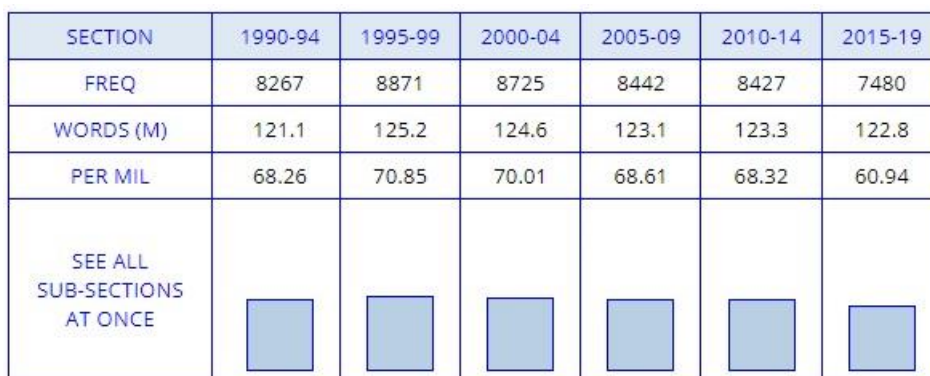

Рис. 3. Частотний розподіл слова ‘quiet’ у різних роках у корпусі СОСА

- По-п’яте, можна вводити цілі тексти, а потім використовувати дані корпусу для отримання детальної інформації про слова та фрази в тексті.

- Можна шукати та досліджувати випадкові слова, а також переглянути випадково вибрані «Слова дня».

У корпусі СОСА можна також переглядати частотність слів, фраз і граматичних конструкцій за різними жанрами, як на Рис. 2, зокрема досліджувати, чи вони належать до неформальних жанрів (наприклад, субтитри), більш офіційних жанрів (наприклад, академічні статті) або десь посередині (наприклад, журнали та газети).

Окрім цього, у корпусі СОСА можна бачити історичні дані за останні 30 років, як на Рис. 3, а також дані детально для кожного діапазону років.

На Рис. 4. бачимо у контексті словосполучення ‘quiet time’ із зазначенням жанру, назви та року випуску джерела.

Однією з найцікавіших функцій у корпусі СОСА є порівняння двох словосполучень, наприклад, коли потрібно дослідити слова синоніми.

На Рис. 5 зображено таке порівняння для словосполучень ‘quiet + іменник’ та ‘peaceful + іменник’. Обидві таблиці посортовані за частотою появи кожного іменника з досліджуваними прикметниками ‘quiet’ і ‘peaceful’. Частота словосполучення ‘quiet time’ – 620, а ‘peaceful time’ – 50. Співвідношення частот цих словосполучень (W1/W2) – 12.4. На другому місці за частотою є словосполучення ‘quiet place’ (508), ‘peaceful place’ (208) та їхнє співвідношення (W1/W2) – 2.4. І третє словосполучення ‘quiet life’ з частотою 323 та ‘peaceful life’ з частотою 165 та співвідношенням (W1/W2) – 2.0. Отже, словосполучення ‘quiet + іменник’ (загальна частота 3.50) трапляються в корпусі СОСА набагато частіше, ніж ‘peaceful + той самий іменник’ (загальна частота 0.29).

Висновки. Отже, Корпус сучасної американської англійської мови – це унікальний, великий, динамічний корпус, який постійно оновлюється і має рівномірний жанровий розподіл текстів. Цей корпус може слугувати матеріалом для проведення різноманітних лексикологічних досліджень для американської англійської мови, а саме: вивчення контекстів, частотності вжи-

1	2012	WEB	marieforleo.com	📄 📱 🔍	long walks, meditating, driving, whatever it is for each person, that quiet time to contemplate and let the desires bubble up, and we know it's
2	2012	WEB	lyricsfreak.com	📄 📱 🔍	15:17:33 Tour the lights, then some quiet time # To be honest, the plans are somewhat dependent on the weather.
3	2012	WEB	askville.amazon.com	📄 📱 🔍	and take pix of the Christmas lights or stay inside and just enjoy some quiet time in front of the fireplace light. There is definitely something about the
4	2012	WEB	therestofeverest.com	📄 📱 🔍	coming up, behind them and was bright red. It has been the only quiet time that I have had in recent days. I hope that you are experiencing
5	2012	WEB	psychologytoday.com	📄 📱 🔍	to be more open when I was with them. Had I not staked out quiet time , I would have had to stay partly shut down all the time in
6	2012	WEB	huffingtonpost.com	📄 📱 🔍	up 7:30 to 8:00 am... don't talk to me... it is my quiet time ... coffee and sit on our balcony, if there are jobs for me
7	2012	BLOG	growingsideways.net	📄 📱 🔍	tracks, rolling in boredom, and peaking up the stairs to ask me when quiet time is going to be over. # Our routine of late has been that
8	2012	BLOG	growingsideways.net	📄 📱 🔍	a way to create a carrot with which to bait jay into good behavior during quiet time . Plus, as someone who watched a lot of afternoon cartoons growing
9	2012	BLOG	patheos.com	📄 📱 🔍	group recitations -- too fast/too slow/too perfunctory. Get annoyed before evening mass when my quiet time is disturbed by some murmurously mumi
10	2012	BLOG	healthy-spirit.org	📄 📱 🔍	distractions, no television or books, no computers, no other people, just quiet time . Not the time where you sit and take a break and remember that
11	2012	BLOG	healthy-spirit.org	📄 📱 🔍	to call someone or that you have a busy day tomorrow. I mean real quiet time , where your head is empty and inspiration can come in. I know
12	2012	BLOG	healthy-spirit.org	📄 📱 🔍	continue. Every day, just for a short while. # In your own quiet time , ask yourself what you would like to change, what you are passionate
13	2012	BLOG	recipegirl.com	📄 📱 🔍	wedding, when catching up with dear friends, or when I am having sweet quiet time with my Bible and some worship music. (does that count for how
14	2012	BLOG	saportareport.com	📄 📱 🔍	, Dan Matthews was reading in his office when the phone rang, disturbing his quiet time . The current rector of downtown Atlanta's St. Luke's Episcopal
15	2012	BLOG	...omey.wordpress.com	📄 📱 🔍	laundry room to get the highly revered milk ready, already in anticipation of the quiet time alone with my boy. There was probably some sort of goofy g

Рис. 4. Словосполучення 'quiet time' у контексті у різних стилях у корпусі СОСА

WORD 1 (W1): QUIET (3.50)					WORD 2 (W2): PEACEFUL (0.29)						
	WORD	W1	W2	W1/W2	SCORE		W2	W1	W2/W1	SCORE	
1	TIME	620	50	12.4	3.5	1	RESOLUTION	379	1	379.0	1,324.6
2	PLACE	508	208	2.4	0.7	2	SOLUTION	373	0	746.0	2,607.4
3	LIFE	323	165	2.0	0.6	3	PROTEST	285	9	31.7	110.7
4	VOICE	312	2	156.0	44.6	4	COEXISTENCE	261	0	522.0	1,824.4
5	MAN	273	37	7.4	2.1	5	MEANS	252	1	252.0	880.8
6	ROOM	269	8	33.6	9.6	6	TRANSITION	221	2	110.5	385.2
7	STREET	209	9	23.2	6.6	7	SETTLEMENT	216	8	27.0	94.4
8	MOMENT	206	27	7.5	2.2	8	PURPOSES	213	0	426.0	1,488.9
9	MOMENTS	195	16	12.2	3.5	9	PLACE	208	508	0.4	1.4
10	NIGHT	193	34	5.7	1.6	10	PROTESTS	200	3	66.7	233.0
11	DAY	182	24	7.5	2.2	11	WORLD	185	29	6.4	22.3
12	CORNER	172	9	19.1	5.5	12	LIFE	165	323	0.5	1.8
13	WAY	172	157	1.1	0.3	13	WAY	157	172	0.9	3.2
14	NEIGHBORHOOD	164	17	9.5	2.8	14	PROTESTERS	127	1	127.0	443.9
15	DESPERATION	140	0	280.0	80.1	15	PEOPLE	121	50	2.4	8.5
16	EVENING	132	12	11.0	3.1	16	CHANGE	116	6	19.3	67.6
17	TOWN	128	23	5.5	1.6	17	REVOLUTION	106	110	1.0	3.4
18	SPOT	116	12	9.7	2.8	18	DEMONSTRATION	101	0	202.0	705.0
19	DOWN	111	0	222.0	63.5	19	DEMONSTRATIONS	98	0	196.0	685.0
20	REVOLUTION	110	106	1.0	0.3	20	RELATIONS	96	0	192.0	671.1

Рис. 5. Порівняння словосполучень 'quiet + іменник' та 'peaceful + іменник' у корпусі СОСА (сортування за частотою)

вання слів, словосполучень, граматичних конструкцій, багатозначності, омонімії, синонімії, антонімії, історичних змін в словниковому складі

мови. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні інших частин мови на основі даних цього корпусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демська-Кульчицька О. М. Деякі аспекти корпусної лінгвістики. Українська мова : наук.-теорет. журн. 2005. № 1. С. 44–51.
2. Демська-Кульчицька О. М. Основи національного корпусу української мови. Київ, 2005. 218 с.
3. Демська-Кульчицька О. М. Репрезентативність як ознака текстового корпусу. Українська мова. 2005. № 3. С. 100–107.
4. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
5. Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика. Донецьк, 2006. 188 с.
6. Шведова. М. О. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) як інструмент дослідження лексико-граматичної варіативності. Людина. Комп'ютер. Комунікація : Збірник наукових праць, 2019. С. 145–148.
7. Широков В. А., Бугаков О. В., Грязнухіна Т. О. та ін. Корпусна лінгвістика. Київ: Довіра, 2005. 471 с.
8. Biber D. Using corpus-based methods to investigate grammar and use: some case studies on the use of verbs in English. 2001. P. 101–115.

9. Francis W. Language Corpora. Berlin –New York: Mouton de Gruyter, 1991. P.17–35.
10. Leech G. New resources, or just better old ones? Corpus Linguistics and the Web. Amsterdam: Rodopi, 2007. P. 134–149.
11. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation Oxford: Oxford University Press, 1991. 170 p.
12. Селіванова О. О. Корпусна лінгвістика. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
13. The Corpus of Contemporary American English. URL: <https://www.english-corpora.org/coca/>

UDC 81.33

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.30>

THE DISCOURSE STUDIES OF COMPUTER-MEDIATED COMMUNICATION GENRES DEVELOPMENT IN MODERN LINGUISTICS

ДИСКУРСИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЖАНРІВ КОМП'ЮТЕРНО-ОПОСЕРЕДКОВАНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Havrylenko K.M.,

orcid.org/0000-0001-9474-1990

Candidate of Pedagogical Studies,

Senior Teacher at the Department of English for Engineering № 2

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Prykhodko D.S.,

orcid.org/0000-0002-8276-5386

Teacher at the Department of English for Engineering № 2

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Modern linguistics works identify computer discourse analysis as one of the most vital scientific problems. The paper discusses various approaches to discourse studies and describes the linguistic and extralinguistic features of modern computer discourse. Communication in a computer-mediated discourse is an object of research and the linguistic features of scientific network discourse are described.

The paper describes the results of the concepts of computer-mediated communication studies and linguistic genres development based on the works of modern linguists. The results of the study show that digital technologies assist in the development of new types of communication, and change the old ones.

Discourse is a real speech element and a unit of verbal communication and could be regarded as a text, but the text is not a discourse but an abstract mental unit realized in discourse. Special attention is paid to the scientific and educational discourses, which are significantly influenced by computer communication discourse genre development and expand the scope of academic interaction.

Another aspect of the computer discourse study, described in the paper, is genre classifications research, which is analogical to the genres of traditional communication and includes general and new genres used in electronic media. The functional genre classification considers information, social, directive, presentational, aesthetic, and entertainment genres studied in the process of communicative interaction. The electronic genres' characteristics are dependent on communicative goals, mode of interaction, text forms, composition, and linguistic features.

Special attention was drawn to characteristics of the computer-mediated communication discourse research and further ways of the linguistic study of modern computer discourse were proposed.

Key words: computer discourse, computer-mediated communication, computer-mediated discourse, digital communication, digital discourse, sociolinguistics of computer communication, genres.

Сучасні лінгвістичні наукові праці визначають дискурсивний аналіз комп'ютерної лексики як одну з найактуальніших наукових проблем. У статті розглядаються різні підходи до вивчення дискурсу, описуються лінгвістичні особливості сучасного комп'ютерного дискурсу. Об'єктом дослідження визначається комунікація в комп'ютерно-опосередкованому дискурсі, описуються лінгвістичні особливості наукового мережевого дискурсу.

У статті досліджено різні концепції вивчення комп'ютерної комунікації та розвитку електронних жанрів на основі праць сучасних лінгвістів. Результати дослідження показують, що цифрові технології сприяють розвитку нових видів комунікації та змінюють старі.

Дискурс описується одночасно як мовленнєвий елемент і як одиниця вербальної комунікації, яку можна розглядати як текст, але текст позиціонується не як дискурс, а абстрактна ментальна одиниця, що реалізується

в дискурсі. Особливу увагу приділено науково-освітнім дискурсивній типології, на які суттєво впливає розвиток жанру дискурсу комп'ютерної комунікації та розширенню сфери академічної взаємодії між вченими й науковцями різних країн завдяки розвитку комп'ютерно-опосередкованої комунікації.

Ще одним аспектом вивчення комп'ютерного дискурсу, описаним у статті, є дослідження жанрової класифікації електронного спілкування, аналогічного жанрам традиційної комунікації та включає традиційні й нові жанри, що використовуються різноманітними електронними медіа. Функціональна класифікація жанрів включає серед інших інформаційні, соціальні, директивні, презентаційні, естетичні та розважальні жанри, що застосовуються в процесі комунікативної взаємодії. Характеристики електронних жанрів розглядаються в залежності від комунікативних цілей, способу взаємодії, текстових форм, композиційних та мовних особливостей.

Окрему увагу приділено різноманітним точкам зору сучасних дослідників на дослідження дискурсу комп'ютерно-опосередкованої комунікації та запропоновано подальші напрями лінгвістичних досліджень сучасного комп'ютерного дискурсу.

Ключові слова: комп'ютерний дискурс, комп'ютерно-опосередкована комунікація, комп'ютерно-опосередкований дискурс, соціолінгвістика комп'ютерної комунікації, жанри, цифрова комунікація, цифровий дискурс.

Statement of the problem. Modern communication space has undergone major changes due to the rapid spread of the Internet and mobile communication. The nature of human communication has been significantly influenced by the development of digital technologies. Digital communication undoubtedly continues to change our experience of social interaction. However, the most significant qualitative changes in digital communication are the transfer to the public area rather than private space, expanded opportunities for self-expression and self-identification offered by digital media, and the always-on nature of devices and networks. 'People can make communication more visible in more ways than in any time in history, yet they have far less control over how (and by whom) that communication is viewed' [17]. In addition, online users not only produce texts and share them with extraordinary ease, but also receive feedback, making people active creators. Interactive writing spaces, such as blogs and social networking sites, enable different forms of social interaction than traditional conversation and written texts [17]. The researchers can draw on a wide variety of socially oriented language disciplines whose methods and research tools can be helpful in conducting empirical research.

The linguistic study of computer-mediated communication tries to clarify the key analytical concepts in modern discursive studies, primarily the concept of digital discourse, and the linguistics of digital communication, as well as methods for studying a digital language. The term *computer-mediated communication* is presented among the already established linguistic concepts along with *digital discourse*, *computer discourse*, *computer-mediated discourse*, *sociolinguistics of computer communication*, *language*, and *digital communication* [2; 5; 10; 12; 13; 20]. It is assumed that digital technologies, due to the different configurations of modes and the material available, simultaneously make possible new types of social practices, and change the way people par-

ticipate in the old ones. Therefore, such digital technologies should be characterized by unity of goals, identities, and relationships.

Analysis of recent research and publications.

The concept of *discourse* in the twenty-first century became the focus on attention of researchers, who pay attention not only to linguistics but also to extra-linguistic factors. (N, Baron, D. Cunningham, S. Herring, E. Lee, A. Romiszowski, J. Walther & J. Jang, M. Yao & R. Ling and others).

Susan Herring studied *computer-mediated communication* from 1985 to 2017 and described the topics preferable for computer-mediated discourse analysis researchers at each stage [9]. S. Carr stated the necessity to register computer-mediated communication as a structured subdiscipline [3]. L. Chong analyzed the linguistic perspectives on computer-mediated communication [4, pp.24-27].

M. Beißwenger expressed their views on the need of creating a structured catalog of existing speech genres used in computer communication, and classify them according to the degree of complexity [1]. Analyzing the features of computer-mediated communication in computer discourse, A. Mason and C. Carr described the communication in a computer-mediated discourse as an object of study, where the linguistic and textual features of scientific network discourse are described [13, p. 244].

Purpose of the article. The focus of this article is on the discursive aspect of the computer-mediated communication study. Sharing the opinion of C. Hafner that the communicative space of the Internet contributes to the development of new genres, causing, in turn, the intensive development of genre studies [8], we set the goal of analyzing the linguistics studies about the discourse in computer-mediated communication, approaches to its study and description.

The purpose of this article is to review modern approaches to studying the computer-mediated communication discourse and analyze recent sci-

entific works on modern genres development and classification.

Presenting main material. In linguistics, the concept of *discourse* has undergone various additions and changes. T. Van Dijk defined discourse through the concept of *text*, while the text was often considered as part of the discourse or its basic unit. Some researchers believe that the text is a product of discourse; others combine these concepts [18]. In our opinion, discourse is always a text, but not vice versa. While discourse is a real speech element, the text is not directly tied to reality; it is an abstract mental construction that is realized in discourse [5; 18]. Discourse is a collection of semantic texts, related by the communicative and functional aspects. T. Van Dijk describes the discourse as the units of verbal communication and believes that they should be studied from the holistic approach, but taking into account social factors as well [18].

From the point of view of J. Walther, the discourse of computer-mediated communication is a sequence of statements, which can affect the patterns of a personal experience, ideas, and beliefs. The discourse is characterized by the sequence of statements caused by external and internal factors [19, p. 11].

S. Herring suggested that computer-mediated discourse is a broad concept covering the language system and speech activities, as well as the text. Language as an abstract system is realized through discourses. Consistently, since communication always takes place in a specific social sphere, we are faced with the analysis not of discourse in general, but any specific discourse: public discourse, political discourse, social discourse, personal discourse, etc. [10, pp. 26-31].

The main characteristic of computer-mediated discourse is the construction of social meanings. Discourse does not act as a tool of reflection, expression, or meaning, but as a *mode of operation*. According to N. Baron, the computer-mediated type of discourse involves the construction and reconstruction of the sociocultural institution. At the same time, an institution should be understood as a set of formal and informal rules that regulate a certain range of social relations. Computer-mediated discourse as a subject of study is not only a structure but a system of rules for interaction [2, pp. 61-74].

In the J. Danowski model, computer-mediated discourse is just an analytical way of solving certain problems. At the same time, they identify the following aspects of discourse as linguistic characteristics of discourse (syntax and style); semantics; pragmatics (typological features of possible discourse recipients and creators, goals and statements objectives);

discursive reflection. The author proposes to consider computer-mediated discourse in the system of its main parameters and meanings. Discourse modeling will make it possible to highlight the specific features of institutional discourse [6]. As for the varieties of computer-mediated discourse, the differences between them are rather arbitrary.

Recently, the researchers increased their interest in scientific discourse for special scientific fields. The product of a scientific discursive act is a scientific text associated with a certain level of scientific achievements in a particular scientific field, as well as with the genre. The creators of scientific discourse are the researchers participating in academic communication as any representative of the scientific community, who express their doubts, argue, and criticize any scientific statements. The main goals of scientific discourse include the following: 1) problem identification and the subject of study determination; 2) the issue analysis; 3) a hypothesis and the purpose of the study formulation; 4) the choice of methods and research material justification; 5) building of a theoretical model; 6) the results of observations and experiments presentation; 7) the study results comments and discussions; 8) the study expert assessment; 9) the area of the practical application of the obtained results determination; 10) the presentation of the results in a form acceptable to specialists and non-specialists [19; 20]. The scientific discourse genres traditionally include a scientific article, a monograph, a dissertation, a scientific conference report, a technical report, a review, an abstract, annotation, theses, etc. Nowadays, the genre system of scientific discourse is significantly influenced by computer communication, which erases the boundaries of formal and informal discourse. A scientific text is implemented at several levels of textual organization: typological (implementation of traditional genre forms; structural and semantic; speech inclusions of various types from other scientific texts [20].

The scientific discourse can be closely connected with pedagogical discourse, implemented in the system of higher education [5]. Due to some similarities in functions of scientific and pedagogical discourses, they can be considered as a single paradigm of specialized scientific and educational interaction. The characteristic features of scientific texts of various genres include harmony, consistency, objectivity, use of terminology, and unbiased. Unlike scientific texts, educational scientific texts are designed to solve learning problems, develop the scientific system of knowledge, and generally accepted scientific concepts and laws. Such texts are distinguished by clarity, availability, presented information accentuation,

and assessment addressed to readers with a certain level of academic competencies. Academic communication can be described as a creative discourse characterized by content transparency and predictability [5, p. 373].

Nowadays, scientific interaction is increasingly carried out through the Internet. Among the Internet technologies most frequently used by academic network communities, we can mention electronic forums, chats, Internet conferences with further discussion of the posted articles, electronic journals, electronic libraries, etc. [9]. Communication in electronic discourse is rather artificial as electronically mediated communication differs from direct communication. However, it expands the scope of academic interaction through opportunities for higher interactivity.

The genres of computer-mediated communication are described mostly on the material of English resources. The features of the English-language Internet communication, the language means involved, as well as extralinguistic aspects of the communication are considered in the work of L. Chong [4]. The structure elements and the language tools classification of the texts of Internet forums and their functional specifics are described by C. Carr [3].

Y. Tang and K. Hew explore the features of electronic lexicographic hypertext, revealing the role of hypertextuality and interactivity in the functional-style and genre [16]. J. Walther suggests a strategy for the features of an electronic textbook, stating that a special type of text has been formed, i.e. emergent register or genre. The electronic textbook is considered the background of the genre in the scientific style and computer-mediated communication [19].

The second direction in the computer discourse study is represented by the development of genre classifications in computer-mediated communication. The description of computer-mediated communication genres suggested by E. Lee is analogical to the genres of traditional communication and includes general genres and new ones presented in electronic media, as well as scientific, educational, and special data genres, artistic and literary genres; entertainment genres; business and commercial genres [12].

D. Cunningham attributes the *electronic genres* a website, home page, electronic library, electronic magazine, email, chat, guest book, bulletin boards, program collections, catalogs, commercial announcements, and advertising banners and divides these genres into two large groups: genres of written texts and hybrid genres of written and oral text [5].

A. Meier and L. Reinecke attributed the Internet information space to such groups as advertising,

professional information, and free information created by enthusiasts. The authors suggested considering e-mail, bulletin boards, chats, online conferences and forums, online-offline conferences and forums, blogs, WIKI, and online literature as the main genres [14]. T. Erickson expressed an idea to regard all currently existing computer-mediated communication genres corresponding to their media and functional aspects. The classification of computer-mediated communication genres takes into account the genres in different Internet resources. The functional classification considers the main function of genres in the process of communicative interaction and includes information genres for presenting or receiving some information; social genres for satisfying communication needs; directive genres for encouraging the addressee to act; presentation genres for self-expression; aesthetic genres for the realization of the artistic and creative potential and an impact from a virtual reality; entertainment genres for enjoying the performance in the virtual world [7, p. 10].

One of the directions of digital genre theory is the development of models for digital genre description. In the work of J. Walther, the characteristic of electronic genres is determined by a set of parameters, which cover thematic feature, communicative goal, communication spheres, author-reader image, mode of synchronous/asynchronous interaction, objectification form or proximity to oral or written text, dialogue/polylogue, composition, linguistic features. The thematic attribute consists of the subject selection for information exchange, depending on the communication purpose, status-oriented or personality-oriented communication. The image of the author-reader depends on the principle of user interaction many to one, one to one, one to many, or many to many. The synchronous/asynchronous interaction highlights messages that approximate the written form of the language and simulated spoken dialogue. A virtual dialogue or polylogue depends on the number of conversation participants. Subjectivity, assessment, and non-standardization belong to linguistic features [19].

According to A. Mason and C. Carr, the classification of the electronic communication genres should take into account the characteristics of hypertextuality (the text comprehension and hyperlinks type); the possibility of poly code texts creation; the environment interactivity, leading to the genres hybridization and polygenre appearance; synchronous/asynchronous communication; information update frequency; electronic text addressee; text author; Internet resource location [13].

In our opinion, the most detailed model for digital genre classification is the algorithm developed by C. Jebari, who suggested using media, pragmatic, structural-semantic, and lingo-stylistic parameters at describing the computer-mediated communication genres. Media parameters represent the genre design, hypertextuality, multimedia, synchronism, interactivity, the number and explication of communicants; pragmatic parameters include the addressee, author, purpose, and scope of communication; structural and semantic parameters describe the topic development and text units; the lingo-stylistic parameters of a genre are the linguistic means used in the text of this genre [11, pp. 83-89].

The controversial areas of the digital genre studies are unclear definitions of the digital genre, the correlation between paper and digital genres, the degree of technical environment influence on the new genres' appearance, and the modification of paper genres transferred to electronic communication [11] since the technological progress is a background in the process of new genres development: the way of the

genres' development depends on the technical means determining the communication format.

Conclusions. We have considered some approaches to the study of the computer-mediated communication discourse and described the main characteristics of modern electronic discourse, which in the academic and educational environment is mainly understood as a standardized type of communication, due to a certain type of communication participants' activities and regulated by the genre forms and content.

The plurality of positions regarding the principles of classification of computer-mediated communication genres and approaches to their description is explained by the fact that the theoretical and methodological background for the genres' development description in the electronic environment is formed simultaneously with the genres, and technological progress is significantly ahead of linguistic studies. A promising direction in the study of the computer-mediated communication genres is in combination with the entire genre diversities, intra-genre variation, and the new genres development.

REFERENCES:

1. A TEI schema for the representation of computer-mediated communication / M. Beißwenger et al. *Journal of the text encoding initiative*. 2012. Issue 3. URL: <https://doi.org/10.4000/jtei.476> (date of access: 18.09.2022).
2. Baron, N. S. *Language and the Internet*. In A. Farghali (Ed.), *The Stanford handbook for language engineers*. Stanford : 2003. P. 59-127.
3. Carr C. T. CMC is dead, long live CMC!: situating computer-mediated communication scholarship beyond the digital age. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2020. Vol. 25, no. 1. P. 9–22. URL: <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz018> (date of access: 18.09.2022).
4. Chong L. D. *The linguistic perspectives on computer mediated communication. Beyond words*. 2020. Vol. 8, no. 1. P. 24–35.
5. Cunningham D. J. *L2 pragmatics learning in computer-mediated communication. The Routledge handbook of second language acquisition and pragmatics*. 2019.
6. Danowski J. A. Computer-Mediated communication: A network-based content analysis using a CBBS conference. *Annals of the international communication association*. 1982. Vol. 6, no. 1. P. 905–924. URL: <https://doi.org/10.1080/23808985.1982.11678528> (date of access: 18.09.2022).
7. Erickson T. Making sense of computer-mediated communication (CMC): conversations as genres, CMC systems as genre ecologies. *Proceedings of the 33rd annual hawaii international conference on system sciences, Hawaii*. 2000. P. 10–11.
8. Hafner C. A. *Discourse and computer-mediated communication. The bloomsbury handbook of discourse analysis*. 2021.
9. Hancock J. T., Naaman M., Levy K. AI-Mediated communication: definition, research agenda, and ethical considerations. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2020. Vol. 25, no. 1. P. 89–100. URL: <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz022> (date of access: 18.09.2022).
10. Herring S. C. *The coevolution of computer-mediated communication and computer-mediated discourse analysis. in analyzing digital discourse*. Cham : Palgrave Macmillan, 2019.
11. Jebari C. Enhancing the identification of web genres by combining internal and external structures. *Pattern recognition letters*. 2021. Vol. 146. P. 83–89. URL: <https://doi.org/10.1016/j.patrec.2021.03.004> (date of access: 18.09.2022).
12. Lee E.-J. Authenticity model of (mass-oriented) computer-mediated communication: conceptual explorations and testable propositions. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2020. Vol. 25, no. 1. P. 60–73. URL: <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz025> (date of access: 18.09.2022).
13. Mason A. J., Carr C. T. *Toward a theoretical framework of relational maintenance in computer-mediated communication. Communication theory*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1093/ct/qtaa035> (date of access: 18.09.2022).

14. Meier A., Reinecke L. Computer-Mediated communication, social media, and mental health: a conceptual and empirical meta-review. *Communication research*. 2020. P. 009365022095822. URL: <https://doi.org/10.1177/0093650220958224> (date of access: 18.09.2022).
15. Nowak K. L., Fox J. Avatars and computer-mediated communication: a review of the definitions, uses, and effects of digital representations. *Review of communication research*. 2018. Vol. 6. P. 30–53.
16. Tang Y., Hew K. F. Emoticon, emoji, and sticker use in computer-mediated communication: a review of theories and research findings. *International journal of communication*. 2019. Vol. 13. P. 27.
17. Treem J. W., Leonardi P. M., van den Hooff B. Computer-mediated communication in the age of communication visibility. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2020. Vol. 25, no. 1. P. 44–59.
18. Van Dijk T. A. Critical discourse analysis. *The handbook of discourse analysis*. 2015.
19. Walther J. B. Relational aspects of computer-mediated communication: experimental observations over time. *Organization science*. 1995. Vol. 6, no. 2. P. 186–203. URL: <https://doi.org/10.1287/orsc.6.2.186> (date of access: 18.09.2022).
20. Yao M. Z., Ling R. “What is computer-mediated communication?”—an introduction to the special issue. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2020. Vol. 25, no. 1. P. 4–8. URL: <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz027> (date of access: 18.09.2022).

УДК 81`33

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.31>

СПЕЦИФІКА ДИСКУРСУ ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ

THE SPECIFICS OF THE DISCOURSE OF ENEMY PROPAGANDA

Левченко О.П.,

orcid.org/0000-0002-7395-3772

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри прикладної лінгвістики

Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій

Національного університету «Львівська політехніка»

Дмитренко Ю.В.,

orcid.org/0000-0002-9200-2593

студентка II курсу магістратури

Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті проаналізовано дискурс ворожої пропаганди та визначено її специфіку на прикладах з соціальних мереж та ЗМІ. Об'єкт наукового зацікавлення зумовлено ефективною протидією дезінформації та маніпуляціям, а також, потребою пошуку новітніх підходів до вирішення проблеми поширення пропаганди в час популярності медіа, соціальних мереж, використання ботоферм тощо. Дослідження полягає в аналізі дискурсу сьогодення на прикладах останніх півроку з 24 лютого 2022 року російсько-української війни та створення бази ключових слів для розробки програми, яка б генерувала повідомлення, як це роблять рашистські боти. Виявлено, що пропаганда РФ має типові наративи, а саме є причини і мети (до ключових слів відносимо: специальная военная операция / СВО / спецоперація, неонацист(ы), бендеровец(и), националист(и), иностранный(е) наемник(и), боевик(и) нато, база «Азова», освобождение / освободитель / освобожденный, деокупация / деокупированный), наратив «руського мира», про воєнні реалії (ключові слова: хлопок, сократить военную активность, в качестве шага доброй воли, потерь нет, всерьез пока ещё ничего не начинали), наратив невинуватості РФ (во всем виновата Америка). Концепт неонацизм є провідним в рашистській пропаганді і використовується в більшості новинних повідомлень для наративу причини і мети. Поширеним є і формулювання, що у всьому винна Америка для просування наративу невинуватості РФ, а також ідеалізація тоталітарного радянського минулого та відбудова імперії з «руським миром» наявні в як в новинних повідомленнях, так і в спілкуванні громадян Росії в соцмережах. Список ключових слів наративів російської дезінформації потребує розширення, заплановано створити базу даних для подальших досліджень із використанням комп'ютерних технологій, які на сьогодні є надзвичайно ефективні як в поширенні дезінформації, так і в боротьбі з нею.

Ключові слова: дискурс, наратив, пропаганда, дезінформація, маніпуляція, концепт, база даних, чат-бот.

The article analyzes the discourse of enemy propaganda and defines its specifics using examples from social networks and mass media. The object of scientific interest is determined to effectively counter disinformation and manipulation, as well as the need to find new approaches to solving the problem of spreading propaganda at a time of popularity of media, social networks, use of bot farms, etc. The research consists in the analysis of today's discourse using the examples of the last six months from February 24, 2022 of the Russian-Ukrainian war and the creation of a database of keywords for the development of a program that would generate messages, as racist bots do. It was found that the propaganda of the Russian Federation has typical narratives, namely, there are reasons and goals (keywords include: "special military operation / SMO / special operation", "neo-Nazi", "benderovets", "nationalist", "foreign mercenary", "NATO militant", "Azov base", "liberation / liberator / liberated", "deoccupation / deoccupied"), narrative of the "Russian peace", about military realities (keywords: "clap", "reduce military activity", "as a step of goodwill", "no casualties", "nothing has been seriously started yet"), the narrative of the Russian Federation's innocence ("America is to blame"). The concept of neo-Nazism is prominent in racist propaganda and is used in most news reports for a cause and purpose narrative. It is also common to state that America is to blame for everything in order to promote the narrative of the Russian Federation's innocence, as well as the idealization of the totalitarian Soviet past and the rebuilding of the empire with "Russian peace" both in news reports and in the communication of Russian citizens in social networks. The list of Russian disinformation keywords needs to be expanded, but we have a basis for further research using computer technologies, which today are extremely effective both in disseminating disinformation and in combating it.

Key words: discourse, narrative, propaganda, disinformation, manipulation, concept, database, chatbot.

Постановка проблеми. Низка дослідників запропонувала теоретичні підходи до розгляду пропаганди. Проте особливості сучасної російської пропаганди (поширення в медіа, соціальних мережах, використання ботоферм тощо) проаналізовано лише частково, що й визначає **актуальність** цієї праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Технології пропаганди з лінгвістичного погляду досліджують тривалий час. Аналізували пропагандистську діяльність німецької влади М. Михайлюк [1], А. Подольський [2], О. Салата [3]; зверталися до аналізу пропагандистської діяльності російської влади І. Кост [4], О. Драбюк [5], О. Приймаченко [6], К. Хачатар'ян [7], Г. Яворська [8]. Дослідження з цієї теми на прикладі президентських виборів в Індонезії 2019 року вивчав А. Нурчоліс [9], М. Моркунас [10] у країнах Балтії, а К. Кіган [11] порівнювала наративи щодо вакцин, які поширювала Росія в Україні та Сербії.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати дискурс російської пропаганди в умовах війни, виокремивши ключові слова, властиві кожному із наративів, наявних у згаданому дискурсі. Заплановано створити базу даних ключових слів пропагандистського дискурсу, яка ляже в основу бота, що генерує повідомлення. Належить зауважити, що важливим завданням під час творення бази даних є виявлення якнайповнішого переліку вербалізаторів концептуальної зміної.

Матеріалом дослідження послуговували новинні повідомлення, коментарі в соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу. Проблема поширення пропаганди відчутна саме під час кризових ситуацій, зокрема під час війни. Яскравий приклад масового ефекту пропаганди бачимо під час існування нацистського режиму в Німеччині,

а зараз це наративи «руського мира» під час російської збройної агресії проти України.

Контрольоване владою російське телебачення та інші медіа ресурси відіграють вирішальну роль у просуванні стратегічних наративів уряду, представляючи маніпулятивні дискурси про причини та характер дій влади щодо України. Ці наративи побудовані, з одного боку, навколо цивілізаційного протистояння з колективним Заходом, що всіляко підтримує діяльність «русифікаційного режиму у Києві, що з'явився внаслідок перевороту», а з іншого, на ідеї фашистської загрози, що поширюється в Україні [12, с. 3].

В Україні ж з 2015 року формується система стратегічних комунікацій [13]. На думку Д. Дубова з відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства, на сьогоднішній день так і немає концепції стратегічного наративу. Хоча у 2021 році було створено нові органи, для протидії дезінформації – Центр стратегічних комунікацій інформаційної безпеки, при Міністерстві культури та інформаційної політики України [14] та Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України [15], які напрацьовують наративи для зміцнення позицій України з тем, що найбільше таргетуються агресором.

Аналізуючи українське інфополе, «Детектор медіа» виокремлює 6 ключових наративів російської дезінформації [16], які залишилися через декілька місяців з початку повномасштабного вторгнення в Україну: адаптація вічного наративу Росії про «Україну як неспроможну державу»; дискредитація військових і територіальної оборони на місцях; краще мир на будь-яких умовах, ніж активні воєнні дії; внутрішньополітичні чвари та негаразди; мовне питання; розчарування в НАТО, ЄС та міжнародних партнерах України.

Щоб створити бота, який би генерував повідомлення, належить спершу мати базу даних

ключових слів російської пропаганди та проаналізувати типові рашистські наративи. Так, один із них – це причини і мета проведення «спеціальної військової операції». Зокрема, маніпулятивним є сам згаданий термін *специальная военная операция / СВО / спецоперація*: «Путин объявил, что принял решение о специальной военной операции в Донбассе» (https://t.me/rjan_ru/147757). Російська пропаганда не називає вторгнення в Україну війною, а «спеціальною операцією» і так виправдовує збройну агресію проти іншої країни. РФ також подає «благородні» причини вторгнення: «*Спецоперація РФ на Украине – не начало войны, а стремление предотвратить глобальную войну – МИД РФ*» (<https://t.me/Novosty/7326>).

До наративу мети відносимо й використання термінів *неонацист(и)*, *бандеровец(и)*, *націоналіст(и)*, *іноземний(и) найомник(и)*, *босвік(и) нато*, тощо: «*ФСБ РФ публикует кадры задержания предполагаемых «неонацистов», которые под кураторством СБУ и ЦРУ планировали ликвидацию Соловьева. Один из задержанных на камеру упомянул, что якобы планировалось покушение еще и на Киселева, Скабееву, Попова, Кеосаяна и Симоньян*» (<https://t.me/lachentyt/9953>). Так російська пропаганда називає українців та всіх, хто протистоїть окупації Росії і боряться з розповсюдженням дезінформації. У такий спосіб російські пропагандисти виправдовує вторгнення, стверджуючи, що начебто в Україні є «неонацисти». Це -раціоналізація своїх дій.

Ще один із використовуваних рашистами вербалізаторів концепту НЕОНАЦИЗМ – це словосполучення *националистические батальоны / нацбатальони*: «*Корреспонденты «Известий», находящиеся в Донбассе, на бывших оккупированных украинскими националистами территориях, выяснили, как действуют нацбатальоны Украины*» (<https://is.gd/3pGyFi>). Словосполучення *националистические батальоны* насамперед транслює негативну конотацію. Це ми прослідковуємо й у називанні рашистами ЗСУ «*націоналістичними формуваннями*», а також у висловах Путіна про верхівку української влади – «*зграйка наркоманів і неонацистів*».

У рашистських текстах словосполучення *база «Азова»* позначає те, куди потрапить російська ракета, навіть, якщо це цивільний об'єкт: «*Военкоры проекта @wargonzo опубликовали видео уничтожения базы неонацистов из «Азова»** (організація заборонена в Росії – прим. ред.), на котором показаны последствия ударов войск ДНР и РФ по месту дислокации бандеров-

цев» (<https://is.gd/4eD1vU>). Наведений приклад відносимо до наративів про виправдання воєнних злочинів в Україні з використанням раціоналізації і формуванням реакції на майбутні розвінчування фейків щодо реального геноциду українців. Цей текст експлуатує рашистський стереотип про «бандерівців».

Одними із ключових слів російських наративів є слова *освобождение / освободитель / освобожденный*: «*Освобожденный Мариуполь постепенно возвращается к мирной жизни. С уходом киевского режима из города уходит война. Еще недавно полупустые улицы снова наполнены людьми, а по дорогам – своеобразным венам города, возобновился кровоток. Это в очередной раз подтверждает, что ни сама Россия, ни ее войска не несут угрозу мирному населению*» (https://t.me/boris_rozhin/61026). У цьому тексті теж наявний прийом раціоналізації: російська пропаганда показує результати «спецоперації», а саме звільнення від «неонацистів».

Наративи «русского мира» містять виправдання війни та знецінення України як самостійної країни, твердження про «неіснування» української мови. До наративу про Україну як територію «русского мира» часто звертаються російські пропагандисти: «*На вопрос, можно ли считать Украину русским миром, Песков ответил, что безусловно. Там живет очень много русских и русскоговорящих, они все относятся к русскому миру, пояснил он*» (<https://is.gd/fwtlGS>).

Важливо проаналізувати рашистський наратив про воєнні реалії. Наприклад: «*В Крыму произошла серия «хлопков». Местные жители публикуют фотографии. Подробности уточняются*» (https://t.me/nexta_live/34338). Створення нових термінів для понять, які вже мають установлене позначення, використовує пропаганда для приховування реалій війни. У реченні «*был слышен хлопок*» приховано інформацію про небезпеку для росіян, які живуть на окупованій території України. Це – маніпуляція, як і вище згадана «*спецоперація по захисту від влади нацистського Києва*» під контролем.

Словосполучення «*сократит военную активность*» є промовистим прикладом маніпуляції суспільною свідомістю для приховування військової поразки: «*В связи с тем, что переговоры с Украиной переходят в практическую плоскость, принято решение в разы сократить военную активность на киевском и черниговском направлениях*», – сказав заступник начальника Генштабу Олександр Фомін» (<https://lenta.ru/news/2022/03/29/sokr/>).

На прикладі вислову «в качестве шага доброй воли» також спостерігаємо приховування російською пропагандою справжніх значень: «**Минобороны России: сегодня в качестве шага доброй воли российские военные завершили выполнение задач на острове Змеиный и вывели находившийся там гарнизон**» (https://t.me/gian_ru/169289).

Натомість твердження рашистських пропагандистів, що «потерь нет» є типовим прикладом дезінформації: «**«Потерь в вооруженных силах России нет», – подчеркнул официальный представитель Минобороны России**» (<https://www.gazeta.ru/army/2022/02/25/14577229.shtml>).

Низка пропагандистських прийомів наявна в такому уривку: «**Мы уже много слышали, что Запад хочет воевать с нами до последнего украинца. Это трагедия для украинского народа, но похоже, всё к этому и идет. Но все должны знать, что мы-то по большому счету всерьёз пока ещё ничего не начинали. При этом мы не отказываемся ещё и от мирных переговоров. Но те, кто отказывается, должны знать, что чем дальше, тем сложнее им будет с нами договориться», – продолжил он**» (<https://regnum.ru/news/polit/3641026.html>). Дезінформація – захід ніколи не говорив про те, що воювати до останнього українця. Це твердження – спроба спровокувати панічні настрої в українського населення. Знову спостерігаємо знецінення України як держави, що несе і наратив «руського миру». А вислів «всерьёз пока ещё ничего не начинали» – використання наративу приховування військової поразки задля маніпуляції. Самі ж рашисти, говорячи про перебіг «спецоперації», називають свої дії героїчними: «**Героический человек, – подчеркнул Володин. – Участвует в освобождении города от неонацистов «Азова»**» (<https://is.gd/2cNVj9>). Варто підкреслити, що концепт НЕОНАЦИЗМ є провідним в пропаганді і наявний в більшості рашистських новин. Використання повторів дає підсилення впливу на людську свідомість.

Наратив невинуватості РФ, ідеалізація тоталітарного радянського минулого, відбудова імперії, натомість «во всем виновата Америка»: «**Жанна Бегичева: Проработала педагогом 35 лет, пенсия 12700. Daniel Meyer: Жанна, позор такому правительству Жанна Бегичева: Да нет, правительство у нас отличное, позор тому, кто разрушил СССР, америка и европа!**» (<https://m.reactor.cc/post/5252059>); «**«Во всем, что сейчас происходит в центре столицы, виновата Америка. Финансирование происходит оттуда. Это нужно прекращать, мы говорим на весь мир: «Америка,**

прекращай! Америка, мир должен быть на Украине!» – заявил И. Проценко»» (<https://www.interfax.ru/world/353297>).

Вербалізатори концепту АМЕРИКА/США трапляються в текстах рашистів про те, що всі українські дії відбуваються за «за рекомендацією американських радників»: «**По рекомендации американских военных советников ВСУ готовят два мощных контрудара по российским войскам**» (<https://argumenti.ru/army/2022/04/767958>).

Путін звертався до ЗСУ, щоб не дозволяли неонацистам та «бандерівцям» використовувати дітей, дружин та старих людей як живий щит та брати владу у свої руки, використовуючи терміни концепту НЕОНАЦИЗМ: «**Еще раз обращаюсь к военнослужащим вооруженных сил Украины. Не позволяйте неонацистам и бандеровцам использовать ваших детей, ваших жен и стариков в качестве живого щита. Берите власть в свои руки. Похоже, нам с вами будет легче договориться, чем с этой шайкой наркоманов и неонацистов, которая засела в Киеве и взяла в заложники весь украинский народ**» (<https://www.gazeta.ru/politics/2022/02/25/14577859.shtml>).

Висновки. Отже, типовими рашистськими наративами є наративи причини і мети військової агресії (ключові слова: *специальная военная операция / СВО / спецоперация, неонацист(ы), бандеровец(и), националист(и), иностранный(е) наемник(и), боевик(и) нато, база «Азова», освобождение / освободитель / освобожденный, деокупация / деокупированный*), наратив «руського миру», наратив про воєнні реалії (*хлопок, сократить военную активность, в качестве шага доброй воли, потерь нет, всерьёз пока ещё ничего не начинали*), наратив невинуватості РФ (*во всем виновата Америка*).

Вербалізатори концепту НЕОНАЦИЗМ є частотними в рашистській пропаганді і використовуються в більшості новинних повідомлень. Останнім часом, збільшується частотність інформації, яка містить твердження про те, що в усьому винна Америка, а РФ виконує благородну місію, що РФ воює з НАТО тощо.

Список ключових слів наративів російської дезінформації потребує розширення та уточнення, оскільки, з огляду на поразки на фронті, ворожі пропагандисти змінюють тактику і стратегію пропаганди. Заплановано створити базу даних для подальших досліджень із використанням комп'ютерних технологій, які на сьогодні є надзвичайно ефективні як в поширенні дезінформації, так і в боротьбі з нею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайлюк М. В. Агітаційно-пропагандистська діяльність органів німецької окупаційної влади серед населення України (1941–1944 рр.). *Там само*. 2006. С. 69–70.
2. Подольський А. Дослідження проблем антисемітської пропаганди в пресі часів нацистської окупації в сучасній українській історіографії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України*. 2006. Вип. 31. С. 7-14.
3. Салата О. Проблема інформаційного протистояння СРСР та Німеччини в радянській історіографії. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2014.
4. Кост І. А. Російська пропаганда в Україні як інформаційна складова конфлікту. *International relations, part "Political sciences"*. 2017. Вип. 17.
5. Дрablyк С. Пропаганда та її види. Шляхи протидії пропаганді. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Вип. 1. С. 153-157.
6. Примаченко О. Діяльність медіа в Україні в умовах війни. *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. № 120. С. 98-101.
7. Хачатар'ян К. А. Зменшення впливу російської пропаганди зі сторінок електронних ЗМІ на жителів прикордонних областей (кейс Сумщини). 2022. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23559/Khachatarian_Mahisterska_robota.pdf?sequence=1 (дата звернення: 03.09.2022).
8. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт *Стратегічні пріоритети. Серія : Політика*. 2016. № 4. С. 41-48.
9. Nurcolis A. "Russian propaganda" in the context of 2019 Indonesian presidential election: politicization of nationalistic sentiments. *Jurnal Penelitian Politik*. 2022. Vol. 18. № 2. P. 191-210.
10. Morkunas M. Russian propaganda in Baltics: Does it really work?. *SSRN Electronic Journal*. 2022. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4018976> (date of access: 03.09.2022).
11. Keegan K. M. Clarity for friends, confusion for foes: Russian vaccine propaganda in Ukraine and Serbia. *Harvard Kennedy School (HKS) Misinformation Review*. 2022. Vol. 3. № 3.
12. Shevko D. Ukraine's role in Russian strategic narratives. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. Vol. 2, № 8. P. 86–96.
13. Дубов Д. В. «Стратегічний нарратив»: до проблеми реалізації сутнісної складової стратегічних комунікацій в Україні". Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/strategichniy-parativ-do-problemi-realizacii-sutnisnoi> (дата звернення: 03.09.2022).
14. Центр стратегічних комунікацій. URL: <https://spravdi.gov.ua/pro-nas/> (дата звернення: 03.09.2022).
15. Центр протидії дезінформації. URL: <https://cpd.gov.ua/documents/%d0%bf%d1%80%d0%be-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80/> (дата звернення: 03.09.2022).
16. Ілюк К. Чого чекати від Росії на інформаційному фронті? URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/29186/2022-03-16-chogo-chekaty-vid-rosii-na-informatsiynomu-fronti/> (дата звернення: 03.09.2022).

РОЗДІЛ 5 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.09(477.83/.86)(092) «19»

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.32>

ГАЛИЦЬКЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ПОГРАНИЧЧЯ В ОСМИСЛЕННІ ПИСЬМЕННИКІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. (М. ЯЦКІВ, Й. РОТ, Б. ШУЛЬЦ)

THE INTERPRETATION OF THE GALICIAN LITERARY BORDERLAND BY THE WRITERS OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY (M. YATSKIV, J. ROT, B. SHULTS)

Айзенбарт Л.М.,

orcid.org/0000-0001-7699-2542

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики
Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка

Теоретично опрацьовано особливості індивідуальних репрезентацій концепту галицького літературного пограниччя у творчості письменників різних національностей, об'єднаних спільним досвідом проживання на одній геокультурній території. Наголошено на особливостях інклюзивної та ексклюзивної ідентичностей та їх виявів в авторських художніх нарративах.

З'ясовано, що однією з центральних ідей аналізованих авторів постає галицьке літературне пограниччя як таке, що тісно пов'язане з формуванням національної ідентичності в умовах гетерогенної культури.

Визначено, що художня творчість втілює, з одного боку, традиції та культуру народу, особистий досвід, однак з іншого, – перебування у спільному культурному локусі робить тексти письменників різних поколінь, зокрема через використання спільних образів, метафор, ідей, – типологічно подібними.

Доведено, що концепт *літературного пограниччя* невіддільно пов'язаний із ширшим літературним концептом Галичини, і вони часто отожднюються. Умовним тлом для розбудови концепту *літературного пограниччя* постає уявна карта, ландшафт цього простору, що її знаходимо в системі образів художніх творів письменників першої половини ХХ ст. (М. Яцкова, Й. Рота, Б. Шульца). Однак складовими цих карт є не лише природні чи соціальні ландшафти, а й причетні до них герої оповідань, новел, романів, поезій тощо, їхні способи надавати першим національної, культурної й соціальної ідентичності. Нами встановлено, що кожен письменник створює власну карту «свого» простору, на якій у всій повноті виразняються його життєва філософія, його світ.

Виявлено, що всі образи, створені аналізованими письменниками різних національних соціокультурних просторів зламу ХІХ – ХХ ст., а також першої пол. ХХ ст., у підсумку сформували єдиний концепт *галицького літературного пограниччя*, у межах якого люди гостро реагують на історію власними життєвими досвідом, емоціями та пам'яттю, завдяки чому він набуває відкритості, постійно оновлюється і змінюється.

Ключові слова: Галичина, галицьке літературне пограниччя, кордон, культурне пограниччя, простір.

The article focuses on the problem of the Galician literary borderland. The author shows representations of the concept of the Galician literary borderland in the writers' works of different ethnic origins but of the same citizenship. Special attention is paid to the features of inclusive and exclusive identities and their manifestations in the author's narratives.

This work shows that the Galician literary borderland is one of the central ideas in the works of the mentioned authors, and it is closely connected with the formation of national identity in a heterogeneous culture.

It is highlighted that artistic creativity includes traditions, culture and personal experience, but on the other hand, similar cultural background makes writers' texts of different generations typologically similar through the use of common images, metaphors and ideas.

This work has proved that the concept of the literary borderland is connected with the concept of Galicia, and they are often used interchangeably. The imaginary chart (landscape) is the background for building up the concept of a literary borderland, and can be found in the system of images used in the writers' fictional works at the first half of the 20th century (M. Yatskova, J. Rota, B. Shults). However, not only natural or social landscapes are the components of such charts, but characters in short stories, novellas, novels and poems as well their means of showing national, cultural and social identity.

It is highlighted that every writer creates his own map of 'his' space, where he expresses his life philosophy and depicts his imaginary world. It is revealed that all the images created by the writers of various national, social and cultural backgrounds at the turn of the 19th and 20th centuries, as well as the first half of the 20th century, formed a concept of the Galician literary borderland, to which people reacted through their own life experience, emotions and memories. The concept acquires openness and its interpretation is constantly updated and changed.

Key words: Galicia, the Galician literary borderland, border, cultural borderland, space.

Постановка проблеми. Більшість дослідників літературного концепту Галичини аналізують його в тісному зв'язку з презентацією галицького літературного пограниччя. Це можна пояснити тим, що власне ідея Галичини в австро-угорському ракурсі передбачає її сприйняття як землі на кордоні, на межі. Така специфіка геополітичного становища, безперечно, суттєво вплинула на творення нових культурних форм у межах означеного простору, у т. ч. й культурного пограниччя, що згодом стає провідною. Проте зауважимо, що це не феномен австрійської, а згодом польської Галичини. Як слушно наголошує М. Домбровська-Партика, поняття «пограниччя» не прив'язане до якогось певного ексклюзивного простору, натомість «...переживання пограниччя є тим чинником, що окреслює авторефлексію і спосіб життя тих суспільств, які [...] опинилися на периферії великої політики, сучасних історичних чи культурних провідників» [15, с. 9–10]. Унаслідок такого особливого становища, на думку дослідниці, пограниччя «... виконує передусім компенсаторну функцію щодо окремих народів, а нерідко й визначає характер національних спільнот, чия ідентичність остаточно не визначена і найважливішим досвідом яких є буття в аксіологічній, лінгвістичній та культурній багатомовності» [там само, с. 10].

Аналіз останніх досліджень. Наприкінці ХХ ст. інтерес до феномену культурного пограниччя активізується в контексті осмислення досвіду двох світових воєн і протистояння двох європейських тоталітарних дискурсів. Зокрема, ідея простору внаслідок останнього культурного повороту зазнає суттєвих змін інтерпретації: від описового поняття – до функціонального. Простір, як зазначає Я. Верменич, – перестав «[...] бути «фоном», перетворився на активний, самодостатній чинник впливу як на архетипи й структури подій, що відбуваються, так і на їхнє сприйняття» [2, с. 68]. Таким чином, він стає активним автокреатором, детермінуючи всі причетні до нього явища, інституції та уявлення. На відміну від чітко адміністрованого кордону, пограниччя як гетерогенне явище не має чітких меж. Щобільше, вони «відкриті» до постійних трансформацій і залежать від зовнішнього історичного контексту. Або ж, як стверджує польський дослідник Г. Бабінський, різниця між кордоном та пограниччям полягає в тому, що «...одне різко розмежує – територію, соціум, урешті-решт, історію, а інше є природним, спонтанним, таким, що сприяє поширенню культур, етносів, часом ідей чи системи цінностей» [14, с. 21].

Засадничими для розуміння поняття «пограниччя», на думку О. Кривицької, слугують два важливі фактори – територіальний та соціокультурний. У межах територіального підходу пограниччя трактується як географічну і політико-адміністративну категорію. На противагу цьому, в соціокультурному вимірі культурні кордони проявляються в кількох параметрах: а) внутрішніх маркерів певної соціокультурної системи (релігійних, політичних, міжособистісних); б) локальних, міжнаціональних або навіть індивідуальних кордонів; в) меж в ієрархії статусів і класів [7, с. 175–177]. Домінантною особливістю прикордонної території є процес взаємодії різних соціокультурних практик та ідентичностей, унаслідок чого: «...пограниччя з елементу просторової організації перетворюється на чинник впливу, забезпечуючи нову якість розвитку пограничного соціокультурного простору» [там само, с. 174]. Для останнього характерна певна відірваність від центру, герметичність щодо іншого, нового, того, що перебуває поза межами цього простору.

Дослідник В. Кочан пропонує три аспекти аналізу явища пограниччя: 1) соціокультурний, згідно з яким прикордоння передбачає постійні тісні контакти між двома і більше етнокультурними спільнотами, локалізовані у просторі; 2) просторово-географічний (пограниччя розуміють як територію, розташовану поблизу кордону і далеко від центру); 3) особистісно-культурний (пограниччя – це місце формування певного типу особи, ідентичності, прикордонного суспільства) [6, с. 10]. Властиво, третій підхід певним чином включено до соціокультурного, такого, що розглядає пограниччя передовсім у площині тієї особливої культури, яка виникає внаслідок взаємодії та соціальних контактів усіх національних культур певного регіону. Відповідно суть понять «кордон» та «пограниччя» з'ясовується на трьох рівнях: а) географічному (карта, путівник, довідник тощо); б) етнографічному (традиції, фольклор, щоденні ритуали); в) культурному (література, малярство, музика, архітектура та ін.).

Метою статті є аналіз галицького літературного пограниччя в осмисленні покоління письменників першої половини ХХ ст. (М. Яцкова, Й. Рота й Б. Шульца).

Виклад основного матеріалу.

Адміністративний кордон Галичини принципово не збігається з її історико-культурною стратифікацією. Звідси – не викликає подиву те, що в літературних уявленнях митців обабіч такого штучного кордону культурний простір Галичини часто залишається неподільним. Так, у худож-

ніх та публіцистичних творах розглядуваного нами періоду (австрійського, згодом польського й частини сучасного українського) непорушним залишається тандем Львова – Кракова як невіддільних частинок єдиного культурного простору; гуцульські Карпати стають спільною метафорою «рідного краю» для української, німецької та польської літератур, а культура малих галицьких містечок – вагомою складовою загальної єврейської культури всієї Східної Європи.

На відміну від швидкої появи адміністративного кордону, галицьке культурне пограниччя формується поступово, внаслідок культурних зіткнень, конфліктів, пошуків компромісів, видозміни індивідуальних та колективних уявлень, усталюється часом спільної історії та соціокультурних практик. Пограниччю у парадигмі культурної взаємодії притаманний постійний взаємовплив різнонаціональних культурних образів, символів, міфологем тощо. Цей процес особливо яскраво у виразнено в художньо-мистецьких, зазвичай літературних, практиках.

Цей край постає складним утворенням із багатьох культурних пластів, що виникає внаслідок локалізації галицького простору як геокультурного пограниччя, де завжди жило дуже багато різних народностей. І, як будь-яке інше пограниччя, воно є «[...] *особливим топосом, надбудованим над географічно-політичними реаліями, місцем зустрічі людського досвіду полікультурного соціуму*» [5, с. 175]. Література цього краю яскраво презентує культурний розвиток у межах одного простору багатьох різних народів та культур.

Найбільше посприяло формуванню культурного галицького простору з притаманною лише йому ідентичністю утвердження австрійської влади на означених теренах [1, с. 111]. До австрійської присутності розвиток культур українців, євреїв та поляків відбувався радше як іманентний процес, за їхніми специфічними внутрішніми чинниками, передбачаючи паралельне існування ідентичних культур. Після входження галицьких земель до Австро-Угорської імперії та з поширенням тут її влади розпочинається все активніше взаємопроникнення культур. Цьому, зокрема, сприяла політика австрійського двору, спрямована на творення спільного германізованого простору для представників різних національностей, що, зі свого боку, пришвидшувало вироблення спільної регіональної свідомості, ширше – спільної ідентичності. Австрійська конституція, як зауважує Ю. Прохасько, надаючи рівність усім народам, що населяли цей край, засвідчила існування різниці між ними та зумовила їх самоле-

гітимацію ізсередина, творення автонаративу, а також поглиблення пошуків власної національної ідентичності [9].

Сприймаючи ідентичність як культурний конструкт, німецька дослідниця А. Ассманн виокремлює два важливі її складники – інклюзивність та ексклюзивність: *інклюзивний* чинник вказує на «...включення окремої особистості в коло спільних соціокультурних практик, характерних для певного народу, нації, суспільства, а ексклюзивна ... виконує функцію виокремлення особистості із загальної ідентичності» [13, с. 311]. Спроби австрійської влади запровадити спільний для різних національностей культурний простір, якому притаманна єдина культурна ідентичність, у підсумку активізували пошуки власної ідентичності різними національностями. Усе частіше до таких пошуків спонукували й літературні твори. Таким чином, можемо тлумачити німецьку ідентичність Галичини щодо всіх наявних у її межах національних культур як інклюзивну, а ідентичність кожного окремого народу – як ексклюзивну, таку, що підкреслює його винятковість та самотність, вирізняє його в межах єдиного «австрійського народу».

Більшість перелічених наративів, що виникають напередодні, під час та відразу після Першої світової війни, за винятком польського, об'єднує спільне сприйняття Галичини як «утраченої землі». Центральним концептом творчості найбільш репрезентативних письменників покоління зламу століть із різних націокультурних парадигм – українця М. Яцкова, германізованого єврея, що ідентифікував себе з австрійською культурою, – Й. Рота – та польськомовного єврея Б. Шульца – постає довоєнна Галичина як простір дорогого, але втраченого краю. Творчість цих трьох митців надає довоєнному галицькому простору глибокої трьохвимірної перспективи. Так, у творах Й. Рота («Бюст імператора», «Начальник станції Фальмераєр», «Квітень. Історія одного кохання», «Мандрівка по Галичині») віднаходимо цілісний, дещо романтизований образ Галичини як місця гармонійного співіснування представників різних національностей [3; 6]; у Б. Шульца він, з одного боку, міфологізований, старозавітний («Осінь», «Республіка мрій», «Комета»), а з іншого, – модерний («Цинамонові крамниці», «Вулиця Крокодилів»), у М. Яцкова простежуємо реалістичні («З монастиря», «Тихий світ», «Ой, не ходи, Грицю...»), подекуди навіть з відтінками натуралізму («Боротьба з головою», «Полк Ойзієна») елементи у змалюванні галицького простору.

Глибше зрозуміти механізм творення концепту *галицького літературного пограниччя* злам XIX – XX ст. й першої половини XX ст. дає змогу аналіз творчості обраних нами для дослідження письменників, трьох представників одного культурного покоління, сформованого досвідом Першої світової війни, у творчості яких він (концепт) постає й формується з різної часової перспективи.

У літературному доробку М. Яцкова відображено Галичину буквально за кілька років до початку та під час Першої світової війни – війни, яка стала нищівною для цього краю з усіх поглядів. Означена територія зникає з політичного простору, з географічної карти, з історичної перспективи. Три провідні теми пронизують усю творчість М. Яцкова: 1) народний побут русинів в умовах Австро-Угорщини; 2) внутрішній світ людини та її одвічний потяг до краси; 3) Перша світова війна через призму «погляду знизу», історії малої людини в умовах того страшного часу. На думку М. Ільницького, драматичний талант митця якнайглибше розкрився власне у творах останньої тематики, які завдяки специфічному наративу стали «...людськими документами великої художньої сили», «...склали в українській літературі своєрідну жовнірську епопею» [4, с. 10].

Галичина М. Яцкова – суто русинська. Елементи інших культур з'являються у строгій ієрархії тодішніх станових уявлень: німецький, коли йдеться про владу (інституції та чиновники), єврейський – про комерцію або жахливі злидні мешканців маленьких галицьких сіл. Однак прикметно, що в цьому русинському наративі євреї постають «народом без землі». На протигагу цьому, польський елемент якщо й існує, то зазвичай у ситуації, зверненій у доавстрійський період цього краю («Дівчина XVIII віку»).

Після М. Яцкова концепт *літературного пограниччя* Галичини продовжує розвивати Й. Рота. У його вже післявоєнній творчості (малій та великій прозі) увиразнено власне драму Першої світової війни, крах Австро-Угорської імперії. Германізований єврей, котрий повністю ідентифікував себе з австрійським політичним та культурним дискурсами, болісно сприйняв означені історичні події. Поглиблення душевної травми Й. Рота відбувається на тлі авторецепції Галичини як певної ідилії, мало не віднайденого втраченого раю, де у спокої та злагоді жили різні народи.

Парадоксально, але в цьому аспекті творчість Й. Рота суголосна концепції євреїв як «народу без землі» у літературній спадщині М. Яцкова.

Мимоволі Й. Рот змальовує перед нами драму людини, яка не уявляє себе без коріння, без рідної землі. Визнаючи Галичину своєю Батьківщиною, отчою землею, письменник прагне легітимізувати своє життя на ній, своє право на неї. Германізація стає актом добровільного набуття ідентичності того народу, якому офіційно належали галицькі терени. Письменник не українізується та не полонізується, тобто свідомо не пристає до тих народів, які вже втратили право на цю землю і невідомо чи колись його повернуть.

Для германізованого єврея галицькі русини й поляки також є «народом без землі». Тому не дивно, що ще одна втрата «своєї землі» стає для Й. Рота драмою усього його життя, спричинивши глибокі моральні страждання, яких він так і не подолав. Як слушно зазначає Г. Петросаняк, «[...] в основу своєрідної дихотомії «батьківщина – чужина», що характеризує топоси Галичини й Волині у творах Рота, лягло персональне амбівалентне ставлення письменника до цих теренів. Власне болоче переживання своєї причетності й водночас відчуження – а саме ці риси визначали взаємини письменника з рідним краєм – стало естетичним складником художнього простору у творах автора [...]» [8, с. 11].

Наближене до ротівського літературне прочитання Галичини та її культурного пограниччя знаходимо у Б. Шульца. Між часом його творчості й довоєнної Галичиною сплигло вже понад двадцять років. Проте саме у Б. Шульца цей утрачений історією простір набуває свого міфологічного виміру, щоб згодом увійти – вже на рівні символічних уявлень – у життя й культуру народів, які його населяли. У напрочуд ліричному етюді «Країна мрій» простір рідної Галичини, де минуло авторове дитинство, переростає у метафору «вибраної землі», що її супроводжує згадка про світло, відблиск, а структура яскравого опису за своєю стилістикою виразно нагадує давньоєврейські тексти: «...бо ця низовина, ця країна вся підлягає небові [...], рік за роком вростає в небо, розчиняється в зорі, переходить у янголість, уся пронизана відблесками великої атмосфери» [12, с. 339].

З'ясовуючи типологію просторово-часових зв'язків у літературному тексті, дослідник П. Тороп увиразнює три різновиди хронотопу: топографічний, психологічний та метафізичний. Якщо перші два пов'язані з наявними реаліями і психологією головних героїв, то третій, метафізичний, набуває у творі метамовного (особливого способу мовного вираження) значення, оскільки пов'язаний з ідейним осмисленням усього тек-

сту, зокрема простору й часу [10]. Власне метафізичний хронотоп відстежуємо у творчості Б. Шульца, де простір і час стають активними співучасниками подій. Довоєнна Галичина письменника асоціюється з образом батька як символом «золотих часів», «захищеності», «втраченого дому». До речі, у вирі Першої світової війни, коли письменнику виповнилося заледве двадцять три роки, батько помирає, згорає доценту рідний дім – і так назавжди зникає колишній світ безтурботного дитинства. «Однією з перших письменницьких спроб [...] було міфічне воскресіння батька, покровителя дитинства [...], – зазначає Є. Фіцовський. – *Посмертно він* (Б. Шульц. – А. Л.) *ніби робить його своїм духовним alter ego, виразником своїх поглядів, головним міфологом свого дитинства, з найкращими часами якого нерозривно зрослася аскетична батьківська постать, занурена в таємничі крамничні ритуали [...]*» [11, с. 15]. У творчості Б. Шульца довоєнна Галичина постає не лише як міфологізований простір, а й як магічним чином застиглий час.

Висновки. Як бачимо, у літературному доробку М. Яцкова, Й. Рота і Б. Шульца образ Галичини трансформується в ідею культурного

пограниччя, стаючи довершеним літературним концептом. Це, власне, і є той перший етап його кристалізування, який, за В. Пацлавським, зафіксований у спогадах людей, народжених до Першої світової війни. Довоєнна Галичина для Б. Шульца – це винятково простір його дитинства, на відміну від Й. Рота, що провів свою юність у цьому просторі, та М. Яцкова, який пішов на Першу світову війну зрілою особою. Різниця лише у кілька років привела до концептуальної зміни нарративу галицького культурного пограниччя. У творчості М. Яцкова та Й. Рота знаходимо не лише описи довоєнної Галичини, а й глибокі емоційні переживання як того часу, так і втрати її простору. На противагу цьому, у доробку Б. Шульца простежуємо елементи другого етапу творення концепту *галицького літературного пограниччя*, головним засобом якого постають уже не так особистісні враження й почуття, як пам'ять. На функціонування цієї пам'яті як міфологічної вказує спосіб нарративу, наближений до стилю Старого Завіту, та поява в тексті світла в моменти спогадів. Письменник уже не згадує, а наново конструює цей утрачений світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Айзенбарт Л. Галицьке літературне пограниччя в персоналіях. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2016. № 2 (12). С. 111–118.
2. Верменич Я. Пограниччя як соціокультурний феномен : просторовий вимір. *Регіональна історія України*. 2012. Вип. 6. С. 67–90.
3. Вольдан А. Передмова. *Була собі Галичина* / упоряд. А. Вольдан, А. Паславська, Ю. Прохасько, Т. Фогель. Львів : Класика, 2012. 448 с.
4. Ільницький М. Поетична концепція з музичним і малярським тлом... *Яцків М. Муза на чорному коні*. Оповідання і новели. Повісті. Спогади і статті. К. : Дніпро, 1989. С. 5–28.
5. Ісапчук Ю. Каринтія як культурне пограниччя у житті та малій прозі Інгебор Бахман. *Вісник Львівського університету*. Серія «Філологічна». 2014. Вип. 60. Ч. 1. С. 175–183.
6. Кочан В. Феномен пограниччя у соціокультурному вимірі : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Сімферополь, 2008. 24 с.
7. Кривицька О. Дискурс пограниччя в соціокультурних дослідженнях : теоретико-методологічні аспекти. *ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 4 (78). С. 173–197.
8. Петросаняк Г. Поетика художньої прози Йожефа Рота : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн». Львів, 2001. 18 с.
9. Прохасько Ю. Можлива історія «галицької літератури». *Історія літератури*. Київ – Львів : Смолоскип – Літопис, 2010. С. 1–18.
10. Тороп П. Хронотоп. *Словарь терминологии таргусско-московской семиотической школы* / сост. Я. Левченко. URL : <http://diction.chat.ru/>.
11. Фіцовський Є. Регіони великої ересі / пер. з пол. А. Павлишина. К. : Дух і Літера, 2010. 544 с.
12. Шульц Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання ; пер. з пол. Ю. Андруховича. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. 384 с.
13. Assmann A. Wprowadzenie do kulturoznawstwa. Podstawowy terminy, problemy, pytania. Poznań : Wydawnictwo «Nauka i Innowacje», 2015. 362 s.
14. Babiński G. Pogranicze polsko-ukraińskie : etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość. Kraków : NOMOS, 1997. 280 s.
15. Dąbrowska-Partyka M. Literatura pogranicza, pogranicze literatur. Kraków, 2004. 264 s.

МОВНА ПОЗИЦІЯ Б. ГРІНЧЕНКА ТА Х. АЛЧЕВСЬКОЇ: СУГОЛОСНЯ ДОБИ ЧИ ПОЗИЦІЯ?

LANGUAGE POSITION B. HRYNCHENKO AND H. ALCHEVSKA: AGREEMENT OR POSITION?

Барабаш С.М.,

orcid.org/0000-0002-9405-0839

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовної підготовки

Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Бурко О.В.,

orcid.org/0000-0001-5843-4686

кандидат педагогічних наук

У статті здійснено аналіз народопроектних планів Бориса та Марії Грінченків у педагогічній сфері, викладених у спогадах Марії Загірньої «Школи, де вчителював Борис Грінченко», Христини Алчевської «З рідних сторін Бориса Грінченка», праць Великого Просвітника «Перед широким світом», «Листи з України Наддніпрянської», уводимо в науковий обіг лист Христини Алчевської до Бориса Грінченка від 20 вересня 1887 р., оприлюднюємо факти архівних документів, які цілеспрямовано знищували саму суть поняття «Україна», «українське» та їх носіїв, наслідки чого маємо нині. У процесі підготовки було застосовано емпіричний метод як важливий етап збору необхідних даних, на основі яких проведено спостереження, порівняння, зіставлення архівних матеріалів, що окреслюють роль учителя, наставника у формуванні свідомої україномовної особистості та протилежну позицію викоринення всього українського, штучного приниження, нівелювання українського в освітньому процесі. У статті використано такий комплексний метод дослідження як аналіз архівних матеріалів, що чітко окреслює проукраїнськи налаштовану позицію Грінченків і бачення Христини Алчевської, що були суголосними баченню уряду, дії якого спричиняли викоринення всього українського. Нове прочитання архівних матеріалів спонукає до критичної оцінки насадженої мовної політики та постатей, які діяли на радянських засадах. Нині в умовах війни українська мова потребує не лише дослідження, але й що найважливіше активного застосування в усіх сферах життя, зокрема й в освітній. Слід наголосити на тому, що провідну роль виконує й постать учителя як виразника прогресивних думок. Тому важливим вважаємо відновлення права українців на свою історію, державу, мову, на гідне майбуття в Європейському просторі, нове прочитання архівних документів та осмислення із погляду сьогодення.

Ключові слова: спогади, народопроектницькі плани Бориса і Марії Грінченків, Христина Алчевська, науковий обіг, листи, мовне питання.

The article analyzes the public education plans of Boris and Maria Grinchenko in the pedagogical sphere, set forth in the memoirs of Maria Zahirnaya "The School where Boris Grinchenko taught", Khristina Alchevska "From the Native Side of Boris Grinchenko", the works of the Great Enlightener "Before the Wide World", "Letters from of Ukraine Naddnipyrianska", we introduce into scientific circulation the letter of Khrystyna Alchevska to Borys Grinchenko dated September 20, 1887, we make public the facts of archival documents that purposefully destroyed the very essence of the concept of "Ukraine", "Ukrainian" and their carriers, the consequences of which we have today. In the preparation process, the empirical method was used as an important stage of collecting the necessary data, based on which observations, comparisons, comparisons of archival materials were carried out, outlining the role of the teacher, mentor in the formation of a conscious Ukrainian-speaking personality and the opposite position of the eradication of all Ukrainian, artificial humiliation, leveling of Ukrainian in educational process. The article uses such a complex research method as the analysis of archival materials, which clearly outlines the pro-Ukrainian position of the Grinchenkos and the vision of Khrystyna Alchevska, which were consonant with the vision of the government, whose actions caused the eradication of everything Ukrainian. A new reading of archival materials prompts a critical assessment of the established language policy and figures who operated on Soviet foundations. Currently, in the conditions of war, the Ukrainian language needs not only research, but also, most importantly, active application in all spheres of life, in particular in education. It should be emphasized that the figure of the teacher as an exponent of progressive thoughts also plays a leading role. Therefore, we consider it important to restore the right of Ukrainians to their history, state, language, to a dignified future in the European space, a new reading of archival documents and understanding from the perspective of today.

Key words: memoirs, public education plans of Boris and Maria Grinchenkov, Khrystyna Alchevska, scientific circulation, letters, language issue.

Постановка проблеми. Мовне питання, діяльність визначних осіб у царині освіти, культури, вихованні підростаючого покоління в Україні завжди набувало визначального значення в історичному аспекті, відлуння якого маємо дотепер.

У нинішній ситуації, коли наша країна знаходиться в умовах кривавої війни через напад росії, українська мова набуває особливого звучання. Вважаємо актуальним розгляд і аналіз педагогічної діяльності Бориса і Марії Грінченків та взаємо-

дії їх поглядів із баченнями Христини Алчевської в контексті мовної сфери крізь часовий відгомін сьогодення, у чому полягає і новизна теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітні погляди Бориса Грінченка і Христини Алчевської досліджували у своїх працях Ю. Беззуб, О. Морозова, О. Мазуркевич, В. Яременко. Грінченкознавиця А. Мовчун зазначає, що «перше в Україні соціологічне дослідження, за яким визначив, які книги доступні для народного читача, які з них користуються попитом...» провів Борис Дмитрович [9, с. 3–30]. Василь Яременко акцентує на боротьбі Бориса Грінченка за навчання рідною мовою, виховання на основі національної історії, народних звичаїв і традицій [11, с. 1].

Постановка завдання: проаналізувати народно-просвітні плани Бориса та Марії Грінченків у педагогічній сфері, що викладені у спогадах Марії Загірньої «Школи, де вчителював Борис Грінченко», Христі Алчевської «З рідних сторін Бориса Грінченка», працях Великого Просвітника «Перед широким світом», «Листи з України Наддніпрянської», донести факти архівних документів, які цілеспрямовано знищували саму суть поняття «Україна», «українське» та їх носіїв.

Методологія дослідження. У процесі підготовки нами було застосовано емпіричний метод як важливий етап збору необхідних даних, на основі яких проведено спостереження, порівняння, зіставлення архівних матеріалів, що окреслюють роль учителя, наставника у формуванні свідомої україномовної особистості та протилежну позицію викорінення всього українського, штучного приниження, нівелювання українського в освітньому процесі. Нами використано такий комплексний метод дослідження як аналіз архівних матеріалів, що чітко окреслює проукраїнськи налаштовану позицію Грінченків і бачення Христини Алчевської, що були суголосними баченню уряду, дії якого спричиняли викорінення всього українського.

Виклад основного матеріалу. Знані українські педагоги Борис Грінченко і Марія Загірня брали участь у просвітницькому русі наприкінці ХІХ ст. Роль Христини Алчевської у цьому процесі має своєрідне значення. За спогадами Марії Загірньої, восени 1882 р. Грінченка було призначено вчителем у російську школу села Тройчате Зміївського повіту на межі з Полтавщиною. Проте він найняв квартиру за три кілометри від школи, в українському селі Чунишина (нині – Семенівка), в оселі українців, де «...вчився вкраїнської мови народньої, записував слова, пісні, приказки, писав вірші, складав "Читанку"» [6].

У 1887 р. Михайло Лободовський рекомендував свого товариша Бориса Грінченка в однокласну земську школу в с. Олексіївка Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії (нині Перевальський район Луганської області). Земство давало 400 крб на школу, 200 крб мала б докласти громада. Однак Христина Алчевська взяла на себе цей обов'язок і стала її попечителькою. Відтак призначення чи звільнення вчителя відбувалося за її вказівкою. Вона запропонувала новому вчителю платню 300 крб і доплату 100 крб на рік, якщо екзамен підтвердить, що він добре виконав свою роботу. Водночас Борис Грінченко висунув умову: якщо навчання йтиме добре, то попечителька не звільнить його. Уводимо в науковий обіг російськомовний лист Х.Д. Алчевської, адресований учителю:

«Учителю Олексіївської Народної Школи
Борису Дмитровичу Грінченку
Ласкавий добродію Борисе Дмитровичу!

Цим доручаю Вам одержання і витрачання училищних сум під свою відповідальність і підзвітність.

20-го вересня 1887 р. Попечителька Олексіївської Народної Школи (підпис)» [1, *переклад С. Б.*].

В архіві Бориса Грінченка зберігся аркуш із зазначенням адрес тих, із ким листувався. Серед них і адреса Алчевської Х. Д.: «Харків, Ветеринарна, 37» [4].

Христина Алчевська проводила літо з рідними дітьми в Олексіївці. За спогадами її доньки Христі, «переклади зі всесвітньої літератури на нашу мову ще заборонялись, ось у сій хаті велися моєю матір'ю читання всесвітньої літератури з селянами, тільки ж по-московськи ще. Сядеш, бувало, допомагати їй записувати селянські відозви для покажчика «Что читать народу», і якое тепло стає на душі від обміну думок з народом і від того, що знаходишся в товаристві селян» [2, с. 10]. До літньої «хатньої» аудиторії в Олексіївці долучалася й родина Грінченків. У дослідженні «Перед широким світом» він поділився спогадами про щорічні літні читання у маєтку попечительки школи. Просвітителька роздавала народні книжки московською мовою й читала селянам твори московських письменників. «А найголовніше, – зауважує автор, – поширений був погляд, що тільки навчившись «панської» мови, можна зробитися освіченим путящим чоловіком, і через те треба «язык хаклацький, мужицький» якомога швидче кидати» [5, с. 12]. Разом із Марією Загірньою узвичаїв вечірне читання україномовних книжок батькам своїх учнів. Обговорював із

ними прочитане, часом записував їхні відгуки. Родина Грінченків давала письмемним слухачам читати твори Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Пантелеймона Куліша та ін. з власної бібліотеки. Юлія Ільчук наголошувала на схожому підході просвітників до вивчення літературних смаків селян, відзначивши, що Борис Грінченко «...більший наголос робив на описі індивідуальних особливостей самих читачів» [7, с. 184]. Співпраця з Христиною Алчевською тривала протягом семи років, коли вчитель позбувся роботи.

Однією з причин відходу Грінченків від учительвання Олександр Мазуркевич назвав різновекторність просвітницької діяльності Христини Алчевської та освітніх поглядів Б. Грінченка, зокрема щодо просвіти селян українською мовою. Борис Дмитрович одержав запрошення на святкування ювілею освітньої діяльності Христини Алчевської від Любові Дашкевич (племінниця Олексія Алчевського), проф. Олександра Брандта, Христини Алчевської. Василь Іванов (секретар Харківського Статистичного Комітету) [8]. Їхні листи написані по-російськи. Борис Грінченко також відповів адресатам російськомовними листами, оскільки не був переконаний, що вони володіють українською. У новій реальності подаємо листування у нашому перекладі українською мовою.

Ще 20 березня 1892 р. Василь Іванов надіслав лист, передавши запрошення від ювілярки: «Шановний Борисе Дмитровичу! Розпорядча комісія з відзначення 30-річчя педагогічної діяльності Христини Данилівни доручила мені повідомити Вам, що 13-го травня завершується окреслене тридцятиліття. ... Було б бажано, щоб повідомлені були про це особи, які складають її літню аудиторію» [6].

За свідченням Марії Загірньої, Борис Грінченко написав лист-відповідь 2 квітня 1892 р.: «Шановний Добродію Василю Васильовичу! ... При всій глибокій повазі до Христини Данилівни як до людини, я не можу приєднатися до Ваших урочистостей. Причина цього та, що я ставлюся зовсім негативно до тієї її діяльності, кінцевим результатом якої є русифікація мого народу. Повівшись інакше, я вважав би себе зрадником моїх переконань» [6].

У зв'язку з Грінченковою відмовою Любов Дашкевич (племінниця О. Алчевського) також листовно звернулася, акцентуючи на потребі участі родини Грінченків та учнів Олексіївської школи у святкуванні. У своєму листі-запрошенні авторка застерегла: «За дорученням членів комітету уклінно прошу Вас повідомити учням Вашим

теперішнім, колишнім, «хатній аудиторії» про прийдешнє святкування і порадити взяти їм участь або листом із підписами, або взагалі як вони бажають. Інакше серед усіх привітань, телеграм та листів буде великий пробіл». 1 травня 1892 р. Борис Грінченко надіслав відповідь-обґрунтування: «Є один пункт, стосовно якого ми ніколи не сходилися й не зійдемося з нею. ... Я вважаю, що українці повинні служити Україні та українській, а не московській просвіті. Поважаючи діячів московської просвіти у московській землі, я не можу інакше, як негативно, ставитися до московської просвіти у землі українській. ... Зрозуміло, що мені неможливо і немає за що вітати Христину Данилівну 14 травня. Зробивши це, я показав би себе людиною, яка говорить одне, а робить інше» [6].

Ювілярка також листувалася з Борисом Грінченком у зв'язку з означеною подією і переслала запрошення від Любові Дашкевич та ящик з подарунками для «хатніх слухачів». У ньому були папір, конверти, чорнило. У посланні Любов Дашкевич знову просила тодішніх і колишніх учнів, а також «хатніх слухачів» написати ювілейні привітання від школярів. Звісно, вони звернулися за порадою до свого вчителя. Однак він не підтримав наміру своїх учнів з означеної причини.

У Харківському Літературному музеї зберігається цінний документ, який свідчить про державницьку політику стосовно мови і освітнього процесу, – «Секретный донос Полтавского губернатора Багговута Министру внутренних дѣлъ объ украинскомъ движеніи и мѣрахъ борьбы съ нимъ» (Полтава, 1917). Уже у 1917 р. донощик полтавський губернатор Александр Карлович фон Багговут дає розпорядження на посади вчителів (за можливості), інспекторів, директорів народних училищ (винятково) призначати великоросів, будь-якого вчителя, що виявляє прихильність до української мови, звільняти. Далі цитуємо: «4. Скласти правдиву історію малоруського народу, в якій пояснити, що "Україна" – це "окраїна" держави у колишні часи. 14. Треба взятися за семінарії і викоринити там пануючий дух українства. 17. Пояснити необхідність великоруської мови як загальнодержавної і літературної, і що малоросійська як простонародна не має ні літератури, ні майбуття. 19. Усіма способами викоринювати вживання назв "Україна", "український"» [10]. Наслідки політики російської імперії маємо нині.

У червні 1892 р. Борис Грінченко проаналізував педагогічну діяльність Христини Алчевської в «Листах з України Наддніпрянської», які опублікував у «Буковині» під псевдонімом П. Вартовий. Він звинуватив її у зраді: «Тридцять

років уже поминуло, як зреклася вона свого рідного краю і працює – досить щиро – щоб змоскалити наш народ. Вона заводить московські школи на Україні, читає та розповсюджує московські книжки поміж українським народом і доводить у своїх писаннях, що сей народ чудово розуміє всю московську літературу по-московському. Христина Алчевська давала поганий приклад, бо її вчинок був – ренегатство, зрада» [3, с. 2]. У двотомній праці «Что читать народу?», яку Христина Алчевська рекомендувала для народного та дитячого читання, не було вміщено назв творів українських письменників. Олексій Неживий висловив припущення, що, можливо, під впливом критики Бориса Грінченка в третьому томі книги «Что читать народу?» (1906) у IV відділі (літературному) було рекомендовано читати твори Марка Вовчка, Івана Франка, Осипа Федьковича, у XII відділі «Видання для народу українською мовою» упорядники подали VI підрозділ «Серія видань Бориса Грінченка (Чернігів)». До того ж Христина Данилівна опублікувала власні рецензії на «Оповідання про Івана Котляревського», «Оповідання про Грицька Квітку-Основ'яненка», «Оповідання про Євгена Гребінку», збірку «Без хліба», видані Бориса Грінченком.

Знаний Просвітник також склав каталог «Сільська бібліотека», рукопис якого зберігається в ІР НБУВ, уперше надрукований у виданні Наталії Зубкової «Архів і бібліотека видатного діяча українського просвітництва Б.Д. Грінченка». Просвітник увів низку творів вітчизняних письменників. Він написав «Передмову [до Каталогу книжок для народного читання]», уперше надрукувавши 1908 р. коштом Товариства «Просвіта» в Києві.

«Головна проблема України – не багатомовність, а двомовність, поширення на її території двох мов, коли поряд з державною українською на всі сфери вжитку претендує також російська», – зазначає професорка Національного університету «Києво-Могилянська академія» Л. Масенко. Науковиця зауважує, що така ситуація зазвичай складається в колоніальній країні, коли вся підкорена спільнота повинна оволодіти, крім своєї мови, мовою колонізатора. Якщо друга мова поступово переймає всі функції рідної, то останній загрожує зникнення [12].

Висновки. Отже, на основі ґрунтовно проаналізованих архівних матеріалів маємо чітко окреслену позицію щодо напрацювань діячів, які в радянській педагогіці вважалися прогресивними через освітянську діяльність. Проте судження сучасників, зокрема проукраїнськи налаштованих Грінченків дає вкрай негативну оцінку тих засад, на які орієнтувалася Христина Алчевська, засуджуючи її вектор на викорінення українського і насадження підрастаючому поколінню московського. Нове прочитання архівних матеріалів спонукає до критичної оцінки насадженої мовної політики та постатей, які діяли на цих засадах.

Нині в умовах війни українська мова потребує не лише дослідження, але й що найважливіше активного застосування в усіх сферах життя, зокрема й в освітній. Слід наголосити на тому, що провідну роль виконує й постать учителя як виразника прогресивних думок. Тому важливим вважаємо відновлення права українців на свою історію, державу, мову, на гідне майбуття в Європейському просторі, нове прочитання архівних документів та осмислення із погляду сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алчевська Х. Д. Лист Б. Д. Грінченку від 20 вересня 1887 р. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 31704.
2. Алчевська Х[ристя]. З рідних сторін Грінченка. *Ілюстрована Україна*. 1913. № 19 – 20. С. 9 – 10.
3. Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської. *Буковина*. 1892. № 26. С. 2.
4. Грінченко Б. Адреси. ІР НБУВ. Ф. 170. Од. зб. 639.
5. Грінченко Б. Перед широким світом. У Києві. 1907. 317 с.
6. Загірня М. Школи, де вчителював Борис Грінченко. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 32567.
7. Ільчук Ю. Як українських селян вчили читати: читацькі експерименти Х.Д. Алчевської, Б.Д. Грінченка і С. Я. Ан-ського на межі XIX – XX століть. *Ukraina moderna* 2015. № 22. С. 167 – 184.
8. Мазуркевич О. Визначні українські педагоги – народні просвітителі: Х. Д. Алчевська та її сподвижники. К. : Знання, 1963. 80 с.
9. Мовчун А. Народопроектні книги Бориса Грінченка. *Зібрання творів у 9 тт. Народопроектна спадщина. Кн. 1* / Б. Грінченко; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка: упоряд. О. Бурко, А. Мовчун, В. Яременко; голова ради, кер. проєкту В. Огнев'юк; вст. слово В. Огнев'юк; передм, комент., прим. А. Мовчун. К. [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2013 – 2018 : іл.
10. Секретный донос Полтавского губернатора Багговута Министру внутренних дѣлъ объ украинскомъ движеніи и мѣрахъ борьбы съ нимъ. Полтава. 1917. Харківський Літературний музей.
11. Яременко В. Від автора «теорії малих діл» до Великого Просвітника українського народу. *Слово Просвіти*. 2014. Ч. 23. С. 1.
12. Хрищук А. Українська мова – зброя народу: чому мовне питання під час війни надважливе? <https://explainer.ua/ukrayinska-mova-zbroya-narodu-chomu-movne-pitannya-pid-chas-vijni-nadvazhlive/>

РОЗДІЛ 6 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.163.42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.34>

ВПЛИВ НОВИНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ НА СВИТОГЛЯД ПРОТАГОНІСТА РОМАНУ «УРОКИ». І. МАК'ЮЕНА

THE INFLUENCE OF NEWS ON THE WORLDVIEW OF THE PROTAGONIST IN I. MCEWAN'S "LESSONS"

Дроздовський Д.І.,

orcid.org/0000-0002-2838-6086

кандидат філологічних наук,

*науковий співробітник відділу зарубіжних і слов'янських літератур
Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України*

У статті проаналізовано функцію медійних повідомлень (газетних заголовків, радіоновин) у романі «Уроки» І. Мак'юена. Досліджено кореляції між проблемно-змістовими та мотивними комплексами в романі й дискурсом медіа, який посилює окремі екзистенціалістські мотиви та вияскравлює світогляд персонажа. Визначено, що сучасний британський письменник через інкорпорацію до роману газетного дискурсу (представленого через ампліфікацію заголовків, зображення їх впливу на формування світогляду й загалом життєві персонажів тощо) формує уявлення про крихкість людини. Світовідчуття протагоніста зумовлено неефективністю глобальної політики захисту людини як від ядерної катастрофи (масові опромінення внаслідок вибуху реактора), так і вірусної пандемії. Роман «Уроки» експлікує антиглобалістську критику й передусім критику ідеологем, спрямованих на нівеляцію людини перед Системою (в нацистській Німеччині, СРСР). Інкорпоровані до роману медіаповідомлення й газетні заголовки посилюють мотив екзистенційної слабкості людини через її неспроможність впливати на формування реальної політики безпеки. Письменник звертає увагу на потребу іншої аксіологічної лінії цивілізаційного поступу, коли питання безпеки корелювало б із питанням захисту життя окремого індивіда як найвищої цінності. З'ясовано, що І. Мак'юен критикує «глобальну політику», показуючи форми її репрезентації в масовому сприйнятті через дискурс медіа. Проаналізовано, що британські газети, які читає Роланд і до яких апелюють протагоніст і оповідач у романі, покликані сформуванню апокаліптичних відчуттів й настроїв в суспільстві, водночас демонструючи, що британські громадяни, яким притаманне «острівне мислення», також є частиною глобальних політик, у яких питання безпеки кожного потребує посутнього переосмислення. Визначено, що увага до медіадискурсу та його вплив на формування світогляду персонажів є характерною рисою творчості І. Мак'юена, зокрема у його романі «Амстердам» уже була представлена подібна стратегія залучення газетних заголовків і їх нагромадження задля посилення відчуття абсурдності та іронічного ставлення до світу.

Ключові слова: британська література, сучасний британський роман, І. Мак'юен, політика безпеки, екологічні проблеми, медіа, газетні заголовки.

In the paper, the author has discussed the function of media messages (newspaper headlines, radio news) in I. McEwan's novel "Lessons". Correlations between problem-content units and motif complexes in the novel and media discourse, which reinforces certain existentialist motives and sharpens the worldview of the character, have been studied. It has been discussed that the contemporary British author, through the incorporation of newspaper discourse into the novel (presented through the amplification of headlines, depiction of their influence on the worldview and the life of the protagonist) postulates an idea of human fragility and the lack of development of a global policy of real protection of human beings, e.g. against a nuclear disaster (irradiation due to reactor explosion), COVID19 pandemic, etc. In view of this, the novel "Lessons" contains anti-globalist criticism and, above all, ideologies aimed at the elimination of the value of a human being in front of the System (Nazi Germany, the USSR). The media messages and newspaper headlines incorporated into the novel reinforce the motif of the existential weakness of a person, his or her inability to influence the formation of real security policy. Therefore, the writer draws attention to the necessity of a different axiological line of civilizational progress, according to which the issue of security would be correlated with the issue of protecting the individual life as the highest value. It has been outlined that McEwan criticizes "global policies", demonstrating the forms of its representation through media discourse. It has been analyzed that the British newspapers that Roland reads and to which the protagonist and the narrator appeal in the novel form apocalyptic feelings in society, while at the same time they show that British citizens with an inherent "island worldview" are also a part of global policies, in which issues of everyone's security need to be reconsidered. It has been stated that the attention to media discourse and its influence on the worldview of the character is an outstanding feature of McEwan, whose previous novel "Amsterdam" already demonstrated a similar strategy of attracting newspaper headlines and piling them up in order to create a sense of hypertrophied absurdity and an ironic attitude to the world.

Key words: British fiction, the contemporary British novel, I. McEwan, security policy, environmental problems, media, newspaper headlines.

Постановка проблеми. Роман «Уроки» («Lessons», 2022) британського письменника Іена Мак'юена (Ian McEwan) став подією в англomовному літературному процесі 2022 року. У творі згадано українську топіку, зокрема Голодомор в Україні, чорнобильську катастрофу тощо. Зрештою, топіка воєнних конфліктів у романі виразна й знакова з огляду на ключову подію 2022 року – повномасштабну війну Росії з Україною. Автор щиро вдячний британському письменникові, агентів автора (Christian Lewis) й видавництву («ANA Baltic Ltd» і Kristine Shatrovska) за можливість працювати з рукописом роману, який цитовано у статті за електронною версією видання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники літератури зауважують: «Understanding literary fiction as part of an ecology of cultural practices, instructions and sites is a way to encounter the normative action of digital media as we are co-constituted as subjects with it» [6, с. 215]. Роман «Уроки» засвідчує цю тенденцію й загалом виявляється суголосним філософським тенденціям постпостмодернізму в британській літературі: «In present culture, however, the critical or ironic 'edge' associated with postmodernist anti-realist techniques has fallen flat, so much so, that the devices of postmodernist anti-realism (those devices designed to shatter the realist illusion and to foreground the fictive status of the work question) are now submerged within a new and yet formally quite familiar mode of realism» [6, с. 103]. Романи І. Мак'юена досліджували David Punter, Zoe Heller, Carole Jones, Arthur Bradley, Andrew Tate, Дмитро Дроздовський, Олеся Ладницька та ін. Представлена розвідка є однією з перших спроб аналітичного представлення топіки роману «Уроки» І. Мак'юена, зокрема особливостей світогляду Роланда Бейнса (протагоніста), чий життєвий принципи й ціннісні орієнтири формуються під впливом зовнішніх подій.

Постановка завдання: окреслити специфіку репрезентації новин та їх функції в романі «Уроки» І. Мак'юена, зокрема в аспекті впливу газетних повідомлень на світогляд протагоніста.

Виклад основного матеріалу. Газети постають інструментом отримання інформації й сприйняття планетарних подій в аспекті їх впливу на людину (карибська криза, чорнобильська катастрофа, пандемія тощо) в романі «Уроки» (2022). Представлення новинного дискурсу у творі визначає проблемний і мотивний ландшафт роману, посилюючи окремі мотивні ансамблі. У романі І. Мак'юен порушує проблему залежності Роланда

Бейнса (Roland Baines) від інформаційного світу. Протагоніст твору відчуває екзистенційну втому, розгубленість, переживає кризу чи, точніше, кризи, пов'язані з втратою цінностей і орієнтирів у житті, соціальними колізіями й планетарними процесами, які через медіа (газети) впливають на персонажа: «An old aspect of normality, prison riots, still simmered further down the page. Below the newspaper, Roland had a partial view of Lawrence's fuzzy, almost bald head swivelling as he tracked each passer-by. The headline was not as alarming as the line above it in smaller print. 'Health officials insist there is no risk to public'. Exactly. The dam will hold. The disease will not spread. The president is not seriously ill. From democracies to dictatorships, calm above all» [4, с. 36]; **An isolated man; too dominant and forceful in his opinions and a little too deaf for friendships, for being in easy company in the local pub; impatient with ideas that differed from his own; high intelligence frustrated of purpose, by a lack of formal education; no interests beyond his daily newspaper**» [4, с. 300; тут і далі **підкреслення** наше].

У теперішньому плині життя Роланд втратив можливість відчувати радість: «The newspaper articles, the scholarly essays, the books that began to appear **didn't please him either**. <...>».

There was nothing in any account that could ever satisfy him. It was not a matter of accuracy. It pained him that what had been a lived experience was now an idea, a hazy notion in the minds of strangers. Nothing could conform to his memories» [4, с. 85].

Минуле постає для Роланда більш захопливим, зокрема й тоді, коли потрібно було захищати друзів, боротися проти ідеологічної системи за їх право виявляти власну громадянську позицію й політичні погляди в Берліні (НДР): **Back home, he wrote letters.** He had to keep from sinking. He had lost the trick of sleep. In the mornings he sat on the edge of the bed, dazed, half-dressed, thinking of nothing. Or trying to. <...> **He wrote letters about the family to Amnesty International, to the Foreign Secretary, the British Ambassador in Berlin, the International Red Cross. He even wrote a personal letter to Mielke, pleading clemency for the family.** Lyingly, he evoked Florian and Ruth's frequently declared love of their country and the party. He described the Heises' plight in an article he submitted to the *New Statesman*» [4, с. 179].

Роланд захоплюється минулим, у якому довідується про організацію боротьби з нацизмом у Німеччині: «He had been a director at the National Theatre in Weimar. He was well connected to the scattered and uncoordinated elements of the

German resistance. <...>. From different sources Jane heard accounts of a famous formal occasion at Munich University when the assembled students, including maimed veterans, were addressed by a top National Socialist party hack, the gauleiter, Paul Giesler. In line with their policy of passive resistance, the Scholls stayed away. **During a gross and leering speech, Giesler instructed the women students to get pregnant for the Fatherland. It was their patriotic duty»** (с. 96); «And then there was the Berlin group, directly influenced by the White Rose. His voice was low and calm, and she loved the sound of it. But talk of other anti-National Socialist groups up and down Germany made her impatient. It complicated the story» [4, с. 98]. Натомість у *теперішньому* часі протагоніст переживає спустошеність, утрату ціннісних екзистенційних орієнтирів, які б допомогли відчувати щасливе життя: «Daphne had told him on a few occasions during his thirties and forties that he was sexually **‘restless’, or ‘troubled’ or ‘unhappy’**» [4, с. 392].

Новинні повідомлення, зумовлені катастрофічними подіями планетарного масштабу (ядерний вибух, загроза протистояння супердержав) перетворюють персонажа на безсилового об'єкта. Надмірна інформаційна активність медіа не дають можливості побудувати власну інтерпретаційну модель, а перетворюють персонажа роману на пасивного споживача, який лише може констатувати, що ядерний вибух здатний знищити планету: «The kitchen radio, which was on low all day, sometimes used a quiet voice of virile urgency to woo him back. He tried to ignore it as he walked by with his bucket and mop. *This is for you*, it murmured. *Riots in seventeen prisons. When you were about in the world you used to care for precisely this kind of thing ... An explosion ... developments came to light when Swedish authorities reported radioactive ...* He hurried past. Keep moving, don't nod off, don't close your eyes» [4, с. 31-32]. Медіа постають опосередкованою реальністю, яка, власне, й формує категорію життєвіття персонажа (протагоніста) в романі «Уроки».

Роланд у романі І. Мак'юена постає персонажем контемпліційного типу: із плином нарації він заглиблюється в себе. Протагоніст ніби втратив сенс у теперішніх днях, утратив розуміння того, заради чого він живе, що дарує йому щастя й визначає ціннісний аспект життя. Спогади й занурення в минуле є спробою показати, як формувався протагоніст і у який момент життя відбулася втрата себе.

Персонаж І. Мак'юена ніби розчинився в плинному й крихкому бутті, яке більше не містить

ознак онтологічного життя. Під *онтологічним* розумітимемо можливість отримувати глибинні переживання від контактів зі світом, від радості в комунікації, власної самореалізації тощо. Персонажі І. Мак'юена загалом (Генрі в «Суботі», Майкл у «Solar») схильні до переживання моментів екзистенційного відчуження, коли вони ніби втрачають ґрунт під ногами й не розуміють, що формує аксіологічну основу їх екзистенції. Генрі відчуває втому від майже досконалого знання людської природи, передусім нейронної організації. Майкл, який був визнаний одним із провідних фізиків світу, розчиняється в плинному бутті паперової роботи адміністратора від науки, вдається до плагіату, відчуває втому від життя й незадоволення від соціальних аспектів власного життя. Він не може побудувати щасливих стосунків із дружиною, як і Генрі Пероун у «Суботі» до певного етапу не може порозумітися з донькою. Такі проблеми світоглядно-екзистенційного характеру загалом властиві романістиці І. Мак'юена. Але в романі «Уроки» британський письменник поглиблює тему впливу медіареальності на персонажа: медіа (газети) буквально атакують Роланда, який розуміє власну мізерність. Він нічого не може вдіяти з глобальними катастрофами, а медіа тільки загострюють відчуття слабкості людини перед глобальними викликами кін. ХХ – поч. ХХІ ст. Роланд у романі – пасивний «поглинач» повідомлень про політиків, президентів, світові загрозливі тенденції, які не полишають протагоніста під час сніданку, обіду тощо: «Roland ate alone, with yesterday's folded newspaper propped against a teapot. The Enron scandal. George Bush had deep connections but was presenting himself as the scourge of corporate corruption. And the bringer of war» [4, с. 315].

«Внутрішня кухня» медіа постає предметом іронічного зображення в іншому романі І. Мак'юена – «Амстердам». Оповідач не без іронії оприявнює принципи, які покладено в основу теперішньої журналістики: «Прийшов час нам ставити побільше популярних колонок. Вони дешеві, й усі так роблять» [3, с. 162]; «Його добробут, його видавнича «імперія» залежать від невинної експлуатації недоумкуватих: приховані числові шифри у Біблії віщують майбутнє, інки – родом з космосу; Священний Грааль, друге прищестя, третє око, сьома печатка, Гітлер живий і здоровий у Перу» [3, с. 68]. У романі «Уроки» газети постають важливим інструментом формування світогляду як протагоніста, так і інших персонажів. Слово «newsrareg» трапляється 21 раз у романі.

Роланд формується під значним впливом газетного дискурсу: персонаж у різних ситуаціях зображений із газетою: «A further entitlement they had not expected appeared each day in their room after lunch – **a newspaper, sometimes the *Daily Express*, sometimes the *Daily Telegraph***. Discards from the staff common room. Roland once came into the room to see a friend sitting with one leg crossed over the other, holding in front of him an open broadsheet, and he realised that they were grown-ups at last. **Politics bored them, as they liked telling each other. As a group they went for human interest, which was why they preferred the Express. A woman set on fire by her hair drier. A madman with a knife shot dead by a farmer who ended up in prison, to general disgust. A brothel unearthed not so far from the Houses of Parliament. A zookeeper swallowed whole by a python. Adult life.**

In that time, moral standards were high in public life and so, therefore, was hypocrisy. Delicious outrage was the general tone. Scandals became part of the anecdotage of their sex education. The Profumo affair was only a year away. Even the *Telegraph* carried photographs of smiling girls in the news, with bouffant hair and eyelashes as thick and dark as prison bars» [4, с. 124]. Роланд уважно аналізує заголовки газет, оповідач вдається до гіпертрофованого перерахування газетних заголовків, щоб показати гротескову дійсність: «Roland had a view of the headline. ‘Meltdown!’ The entire story, the accumulated details, were beginning to nauseate him. Like eating too much cake. Radiation sickness» [4, с. 37]. «**It was not possible to buy a paper without seeing its headline**, ‘Radiation cloud reaches Britain’. He had already heard in the murmur of his kitchen radio fragments of the explosion story» [4, с. 35].

Газетні заголовки привертають увагу до глобальних загроз людству, які можуть статися й детермінувати негативні наслідки діяльності людини (політичної, екологічної тощо): «The indices were bleak. Carbon dioxide in the atmosphere was up to 415 parts per million, the highest level in 2 million years. The forecasts of seven years before had proved too conservative. They thought that some processes were irreversible. To hold warming to 1.5 degrees was now impossible. They had recently gone with a team and overflowed, with Russian permission, vast areas of Siberian forests in flames. Local scientists had shown them shocking data on methane release from antiquated oil wells and had said that passing the news upwards through the bureaucracy could threaten their science funding. The ice-melt data from Greenland, the Arctic and Antarctic were

depressing. Governments and industry, for all their rhetoric, were still in denial. Nationalist leaders were living in a fantasy. Forest fires, floods, drought, famine, superstorms – this year would be even worse than last but better than next. It was already here – **a catastrophe**» [4, 451-452].

Згущений перелік газетних заголовків (їх асиндетонна ампліфікація) тільки потверджує, наскільки крихким є місце людини в світі: «When at last they sat down to eat and she turned on her radio for the news, the story had moved on. The crisis was over. They listened to the deep voice, rich in authority, issue the deliverance. There had been an important exchange of letters between the leaders. The Russian ships were turning back, Khrushchev would order that the missiles be removed from Cuba. The general view was that President Kennedy had saved the world. The prime minister Harold Macmillan had phoned his congratulations» [4, с. 147]. Роланд, як і інші персонажі, нічого не може вдіяти з глобальними проблемами ядерного вибуху внаслідок технологічного збою або цілеспрямованого воєнного удару. Протагоніст формує власний життєсвіт під значним впливом газет («він прагне новин»), які, можна припустити, відіграють доволі важливу роль у формуванні погляду на світ, який притаманний персонажеві. «Foreign ministries were despatching diplomats. Military planes were crowding the skies and had priority. He had read a hundred pages of *Cousine Bette* and could read no more. **He wanted the news**. There were no papers in the lounge, no TV, no radio. The electricity meeting had broken up long ago. After an hour the bus came» [4, с. 225].

Дискурс медіа в романі кореспондує з загостреним сприйняттям екологічних проблем і питаннями світової безпеки, яка може бути суттєвим чином порушена внаслідок ядерного вибуху або пандемії, як-от: «He followed the pandemic news and daily consulted the Johns Hopkins dashboard and the gov.uk sites to watch the rising numbers of the third wave. Among those tested for Covid in the previous twenty-eight days, deaths peaked at 1,400 a day. Then there were those who died without a test. Everyone said, even the right-leaning tabloids, that Johnson should have gone for the September lockdown. Roland believed the figures. How common was that around the world, to trust official data? Then it could not be so bad, he told himself in better moments. The instruments of state, its institutions were greater than the government of the day.

He and everyone else who was interested had already learned the pandemic lexicon, ‘R’, the fomites, viral loads, the furin cleavage site, heterologous

prime-boost trials, vaccine escape variants, case rate/hospitalisation uncoupling and, most resonant and sinister of all, original antigenic sin» [4, с. 473].

Карибська криза 1960-х., чорнобильська тема й вірусна пандемія – три ключові чинники, які визначають мотив попередження й перестороги в «Уроках». Оповідач не піддає цей дискурс іронії, але показує мізерність людини перед можливою загрозою.

Загалом у романі простежується тенденція показу персонажа як такого, який не може впливати на світові війни, ядерні катаклізми, пандемії тощо, а отже, письменник акцентує на мотиві людської вразливості в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст. Сформовані системи безпеки повоєнного світу (після Другої світової війни) на новітньому історичному етапі дають тріщину, яка реалізується в протистоянні нових ідеологічних феноменів (репрезентованих, наприклад, у вигляді СРСР і США).

Висновки. Інтенсивне залучення «коротких новинних заголовків», які повідомляють про глобальні проблеми й виклики що постали перед людством, – риса, яка загалом притаманна романістиці І. Мак'юена. Британський письменник послуговується такою технікою задля посилення іронічного ефекту в романі «Амстердам», на чому вже було в попередніх дослідженнях [1]. У романі «Уроки» письменник залишається вірним цій техніці, яка вияскравлює слабкість індивіда на тлі глобальних проблем безпекового характеру, його вразливість перед світовими проблемами, які протагоніст Роланд не може розв'язати. Боротьба Роланда в Берліні виявляє екзистенціалістський світогляд персонажа, який у молоді роки змагається з Системою, протистоїть несправедливості й ув'язненню друзів у «східному» Берліні.

У романі інформаційні меседжі, представлені в нагромадженні газетних заголовків, посилюють відчуття трагічності того цивілізаційного розвитку, яке обрало людство. І. Мак'юен, не проектуючи можливого майбутнього й не експлікуючи в романах жанрових форм антиутопії або дистопії, показує небезпечні тенденції, пов'язані з ядерною й екологічною політикою, системою безпеки на планеті. Наявні нині системи контролю ядерної зброї, організації з убезпечення пандемій не виправдовують себе і зазнають поразки (ядерний вибух у Чорнобилі, пандемія). Трагічні екологічні події минулого й теперішнього впливають на літературний ландшафт роману, визначаючи його проблемно-змістові поля та мотивні комплекси.

У романі «Уроки» І. Мак'юен залишається прибічником соціально заангажованої літератури, тобто художніх творів, спрямованих на виразну критику соціальних інститутів, політик, систем безпеки тощо. Роман увиразнює нинішній російсько-український воєнний конфлікт, показуючи різні виміри історичного протистояння між Москвою і Києвом. Україна, як показує письменник, від часів голодомору, була об'єктом політичних та ідеологічних зазіхань Кремля. І. Мак'юен на другому плані вводить до роману лінію протистояння Москви й Києва, приділяючи окрему увагу чорнобильському дискурсу, що посідає важливе місце в топіці роману.

Окреслений у романі дискурс політичних, екологічних та інших проблем сьогодні привертає увагу загального англомовного світу, частиною художньої компоненти якого є аналізований роман І. Мак'юена, до України, зокрема ж посилюючи увагу до проблем російсько-української війни, що набула нової фази після 24 лютого 2022 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дроздовський Д.І. Філософсько-етичні проблеми й мотивно-тематичні комплекси в романі «Амстердам» І. Мак'юена. *Науковий вісник ХДУ Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. № 2 (2019). С. 126-132. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2019-2-19>
2. Ладницька О. *Структура та функції okazіоналізмів у романах Ієна Мак'юєна 'Saturday', 'On Chesil Beach' і 'Solar'*. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія «Філологічна»*. 2015. Вип.55. С. 7-11.
3. Мак'юєн І. Амстердам; пер. з англ. О. Смольницької. К. : Видавнича група КМ-БУКС, 2017. 224 с.
4. McEwan I. *Lessons: a novel*. London: Knopf, 2022. 448 p.
5. *The contemporary British novel since 2000*; edited by James Acheson. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2017. 214 p.
6. *The Routledge companion to twenty-first century literary fiction*; edited by D. O'Gorman and R. Eaglestone. London-New-York : Routledge, 2018. 474 p.

АРХЕТИП ДОМУ В РОМАНІ «НЕЗНАННЯ» МІЛАНА КУНДЕРА

THE ARCHETYPE OF THE HOUSE IN THE NOVEL “IGNORANCE” BY MILAN KUNDERA

Кобута С.С.,

orcid.org/0000-0003-3526-077X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов і перекладу

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Ницполь В.І.,

orcid.org/0000-0002-9531-2183

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Дана стаття окреслює проблему інтерпретації архетипу дому та міфу про Велике Повернення у романі Мілана Кундери «Незнання». Дослідження базується на вивченні особливостей художнього втілення архетипу дому як одного з ключових архетипів у формуванні людського світогляду та системи цінностей. На самому початку ХХІ століття у 2000 році у Франції світ побачив роман Мілана Кундери «Незнання» (мовою оригіналу «L'Ignorance»), котрий з поміж іншого торкнувся проблеми еміграції та репатріації, а на глибшому рівні – запелював до проблеми сприйняття «дому», одного із трьох базових національних архетипів.

Окрім захоплюючого сюжету, твір відзначається автобіографічністю переживань, і на прикладі художніх персонажів дозволяє простежити еволюцію особистісного сприйняття архетипу дому письменником. На підсвідомому рівні Мілан Кундера прагне розвінчання давніх стереотипів, котрі виникають у людини щоразу, коли вона чує такі поняття, як «дім», «батьківщина», «патріотизм», «еміграція», «повернення» та ін. Звісно у романі немає прямого заклик до докорінного руйнування традиційного світогляду, але твір спонукає до певного переосмислення давніх цінностей.

«Незнання» намагається висвітлити проблему зв'язку людини з місцем її народження, з країною, яку звикли називати батьківщиною. Автор доводить, що поняття батьківщина перейшло у категорію відносного і не обов'язково має бути пов'язаним із поняттям дому. Автор апелює до свободи вибору кожної людини, акцентуючи на тому, що деякі речі є для нас більш значущими у контексті швидкоплинності життя. Цей роман є своєрідним розвінчанням образу триумфального Великого Повернення до «справжнього дому», адже останнього як загальної категорії, зрозумілої і сприйнятої усіма, не існує. Хоча конкретних висновків М. Кундери не робить, він розглядає поняття дому на рівнях загальному, особистому та інтимному, таким чином змушуючи читачів та критиків пильніше приглянутись до незаперечних істин.

Ключові слова: архетип дому, міф про Велике повернення, еміграція, репатріація, батьківщина, Мілан Кундера.

The paper deals with the archetype of home and the myth of the Great Return in the novel «L'Ignorance» by Milan Kundera. The focus is on the study of peculiarities of the artistic interpretation of the archetype of home as an integral part of personal worldview and values. The novel of Milan Kundera touches upon the issues of forced emigration and repatriation, and this context appeals to the deeper understanding of “home” as one of the three basic national archetypes.

The plot of the novel creates is complemented by autobiographical experiences of the author, and it provides an opportunity to trace the evolution of the personal perception of home by Milan Kundera. Subconsciously, the author aims at ruining the stereotypical understanding of the world around us while making readers reevaluate certain things, including the notions of “motherland”, “patriotism”, “emigration”, “return” etc. He tries to depict the traditional perception of homeland as home, and in this way he reinforces classical views on patriotism as a core value, while emigration is seen as a vile thing and repatriation is considered as a must. Yet, the characters of “L'Ignorance” ruin the suffering image of an emigrant as a person forcefully severed from their home. Thus, Milan Kundera introduces personal and intimate interpretations of home as a concept rather than a place. He explores different dimensions of the national archetype and tries to show the relativity of the categories of home and homeland while appealing to the right of a person to choose their own comfort and happiness. Two other possible interpretations of home are connected with people and emotions, feelings of love and tranquility, and they somehow disrupt traditional understanding of the word. Another important point of the novel is drawing attention to the myth of the Great Return. Milan Kundera interprets that in terms of time-sensitivity and brevity of a human life, thus arguing that the power of the archetype of home greatly correlates with the notion of mortality.

Key words: the archetype of home, the myth of the Great Return, emigration, repatriation, homeland, Milan Kundera.

Дана робота присвячена розкриттю архетипу дому у романі чеського-французького письменника Мілана Кундери. Мілан Кундера є яскравим представником постмодернізму із широким спек-

тром проблем. Вибір архетипу дому як основного питання дослідження, зумовлений не лише його особливим місцем у системі цінностей кожної людини, але й тим фактом, що особистість пись-

менника, мовне питання у його творчості та тематика останніх творів актуалізують дану проблему. Відповідно, предметом вивчення даної розвідки виступає є архетип дому у романі «Незнання» М. Кундери як один з психологічних «ключів» до розуміння текстів та ставлення автора до даного явища, а також художня інтерпретація міфу про Велике Повернення.

На самому початку XXI століття у 2000 році у Франції світ побачив роман Мілана Кундери «Незнання» (мовою оригіналу «L'Ignorance», інші українські варіанти: «Байдужість», «Необізнаність», «Невідомість»). Особливістю твору стала мова його написання. На відміну від традиційного для автора використання чеської з подальшим перекладом (як от в творах «Нестерпна легкість буття», «Жарт», «Безсмертя», «Вальс на прощання» та інші), цього разу письменник одразу виклав свої думки французькою. Окрім захоплюючого сюжету в знайомому стилі автора, твір відзначається тим, що величезна частина написаного апелює не лише до особистого досвіду письменника, але й його переживань та почуттів. З одного боку, як пише Урсула Марц у своєму огляді, «роман є літературною картиною людської пам'яті, з її дорогами та ущелинами, з континентами спогадів та океанами забутого...», але з іншого боку, як зазначає Массімо Рідзанте, основна цінність роману в тому, що він «...виводить на чисту воду сентиментальний і романтичний міф про Велике Повернення, який кожен емігрант несе у собі з часів Одиссея.» [3, с. 224]

«Незнання» пересичене предвічними архетипними образами, особливу роль серед яких відіграє архетип дому. На підсвідомому рівні Мілан Кундера прагне розвінчання давніх стереотипів, котрі виникають у людини щоразу, коли вона чує такі поняття, як «дім», «батьківщина», «патріотизм», «еміграція», «повернення» та ін., пропонуючи натомість знайти їм інші відповідники, революційно переглянути їх значення і нарешті позбутися застарілих образів та асоціацій. Звісно у романі немає прямого заклик до докорінного руйнування традиційного світогляду, але твір спонукає до певного переосмислення давніх цінностей.

Варто відзначити, що «Незнання» у певній мірі можна вважати автобіографічним романом-виправданням чи, скоріше, романом-поясненням Мілана Кундери чеському народові і світовій спільноті. Як і головні герої Йозеф та Ірена, автор емігрував із Чехії через кілька років після подій «Празької весни» і довгий час вважався «ворогом

власного народу» для чехів (після обвинувачення письменника у співучасті в революційних подіях, книги Кундери вилучили з бібліотек, автору заборонили друкуватися, а після видання «Книги сміху і забуття» у 1975 р. позбавили чеського громадянства [5, с. 374]) та «нешасним емігрантом» для Європи та не комуністичної частини світу. Як і Ірена, Мілан Кундера більше двадцяти років життя провів у Франції, що стала його політичним притулком, «другою вітчизною», і громадянство якої він отримав у 1981 році. Знову ж таки, як і свої герої автор зіткнувся із світовим осудом та нерозумінням, коли почав писати французькою мовою (хоча герої його роману лише перетворили іноземні мови на мову повсякденного спілкування), а після падіння комуністичного режиму у Чехословаччині не виявив бажання повернутися туди, тим самим не підтвердивши всесильність міфу про Велике Повернення Додому.

Власне головна героїня роману Ірена ще на самому початку книги замислюється про повернення до Чехії, її надихає розмова із подругою-француженкою Сільвією, що є втіленням «правильного» трактування архетипного поняття про батьківщину і дім, який неодмінно повинен там знаходитися: *«Ірена побачила їх написаними з великої букви: Велике Повернення. Вона перестала втиратися, захоплена раптово наплинувшими образами з давно прочитаних книг, фільмів, власної пам'яті і, можливо пам'яті предків ... Одиссей, який знову оглядає свій острів після довгих років блукань; повернення, повернення, велика магія повернення»* [3, с. 6-7]

Втім, на перший погляд, ідеальне повернення «додому» таїть у собі дуже багато перешкод та страхів, які необхідно усвідомити, проаналізувати і перебороти. Як для Ірени, яка покинула Чехію разом з чоловіком, майже несвідомо, так і для Йозефа, чий вибір емігрувати був ретельно зваженим і обдуманим, репатріація є черговим «ламанням» усталеного життя з усіма його тихими радощами та дрібними проблемами.

Роздумуючи над можливістю повернення, навіть тимчасового, Ірена починає боятися, адже їй доведеться заглянути у своє минуле, зануритись в нього, і, можливо, не повернутися із країни спогадів. *«вона заспокоїлась, сказавши собі: «Поліцейські бар'єри між комуністичними країнами і Заходом, слава Богу, досить міцні» Що? ... «Поліцейські бар'єри, слава Богу, досить міцні»? Вона і справді сказала «слава Богу»? Це вона, емігрантка, яку всі шкодують, бо вона втратила батьківщину, сказала «слава Богу»?»* [3, с. 29-30]. Подібне усвідомлення шокує адже Ірена надто

довго жила як емігрантка, котра відірвана від своєї землі, але болюче відчуває глибинний зв'язок з нею навіть на відстані. Однак, вона змушена зізнатися сама собі, що нещастя у своїй більшості було надуманим, ілюзорним, архетипним. *«Вона...зрозуміла, яка вона була щаслива в цьому місті (Парижі). Для неї завжди було очевидно, що її еміграція – нещастя. Але в ці моменти вона запитувала себе, чи не було все це скоріше ілюзією нещастя, ілюзією, нав'язаною тим, як усі сприймають емігранта?»* [3, с. 27-28]

Перше враження після повернення до рідної країни підтверджує стахи Ірени: її не розуміють, не пробачають, не помічають, нею не цікавляться. Давні друзі старанно намагаються оминати той факт, що Ірени не було у країні протягом останніх двадцяти років. Її життя поза межами «батьківщини» вважається не вартим уваги, але Ірена не збирається безболісно і бездумно відмовитися від половини власного життя і саме в цьому полягає її трагедія. *«Пояснити всю складність повернення...Велике Повернення...знову могла б жити серед них, але при умові, що все пережито...з французами, я велично покладу на вітар вітчизни і спалю. 20 років життя, проведених на чужині, підуть за димом у ході сакрального дійства...Така плата за те, щоб пробачили...прийняли...щоб я знову стала однією з них.»* [3, с. 52]

У результаті внутрішньої боротьби радість Повернення перетворилася на дешеву трагікомедію, у якій головна героїня переживає своєрідне роздвоєння особистості і глибоко страждає від цього: *«Її Велике повернення набуло досить цікавої форми: на вулиці, в оточенні чехів, її ніжив подих давньої прихильності і на мить робив її щасливою; потім, повернувшись додому, вона ставала мовчазною іноземкою.»* [3, с. 106]

Короткочасне перебування на батьківщині відкриває Ірени очі на багато істин, про існування яких вона здогадувалася, але які не поспішала виявити та усвідомити до кінця, надаючи перевагу ілюзії щастя та задоволення. Під час розмови із Йозефом, майже випадковим знайомим і водночас давнім другом із неясного минулого, що теж відчув усі негативні сторони повернення, вона жаліється на байдужість співвітчизників до її життя, акцентуючи увагу на тому, що вони навіть не задали їй кількох елементарних запитань. Звісно, її французькі друзі теж нічого не запитували ані одразу після еміграції у Францію, ані впродовж років проживання там,але Ірена мала схильність усе списувати на особливість їхньої натури. *«Французи, знаєш, не потребують досвіду. Їхні думки випереджують досвід. Коли ми*

туди приїхали, їм не потрібна була ніяка інформація. Вони вже були чудово проінформовані, що сталінізм – зло, а еміграція трагедія...Ось чому вони були великодушними по відношенню до нас і пишались цим». [3, с. 186]

Проблема Ірени полягала у тому, що вона не вважала французів винними у тій лінії поведінки, за яку дорікала чехам. Для неї перші залишалися гостинними, дещо погордливими, але добродушними господарями. Їхнім завданням не була співучасть у житті емігрантки, вона не очікувала від них надмірного вияву почуттів, чогось більшого за звичайну людяність та ввічливість. Вони були чужими і залишалися такими протягом усіх років еміграції Ірени. На противагу французам, чехи були рідними, невід'ємною частиною дому, співвітчизниками, на яких звик покладатися, які повинні були проявити мало не сімейний інтерес, адже так закладено у людській психіці: спільна вітчизна – це не лише шматок території на земній кулі, але й люди, що населяють його.

Справедливості заради варто відзначити, що пальма першості у виявленні байдужості найрідніших до долі, переживань та пригод одне одного далеко не належить Ірени, чеській емігрантці ХХ століття і навіть не її авторові, Міланові Кундері. Ще у античності Гомер описав подібне явище у славнозвісній «Одіссеї». Коли Одісей повертається додому, в Ітаку, до найближчих йому людей (дружини, сина і т.д.) ніхто не цікавиться його пригодами, ніхто нічого не розпитує. Навпаки, Одісееві не довіряють, влаштовують тест на пам'ять, з метою перевірити наскільки він пам'ятає минуле, наскільки сильним залишився його зв'язок з домом, рідною землею, батьківщиною і лише після успішного «складання тесту», вітають як блукальця, що нарешті знайшов шлях додому.

Трагедія Ірени як людини полягала в тому, що її не сприймали як цілісну особистість. Для чехів вона була «заблудлою вівцею», що нарешті знайшла шлях назад. А для французів – втіленням високого страждання емігрантки, до якої вони ставилися співчутливо і поблажливо, але від якої очікували відповідної стереотипної поведінки. Але *«коли одного разу комунізм впав,вони почали вдивлятися в мене вивчаючими поглядами. І тут щось не заладилось. Я повела себе не так, як вони очікували....Вони бачили в мені втілення страждань емігрантки. Потім настав момент, коли я повинна була підтвердити це страждання радістю повернення. А цього підтвердження не сталося. Вони відчули себе одуреними»* [3, с. 186-188]

Черговою проблемою Ірени було те, що вона

більше не знала, якому з двох світів належала. У Франції вона вже не була бажаною гостею, хоча залишалася вже законною резиденткою. У Чехії вона не відчувала у собі достатньо сил, щоб залишитися, повернутися назавжди, продовжити незавершене, хоча з часом у ній почало прокидатися напівзабуте почуття до рідної країни. *«Хоча, всі роки своєї еміграції саме цей образ вона зберігала як емблему втраченої батьківщини ... почувала себе щасливою в Парижі, щасливішою, ніж тут, але Прага приковувала її до себе таємничою красою. І раптом вона усвідомлює наскільки сильно вона любить це місто і яким болючим насправді був її від'їзд.»* [3, с. 149-150]

Історія Ірени не завершена. Автор залишає героїню на роздоріжжі, дозволяючи їй, і читачеві самостійно зробити наступний крок. У душі Ірени пробудилася давня любов до рідного дому, хоча ніхто не може бути певен, що її підсвідомість не поміняла один образ батьківщини на інший ще багато років тому. Залишається лише гадати, яку саме країну героїня назве своєю батьківщиною, своїм домом...

Іншим персонажем «Незнання» виступає Йозеф, патріот до глибини душі, який тим не менше більшу частину свого відомого життя провів емігрантом у Данії (цю країну, як пояснюється у творі, він вибрав не випадково: вона нагадувала йому Чехію, принаймні розміром). Причиною еміграції була усе та ж «Празька весна», яка породила хвилю патріотизму. *«В серпні 1968 російська армія захопила країну; цілий тиждень вулиці всіх міст кричали від обурення. Ніколи країна не була до такої міри вітчизною, чехи – до такої міри чехами.»* [3, с. 74]

Йозеф емігрував, а потім довгий час шукав собі виправдання. *«Він хотів переконати інших, та й самого себе, що покинув батьківщину тому, що бачити її у рабстві і приниженою було понад його сили. І він говорив правду; але тим не менше, більшість чехів, почувавши себе, як і він рабами і приниженими, не втекли за кордон. Вони залишилися у своїй країні. Оскільки любили самих себе і любили себе у тому житті, яке було невіддільне від місця, де вони його проживали.»* [3, с. 83] Саме через те, що дуже багато чехів залишилося на окупованій території Йозеф почував себе дезертиром, мало не зрадником, хоча з роками його зв'язок із Чехією ставав усе слабший і слабший. А коли комуністичний режим упав саме дружина-датчанка переконувала його відвідати заново відроджену Чехію, хоча вже було пізно: Йозеф знайшов у житті інший орієнтир.

Вже під час відвідин «батьківщини» у Йозефі

на певний момент прокидається колишній він у розмові із давнім другом, котрий у свій час допоміг йому емігрувати, Йозеф наївно та ідеалістично мислить, про батьківщину, заради якої можна і треба жертвувати усім, але у відповідь стикається з реальністю: *«Померти за свою батьківщину, такого більше не існує. Можливо, для тебе, в роки твоєї еміграції, час зупинився. Але вони (наступні покоління), вони вже не думають так, як ти.»* [3, с. 172-173]

Ця розмова стає вирішальною у долі колишнього патріота Йозефа. Тієї вітчизни, яку він колись обоженював більше немає, сімейні корені у Чехії засохли ще задовго до його повернення і тепер він був готовий обрубати їх під корінь. Він знайшов нову батьківщину – Данію, країну, де він зустрів свою дружину, що стала найсакральнішою у його житті. І у пам'ять цієї нової святості, навіть після смерті своєї коханої, Йозеф обрав свій дім – дім, що колись належав їй обом, лише їм двом.

Таким чином роман «Незнання» є своєрідним дослідженням Мілана Кундери. Спробою осмислити себе як чеха поза межами Чехії, визначити, наскільки сильно впливають традиційні образи на долю пересічної людини та емігранта зокрема. Ще на самому початку твору він намагається визначити природу тяги людини до «дому». Для цього М. Кундера вдається до етимологічного дослідження слів, що позначають тугу за домом, звертаючи особливу увагу на поняття ностальгії, і з'ясовує, що «в кожній мові ці слова мають свій семантичний відтінок. Часто вони означають лише сум, викликаний неможливістю повернення на батьківщину.» [3, с. 9] У той же час він пояснює, що чехи поряд із грецьким словом *nostalgie* використовують для вираження цього поняття власні слова, що у буквальному перекладі означають: «я тужу за тобою, твоя відсутність для мене «непереносима».[там само] Продовжуючи дослідження Кундера приходить до висновку, що поняття ностальгії у різних мовах бере початок від латинського поняття «не знати, перебувати в незнанні», а отже «в такому етимологічному освітленні ностальгії постає як страждання від незнання. Ти далеко і я не знаю, що з тобою. Моя країна далеко, і я не знаю, що там відбувається.» [3, с. 10]

Проте походження слова – це не все, що цікавить автора у процесі дослідження поняття ностальгії. М. Кундера намагається визначити причину того, чому пересічна людина ставиться до дому, батьківщини як до святинь, і приходить до висновків, що основною всього стала «Одіссея» як «основоположна епопея носталь-

гії». Цитуючи античну історію, автор нагадує, що Одисей каже Каліпсо: *«І все ж єдина обітниця, яку я щодня собі складаю, це повернутися туди, пережити день повернення у рідному домі.»*... обираючи між *dolce vita* на чужині і ризикованим поверненням додому, він надав перевагу поверненню... *Перед безкінечністю(бо пригода ніколи не мислиться як скінченне) він надав перевагу скінченності (бо повернення є примиренням з скінченністю життя)...*Потім...настало п'янюче захоплення; захоплення Великого Повернення; екстаз впізнавання...»[там само]. Як доказ правильності свого судження М. Кундера приводить приклад Шенберга, єврейського біженця, що втік з Німеччини до Америки у роки II Світової війни і засуджується пересічним американцем за небажання повернутися назад: *«...П'ять років після Голокосту! І американський журналіст не може пробачити Шенбергу, що той не відчуває прив'язаності до тої частини землі, де на його очах настала пора жаху жахів!...Гомер увінчав ностальгію лаврами і тим самим визначив моральну ієрархію почуттів.»*[3, с. 11]

Однією з найосновніших причин того, що людина досі плекає у свідомості архетипний образ дому, на думку Кундери, є скінченність людського буття, що змушує нас цінувати кожен момент як неповторний і єдиний. *«Якби емігрант, після двадцяти років на чужині, повернувся на рідну землю, маючи ще сто років життя попереду, він зовсім не відчув би хвилювання Великого Повернення, ... Бо саме поняття «вітчизни», в благородному та сентиментальному сенсі цього слова, пов'язана з відносною коротко тривалістю нашого життя, що надає нам надто мало часу, щоб відчутти зв'язок з іншою країною, іншими країнами, іншими мовами.»*[3, с. 134]

Те найважливіше питання, на яке Кундера намагається відповісти своїм романом «Незнання», цікавить людство вже давно. Але досі його не було поставлено досить гостро, оскільки відповідь може зруйнувати один із найяскравіших міфів людства, внести неповоротні зміни у наше підсвідоме. То *«чи можлива сьогодні «Одіссея»? Чи має місце в нашій епосі епопея Повернення? Прокинувшись вранці на узбережжі Ітаки, чи зміг би Одисей в екстазі почути музику Великого Повернення, якби старе оливкове дерево було зрубано, а нічого довозла він не зміг би впізнати?»* [3, с. 62].

Таким чином один з найновіших романів Мілана Кундери «Незнання» намагався висвітлити проблему зв'язку людини з місцем її народження, з країною, яку звикли називати батьківщи-

ною. Автор доводить, що поняття батьківщина перейшло у категорію відносного і не обов'язково має бути пов'язаним із поняттям дому у свідомості людини. Так головний герой його твору Йозеф досі відчуває синівську прив'язаність до Чехії у її глобальному розумінні, але у той же час відмовляється від життя в Празі, (знецінює місце народження як дім), пориває стосунки із ріднею, тим самим заперечуючи поняття сім'ї як дому і повертається в «чужу Данію», де він знайшов кохання свого життя, незважаючи на той факт, що дружина вже померла, будинок, в якому вони жили напівпорожній, а його сприймають як іноземця. Цим самим М. Кундера підкреслює, що поняття дому є нестійким. Кожна людина сама обирає для себе не лише свою вітчизну, але й «дім», який може асоціюватися з чим завгодно, аби лише людина почувалася там спокійно, комфортно і щасливою. Окрім того, твір є своєрідним поясненням критикам і читачам власної поведінки автора і водночас розвінчанням образу тріумфального Великого Повернення до «справжнього дому». Виходячи з попередніх тверджень ніякого «справжнього дому» як загальної категорії, зрозумілої і сприйнятої усіма, не існує, а отже Велике Повернення є лише частиною красивого міфу. Хоча конкретних висновків М. Кундера так і не робить, він досить чітко формулює ключове питання.

Архетип дому, як один із трьох базових національних архетипів, має декілька трактувань та асоціацій, і загалом служить символом святого, найдорожчого для кожної людини, а також означає її захищеність та впевненість у тому, що її оточує. Відповідно, М. Кундера заперечує одностороннє трактування дому як батьківщини, показує його варіації: від найзагальнішого – держави та завершуючи інтимною стороною душі – коханням. До певної міри можемо прослідкувати своєрідну еволюцію інтерпретації поняття дому у сприйнятті автора. Починаючи із найзагальнішої категорії – дому як вітчизни, поза межами якої людина приречена на постійні страждання, до дому, який ми собі обираємо при зміні країни чи місця проживання, і до особистого сприйняття дому як місця, людини чи почуття, котре приносить в наше життя відчуття повноти. При цьому важко сказати, якому саме варіанту «дому» автор надає перевагу, адже кожен із них має свої переваги та недоліки.

У М. Кундери людина сама обирає для себе не лише свою вітчизну, але й «дім». Таким чином, традиційне поняття батьківщини, а отже і патріотизму у контексті роману втрачає своє сакральне значення. Більше того, в «Незнанні» письмен-

ник намагається розвінчати образ триумфального Великого Повернення, моделюючи поведінку репатріантів. Передусім він руйнує стереотипний образ вічно нещасного емігранта, який не лише не може знайти щастя поза межами батьківщини, але й не має на нього морального права. З іншого боку, М. Кундера звертається до архетипу мандрівника в у пошуках дому та акцентує увагу на швидкоплинності часу та смертності як основних факторах актуалізації цінності Великого Повернення. Він заперечує відмову від «дому» як якусь нівеляцію давніх цінностей. Усі духовні константи залишаються незмінними,

впливу піддаються лише люди. Відповідно, нові обставини та еволюція людських поглядів змушують трактувати звичні поняття по-новому. Втім, зміна їх трактування зовсім не свідчить про зменшення вартості.

Художня реалізація архетипу дому та міфу про Велике повернення залишається актуальним питанням не лише у контексті вивчення творчості Мілана Кундери, але й інших авторів – його сучасників, оскільки в умовах протистояння космополітизму та націоналізму інтерпретація понять дім та повернення піддається постійним змінам та не можуть бути однозначними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галич О. Теорія літератури: підручник для студ. філолог. спец. вищ. закл. освіти. К.: Либідь, 2001. 488 с.
2. Зборовська Н.В. Психологія і літературознавство: посібник. К.: Академвидав, 2003. 392 с.
3. Кундера М. Неведение. С.-Пб.: «Азбука-классика», 2007. 224 с.
4. Наливайко Д. Теорія літератури і компаративістика. К.:ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. 347 с.
5. Усі зарубіжні письменники/ Упорядник О.Д. Міхільов. Донецьк: СПОФО Сердюк В.І., 2005. 380 с.

УДК 821.111(71)-31-93

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.36>

КАЗКОВИЙ ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ Л.М. МОНТГОМЕРІ «ЕНН ІЗ ЗЕЛЕНИХ ДАХІВ»: СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ, ДИНАМІКА

FAIRYTALE INTERTEXT IN “ANNE OF GREEN GABLES” BY L.M. MONTGOMERY: SEMANTICS, FUNCTIONS, DYNAMICS

Ніколенко О.М.,

orcid.org/0000-0001-7374-7226

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри світової літератури*

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ніколенко К.С.,

orcid.org/0000-0002-1299-8483

аспірантка кафедри світової літератури

Львівського національного університету імені Івана Франка

Головна мета статті – дослідити особливості казкового інтертексту в романі канадської письменниці Люсі Мод Монтгомері «Енн із Зелених Дахів», виявити інтертекстуальні зв'язки твору з літературними казками Г.К. Андерсена («Снігова Королева», «Гидке Каченя», «Дюймовочка», «Принцеса на горошині» та ін.) та Льюїса Керролла («Аліса в Країні Див», «Аліса в Задзеркаллі»), визначити семантичне коло тем і мотивів, а також функції казкових алюзій і ремінісценцій у творі мисткині, встановити роль інтертексту для розкриття ідейно-художнього задуму письменниці. Казковий інтертекст у романі «Енн із Зелених Дахів» розглядається в контексті автобіографічних елементів твору Л.М. Монтгомері (образ маленького канадського містечка Ейвонлі як збірний образ, створений мисткинею на підставі вражень від рідного краю в дитинстві). У процесі наукового дослідження встановлено, що сюжет дорослішання Енн Ширлі розгортається на локальному тлі, але водночас є включеним до широкого контексту культури, що акцентовано передовсім засобами інтертекстуальності (пряме і непряме цитування, алюзії, ремінісценції на твори Г.К. Андерсена, Л. Керролла). Відповідно авторка увиразнила відкритість головної героїні до світу літератури, мистецтва, природи, її романтичний світогляд. Л.М. Монтгомері майстерно залучила казкові образи й мотиви до романного тексту «Енн із Зелених Дахів». У статті розглянуті різні способи залучення авторкою казкового інтертексту до власного твору: уведення в реальний контекст, завдяки чому реальність набуває нових смислів; повертання різними гранями й перевертання казкових образів і ситуацій; поєднання і зіставлення різних форм інтертексту тощо. Казка, що завжди містить у собі моральне ядро (утвердження пріоритету добра й людяності), у романі «Енн із

Зелених Дахів» увиразнює образ головної героїні, яка постає носієм гуманістичних цінностей, вироблених світовою культурою. Водночас казковий інтертекст дозволяє авторці порушити важливі соціально-психологічні та філософські питання – виховання дівчинки/жінки, ставлення людини до життя й смерті, краса внутрішня й зовнішня, роль творчої свідомості в житті людини.

Ключові слова: канадська література, Л.М. Монтгомері, роман, літературна казка, Г.К. Андерсен, Л. Керролл, інтертекстуальність, образ, мотив, символ.

This paper aims to analyze the peculiarities of fairytale intertext in Lucy Maud Montgomery's bestselling novel "Anne of Green Gables", to determine the intertextual connections of said novel with literary fairytales by Hans Christian Andersen ("The Snow Queen," "The Ugly Duckling," "Thumbelina," "The Princess and the Pea" and others) and Lewis Carroll ("Alice in Wonderland," "Alice through the Looking-Glass"), determine the semantic range of themes and motifs, as well as the functions of fairytale allusions in the novel, and explore the role of intertext as it pertains to the author's goal. The fairytale intertext in "Anne of Green Gables" is explored in the context of autobiographical elements present in L.M. Montgomery's novel (e.g. the image of Avonlea, a small town in Canada, as a joint representation of the places L.M. Montgomery inhabited throughout her life, most importantly in her childhood). While the plot of Anne Shirley's growing up unravels locally, it is also part of a broader cultural context, which is represented largely by intertextual means (direct and indirect quotations, allusions to the works by H.C. Andersen and L. Carroll). In this way, the author emphasizes Anne's romantic worldview, her open-mindedness and vivid interest in literature, art and nature. L.M. Montgomery gracefully embeds fairytale images and motifs into the narrative tissue of her novel by putting them into a real-life context (which endows reality with new meanings), turning them sideways and upside down, comparing and juxtaposing them against each other. The fairytale, which is meant to reinforce kindness and humaneness as the most important values, contributes to the image of the main heroine who is a living embodiment of said values. At the same time, utilizing the potential of the fairytale intertext allows the author to explore various social, psychological and philosophical problems – the bringing up of a girl/woman, the attitude toward life and death, inner and outer beauty, and the role of creativity in one's life.

Key words: Canadian literature, L.M. Montgomery, novel, literary fairytale, H.C. Andersen, L. Carroll, intertextuality, image, motive, symbol.

Постановка проблеми. Роман канадської письменниці Люсі Мод Монтгомері (Lucy Maud Montgomery, 1874-1942) «Енн із Зелених Дахів» ("Anne of Green Gables", 1908) містить величезне багатство різноманітних інтертекстів (біблійний, мистецький, легендарний, міфологічний, історичний та ін.), які виводять сюжет про дівчинку-сироту за межі звичайної побутової історії й надають йому філософської та психологічної глибини, а також яскравого поліфонізму в контексті світової культури. У цьому творі відлунюють не лише захоплення й факти біографії самої письменниці, а й ідеї, образи, мотиви, елементи сюжетів інших текстів («Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра, «Марміон» В. Скотта, «Пори року» Дж. Томсона, «Снігова Королева» Г.К. Андерсена, «Аліса в Країні Див» Льюїса Керролла та ін.). Ці «чужі» тексти настільки органічно вплетені в канву роману, що інколи зникає межа між «чужим» текстом і «своєю» нарацією авторки чи персонажів. У деяких випадках «чуже» сприймається не як «далеке», «незвичайне» чи «неприйнятне», а лише як «інше», «інакше», однак у деяких випадках «чуже» стає «близьким», «своїм», «рідним», даючи нові ракурси для бачення знайомого світу.

Завдяки інтертекстуальності смисли роману «Енн із Зелених Дахів» розгортаються в різних напрямках і площинах, а сам романний жанр постає напрочуд гнучким і динамічним, діалогічним і навіть полемічним, утворюючи широке поле для можливих трактувань та інтерпрета-

цій. У цьому полягає безперечне досягнення Л.М. Монтгомері в жанрі роману: вона зробила його напрочуд відкритим, не завершеним і таким, що ніби постійно веде і продовжує «діалог культур» (термін М. Бахтіна), даючи все нові й нові імпульси для досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прочитання творів Л.М. Монтгомері крізь призму теорії інтертекстуальності відкриває нові виміри інтерпретації, залучаючи реципієнта (читача) до активного процесу творення нових смислів. На думку М. Дуді, авторка розглядала класичні сюжети, образи й мотиви як «ігровий матеріал», вплітаючи алюзії та ремінісценції у канву своїх творів із метою досягнення гумористичного ефекту [7]. Р. Вільмхерст уклала каталог літературних цитат і алюзій у романі «Енн із Зелених Дахів» [9]. С. Деверо стверджує, що алюзії та ремінісценції у творах Л.М. Монтгомері нерідко виконують дидактичну й моральну функції, водночас дають уявлення про культурний та освітній контекст на о. Принца Едварда кінця ХІХ – початку ХХ ст. [3]. Е. Востер слушно підкреслила важливість дослідження «читацької автобіографії» письменниці в контексті теорії інтертекстуальності, «жіночого письма» (англ. *women's writing*) і «жіночого життєпису» (англ. *women's life writing*), а також конструювання культурної пам'яті [10].

Найбільш ґрунтовні дослідження «мозаїки цитат» (термін Ю. Кристевої) у романах Л.М. Монтгомері було здійснено на матеріалі

трилогії «Емілі» (“Emily”, 1923-1927). На думку Е.Р. Епперлі, «книжки і вірші, якими насолоджуються героїня, формують і віддзеркалюють її уявлення про саму себе» [4, р. 148-149]. Шведська дослідниця Л. Леден проаналізувала особливості літературного інтертексту в трилогії «Емілі» (алюзії та ремінісценції на твори Р.В. Емерсона, Дж. Кітса, Дж. Мільтона, В. Скотта, А. Теннісона, В. Вордсворта, Л. Керролла, В. Шекспіра, Ш. Бронте та ін.), а також специфіку його втілення у шведських перекладах [5]. Американська літературознавиця А. Поллард порівняла особливості літературного (романтичного) інтертексту в трилогії «Емілі» та серії романів «Енн із Зелених Дахів» [8]. Л. Клемент дослідила особливості мистецького та літературного інтертекстів у трилогії та їхню роль у формуванні образу Емілі як жінки й письменниці [2].

Алюзії та ремінісценції на літературні казки відіграють не додаткову, а провідну роль у формуванні романного жанру в творчості Л.М. Монтгомері. Водночас саме казковий інтертекст у романі «Енн із Зелених Дахів» залишився поза увагою науковців, зокрема апеляція Л.М. Монтгомері до літературних казок, форми й способи залучення казкового матеріалу (образів, сюжетів, мотивів тощо) до романного тексту, семантика, функції й динаміка казкового інтертексту в романі канадської письменниці. Це обумовило актуальність нашої статті.

Постановка мети дослідження. Мета даної наукової розвідки – дослідити особливості казкового інтертексту в романі Л.М. Монтгомері «Енн із Зелених Дахів», виявити інтертекстуальні зв’язки твору з літературними казками Г.К. Андерсена та Льюїса Керролла, встановити роль казкового інтертексту для розкриття ідейно-художнього задуму письменниці.

Виклад основного матеріалу. Енн Ширлі – дивовижна дівчинка, створена талантом Люсі Мод Монтгомері. Уява Енн подібна на чарівне скло, що здатне змінювати дійсність і людей довкола. Водночас уява цієї незвичайної героїні змінює її саму. Вона живе і діє у багатьох світах одночасно – реальному й чисельних ірреальних світах, які існують не ізольовано, а в тісному взаємозв’язку (“the good world outside” [6, р. 44], “the beautiful world of blossom and love and friendship” [6, р. 411], “the juvenile world of Avonlea” [6, р. 260], “the world of colour” [6, р. 166], “her ideal world of dreams” [6, р. 427]). При тому Енн не просто фантазує, а ніби приміряє на себе різні ролі, що допомагають їй відкривати світ завжди по-новому. У цьому процесі пізнання й самопі-

знання дівчинки велику роль відіграють літературні казки, які увійшли у твір Л.М. Монтгомері у вигляді алюзій. Нерідко Енн сприймає довколишній світ крізь відомі казкові сюжети, а інколи й сама постає ніби в казковому образі. Отже, відлуння яких саме казок можна знайти в романі «Енн із Зелених Дахів»? Чому вони були такими важливими для Енн? І як вони вплинули на її свідомість та процес дорослішання?

Казковий інтертекст у романі «Енн із Зелених Дахів» представлений двома потужними модулями. Перший модуль – це комплекс сюжетів, образів і мотивів казок данського письменника Ганса Крістіана Андерсена. Другий модуль – це трансформації образу Аліси, про яку розповів у своїх казкових творах англійський письменник Льюїс Керролл.

Одним із найяскравіших образів роману Л.М. Монтгомері «Енн із Зелених Дахів» є образ квітучої вишні, яку Енн називає Снігова Королева. Цю назву можна вважати алюзією-метафорою, що встановлює подібність між образом дерева у період цвітіння й казковим образом Снігової Королеви із однойменної казки Г.К. Андерсена. Що є підставою для цієї подібності реального й казкового образів? По-перше, колір – білий, білосніжний. По-друге, це форма й легучість пелюсток вишні, що нагадують сніжинки, віхолу, а також біле летюче вбрання Снігової Королеви. По-третє, це краса, адже квітуча вишня викликає в Енн шире захоплення своєю красою (як і Снігова Королева при першій появі зачаровує Кая своєю принадністю в казці Г.К. Андерсена).

Слід відзначити, що для стилю Л.М. Монтгомері притаманне перевертання чи видозміна відомих літературних образів. Тому й образ Снігової Королеви у фантазії Енн постає зовсім не таким, як у казці Г.К. Андерсена. У творі Г.К. Андерсена Снігова Королева – це символ абсолютного зла й холоду. В його основу покладено скандинавський міф про Крижану Діву. Його витоки, в свою чергу, знаходяться в образі Скаді (давньосканд. *Skadi*) – це героїня скандинавського фольклору і міфології, крижана жінка-велетень, покровителька мисливства, подорожніх, богиня родючості в зимовій іпостасі, що втілює лід і зиму. Власне, саме образ Скаді дав поштовх фантазії Г.К. Андерсена до створення образу Снігової Королеви і Льодяної Диви. У 1844 р. Г.К. Андерсен написав казку «Снігова Королева» (англ. *The Snow Queen*, дан. *Snedronningen*), а в 1861 р. – фантастичну повість «Крижана діва» (англ. *The Ice-Maiden*, дан. *Isjomfruen*). В основу обох творів покладено холодний поцілунок льодяної жінки,

через який серце хлопчика стало крижаним.

У романі Л.М. Монтгомері образ квітучої вишні – Снігової Королеви, навпаки, зображено теплим, добрим, природним, це втілення життя в його розквіті й в усій неповторній красі. Образ Снігової Королеви, переосмислений і перетворений уявою Енн, відображає багатство творчої уяви дівчинки та її вміння все змінювати, одухотворювати, робити прекрасним. Отже, відомий образ холодної красуні Г.К. Андерсена в романі Л.М. Монтгомері ніби «перевертається» на свою протилежність, утілює красу природи, життя і духовну уяву. Для Енн вишня – Снігова Королева є живою, дівчинка не лише захоплюється її красою, а розмовляє з нею, довіряє їй свої думки й мрії: “Dear Snow Queen, good afternoon” [6, p. 85].

Із часом героїня дорослішає, але вишня – Снігова Королева залишається поруч із нею і так само є предметом її уяви й важливою частиною її рідного світу. З образом вишні – Снігової Королеви пов’язана й остання безжурна ніч у житті Енн, коли вона згадувала минуле і мріяла про майбутнє. “Outside the Snow Queen was mistily white in the moonshine; the frogs were singing in the marsh beyond Orchard Slope. Anne always remembered the silvery, peaceful beauty and fragrant calm of that night. It was the last night before sorrow touched her life; and no life is ever quite the same again when once that cold, sanctifying touch has been laid upon it” [6, p. 405]. У цьому уривку знов відчутно алюзію на Андерсеновий образ Снігової Королеви, але вже інакший – як символ холоду й смерті, бо на наступний день Анна дізналася про смерть Метью. Ніби Снігова Королева (чи Льодяна Діва) забрала його в полон, в обійстя вічного льоду й холоду. Л.М. Монтгомері знов «перевертає» образ Снігової Королеви: казкова красуня начебто перетворилася на символ смерті, як це було в казці Г.К. Андерсена. Як бачимо, образ вишні – Снігова Королева проходить через весь роман «Енн із Зелених Дахів» і фіксує зміни в житті й розвитку характеру Енн, а у фіналі – її перехід від дитинства до дорослішання, реальної дійсності, що значно відрізняється від казки.

Як відомо, в казці «Снігова Королева» Г.К. Андерсена яскраво протиставлені між собою природні образи – снігу (стихію якого втілює володарка льодяного палацу) і троянд. Це протиставлення акцентує бінарні опозиції: смерть – життя, диявол – Бог (бо троянда в християнстві це ще й символ Ісуса Христа). У казці Г.К. Андерсена Герда співає Каю псалом про троянди, і саме це (Боже слово, образ троянд як символ Бога) вря-

тувало хлопчика від холодної смерті: “Then little Gerda shed hot tears; they fell upon his breast and penetrated to his heart. Here they thawed the lump of ice, and melted the little bit of the mirror which was in it. He looked at her, and she sang:

*Where roses deck the flowery vale,
There, Infant Jesus, we thee hail!*

Then Kay burst into tears; he cried so much that the grain of glass was washed out of his eye” [1].

Коли Герда і Кай повернулися додому з палацу Снігової Королеви, то на них удома чекала бабуся, яка голосно читала Євангеліє.

“Kay and Gerda looked into each other’s eyes, and then all at once the meaning of the old hymn came to them.

*Where roses deck the flowery vale,
There, Infant Jesus, we thee hail!*

And there they both sat, grown up and yet children, children at heart; and it was summer – warm, beautiful summer” [1].

У романі «Енн із Зелених Дахів» теж знаходимо паралельні образи Снігової Королеви (вишні) й троянди. Але вони не протиставлені, на відміну від казки Г.К. Андерсена. Навпаки, у фіналі твору, коли Енн повертається додому, образи Снігової Королеви і троянди навіть поєднуються: “It’s so good to see those pointed firs coming out against the pink sky – and that white orchard and the old Snow Queen. Isn’t the breath of the mint delicious? And that tea rose – why, it’s a song and a hope and a prayer all in one” [6, p. 401]. Тобто в образі троянди для Енн злилися воедино поезія, життєві сподівання й Бог.

Водночас у цьому фрагменті алюзивно закладено літературну опозицію, що походить від казки Г.К. Андерсена «Снігова Королева» – боротьба життя і Бога (троянда) зі злом і смертю (Снігова Королева). А на другий день Метью Катберт помер. “For the first time shy, quiet Matthew Cuthbert was a person of central importance; the white majesty of death had fallen on him and set him apart as one crowned” [6, p. 407]. Проте, як у казці Г.К. Андерсена «Снігова Королева», в романі «Енн із Зелених Дахів» життя і Бог перемагають смерть. На могилі Метью Енн посадила трояндовий кущ із паростка білих шотландських троянд, які його мати привезла багато років із Шотландії. І в серці Енн уже не було суму, адже згідно з християнськими уявленнями смерті не існує. “It made me feel glad that I could plant it by his grave – as if I were doing something that must please him in taking it there to be near him. I hope he has roses like them in heaven. Perhaps the souls of all those little white roses that he has loved so many summers were all there to meet him” [6, p. 412].

У творі Л.М. Монтгомері знаходимо алюзії й на інші казки Г.К. Андерсена. Історія Енн, некрасивої дівчинки (Рейчел Лінд назвала її «худющою і бридкою» [11, с. 69] (“skinny and homely” [6, p. 89])), яка у фіналі твору всіх вражає красою і розумом, нагадує казку «Гидке каченя». Коли Енн дорослішає, вона змінюється зсередини й зовні, перетворюючись на гарну дівчину, подібною на янгола чи Мадонну. Білий колір сукні й зачіска із трояндою підкреслюють її красу й одухотвореність.

Перша ніч Енн у домі Метью і Марилли, коли дівчинці було дуже незручно, незатишно і некомфортно, нагадує казку «Принцеса на горошині» Г.К. Андерсена. Як героїня казки Г.К. Андерсена, що з’явилася нізвідки й випадково потрапила в чужий дім, так і Енн, дівчинка із сирітського притулку, завдяки несподіваній долі потрапила в будинок Метью і Марилли. Тому перша ніч у їхньому домі для неї була такою поганою і неспокійною. Основний мотив казки «Принцеса на горошині» Г.К. Андерсена – протиставлення справжнього і несправжнього. Принцеса в казковій ситуації мусить довести, що вона справжня, а Енн у романі Л.М. Монтгомері вже в реальній ситуації мусить довести, що вона, хоча й не хлопчик (на якого чекали Катберти), але теж людина – справжня, глибока й щира в своїх людських почуттях і дуже потрібна іншим.

Окрім того, Енн уявляє себе істотою з квітки, що нагадує казку «Дюймовочка» Г.К. Андерсена. “Oh, look, here’s a big bee just tumbled out of an apple blossom. Just think what a lovely place to live – in an apple blossom! Fancy going to sleep in it when the wind was rocking it. If I wasn’t a human girl I think I’d like to be a bee and live among the flowers” [6, pp. 82-83]. У такий спосіб Л.М. Монтгомері підкреслює органічний зв’язок дівчинки з природою, яка дає їй не лише силу до життя, а й натхнення мислити й уявляти.

У зображенні головної героїні роману «Енн із Зелених Дахів» значну роль відіграють алюзії та ремінісценції на казки Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див» і «Аліса в Задзеркаллі». Образ Енн, яка живе в реальному і водночас в уявному світі, безперечно, нагадує образ Аліси. Це увиразнюють численні деталі. Наприклад, дівчинка бачить кролика, який біжить і швидко ховається в траві. Пізніше вона дивиться у своє відображення на дверцятах шафи (ніби зазираючи в Задзеркалля): “When I lived with Mrs. Thomas she had a bookcase in her sitting room with glass doors. <...> I used to pretend that my reflection in it was another little girl who lived in it” [6, p. 81]. Марилла на початку

роману суворо виховує Енн, як герцогиня із «Аліси в Країні Див»: “Marilla was as fond of morals as the Duchess in Wonderland, and was firmly convinced that one should be tacked on to every remark made to a child who was being brought up” [6, p. 81].

Твір «Аліса в Країні Див» прямо названо в романі Л.М. Монтгомері. Цей казковий інтертекст передовсім акцентує багатство творчої уяви Енн. Водночас алюзії на «Алісу в Країні Див» і «Алісу в Задзеркаллі» Льюїса Керролла дають можливість Л.М. Монтгомері порушити проблему виховання в контексті зіставлення різних підходів до формування особистості – суворе ставлення до дітей, що було поширено у вікторіанську добу, і створення умов для вільного розвитку свободи й фантазії особистості на лоні природи й у співпраці та взаєморозумінні з іншими.

Алюзії й ремінісценції на «Алісу в Країні Див» і «Алісу в Задзеркаллі» інколи надають гумористичного або іронічного забарвлення образам і ситуаціям у творі Л.М. Монтгомері. Наприклад, епізод із пригощенням Енн її подружки Діани, коли маленька хазяйка замість малинового сиропу дала гості смородинову наливку, нагадує розділ «Божевільне чаювання» із книжки Льюїса Керролла. У такий спосіб Л.М. Монтгомері, на наш погляд, знімає ореол ідеальності з образу Енн, наближує її до реального життя, в якому можливі помилки та курйози. Як і Льюїс Керролл, Л.М. Монтгомері вважала, що життя сплетено не лише із серйозних і корисних моментів, а й із веселої гри, смішних епізодів і непередбачуваності. І людина має приймати життя у різних його іпостасях. Головне – залишатися щирою у будь-яких випадках і не соромитися своєї фантазії.

Висновки. Отже, казковий інтертекст, сконцентрований довкола образу Енн, дозволяє розкрити різні грані її особистості, активне і творче сприйняття світу крізь призму культурних надбань, зокрема казок Г.К. Андерсена і Льюїса Керролла. У характері Енн можна знайти деякі риси Герди (доброта, служіння людям, вірність Богу), Дюймовочки (зв’язок із природою), Принцеси на горошині (справжність), Гидкого каченяти (здатність до розвитку і перетворення), а також Аліси (нестримна творча фантазія, прагнення до вільного мислення, життя в уявному світі на противагу реальному, ставлення до життя як сплетіння серйозних і несерйозних, трагічних і комічних моментів). Л.М. Монтгомері майстерно вмонтує різними способами казкові образи й мотиви у тканину роману «Енн із Зелених Дахів»: вводить їх у реальний контекст і завдяки цьому реальність набуває нового смислу, повертає різ-

ними сторонами і перевертає на протилежність, поєднує і зіставляє. Казка, що завжди має на меті утвердити пріоритет добра й людяності, у романі «Енн із Зелених Дахів» увиразнює образ головної героїні, що є носієм цих цінностей. Водночас

казковий інтертекст дозволяє авторці порушити важливі соціально-психологічні та філософські проблеми – виховання дівчинки/жінки, ставлення людини до життя й смерті, краса внутрішня й зовнішня, роль творчої свідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Andersen, H.C. Stories from Hans Andersen. London : Hodder and Stoughton Ltd., 2006. URL: www.gutenberg.org/files/17860/17860-h/17860-h.htm (дата звернення: 02.09.2022).
2. Clement, L.D. Visual Culture, Storytelling, and Becoming Emily: An Illustrated Essay. *Journal of L.M. Montgomery Studies*. 2020. URL: <https://journaloflmmontgomerystudies.ca/vision-forum/becoming-emily-illustrated-essay> (дата звернення: 31.08.2022).
3. Devereux, C. Introduction. *Anne of Green Gables* / L.M. Montgomery. Ontario : Broadview Press, 2004. Pp.34–35.
4. Epperly, E.R. The Fragrance of Sweet-Grass: L.M. Montgomery's Heroines and the Pursuit of Romance. Toronto : University of Toronto Press, 2014. 275 p.
5. Leden, L. Reading as Empowerment: Lost in the Swedish Translations of L.M. Montgomery's Emily Books. *Journal of L.M. Montgomery Studies*. 2021. URL: <https://journaloflmmontgomerystudies.ca/reading/Leden/Reading-As-Empowerment> (дата звернення: 31.08.2022).
6. Montgomery, L.M. *Anne of Green Gables*. London : Puffin Books, 2008. 464 p.
7. Montgomery, L.M. *The Annotated Anne of Green Gables* / ed. by M.A. Doody, M.D. Jones, W.E. Barry. New York : Oxford University Press, 1997. 496 p.
8. Pollard, A. Wordsworth's Light and Shelley's Shadow: Revelation in L.M. Montgomery's Anne and Emily Series. *Journal of L.M. Montgomery Studies*. 2021. URL: <https://journaloflmmontgomerystudies.ca/vision/Pollard/Wordsworths-Light-and-Shellys-Shadow> (дата звернення: 02.09.2022).
9. Wilmshurst, R. L.M. Montgomery's Use of Quotations and Allusions in The "Anne" Books. *Canadian Children's Literature*. 1989. № 56. P. 15–45.
10. Woster, E.S. Intertextuality and Life Writing: The Reading Autobiography of L.M. Montgomery. A Dissertation ... for the Degree of Doctor of Philosophy. Normal : Illinois State University, 2013. 164 p.
11. Монтгомери Л.-М. Енн із Зелених Дахів / пер. з англ. А. Вовченко. Львів : Урбіно, 2020. 320 с.

УДК 821.174

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.37>

ЛІТЕРАТУРНІ «ЕНЦИКЛОПЕДІЇ» ЛАТВІЇ: ВІД ДРУКОВАНИХ КНИГ ДО ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ LITERATURA.LV.

THE LITERARY «ENCYCLOPEDIAS» OF LATVIA: FROM PRINTED BOOKS TO ONLINE PUBLICATIONS LITERATURA.LV.

Пупур І.В.,

orcid.org/0000-0001-5353-731X

доктор філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу компаративістики

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України

Історія латвійських літературознавчих видань енциклопедичного характеру налічує вже близько сто років. Деякі із них виходили на території Латвії, інші – закордоном, за допомогою латиської еміграції. 1902 р. М. Аронс уклав досить солідний «Покажчик латиської перекладеної художньої літератури». Потім з'явилися «Покажчик латиської літератури» Я. Місінша (1924 – 37), «Книги для латгальських латишів...» В. Сейле (1936), «Латиські письменники» (1955) та інші. Об'єктом систематизації здебільшого була оригінальна або перекладена література латишів якось певного періоду. Хоча мали місце і видання, присвячені виключно літературам народів, які проживали на території Радянського Союзу («Народні письменники СРСР» (1970), де достатньо представленим виглядає українське письменство як частина латиськомовного перекладознавства). В часи радянської окупації в Латвії виходили й двомовні (латисько-російські) покажчики, як-от «Латиське радянське літературознавство і критика: бібліографічний

показчик» (1984 – 1987). Ця книга наскрізь забарвлена комуністичною пропагандою, але її інформаційний список – широкоохоплюючий і різноматичний. Ще одним із знакових латвійських літературних показників є «Бібліографія видань латиської еміграції», яку уклав Б. Єгерс (1968 – 96). З 90-х років ХХ ст. починають з'являтися вузькофакхові солідні бібліографічні показники, як-от «Показчик латиських романів. 1873 – 2013» (1997), «Показчик збірок латиської поезії» (2010), «Показчик латиських п'єс» (2013), «Показчик латиської короткої прози» (2015).

У латвійському літературознавстві присутні і різні бібліографічні або автобіографічні словники, збірки життєписів або так звані «літературні портрети». Найавторитетнішими є біографічний словник «Латвійська література у біографіях» (1992, 2003), «Портрети латиських письменників» (1994 – 2002), «Автопортрети: автори, які розповідають про себе» (1965).

Англомовні довідники («Балтійська драма...» (1981), «Балтійські письменники: Естонія, Латвія, Литва...» (2009) акцентують на взаємопов'язаності літератур трьох країн Балтії та презентують їх як нероздільне мистецьке явище.

Першою справжньою літературно-мистецтвознавчою енциклопедією Латвії можна назвати «Література Латвії у портретах» (1926), упорядником якої був А. Пранде. У цій книзі, що охоплює період від 1530 до 1926 років, було зібрано понад 1300 біографій і 1228 зображень. А декілька років тому в Латвії з'явився інтернет-портал **literatura.lv**. – перша і наразі єдина латвійська літературна енциклопедія подібного формату.

Власне, у цій статті описуються і аналізуються літературні енциклопедичні видання Латвії, починаючи від перших років ХХ ст. і до наших днів, які є вагомими першорядними інформаційними орієнтирами для тих, хто хоче вивчати письменництво цієї балтійської країни.

Ключові слова: латиська література, латвійська література, біографічний показчик, біографічний словник, автобіографія, довідник, літературний портрет, енциклопедія.

The history of Latvian literary publications of an encyclopedic nature is about a hundred years old. Some of them were printed on the territory of Latvia, others abroad, with the help of Latvian emigration. M. Arons compiled a rather solid «Index of Latvian Translated Fiction» in 1902. Then appeared J. Misinsh's «Index of Latvian Literature» (1924 – 37), V. Seile's «Books for Latgale Latvians...» (1936), «Latvian Writers» (1955) and others. The object of systematization was mainly original or translated Latvian literature of a certain period. Although there were also publications devoted exclusively to the literature of peoples, who lived in the territory of the Soviet Union («People's Writers of the USSR», 1970), where Ukrainian literature seems to be sufficiently represented as a part of Latvian translation studies). During the Soviet occupation the bilingual (Latvian-Russian) indexes were also published in Latvia, such as «Latvian Soviet Literary Studies and Criticism: Bibliographical Index» (1984 – 1987). This book is full of a communist propaganda, but its informational list is wide and diverse. Another significant Latvian literary index is the «Bibliography of the Latvian Emigration's Publications» (1968 – 96) compiled by B. Yegers. Since the 90s of the XX century the highly specialized solid bibliographic indexes are beginning to appear, such as «Index of Latvian Novels. 1873 – 2013» (1997), «Index of the Collections of Latvian poetry» (2010), «Index of Latvian Plays» (2013), «Index of Latvian Short Prose» (2015).

There are also various bibliographic or autobiographical dictionaries, collections of biographies or so-called «literary portraits» in Latvian literary studies. The most authoritative are the biographical dictionary «Latvian Literature in Biographies» (1992, 2003), «Portraits of Latvian Writers» (1994 – 2002), «Self-portraits: Authors who Tell about Themselves» (1965).

English-language reference books («Baltic Drama...» (1981), «Baltic Writers: Estonia, Latvia, Lithuania...» (2009) emphasize the interconnectedness of the literatures of three Baltic countries and present them as an inseparable artistic phenomenon.

The first true literary and artistic encyclopedia of Latvia can be called «Latvia's Literature in Portraits» (1926), compiled by A. Prande. This book covers the period from 1530 to 1926 and contains over 1,300 biographies and 1,228 images. A few years ago the internet portal **literatura.lv** appeared in Latvia. It's the first and currently the only Latvian literary encyclopedia of this format.

Actually, in this article I describe and analyze the literary encyclopedic editions of Latvia, starting from the first years of the 20th century and to the present day, which are important primary reference points for those, who wish to study the literature of this Baltic country.

Key words: Latvian literature, biographical index, biographical dictionary, autobiography, handbook, literary portrait, encyclopedia.

Постановка проблеми. Література Латвії, цієї невеликої європейської країни, є численною і наддивовижу різноманітною. Це саме можна сказати і про латвійське літературознавство. Втім, якщо про латиську літературу в Україні дещо відомо, то доробок латиських літературознавців залишається до сих пір білою плямою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звичайно, деяка інформація (здебільшого через посередництво російськомовних джерел) просочувалася на сторінках україномовних перекладів творів латиських письменників, статей про них в Українській літературній енциклопедії (УЛЕ)

та Шевченківській енциклопедії (ШЕ), поодиноких компаративних дослідженнях вітчизняних учених. Підтвердженням цього є передмови М. Терещенка і С. Тельнюка до лірики Я. Райніса [5; 6], І. Драча – до творів О. Вацїєгіса [3; 4], М. Жулинського – до роману «Клітка» А. Бела [2], В. Козаченка – до новел А. Упітса [11]. Свого часу авторкою «Латиської літератури» для УЛЕ стала латвійська філологиня М. Абола (Mirdza Ābola) [1], а Б. Звайгзне, Н. Нікіпелова, Г. Васильєва, А. Шпиталь – статей про латиських письменників [8; 9; 10]. Мабуть, в Україні найбільше досліджували літературу Латвії Анатолій Шпиталь і Юрій

Садловський, які володіли латиською мовою. Приміром, першим була захищена кандидатська дисертація на тему «Проблемні формування морального світу сучасника в радянській літературі (досвід порівняльно-типологічного аналізу на матеріалі української і латиської прози 1960 – 1970-х років)», написана стаття «Латиська література і Шевченко» [12] для ШЕ, а другим – «Латвійський модернізм на рандеву з українським модернізмом (Майже заклик)» [7] та ін.

Постановка завдання. Зрозуміло, що ці поодинокі вкраплення *Латиського* не дають повного уявлення про історію та стан сучасної літературознавчої науки Латвії. **Мета даної статті** полягає у тому, щоб ознайомити українських читачів із розвитком літературних енциклопедичних видань цієї балтійської країни, починаючи від перших років ХХ ст. і до наших днів. Власне, всі нижче описані джерела є вагомими першорядними інформаційними орієнтирами для тих, хто хоче вивчати письменництво Латвії.

Виклад основного матеріалу.

Бібліографічний покажчик (bibliogrāfiskais rādītājs)

На початку ХХ ст. почали з'являтися перші латиськомовні бібліографічні покажчики літературних творів. 1902 р. біограф, історик і журналіст Матісс Аронс уклав досить солідний «Покажчик латиської перекладеної художньої літератури» [14]. Починаючи з 90-х років ХІХ ст. Яніс Місінш (якого пізніше було визнано засновником латвійської наукової бібліографії) розпочав створювати каталог книг, які були видані латиською мовою. Результатом його кропіткої і довготривалої праці став «Покажчик латиської літератури» у двох частинах. Перший том (1924 – рік видання) [39] – про загальні та наукові книги (1585 – 1910 рр.), другий (1937) [40] – художню літературу та мистецтво (1585 – 1925 рр.). 1936 р. у Ризі вийшов друком ще один покажчик – «Книги для латгальських латишів: видано на латгальському діалекті...» [45]. Його упорядницею була Валерія Сейле, перша латгалка, яка здобула вищу освіту (1916 р. вона закінчила Бестужевські вищі жіночі курси) та одна із найвидатніших суспільно-культурних діячів Латгалії ХХ ст. В. Сейле дослідила історію латгальського книговидання та преси, систематизувала книги, які були видані в Латгалії з 1585 року по 1936 рік, та разом із уже згадуваним Я. Місіншем склала перший повний бібліографічний покажчик книг, виданих на латгальському діалекті.

У другій половині ХХ ст. бібліографічні покажчики латвійської літератури створюються

як радянськими вченими на території Латвії, так і латиськими емігрантами закордоном. Об'єктом систематизації здебільшого була оригінальна або перекладена література латишів якимсь певного періоду, місця і форми публікації («Латиська художня література російською та іншими народними мовами СРСР. 1917 – 1956» (1958) [24], «Публікації латиської художньої літератури в періодиці Латвійської РСР: 1981 – 1985» [25] та ін.). Приміром, у покажчику «Латвійська та латиська перекладена художня література» (1967) [20] – робота відомої латиської бібліографіні Арії Бремпе – весь матеріал згруповано у три розділи. Перший містить загальну й індексну бібліографію із списком художньої літератури, літературної критики, надрукованої у періодичних та інших виданнях. Тут можна знайти всі найменування книг, які були заборонені за часів, коли Латвія була частиною Російської імперії та незалежною Латвійською республікою. У другому розділі подається безпосередньо бібліографія художньої літератури: загальна, перекладознавча (переклади латиських творів на різні мови світу), тематична (реєстр за окремими жанрами, розділи «Дитяча література», «Літературознавство»). У найбільшому третьому (він обіймає дві третини всього покажчика) – окремі бібліографії латиських та іноземних письменників.

У часи радянської окупації в Латвії виходили й двомовні – латисько-російські – покажчики. Такими є бібліографічні посібники, підготовлені працівниками Державної бібліотеки Латвійської РСР ім. Лаціса, про здобутки латвійського радянського літературознавства – «Латиське радянське літературознавство і критика: бібліографічний покажчик» (1984 – 1987 рр.) [28; 29; 30]. Кожний том поділявся на 5-ть розділів («Матеріали загального змісту про радянську літературу і літературознавство», «Латиська література», «Російська література», «Література інших народів СРСР», «Література народів зарубіжних країн»), які здебільшого мали власні підрозділи. Приміром, структуру частини під назвою «Латиська література» покажчика, в якому зафіксовані публікації 1940 – 1945 рр. [28], склали: «Матеріали загального характеру» (перерахували джерела щодо підготовки до декади латиського мистецтва у Москві), «Союз радянських письменників Латвії» (список публікацій про заснування Союзу письменників Латвійської РСР та роботу І-ого з'їзду радянських письменників Латвії), «Літературні видання», «Фольклор», «Художня література» (були виокремлені «Поезія», «Проза», «Драматургія», «Література для дітей і молоді»),

«Літературознавство» («Історія літератури», «Теорія літератури», «Критика»), «Літературні зв'язки» (реєстр перекладознавчих студій), «Література про окремих авторів». До цих п'яти розділів могли додаватися ще різні індекси, як-от «Видання латиського літературознавства та критики», «Альманахи. Збірники» або «Збірки творів».

Загалом кажучи, у цих бібліографічних покажчиках були зареєстровані майже всі публікації, присвячені латвійській і латиській літературам, які були надруковані латвійськими та іншими видавництвами Радянського Союзу та частково – закордонними. Подавався перелік усіх робіт літературознавців Латвії, які описали літературні явища інших народів. Мали ці реєстраційні дослідження і міждисциплінарну лінію – матеріали про п'єси латиських драматургів, які йшли на сценах театрів СРСР, та про радянські фільми за мотивами латиських художніх творів. Текстова наповнення розділів «Література інших народів СРСР» і «Література народів зарубіжних країн» спочатку подано за назвами народів (азербайджанська, англійська, українська і т. п.), а потім – за іменами національних авторів. «Матеріали загального характеру, – за словами укладачів, – згруповано в хронологічному порядку, в межах одного року – в алфавітному. Літературу про письменників окремих народів розміщено за алфавітом прізвищ письменників, матеріали про них – в хронологічному порядку, в межах одного року – в алфавітному. В кожному розділі або підрозділі спочатку подано відомості про книги, потім – статті, а далі – рецензії на книги і вистави» [29, с. 15]. Зрозуміло, що ці довідкові фоліанти були забарвлені комуністичною пропагандою, але, як бачимо, їхній інформаційний каталог був широкоохоплюючим, різноматематичним та наразі є цінним історичним артефактом.

Не обійшлося у часи радянської Латвії і без акценту на здобутках російської літератури: 1957 р. О. Пусе і Й. Вейнберг уклали окремий латиськомовний покажчик «Krievu literatūras klasīki. XVIII – XIX gs.» («Класики російської літератури. XVIII – XIX ст.»). Мали місце також і видання, присвячені виключно літературам народів, які проживали на території Радянського Союзу. Прикладом є покажчик «Народні письменники СРСР» [44], де містилася інформація про абхазьких, вірменських, грузинських, карельських, литовських, молдавських, таджицьких, єврейських та інших авторів, твори яких були перекладені на латиську мову. Водночас до бібліографічних статей покажчика включалися

ще російськомовні переклади художніх творів і російськомовна літературознавча критика. Слід відмітити, що тут, порівнюючи з іншими народними літературами, українське письменство виглядає достатньо представленим – це невеликі огляди збірок українських творів та стану української літератури, статті про Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесю Українку, Остапа Вишню і ще про 17-х письменників і письменниць. Про кожного автора і авторку написано невелику біографію, подано перелік художніх творів (спочатку переклади латиською мовою, потім – російською), список літературознавчих досліджень (спочатку переклади латиською, потім – російською). Значущість цього і подібних йому бібліографічних покажчиків полягає у тому, що його дані дозволяють оцінити і порівняти рівень популяризації різних літератур народів Радянського Союзу в Латвії.

Одним із знакових латвійських літературних покажчиків є п'ятитомна «Бібліографія видань латиської еміграції» (1968 – 96 рр.), яку уклав Б. Єгерс [23]. Перші чотири томи було видано у м. Стокгольмі (Швеції), а останній – м. Ризі (Латвії). У них (загальна кількість сторінок – близько 2250) проінформовано про 11250 бібліографічних одиниць – книги, брошури, комплекти періодичних видань, замітки, карти, програми та каталоги, а у додатку – про іноземні видання. Цінність усіх цих довідників підвищують численні допоміжні покажчики: покажчик місця видання, покажчик видавництв, установ, організацій і колекцій, покажчик осіб і покажчик назв.

З 90-х років ХХ ст., в уже незалежній Латвії, починають з'являтися різноманітні вузькофахові літературознавчі бібліографічні покажчики (про літературні премії, сучасну латиську драматургію, коротку прозу тощо). Серед них виокремлюються декілька солідних і ґрунтовних покажчиків за літературними родами і жанрами, як-от «Покажчик латиських романів. 1873 – 2013» (1997, 2014) [21], «Покажчик збірок латиської поезії» (2010) [13], «Покажчик латиських п'єс» (2013) [22].

Отже, спочатку латиські літературознавці зібрали всі відомості про романну творчість Латвії у «Latviešu romānu rādītājs...» («Покажчик латиських романів...»). Перше видання (1997 р.) – це реєстр романів від 1873 до 1996 рр., друге (2014 р.) – було дещо перероблено й доповнено списком романів, які з'явилися продовж 1997 – 2013 рр. Слід зауважити, що роман – це жанр, який є достатньо розробленим у Латвії: близько 500 авторів писали у цій жанровій формі.

Перший романний фрагмент датується 1878 р. – це початкові розділи першого латиськомовного реалістичного роману «Часи землемірів» («Mērnīeku laiki») братів Рейніса й Матиса Каудзите (Reinis Kaudzīte, Matīš Kaudzīte). Від тих пір нові романи на латиській мові друкувалися періодично, від декількох одиниць до півсотні за рік. Статистика свідчить, що у 1935 р. – 42, у 1936 р. – 58, у 1937 р. – 44, у 1938 р. – 45, у 1970 р. – 40. Не бракує в Латвії й плідних романістів: найбільше романів є у творчому доробку Аїди Нїедри (Aīda Nīedra) – 36; у А. Дзілюмса (Alfrēds Dziļums) – 30, у В. Лаціса (Vilis Lācis) – 23, у А. Упітса (Andrejs Upīts) – 21, у А. Еглітиса (Anšlavs Eglītis) – 20. Близько 33-х латиських письменників опублікували десять і більше романів, а 50 авторів – до п'яти або десяти. Отож, матеріалу для покажчика було достатньо.

Структура «Покажчика латиських романів...» наступна: 1) у першій частині в алфавітному порядку наведені імена, прізвища, псевдоніми авторів романів, поряд із кожним у хронологічному порядку написані публікації їхніх романів та романних фрагментів; 2) друга частина складається з розташованих у хронологічному порядку назв романів; 3) третя – романи в алфавітному порядку. До речі, у цьому покажчику зафіксовані ще всі найменування частин і циклів романів.

У 2010 р. Хелена Акатова уклала «Latviešu dzejoļu krājumu rādītājs» («Покажчик збірок латиської поезії»), де на 500 сторінках представлені всі колекції лірики від 1685 р. до 2007 р., видані як на території Латвії, так і поетами-емігрантами – в інших країнах. Об'єктом покажчика також стали збірки віршів для дітей, поетичні добірки, антології, збірники статей (в яких є записи про не опубліковану поезію або опубліковану виключно в періодичній пресі), окремо надруковані балади і поеми. Разом із тим у передмові відзначено, що «у покажчику відсутні відомості про рукописи не опублікованих віршів, оскільки їх було важко ідентифікувати, і крім того, їх неможливо описати за основними вимогам цього покажчика – давати точні дані про час і місце видання» [13, с. 5].

Починається «Покажчик збірок латиської поезії» із «Ievads» («Передмови»), де І. Калніня описала історію створення покажчика, а Х. Акатова – його будову. Далі розміщені «Saīsinājumi» («Скорочення») і три частини з різними видами подачі інформації – «Latviešu dzejnieku un viņu dzejoļu krājumu alfabētiskais rādītājs» («Алфавітний покажчик латиських поетів і збірок їхніх віршів»), «Latviešu dzejoļu

krājumu hronoloģiskais rādītājs» («Хронологічний покажчик збірок латиських віршів»), «Latviešu dzejoļu krājumu nosaukumu alfabētiskais rādītājs» («Алфавітний покажчик назв збірок латиських віршів»). Оформлення в алфавітному порядку наступне:

«Ābele Kārlis, sen.

1947 Vēlais viesis. Balādes. – Vircburga: Ceļš. В 1999 Netveramā pagātnes gaisma. Liriskā dzeja, leģendas, stāsti, balādes. Sast. J. Kursīte. – Rīga: Madris» [13, с. 9].

Тобто, у першому рядку – прізвище та ім'я автора, у наступних – рік виходу у світ, назва збірки поезій, упорядник (якщо є), місце видання і видавництво. Згадується лише те авторське ім'я, під яким видавалася конкретна збірка (якщо це псевдонім, то не розшифровується справжнє прізвище та ініціали). Якщо одна збірка віршів має кількох авторів, то видання повторюється за кожним автором. Якщо в антології чи добірці віршів більше ніж 5-ть авторів, то запис збірки у покажчику відображається за іменем укладача. Деякі статті доповнено додатковою інформацією, як-от у круглих дужках може бути написано жанр поезії або у квадратних дужках – час написання поезії, співавтори, упорядник, структура видання. Зрозуміло, що у хронологічному списку, спочатку зазначено рік появи збірки, а вже потім – автора, назву збірки, місце видання, видавництво (можуть даватися пояснення щодо року видання тощо). Не забули зареєструвати і збірки, автор яких невідомий або саме авторство знаходиться ще під питанням. Алфавітний список творів відкривається тими збірками, назви яких починаються з цифр, приміром – «100 dzejoļi (Račs Guntars) 1994» або «12 mēneš (Rainis) 1927» (після назви збірки поезій у дужках написано ім'я автора, а далі – рік). Далі йде перелік за літерами латиської абетки: «Ābeļzieda (Plūdons Vilis) 1971» і т. д. Загалом ці та інші правила, за якими укладався покажчик, доступно прописані у вступному слові.

Біографічний словник (biogrāfiskā vārdnīca), збірка життєписів (biogrāfiju krājums), літературні портрети (literārie portreti)

Достатньо поширеними в латвійському літературознавстві є різноманітного вигляду інформаційні видання щодо біографій письменників. У залежності від кількості й обсягу матеріалу – це можуть бути біографічні словники, збірки життєписів або так звані «літературні портрети» («Працівники латиської літератури: біогр. словник» (1965) [26], «Письменники радянської Латвії» (1976) [19] і т. п.). Обов'язковими складниками таких довідників є фото письменника,

коротка біографія, огляд творчості, інформація про переклади творів на інші мови та огляд літератури про письменника. Приміром, аналогічну будову мають 147 статей біографічного словника Ілгоніса Берсонса – «*Latviešu Padomju Rakstnieki*» («Латвійські радянські письменники», 1963).

Безперечно, найавторитетнішим латиськомовним біографічним словником є «*Latviešu rakstniecība biogrāfijās*» («Латвійська література у біографіях») [31]. Перше видання – 1992 р., друге – 2003 р. (були виправлені помилки та внесені доповнення). На ті часи це були найповніші літературознавчі видання подібної тематики. В передмові редактор роз'яснив, що у контекст терміну «*rakstniecība*» = «література або писемність» (воно винесене у заголовок книги) включається не лише письменницька робота, але і перекладацька, літературознавча та видавнича. Тобто, у цьому лексиконі уміщена біографічна інформація як про письменників, так і про біографів, видавців, фольклористів, мистецтвознавців, перекладачів і лінгвістів. Також тут розповідається про митців, які працювали на території Латвії, та про представників латиської культурно-наукової діаспори різних країн світу. Тексти проілюстровано приблизно 800 фотографіями. До речі, якщо у першому виданні було близько 1600 біографій, то у другому – більше ніж 2000.

Оскільки це словник, то інформацію подано стисло, нерідко скорочено. Багато тих, кому присвячені статті, працювали в іншій, не літературній, сфері. Тому в статтю цього біографічного словника були включені відомості виключно пов'язані з їхньою літературною діяльністю, та додані інші, лише найважливіші, дати та дані. Назва статті – ім'я та прізвище або літературний псевдонім. Місце народження прописано за тим адміністративним поділом, який був у часи народження; дата народження та смерті – за новим стилем; назви країн, міст, селищ та інших географічних об'єктів – відповідно до конкретного часового проміжку. Якщо твір написано іноземною мовою, то його назву перекладено латиською мовою. Зафіксовані дата першої публікації, час виходу і назва екранізації. Ці та інші пояснення читач може прочитати в передмові до лексикону.

Структура другого видання «Латвійської літератури у біографіях» (2003) – «*Priekšvārds*» («Передмова»), «*Saīsinājumi*» («Скорочення»), «*A – Ž*» (біографічні статті в алфавітному порядку), «*Literatūras darbnieku dzimšanas datu hronoloģisks rādītājs*» («Хронологічний покажчик дат народження літературних діячів»), «*Literatūras darbnieku pseidonīmu un uzvaru alfabētiskais*

rādītājs» («Алфавітний покажчик псевдонімів і прізвищ літературних діячів»), «*Literatūras darbnieku dzimšanas vietas*» («Місця народження літературних діячів»), «*Literatūras darbnieku arbedījuma vietas*» («Місця поховання літературних діячів»), «*Avoti un literatūra*» («Список використаних джерел»). Над обома виданнями цього біографічного словника працював колектив авторів Інституту літератури, фольклору та мистецтва Латвійського університету. Головним редактором був доктор філологічних наук Вікторс Хаусманіс (Viktors Hausmanis).

Науковцями цього ж інституту в 1994 р. була започаткована серія збірок під назвою «*Latviešu rakstnieku portreti*» («Портрети латиських письменників»). Вийшло декілька книг із монографічними статтями про життєвий і творчий шлях відомих і маловідомих письменників різних періодів, стилів і напрямів. Попервах з'явилися вербальні зображення письменників 20 – 30-х років ХХ ст. [33]: В. Вавере (Vera Vāvere) написала про П. Грузну (Pāvils Gruzna), Б. Калначс (Benedikts Kalnačs) – Ю. Петерсонса (Jūlijs Pētersons), А. Рожкальне (Anita Rožkalne) – К. Заріньша (Kārlis Zariņš), І. Кіршентале (Ingrīda Kiršentāle) – А. Грінса (Aleksandrs Grīns), Х. Хіршс (Harijs Hiršs) – Я. Веселіса (Jānis Veselis), І. Калніня (Ieva Kalniņa) – З. Лазду (Zinaīda Lazda), А. Скурбе (Astrīda Skurbe) – Е. Коціню (Elvīra Kociņa), Л. Рубіне (Lilita Rubīne) – Е. Адамсонса (Eriks Adamsons), І. Треймане (Inese Treimane) – А. Дзілюмса (Alfreds Dziļums), Б. Смілктія (Benita Smilktiņa) – К. Лесінша (Knuts Lesiņš). У цьому ж році було видано наступну – «*Latviešu rakstnieku portreti. 70. – 80. gadi.*» («Портрети латиських письменників. 70 – 80-ті рр.»), 1994), де нараховувалося вже 26-ть біографій. Через чотири роки «літературні портрети» поповнилися біографічними дослідженнями про Я. Юрканса (Jānis Jurkāns), Л. Стумбре (Lelde Stumbre) та ще чотирьох письменників, творчий злет яких припав на 70 – 90-ті роки ХХ ст. [34]. Власне кожний такий портрет – це ґрунтовна літературознавча студія про письменника, з його фотопортретом, бібліографією творів, списком рецензій, статей, досліджень про нього. Додам, що вийшли друком збірки біографій традиціоналістів і модерністів [36], письменників-емігрантів [37; 38] та позитивістів [35]. Очевидно, що перераховані серійні розвідки не претендують на всеохоплюваність щодо літературного процесу Латвії, а лише проливають світло на індивідуальність і письменництво окремих її представників.

«Література Латвії у портретах» А. Пранде – перша літературно-мистецтвознавча енциклопедія Латвії

«Latvju rakstniecība portretjās» («Література Латвії у портретах») (1926) [43] – унікальна книга, упорядкована Альбертом Пранде, де істориками літератури та мистецтва було зібрано інформацію про латвійських письменників, публіцистів, журналістів, мистецтвознавців і музичних критиків, охарактеризовано періодику. Понад 1300 біографій доповнено багатою колекцією фотографій – 1228 зображень (портрети, автографи, зразки рукописів, обкладинки книг і періодичних видань та ін.). У виданні охоплено період від 1530 до 1926 років. У передмові А. Пранде зауважив, що він прагнув створити не академічне видання для професіоналів, а зрозумілу і легко читаючу літературно-мистецтвознавчу книгу для широких кіл. Робота над цим енциклопедичним дослідженням тривала майже 4 роки. А. Пранде намагався не лише зібрати й упорядкувати відомі артефакти, але і відшукати якомога більше невідомих інформаційно-візуальних матеріалів. Відомо, що він відвідав всі регіони Латвії, всі можливі місця, пов'язані з життям латвійських митців. І в багатьох місцевих садибах і церквах йому справді вдалося знайти безліч унікальних і невідомих рукописів, документів. Водночас йому допомагали у формуванні джерельної бази самі письменники, журналісти, книголюби, тодішні директори бібліотек і музеїв. Приміром, близько 240 зображень книг, журналів і газет було надіслано відомим бібліофілом Я. Місіньшем. Зафіксовано, що у 1923 р. у пресі публікувалися прохання А. Пранде до культурних і громадських діячів, які мають відношення до теми «Співробітники латвійської преси», надсилати йому свої портрети, автографи та короткі біографічні дані.

6 тисяч примірників «Літератури Латвії у портретах» побачили світ навесні 1926 року. 500 книг було надруковано на крейдованому папері та в особливо гарному шкіряному томі (ціна – 70 латів), решта – на папері для ілюстрацій в м'якій обкладинці (ціна – 25 латів). Книга отримала безліч позитивних відгуків і стала тогочасним бестселером. Такий успіх значною мірою був зумовлений оформленням матеріалу – текст плюс його візуалізація. «У стрімкому житті нашого століття, – стверджував у вступному слові А. Пранде (який, до речі, був художником і кілька років очолював відділ ілюстрацій журналу «*Ilustrēts Žurnāls*»), – образ має велике значення, особливо задля отримання швидкої, конкретної та певної інформації. Прагнення побачити все на власні очі

наділило малюнок великою роллю розповсюджувача культури» [43, с. II]. Цілком можна погодитися із С. Раудіве (Signe Raudive), що ілюстративний матеріал «Літератури Латвії у портретах» дає можливість читачам зрозуміти «естетичний смак і цінності представлених епох», «помітити деякі нюанси в літературних творах авторів» [41].

Структура цієї енциклопедії побудована за хронологічно-літературознавчим принципом. Все розкладено у 4-и великі розділи:

1. *Visvecākie laiki* (Прадавні часи);
2. *Vecie laiki* (1530 – 1850) (Давні часи);
3. *Jaunie laiki* (1850 – 1893) (Нові часи);
4. *Visjaunākie laiki* (1893 – 1925) (Найновіші часи).

Всі розділи, окрім першого, мають ще підрозділи, які є своєрідними історико-мистецькими мітками виокремленого часу. Зокрема, є частини про перші пам'ятки латиської писемності, світську літературу («Зусилля просвітителів», «Звільнені зусилля і сентименталізм»), про період національного романтизму, неонаціоналізму, декадентства, неокласицизму. Безперечно, роблячи такого роду літературознавчий каркас енциклопедії А. Пранде певною мірою скористався поділом на літературні течії, напрями, школи, який уже зробив до нього Т. Зейфертс (Teodors Zeiferts) у своїй трьохтомній «*Latviešu rakstniecības vēsture*» («Історія латиської літератури»), 1922 – 1925).

Наприкінці цього Прандового видання опубліковано ще три наукові розвідки: «Література про образотворче мистецтво та будівництво» (автор – Я. Сіліньш (*Jānis Siliņš*)), «Література про музику» (автор – Є. Порукс (*Jēkabs Poruks*)), «Латгальське письменство і газетярство за останні 20-ть років» (автор – Е. Еґо (*Edgars Ego*)).

Енциклопедія нового формату і найповніша історія літературного життя Латвії – literatura.lv.

Якщо майже сто років тому говорили, що «Література Латвії у портретах» А. Пранде має бути на столі у кожного латиша (слова Яніса Веселіса (*Jānis Veselis*) у 197 номері *Rīgas Ziņas* за 1926 р.), то наразі, якщо ви хочете дізнатися про літературу Латвії, то спершу вам слід зайти на сторінки сайту **literatura.lv**. Створили цей віртуальний інформаційний ресурс про латвійських літературних діячів і літературні твори від XVI ст. до наших днів дослідники Інституту літератури, фольклору та мистецтва Латвійського університету декілька років тому. Сайт (на 99 відсотків латиськомовний, є інформативні дані англійською мовою, деякі назви подано на мові оригіналу) – безкоштовний і доступний для будь-кого

без обмежень. Всі охочі можуть скористатися різними пошуковими можливостями, щоб знайти потрібну інформацію про латиську літературу, авторів, їхній життєвий шлях, художні твори, а також переглянути латиську писемність у різноманітних контекстах тощо. Наразі **literatura.lv** містить понад 5400 біографічних сторінок про письменників, літературознавців, видавців, критиків, редакторів, перекладачів, ілюстраторів, а також основну інформацію про майже 35 000 творів. База даних регулярно доповнюється, корегується та поповнюється найновішою інформацією про нові видання латиської літератури, літературознавчих праць щодо латвійського письменства, які публікуються в Латвії та за кордоном. Також на **literatura.lv** постійно повідомляють про різноманітні літературно-мистецькі події та ювілеї митців Латвії, про закордонні конференції та заходи, в яких беруть участь латвійські літературознавці. Керівником цього проекту є докторка філологічних наук, директорка Інституту літератури, фольклору та мистецтва Латвійського університету Ева Еглая-Крістсоне (Eva Eglāja-Kristšone).

Безперечно, наявна інтернет-енциклопедія являє собою компіляцію друкованих джерел. На сторінці про історію створення цього проекту відзначено, що **literatura.lv** «ґрунтується на попередніх дослідженнях і базах даних, підготовлених дослідниками Інституту літератури, фольклору та мистецтва: «Латвійська література у біографіях» (1992, 2003), «Покажчик латиських романів. 1873 – 2013» (1997, 2014), «Покажчик збірок латиської поезії» (2010), «Покажчик латиських п'єс» (2013), «Покажчик латиської короткої

прози» («Latviešu īsprozas rādītājs», 2015)» [41]. Загалом, **literatura.lv** – наразі найповніша літературознавча енциклопедія про латиську літературу, сховище всіх попередніх паперових видань, які відносяться до художньої літератури і літературознавства.

Висновки. Можна впевнено стверджувати, що за останні сто років сформувався численний і різноформатний каталог латвійських літературознавчих видань енциклопедичного характеру (бібліографічні покажчики, біографічні словники, збірки життєписів, літературні портрети, енциклопедії, бібліографії окремих письменників та ін.). В обмежених рамках цієї статті проаналізувати всі види літературних «енциклопедій», які були створені латиськими літературознавцями в Латвії та в еміграції, неможливо. Зокрема, поза нашою увагою залишилися зібрання автобіографій письменників (rakstnieku autobiogrāfiju krājums) – ще одна форма розповіді про літературну творчість, яка досить цікаво представлена в латиському літературознавстві, починаючи з 20-х років ХХ ст. [18; 15; 27; 42; 46; 47]. Не йшла мова і про англomовні довідкові видання компаративного характеру – «Baltic drama...» («Балтійська драма...», 1981) [16] і «Baltic Writers: Estonia, Latvia, Lithuania...» («Балтійські письменники: Естонія, Латвія, Литва...», 2009) [17], – де акцентується на взаємопов'язаності трьох балтійських літератур. Тобто, кожен, хто хоче познайомитися з різнобарвним і масштабним письменництвом Латвії, має великий вибір енциклопедичних літературознавчих джерел, які допоможуть йому зорієнтуватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абола М. Е. Латиська література. *Українська літературна енциклопедія*. Т. 3. Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1995. С. 135–153.
2. Бел А. А. Клітка / з латиськ. пер. З. Коваль; передм. М. Жулинського. Київ: Дніпро, 1986. 254 с.
3. Вацієтіс О. Відземське шосе / передм., пер. з лат. І. Драча. Київ: Рад. письменник, 1965. 47 с.
4. Вацієтіс О. Бурштиновий оберіг: поезії / передм., пер. з лат. І. Драча. Київ: Молодь, 1981. 143 с.
5. Райніс Я. Лірика / пер. з лат., вступ. стаття М. Терещенка. К.: Дніпро, 1965. 223 с.
6. Райніс Я. Вій, вітрику! / пер. з лат., упоряд. та авт. вступ. статті С. Тельнюк. Київ: Веселка, 1971. 211 с.
7. Садловський Ю. Латвійський модернізм на рандеву з українським модернізмом (Майже заклик) *Слово і час*. 2003. № 11 (515). С. 82–83.
8. Українська літературна енциклопедія Т. 1. Київ: Головна редакція УРЕ, 1988. 536 с.
9. Українська літературна енциклопедія. Т. 2. Київ: Українська Радянська Енциклопедія, 1990. 576 с.
10. Українська літературна енциклопедія. Т. 3. Київ: Українська енциклопедія, 1995. 496 с.
11. Упіт А. Новели / пер. з лат., вступ. сл. В. Козаченка; комент. К. Крауліня. Київ: Дніпро, 1980. 255 с.
12. Шпиталь А. Латиська література і Шевченко. *Шевченківська енциклопедія*. Т. 3. Київ: НАН України, 2013. С. 706–708.
13. Akatova H. Latviešu dzejoļu krājumu rādītājs. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2010. 574 lpp.
14. Ārons M. Latviešu tulkotās beletristikas rādītājs / sast. M. Ārons. Rīga: Zinību komisija, 1902. 269 lpp.

15. Atziņas: Latvju rakstnieku autobiografijas / sast. K. Egle. Cēsis: O. Jēpes izdevniecība, 1924. 428 lpp.
16. Baltic drama: A handbook and bibliography / red. A. Straumanis. Illinois: Waveland Press, 1981. 705 p.
17. Baltic Writers: Estonia, Latvia, Lithuania. A reference guide to authors and their works. Vilnius: LLTI, 2009. 387 p.
18. Bērnu rakstnieki stāsta par sevi Rīga: Garā pupa, 2000. 92 lpp.
19. Bērons I. Padomju Latvijas rakstnieki. Rīga: Liesma, 1976. 679 lpp.
20. Brempele Ā. Latviešu un latviski tulkotā daiļliteratūra. Rīga: Zinātne, 1967. 204 lpp.
21. Briedis R., Hiršs H., Rožkalne A. Latviešu romānu rādītājs. Rīgā: Datu baze «Literāti», 1997. 260 lpp.
22. Hausmanis V. Latviešu lugu rādītājs. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013. 319 lpp.
23. Jēgers B. Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija (1940 – 1991). Stokholma: Daugava, 1968. 408 lpp.
24. Latviešu daiļliteratūra krievu un citu PSRS tautu valodās. 1917 – 1956: Bibl. rād. / sast. Ā. Brempele, V. Jauģiēts, E. Peile. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka, 1958. 140 lpp.
25. Latviešu daiļliteratūras publikācijas Latvijas PSR periodiskajos izdevumos: 1981 – 1985: bibliogrāfiskais rādītājs / sast. L. Prūse. Rīga: Latvijas PSR Valsts Grāmatu palāta, 1987. 574 lpp.
26. Latviešu literatūras darbnieki: Biogr. vārdnīca. Rīgā: Zinātne, 1965. 375 lpp.
27. Latviešu literatūras darbnieki Rietumu pasaulē: Jaunākais posms / virsred. V. Ruņģe. Itakā, ASV: Mežābele, 1991. 412 lpp.
28. Latviešu padomju literatūras zinātne un kritika: Bibliogrāfiskais rādītājs. 1. sējums. 1. daļa 1940 – 1945. Rīga, V. Lāča LPSR Valsts bibliotēka, 1984. 220 lpp.
29. Latviešu padomju literatūras zinātne un kritika: Bibliogrāfiskais rādītājs. 1. sējums. 2. daļa. 1946 – 1950. Rīga: V. Lāča LPSR Valsts bibliotēka, 1985. 294 lpp.
30. Latviešu padomju literatūras zinātne un kritika: Bibliogrāfiskais rādītājs. 1. sējums. 3. daļa 1951 – 1955. Rīga: V. Lāča LPSR Valsts bibliotēka, 1987. 294 lpp.
31. Latviešu rakstniecība biogrāfijās. Rīgā: Zinātne, 2003. 739 lpp.
32. Latvju rakstniecība portrejās. URL: <https://www.literatura.lv/work/417500?lang=lv> (дата звернення: 15.09.2022)
33. Latviešu rakstnieku portreti. 20. un 30. gadu. Rīga: Artava, 1994. 200 lpp.
34. Latviešu rakstnieku portreti. 70. – 90. gadi. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 127 lpp.
35. Latviešu rakstnieku portreti. Pozitīvistu. Rīga: Zinātne, 2002. 219 lpp.
36. Latviešu rakstnieku portreti. Tradicionālisti un modernisti. Rīga: Zinātne, 1996. 185 lpp.
37. Latviešu rakstnieku portreti. Trimdas rakstnieki. Rīga: Zinātne, 1994. 144 lpp.
38. Latviešu rakstnieku portreti. Trimdas rakstnieki. Rīga: Zinātne, 1999. 188 lpp.
39. Misiņš J. Latviešu rakstniecības rādītājs: 1585 – 1910. 1. sēj. Rīga: Latviešu Grāmatu tirgotāju un izdevēju biedrība, 1924. 734 lpp.
40. Misiņš J. Latviešu rakstniecības rādītājs: 1585 – 1925. Rīga: Kultūras fonds, 1937. 1141 lpp.
41. Par literatūra.lv. URL: <https://literatura.lv/par-projektu> (дата звернення: 15.09.2022)
42. Pašportreti: autori stāsta par sevi / red. Zeltiņš T. Bruklina: Grāmatu draugs. 1965. 416 lpp.
43. Prande A. Latvju rakstniecība portrejās. Rīga: Letas izdevums, 1926. 515 lpp.
44. PSRS Tautu Rakstnieki. Literatūras rādītājs, Rīga, 1970, 522 lpp.
45. Seile V. Grāmatas Latgales latviešiem: latgaliešu dialektā izdoto grām. hronoloģiskais, sistemātiskais, aut. un izdevēju rād.: 1585 – 1936. Rīga: Valters un Rapā, 1936. 600 lpp.
46. Sieviete latvju rakstniecībā: Autobiogrāfijas un apskati. Jelgava: Jelgavas Ziņas, 1936.
47. Trimdas rakstnieki: autobiogrāfiju krājums. 3 d. / virsred. P. Ērmanis, red. A. Plaudis. Vīļa Štāla Apgāds, 1947. 332 lpp.

РОЗДІЛ 7 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.38>

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОВІСТІ-АНТИУТОПІЇ Ю. ПОЛЯКОВА «ДЕММІСТЕЧКО»

PROBLEMS AND ARTISTIC FEATURES OF Y. POLYAKOV'S ANTI-UTOPIAN STORY "DEMMISTECHKO"

Євченко О.В.,

*orcid.org/0000-0003-4330-2415**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту
Державного університету «Житомирська політехніка»*

У статті розглянуто повість Ю. Полякова «Деммістечко» як таку, котра належить до антиутопічної літератури. Розгляд здійснено у порівнянні повісті з класичними творами означеного жанру – романами Є. Замятіна «Ми» та Дж. Орвелла «1984», – й визначено основоположні риси, що вирізняють твір з-поміж інших антиутопій: створення негативної соціальної побудови з огляду на особливості зображення письменником антиутопічного сьогодення, що засновується на поєднанні реалій радянської минувшини та пострадянської сучасності; окреслено особливості попереджувального пафосу повісті-антиутопії, за допомогою якого автор викриває тоталітарне і псевдodemократичне суспільство й у такий спосіб засуджує минуле і сучасне, зумовлене минулим; зазначено видові риси, які дозволяють віднести повість до жанру антиутопії, як-от: соціологізм, котрий виявляється у створенні негативної соціальної побудови за допомогою фантастики, гротеску, гіперболізації, парадоксальних ситуацій та абсурдизації; універсалізм – розгляд актуальних проблем соціально-політичного й етичного характеру, притаманних усьому пострадянському простору; інтелектуалізм, що з'являється завдяки асоціаціям і паралелям із соціально-політичними реаліями Радянського Союзу й Росії; зазначено риси, які відрізняють повість від класичних творів-антиутопій, зокрема особливий хронотоп, що сприяє негативній репрезентації минулого й сьогодення; своєрідність побудови конфлікту та сюжету, який розгортається за канонами шпигунського детективу; тип героя, котрий є характерним продуктом означених соціальних умов; використання ненормативної лексики, покликаної показати авторське ставлення до зображуваного; окреслено образ Рятівника Вітчизни, котрий асоціюється з образами Благодійника (Є. Замятін «Ми») та Старшого Брата (Дж. Орвелл «1984») і конструюється засобами гротеску за допомогою поєднання рис радянських генсеків, та гротескні ситуації, які відображають і підкреслюють авторську позицію; названо прийоми, притаманні антиутопії, – використання неологізмів й аббревіатур, уривків пісень, віршів і слоганів, покликаних створити певні асоціації.

Ключові слова: антиутопія, повість-антиутопія, негативна соціальна побудова, соціологізм, інтелектуалізм, універсалізм, абсурдизація, гротеск, алюзія, асоціативність.

The article examines Yu. Polyakov's story "Demmistechko" as belonging to dystopian literature. The review is carried out by comparing the story with the classic works of the specified genre – the novels of E. Zamyatin "We" and J. Orwell "1984" – and the fundamental features that distinguish the work from other dystopias are determined: the creation of a negative social structure in view of the peculiarities of the image a writer of the dystopian present, which is based on the combination of the realities of the Soviet past and the post-Soviet modernity; the peculiarities of the warning pathos of the dystopian story are outlined, with the help of which the author exposes the totalitarian and pseudo-democratic society and in this way condemns the past and the present, conditioned by the past; specific features are indicated that allow the story to be attributed to the genre of dystopia, such as: sociologism, which is manifested in the creation of a negative social structure with the help of fiction, grotesque, hyperbolization, paradoxical situations and absurdization; universalism – consideration of current problems of a socio-political and ethical nature inherent in the entire post-Soviet space; intellectualism, which appears due to associations and parallels with the socio-political realities of the Soviet Union and Russia; the features that distinguish the novel from classic dystopian works are indicated, in particular, a special chronotope that contributes to the negative representation of the past and present; the originality of the construction of the conflict and the plot, which unfolds according to the canons of a spy detective; the type of hero, which is a characteristic product of certain social conditions; the use of profanity intended to show the author's attitude to the image; the image of the Savior of the Fatherland is outlined, which is associated with the images of the Benefactor (E. Zamyatin "We") and the Elder Brother (J. Orwell "1984") and is constructed by means of the grotesque by combining the features of the Soviet general secretaries, and grotesque situations that reflect and emphasize the author's position; techniques inherent in dystopia are named – the use of neologisms and abbreviations, excerpts from songs, poems and slogans designed to create certain associations.

Key words: dystopia, dystopia novel, negative social construction, sociologism, intellectualism, universalism, absurdization, grotesque, allusion, associativity.

Постановка проблеми. Домінуючим літературним принципом антиутопії як жанрового різновиду стає антиутопізм – категорія, котра належить до світоглядних, адже автори антиутопій намагаються репрезентувати своє песимістичне уявлення про дійсність. Вдаючись до гіперболізації та гротескного загострення негативних рис соціальної дійсності, вони зображують регресивні моделі суспільного розвитку у близькому або віддаленому майбутньому. Таке зображення майбутнього набуває розвитку в антиутопіях ХХ століття, автори яких зображують катастрофу людства у майбутньому, щоб попередити людей від небезпеки у сьогоденні. Антиутопізм як фундаментальна основа стає обов'язковим компонентом, який визначає сутність літератури-антиутопії, до котрої належить повість Юрія Полякова "Деммістечко" (1993).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти творчості Ю. Полякова вивчали різні дослідники. Зокрема, проблему ідіостилію письменника досліджували О. Флоря та Н. Яцук, які вирізняли такі специфічні особливості прози Ю. Полякова, як «публіцистичність, скептичний світогляд, іронія, гумор, змішування стилів» [1, с. 167]. Проблемі спадковості гротескного зображення дійсності і героїв, а також аналізу художніх прийомів прози Ю. Полякова приділяла увагу А. Большакова. Основні стильові домінанти прози, зокрема алюзивний принцип мовної гри розглядала Г. Авдєєва. Особливості організації художнього часу у прозових творах письменника досліджувала Н. Ібадова.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні проблематики та виявленні основних художніх особливостей повісті-антиутопії Ю. Полякова «Деммістечко». Означена мета зумовила постановку низки завдань: вирізнити риси, які дозволяють віднести повість до антиутопічної літератури; з'ясувати засоби створення інтелектуалізму у творі й простежити особливості хронотопу; визначити характерні риси, які відрізняють повість «Деммістечко» від класичних творів-антиутопій.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтя художньої реальності повісті Ю. Полякова «Деммістечко» – російська дійсність кінця минулого століття – знаходить специфічне відображення на її сторінках, адже автор антиутопічних творів, «як правило, не висловлює прямо свою власну систему цінностей» [2, с. 169]. Зображуючи небажаний суспільний розвиток, письменник не зазначає часові межі свого твору, однак чітко окреслює місце – катастрофічна ситу-

ація склалася в Росії та суміжному із нею просторі. В основу конфлікту покладено механізм встановлення авторитаризму, коли внаслідок ядерного шантажу в Росії відновлюється тоталітарна система, а залишки прибічників демократії розпочинають терористичну боротьбу. Як і в класичних антиутопіях «Ми» Є. Замятіна та «1984» Дж. Орвелла, у творі постає протиріччя між почуттям кохання і ворожими людині соціально-політичними тенденціями, притаманними тоталітарному суспільству. Крім того, у повісті втілено тезу О. Хакслі, висловлену в антиутопії «Чудовий новий світ», про те, що «людям на те й дана свобода, щоб обирати між двома видами безумства» [3, с. 298]. Відповідно до змодельованої ним антиутопічної картини однаково недосконаліми й неприйнятними виявляються як минуле, так і сьогодення: демократизація російського суспільства призвела до граничного зубожіння населення й вакханалії корупції, а тоталітарна система остаточно пригнічує народ. Такий підхід зумовив вибір епіграфу – уривку з повісті М. Гоголя «Страшна помста», який закінчується словами: «Не за чаклунство і не за богопротивні справи сидить у глибокому підвалі чаклун: їм суддя Бог; сидить він за таємну зраду, за змову із ворогами православної Руської землі» [4, с. 155].

Як і всі автори антиутопій, Ю. Поляков доводить гіпотетичні передбачення до граничної межі. Один із центральних персонажів повісті, капітан підводного човна Іван Петрович Рик – Рятівник Вітчизни – під час продажу острова Сахалін погрожує ядерною зброєю і вимагає усунення Президента. Звинувачених у безладі, демагогії, корупції представників демократичного уряду ізолюють в оточене бетонними стінами, колючим дротом і контрольно-слідовою смугою селище – Деммістечко, схоже на садово-городні ділянки. Вони уникли знищення, відбувають покарання, обробляючи город, дотримуються суворого режиму, а у випадку порушень їх каратимуть колективною роботою. Зображення автором антиутопічного сьогодення засноване на поєднанні реалій радянської минувшини та пострадянської сучасності, які однаково вражають своєю жалюгідністю і несправедливістю: обшуки з наведеною зброєю, що чинять спецназгвардійці, репресивний нагляд і тотальний контроль над особистістю, знищення невгодних, номенклатурне обслуговування, злиденне існування населення через дефіцит товарів і послуг – такою постає у творі російська реальність.

Абсурдність того, що відбувається у повісті – відновлення «історичної справедливості»

у контексті імперських амбіцій Росії – знаходить втілення у розповіді наратора, який сам є носієм тоталітарної свідомості. Так, ядерний шантаж капітана Рика постає «історичним рейдом підводного човна "Золота рибка" до берегів Японії» [4, с. 156], що поклав кінець «Демократичній Смуті». Генерал, який хотів усунути Рятівника Вітчизни від влади, вчинив самогубство двома пострілами у потилицю. Рубль стає «найтвердокамінішою валютою у світі» [4, с. 222] внаслідок знищення ринкової торгівлі, коли «торговці у відповідь на страшне питання про вартість сирників істерично вигукували давно поховану у розвалинах соціалізму ціну – "копійка!"» [4, с. 222]. Вдаючи виразника інтересів народу, Рятівник Вітчизни спустився у забій до шахтарів і проголосив: «Ну ось, з економікою наче розібралися. Тепер слід зайнятися територіальною цілісністю» [4, с. 222]. На його вимогу Прибалтика виплатила Росії компенсацію у сумі, сплачену за ці землі Швеції після закінчення Північної війни (від доларового еквіваленту у 100 мільярдів адмірал Рик відмовився в ім'я історичної справедливості). Обуреному американському президенту адмірал порадив «носа у чужі справи не сунути» [4, с. 223], бо «Росія кине Штатам їхні жалюгідні "грини" і забере назад свою ісконну Аляску» [4, с. 223]. Друге Збирання Російських Земель ледь не призвело до війни з Україною, після чого адмірал «заради збереження слов'янської єдності» [4, с. 223] запропонував Московську область називати Заліською Україною, Україну вважати Руссю, як було за Рюриковичів, російську мову – діалектом української, а Москву – старшою дочкою матері російських міст Києва. Арешт усіх демократів був спровокований ними самими, оскільки затримані видавали владі соратників питаннями: «А де такий-то? А цього чому тут немає?» [4, с. 186]. Спецназгвардійцям залишалося лише записувати прізвища, адреси й проводити арешти. Грою в демократію є також виступи Рятівника Вітчизни на телебаченні зі зверненнями до росіян, що розпочинаються словами: «Ось, розумієте, хочу з вами порадитися. Погоджуетесь? Дякую за підтримку» [4, с. 173]. У такий спосіб автор підсилює фарсовість подій, адже соціальні перетворення запроваджуються під дулами автоматів.

Як і в антиутопії Є. Замятіна «Ми», ізолянтів Деммістечка розрізняють за номерами. Якщо від засуджених публічно не відмовилися рідні, вони відбувають покарання разом. У такому випадку інструкція передбачає додавання до номера ізолянта відповідної літери – «дружина – № 186-

А, дочка – № 186-Б, син – № 186-В» [4, с. 160]. Деммістечко – дещо середнє між резервацією і концентраційним табором – стає стрижневим образом повісті-антиутопії. Цей образ виноситься письменником у назву твору й виконує подвійну функцію: з одного боку, символізує політичне протистояння, а з другого – вказує на російську ізольованість від світу. Деммістечко було замислене як «заповідник, де державні злочинці, ізольовані від обуреного народу, повинні були сам на сам залишитися із незворушною природою» [4, с. 159]. Але після загибелі від холоду декількох покараних та виснаження від голоду всіх інших Рятівник Вітчизни дозволив там збудувати котельню, медпункт, продовольчий склад і валютний магазин. У Деммістечку відбувають покарання ЕКС-президент, экс-ПРЕЗИДЕНТ та представники різних політичних партій: № 43 – віце-прем'єр, автор теорії «стимулюючих заздрощів», згідно з якою народ, спостерігаючи за життям багатіїв, розпочне інтенсивніше працювати задля всезагального процвітання; № 57 – лідер сахатських сепаратистів і генеральний директор концерну «Якуталмаз»; № 62 – член координаційної ради руху «Демократи у підтримку демократії» і голова Всеросійської спілки захисту дітей-інвалідів, який перед вильотом за кордон на змагання замінив металеві частини інвалідних візків паралімпійців на золоті й платинові; № 144 – економіст, автор програми переходу до ринку «Дев'ять з половиною тижнів»; № 617 – священник-депутат, який у внутрішньопарламентських бійках використовував наперсний хрест як бойовий ціпок та інші.

Автор позбавляє персонажів психологічних характеристик, усі вони пласкі й уподібнені до фарсових. Центральний персонаж повісті – Мишко Курильов – працює у Деммістечку водієм-асенізатором і кіномеханіком кінозалу, в якому ізольованих з метою їхнього виправлення примушують переглядати кіножурнали й порнострічки. Найвідвертіші порнокадри він вирізає і віддає спецназгвардійцям в обмін на цигарки зі спецпайків. Під час кіносеансів Мишко знайомиться з № 55-Б (Лєною), дочкою впливового в адміністраціях усіх президентів демократа, який, на відміну від інших, жив скромно, у «трикімнатній квартирі, що виходила вікнами на Новодівичий монастир» [4, с. 186]. Мишко живе неподалік Деммістечка, у селищі, куди повернувся з армії після позбавлення офіцерського звання. Всупереч категоричній забороні вступати в контакт з ізольованими, він стає коханцем № 55-Б і розпочинає таємну операцію «Принцеса і свинопас»,

мета якої – дізнатися номер закордонного банківського рахунку демократів, котрий знав лише № 55 (перед смертю він назвав його дочці).

У подальшому сюжет розгортається за канонами шпигунського детективу. Вагітність № 55-Б змушує Мишка прийняти план втечі, запропонований спецнацгвардійцем сержантом Хузіним. Проте, як виявляється, вагітність № 55-Б була вдаваною (після смерті батька Лена хоче втекти до Англії, де нещодавно навчалася й готувалася до захисту дисертації), за номером рахунку полюють «Молоді леви демократії» (одним із очільників яких є спецнацгвардієць Хузін), а за «Молодими левами демократії» і рахунком – Рятівник Вітчизни (ретельно сплановану й законспіровану операцію у Деммістечку та за його межами проводить підполковник Юратин із таємним агентом Курильовим).

Фінал повісті – загибель Хузіна і Лени, яка прикрила від кулі Мишка і назвала йому номер рахунку, зустріч з Рятівником Вітчизни агента Курильова та його подальше нещасливе життя у селі Альошкіно. Із сюжетною лінією кохання Лени й Мишка пов'язаний мотив втрати ілюзій. Банківський рахунок виявляється пустим, Деммістечко після невдалого проведення операції «Принцеса і свинопас» стає нікому не потрібним, ізолянти спочатку розходяться самі по собі, але знову повертаються, бо їхні помешкання зайняті, а вони, як і раніше, живуть у розбраті. Мишко одружується і живе рутинним родинним життям, зрідка відвідуючи могилу Лени та її батька.

Образ Рятівника Вітчизни асоціюється з образами Благодійника (Є. Замятін «Ми») та Старшого Брата (Дж. Орвелл «1984») і створюється виключно засобами сатиричного гротеску. Це обмежений та недолугий солдафон із примітивним розумінням того, що відбувається в країні і світі, – цар і богатир в одній особі. Його одіозні висловлювання набувають анекдотичності: «національність громадянина визначається його любов'ю до Батьківщини, а не довжиною його носа» [4, с. 161], «народу, у якого соборність у крові, партії не потрібні!» [4, с. 225] та ін. У розмові з американським президентом він каже: «Не залякаєте, торпеду вам у сідницю!» [4, с. 223]. На урядовому прийомі він наступив на ногу посланцю ООН, демонстративно розцілувався з китайським послом і заявив, що «Росія поновить стосунки з Америкою лише тоді, коли замість хворого президента буде обраний індіанець, у крайньому випадку – негр» [4, с. 264]. Як іронічно зазначає наратор, «простим людям подобалося його вітчизняне обличчя зі слі-

дами життєвих негод і деяких надмірностей» [4, с. 173]. Щоразу, з'являючись на екрані з черговим повідомленням про зниження цін, Рятівник Вітчизни, одягнутий у темно-синій кітель зі значком у вигляді крихітного підводного човна, тримає в руках маленьку підзорну трубу, яку складає й розкладає у державній задумі. Гротескність зображуваного посилюється у зв'язку з прагненням адмірала заснувати нову монархічну династію. Претенденткою у російські цариці стає канадська красуня, власниця ресторану, Джессіка Синеусофф, яка походить від легендарного князя Синеуса, рідного брата Рюрика (фотокартка «Рюриківни», зроблена на нудистському пляжі, справила на адмірала неабияке враження). Демократичну Смуту він засуджує за принципом «клин клином вибивають». Серед усіх «демократичних неподобств» його особливо вразило збільшення кількості повій – у вісім разів, гомосексуалістів – у сімнадцять разів, скотоложців – у сто чотирнадцять разів. Така статистика дає йому підстави зробити висновок: «Демократія – це усього лише різновид статевого збочення» [4, с. 182]. Тому ізолянтів змушують спочатку переглядати кіножурнал «Російські новини» та звернення до народу Рятівника Вітчизни, щоб вони мали уявлення про те, як добре живе країна, а щосуботи у примусовому порядку дивитися порнографічні стрічки, «щоб на власній шкурі відчуті ту непробачливу розбещеність, в яку вони у роки свого самоуправства прагнули занурити Росію» [4, с. 185]. Щонеділі у селищі проводять обов'язкові змагання у «деммістечки» – гру, сенс якої полягає у тому, щоб зруйнувати фігури з назвами «Президентська рада», «Парламент», «Конституційний суд» тощо із дерев'яними зображеннями злочинців «антинародного уряду». Над будинком Д-180, колишнього командуючого стратегічною авіацією, на тонкому тросі підвішена авіабомба, оскільки той неначе висловився: «За демократію Кремля розбомблю!» [4, с. 212]. За те, що українські прикордонники колись не пропустили капітана Рика в Україну, куди до батьків після родинної сварки поїхала його дружина Галина, ізолювані українські экс-президенти не можуть вийти за межі своїх шести соток без заяви на адресу Міністерства закордонних справ і отримання віз. У п'єсі «Спливання», присвяченій викриттю «демокрадії», ізолянти грають самих себе. Оскільки місто Львів відмовлялося визнавати Друге остаточне об'єднання України з Росією, у Львівську губернію висилають гомосексуалістів. «Молодих левів демократії», які пов'язані із

торговцями органами для трансплантації, розчленовують на органи і відправляють на захід.

На відміну від Благодійника і Старшого Брата, Рятівник Вітчизни не прагне знищити героя морально або примусити зрадити своїм поглядам і самому собі. Пересічний росіянин Мишко Курильов вірно служить тоталітарній системі, оскільки, окрім неї, для нього нічого іншого не існує. Після проведення операції «Принцеса і свинопас» Рятівник Вітчизни відзначає Мишка й виконує його побажання. Відчуваючи сумнів у логічних посиланнях тоталітарної системи, яка цинічно використовує людей, Мишко відмовляється від служби у спецпідрозділі Юртіна і продовжує працювати асенізатором.

З образом адмірала Рика тісно пов'язаний образ російського народу, якому автор надає безпосередні й опосередковані характеристики. Так, наприклад, безпосередня характеристика мешканців села Альошкіно, яке знаходиться неподалік від Деммістечка – «годуючих матерів, пенсіонерів та чоловіків, що давно втратили усі можливі радощі через безпробудне пияцтво» [4, с. 170] – створюється образ напівграмотних, недолугих громадян обкраденої провінційної Росії. Розташування поруч із ними місця позбавлення волі хвилює їх лише тому, що це може позначитися на асортименті сільмагу. Опосередкована характеристика надається шляхом відтворення міфів і легенд про Рятівника Вітчизни, які люди розповідають у чергах. Простим росіянам імпонує, що адмірал легко випиває літр спирту, що у нього інтрижка із виконавицею народних пісень Ксенією Кокосниковою, проте «дружину свою, Галину, і сина-нахмівця він ніколи не покине, як і слід справжньому чоловікові» [4, с. 174]. Відзначаючи чесність і справедливість адмірала, вони розповідають про те, як нещодавно той наказав зупинити свій броньований лімузин біля магазину і, не помітивши на вітринах сиру, зайшов у підсобне приміщення, де сир «лежав ледь не штабелями» [4, с. 169]. Звернувшись до директора словами: «Сир любиш?», – адмірал примусив його їсти «Голландський» у перемішку зі «Степовим», поки той не помер, після чого у московських магазинах усім покупцям сир дають на додаток.

Уривчастий опис сімейних стосунків адмірала з дружиною Галею здійснюється у кращих традиціях російського лубка. З цією метою автор наводить текст телеграми, надісланої дружиною адмірала до Кремля: «ВИБАЧ ВАНЯ Я БУЛА ДУРЕПОЮ ГАЛЯ» [4, с. 195]. Так автор ще раз наголошує на тому, що Іван Петрович Рик – типовий росіянин, зі звичайними, зрозумілими усьому

народові проблемами, що робить його симпатичним в очах громадян.

Життя пересічних росіян, характер соціальних відносин, святкування офіційних річниць містять виразні паралелі з реаліями радянських часів та сучасної Росії. Асоціації і ремінісценції пронизують оповідь і тоді, коли автор передає атмосферу виступів, псевдоісторичної і літературної кон'юнктури, що створює нові міфи та ідеологеми. Так, до чергової річниці Дня національного визволення адмірал Рик на Червоній площі виголошує промову «не на якомусь мавзолеї, а на капітанському містку історичної субмарини "Золота рибка"» [4, с. 183], що асоціюється з виступом Леніна на панцернику та Єльцина на танку. Демонтований мавзолей перенесено у Центральний парк культури і відпочинку, який за старими радянськими традиціями носить ім'я героя нового російського пантеону. Усипальниця вождя світового пролетаріату стоїть поряд з дитячим атракціоном «У печері вампіра», а на скляному саркофагу написано: «Не цілувати! Не плювати!», що свідчить про ідеологічну дезорієнтованість народу. Численна література присвячена опису «історичного рейду» Рятівника Вітчизни, «рикіана» зарубіжних і вітчизняних дослідників розглядає кожний крок адмірала – лише бібліографічний вказівник складає три томи. На думку російських істориків, навіть прізвище адмірала є свідченням родової відваги і вірності ідеалам, оскільки його дід у період сталінських репресій не змінив прізвище Риков, а лише закреслив дві останні літери. Пологовий будинок у Москві, в якому народився адмірал, носить ім'я Рятівника Вітчизни. Дослідник Самоедов помічає процес фольклоризації образу Рятівника Вітчизни у народній свідомості, а іспанський дослідник Абладор у книзі «Роль алкоголю у світовій історії» пише про те, що зайві п'ятдесят грамів екіпажеві «Золотої рибки» визначили «подальший хід епохальних подій» [4, с. 200], натякаючи на те, що рішення рятувати Росію капітан Рик приймав у нетверезому стані після святкування дня народження свого друга і заступника.

Значну увагу письменник приділяє міфотворчості навколо Рятівника Вітчизни, висміюючи недолугу міфологізацію, яка супроводжує прихід до влади на радянському-пострадянському просторі будь-якої нової політичної сили. Так, за легендами, на третій день «історичної автономки» капітану наснився сон, наче на Червоній площі до нього звернувся пам'ятник князя Пожарського, вказавши десницею на Кремль, а Косьма Мінін

повільно хитнув головою. Наступного дня він дізнався про численні тріщини на пам'ятниках, що ніби робило сон пророчим. Усі негативні явища в Росії тоталітарна ідеологія пов'язує із русофобами й русофобією. Наприклад, торгівля на Червоній площі здійснюється представниками «русофобської національності», а підлив державної самосвідомості населення і злісна сионізація ефіру здійснюється демократичними агентами впливу тощо.

У традиціях відомих антиутопій письменник створює неологізми й аббревіатури для позначення нових реалій російської дійсності. Офіційне звертання – «господарищ» – відповідає особливому шляхові, обраному відродженою країною; військовослужбовці особливого призначення – «спецнацгвардійці»; державний переворот, здійснений на благо російського народу, отримує назву «благоворот», «помнацбез» – помічник з національної безпеки тощо. Серед аббревіатур, створених автором, – КПЗ – контрпропагандистські заняття; ВЦПолморсос – Всеросійський центр досліджень політико-морального стану особового складу; ДЗРЗ – Друге Збирання Російських земель; ДООУР – Друге Остаточне Об'єднання України з Росією; ПОПС – пункт оперативного правосуддя та інші. На думку А. Большакової, «аббревіатури маскують не лише справжню суть подій, організацій, посад, вторинність і наступність установленого адміралом Риком тоталітарного режиму з попереднім псевдодемократичним ладом, але й сам факт підміни дійсності – удаваною, сповненою відчуженості від природних почуттів і норм людської поведінки» [5, с. 8]. Проте, на відміну від класичних антиутопій, більшість аббревіатур у повісті наводиться одноразово, що пояснюється уривчастим, колажним способом створення художньої реальності.

За допомогою деталей та алюзій автор викликає в читача певні асоціації. Наприклад, «Золота рибка» – підводний човен із ядерною зброєю – асоціюється із казковим персонажем, який виконує бажання (золота субмарина стає символічною нагородою Міжнародного московського фестивалю, субмаринами позначають генеральські погони, «Велика Золота субмарина» є вищою урядовою нагородою тощо); символом нової Росії стає двоголовий орел, голови якого із симпатією дивляться одна на одну – герб Російської імперії навиворіт; Зміїне болото – місцевість, яку хотіли віддати під городні ділянки російським літераторам, а відвели під Деммістечко; стадіон «Дружба», на який звели арештованих демократів – стадіон, на котрий Піночет звозив своїх політичних супро-

тивників; «Осинка» – магазин дефіцитних товарів за валюту, за допомогою якого ізолянтів змушують повертати гроші із закордонних рахунків – валютні магазини СРСР «Берізка»; мешканці села обслуговуються у магазині «Товари першої необхідності»; дітей приймають в юні адміральчата; відродження Росії називають «Спливанням», що викликає однозначні асоціації.

Уривки пісень, віршів і слоганів, уведених автором у текст повісті, що більш притаманно драмі-антиутопії, покликані відтворити спрIMITизовану тоталітаризмом свідомість, стаючи засобом констатації певних фактів або прагнень для створення повнішої картини зображуваного.

На відміну від Є. Замятіна й О. Хакслі, які створюють моделі держави, що, знелюднюючи і духовно поневолюючи особистість, пропонують комфорт і благополуччя, показ дійсності у повісті Ю. Полякова споріднений з орвеллівським: «образ голодного раба уявлявся Орвеллу значно достовірнішим, ніж образ ситого раба» [6, с. 361].

Побудова тоталітарної автаркії – «самодостатнього суспільного буття, що полягає у незалежності певного соціального утворення від зовнішнього світу, внутрішній завершеності його економічного і політичного ладу» [7, с. 8] – трансформується письменником у негативну соціальну побудову. Проте він з іронією констатує неспроможність демократичних реформ, які очолюються випадковими людьми. Так, наприклад, міністром освіти була циркова артистка, а неочікуване вознесіння однієї відомої «демократки» розпочалося після виступу на Всеросійському з'їзді демократичних вихователів дитячих садків, коли вона розридалася від надлишку почуттів, викликавши овацію у залі. Висміюючи пострадянську дійсність, автор констатує, що серед демократів немає єдності – навіть в ізоляції вони ненавидять один одного: у Деммістечку ворогують два підпільні угруповання – «Істинні демократи» і «Справжні демократи», які замислили повернути до влади ЕКС-президента й ЕКС-ПРЕЗИДЕНТА відповідно, однак вони відрізняються не ідеологічними платформами, а мірою корумпованості.

Отже, Ю. Поляков, як й інші автори антиутопій, пише про згубний вплив тоталітаризму, чинить суд над тоталітарним і псевдодемократичним суспільством, яке спричиняє повернення до авторитаризму, виносить вирок минулому і сучасному, зумовленому минулим. Його повісті притаманна визначальна риса антиутопії: у ній «завжди присутнє сьогодні ... бо жахливі картини життя, які створюють пись-

менники в антиутопіях, є похідними від реальної дійсності, деякі риси та соціальні тенденції якої фантасти перебільшували і полемічно загострювали» [8, с. 14]. Автор спонукає читача замислитися над питанням, чи можна побудувати на ґрунті СРСР дещо інше, ніж збудоване, і попереджає про невдачі й розчарування, які пов'язані із втіленням фальшивих ідеалів та ілюзіями щодо минулого.

Гротескний образ Рятівника Вітчизни створено за допомогою поєднання рис відомих одіозних радянських генсеків: Й. Сталіна (манера одягатися, прагнення єдиновладдя, розправа з опонентами), М. Хрущова (ризиковані політичні висловлювання, епатажність), Л. Брежнева (недолугість), М. Горбачова (псевдодемократичність, удаваний плюралізм), Б. Єльцина (пияцтво, непередбачуваність) тощо. Гротескні ситуації стають засобами вираження авторського ставлення до зображуваного і разом із використанням ненормативної лексики у пафосній мові персонажів створюють сатирично-комічний ефект, функцією якого є таврування свідомості, сформованої тоталітарним минулим і сучасним.

Повісті «Деммістечко» притаманні видові риси антиутопії: соціологізм, який втілюється у створенні негативної соціальної побудови за допомогою фантастики, гротеску, гіперболізації, парадоксальних ситуацій, абсурдизації; універсалізм – розглядаються актуальні проблеми соціально-політичного й етичного характеру, притаманні усьому пострадянському простору, зокрема проблема безвиході у виборі між несвободою та свободою, коли несвобода загрожує деградацією, а свобода – всездозволеністю і зловживаннями; пафос застереження, а також інтелектуалізм, що з'являється завдяки асоціаціям і паралелям із соціально-політичними реаліями СРСР і Росії. Водночас повість-антиутопія Ю. Полякова відрізняється від класичних творів-антиутопій специфікою хронотопу, який сприяє негативній репрезентації минулого й сьогодення; свосвідністю побудови конфлікту; типом героя, котрий є пересічним продуктом означених соціальних умов; використанням ненормативної лексики, покликаної висловити ставлення до зображуваного, та пафосом констатації – віддзеркаленням добре знайомої дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Флоря А., Яцук Н. Идиостиль Ю. Полякова. *Вестник Удмуртского университета*. 2014. Вып. 4. С. 163–168. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/idiostil-yu-polyakova/viewer> (дата звернення: 30. 08. 2022).
2. Шацкий Е. От антиутопизма к негативной утопии. *Шацкий Е. Утопия и традиция* / пер. с польск. К. В. Душенко, М. И. Леньшина. Москва : Прогресс, 1990. С. 160–177. 456 с.
3. Хаксли О. Предисловие. *Хаксли О. О дивный новый мир. Через много лет* / пер. с англ. О. Сороки, В. Бабкова. Санкт-Петербург : Амфора, 1999. С. 7–15. 541 с.
4. Поляков Ю. Демгородок. *Поляков Ю. Плотские повести-2: Парижская любовь Кости Гуманкова. Демгородок*. Москва : ООО Издательство РОСМЭН-ПРЕСС, 2004. С. 153–315. 316 с.
5. Большакова А. «В суставах вывихнутое время» (о художественных идеологемах в прозе Ю. Полякова). *Научный диалог*. 2013. № 10 (22). Филология. С. 6–19. URL: <https://ur.booksc.me/book/33567956/16878d> (дата звернення: 30. 08. 2022).
6. Чаликова В. Комментарии. *Оруэлл Дж. «1984» и эссе разных лет. Роман и художественная публицистика*. Москва: Прогресс, 1989. С. 356–376. 384 с.
7. Шепелев М. Автаркія. *Соціологічна енциклопедія* / укл. В.Г. Городяненко. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
8. Рязузова Г. Современный французский роман-«предупреждение» : монография. Киев : Наукова думка, 1984. 208 с. URL: http://irbissearch.tonb.ru/CGI/irbis64r_91/cgiirbis_64.exe?LNG=&Z21ID=&I21DBN=EKC_PRINT&P21DBN=EKC&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=1&S21P03=A&S21STR=%D0%A0%D1%8F%D0%B3%D1%83%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%2C%20%D0%93%2E%20%D0%9C%2E (дата звернення: 30. 08. 2022).

ПРОБЛЕМИ ТА ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЗИ РЮ МУРАКАМІ

ISSUES AND VECTORS OF RESEARCH INTO RYU MURAKAMI PROSE

Кравець М.О.,

orcid.org/0000-0002-0542-3470

*старший викладач кафедри порівняльної філології східних та англомовних країн
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті розглянуті основні напрямки досліджень прозового доробку відомого японського письменника Рю Муракамі, які ведуться вченими-літературознавцями в Японії й на Заході. Виконаний компаративний аналіз найбільш знакових наукових робіт, які б висвітлювали особливості творів японського прозаїка. Основний напрямок актуальних досліджень – критика з урахуванням літературних течій, зокрема приналежності романів Рю Муракамі до постмодерністської літератури. У результаті проведених досліджень було виявлено, що японські науковці здебільшого концентрують свою увагу на типових для творів японця топосах: місто, в якому розташована військова база, місто як камера зберігання, материнська утроба, тощо. Розглядають також випадки використання автором і невизначених топосів, а також враховують місцевий контекст, аналізуючи топос Північної Кореї в романі «Нумо з півострова». У західній літературній критиці, крім виокремлення топосів, звертаються також до їхнього трактування з огляду на теорію симулякрів та гіперреального, в своїх дослідженнях висвітлюють також концепцію прозорості зла Бодріяра, явища шоку та літературного епатажу, наявні у досліджуваних романах. У той час, як в японській літературознавці закидають Рю Муракамі мачизмом та негативним зображенням жінок, у західному дискурсі дослідники говорять про наявну в його творах трансгресію та порівнюють із прозою Брета Істона Елліса. На батьківщині прозу Рю Муракамі відносять до так званої літератури тероризму. У доробку японця віднаходять впливи Юкіо Мішіми, Кендзабуро Ое, активно порівнюють його з Харукі Муракамі. У статті виокремлені основні напрямки та перспективи подальших досліджень, зокрема: 1) компаративний аналіз ранньої та пізньої прози Рю Муракамі; 2) пошук взаємних впливів та рис із авторами-сучасниками в Японії та за її межами; 3) проведення поетологічних та лінгвокультурних досліджень творів, зокрема – мовлення героїв; 4) розширення вивчення втілень таких постмодерністських концепцій, як симулякр та гіперреальність, суспільство споживання, тощо; 5) проведення розвідок в напрямку гендерних досліджень; 6) аналіз малої прози та есеїстики автора, зокрема тої, яку можна віднести до пост-фукушімської літератури.

Ключові слова: постмодернізм, літературна критика, топос, симулякр, гіперреальність, шок, трансгресія, література тероризму.

The article examines the main directions of research into the prose of the famous Japanese writer Ryu Murakami conducted by literary scholars in Japan and the West. A comparative analysis of the most significant scientific works was carried out to highlight the peculiarities of some works of the Japanese novelist. The main direction of current research is criticism which takes into account literary tendencies, in particular, the belonging of Ryu Murakami's novels to postmodern literature. It was found that Japanese scientists mostly focus their attention on the topos typical of Japanese works: the city in which a military base is located, the city as a coin locker, the mother's womb, etc. Cases of the author's use of undefined topos are also considered, as well as analyzing the topos of North Korea in the novel "半島を出よう". Western literary criticism in addition also suggests to take into the account the theory of simulacra and the hyperreality, some of them also highlight Baudrillard's concept of the transparency of evil, the phenomenon of shock and literary epatage. While Japanese literary critics accuse Ryu Murakami of machismo and negative portrayal of women, in the Western discourse, researchers talk about the transgression present in his works and compare them to the prose of Bret Easton Ellis. In his homeland, the prose of Ryu Murakami is sometimes classified as the so-called literature of terrorism. Yukio Mishima and Kenzaburo Oe influence can be found in the work of the Japanese, and he is actively compared with Haruki Murakami. The article highlights the main directions and prospects for further research: 1) comparative analysis of Ryu Murakami's early and late prose; 2) search for mutual influences with contemporary authors in Japan and abroad; 3) conducting poetic and linguistic cultural studies of the works, the speech of the heroes in particular; 4) the study of embodiments of such postmodern concepts as simulacrum and hyperreality, consumer society, etc.; 5) conducting research into gender studies; 6) analysis of the author's short prose and essays, especially the ones which can be attributed to post-Fukushima literature.

Key words: postmodernism, literary criticism, topos, simulacrum, hyperreality, shock, transgression, literature of terrorism.

Постановка проблеми. Рю Муракамі є одним із найбільш титулованих японських письменників, проте, на відміну від Харукі Муракамі, його твори позбавлені відповідної уваги зі сторони не тільки перекладачів, але й літературних критиків. Попри те, що в японських літературних колах кінець ХХ століття називають «епохою двох Муракамі», одного номінують на Нобелівську

премію, твори іншого ж деякі дослідники, зокрема Джюн Ето [8, с. 189], відносять до субкультури. Оскільки масштаб постаті Рю Муракамі в японській літературі складно заперечувати, існує необхідність окреслити проблеми та перспективи ведення досліджень, присвячених його творчості. Це дозволить значно поглибити розуміння повного літературного контексту Японії, а також

зрозуміти підвалини для формування сучасної японської постмодерністської літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Обмежена кількість наукових публікацій в Україні зумовлена відсутністю перекладів та попередніх розвідок творів Рю Муракамі. На Заході його творчість активно досліджували С. Снайдер, Дж. Ероба, А. Дж. Клемм, К. Кассегорд, Ф. Іліс, К. Живкова, К. Флайшер-Хайнінгер, С. Палмер та інші. У Японії прозу Муракамі досліджували Й. Шімідзу, Я. Судзумура, Р. Мацуура, К. Куроко, Ю. Мінамі та інші. Багато в чому дослідження перелічених вчених перекликаються, проте існують і напрямки досліджень японців, як-от виокремлення прози Муракамі в літературу тероризму, дослідження топосу Північної Кореї, які більше відображають місцевий контекст.

Постановка завдання. Метою проведеної розвідки є виокремлення проблем вивчення прози Рю Муракамі, а також окреслення перспектив подальших досліджень його творчого доробку. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки завдань: розглянути напрямки досліджень творчості Рю Муракамі, які проводилися західними науковцями та в Японії протягом останніх десятиліть, визначити такі, які є недостатньо вивченими, а також запропонувати альтернативні вектори наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу. Рю Муракамі є однією з ключових постатей японської постмодерністської літератури, яскравим представником післявоєнного покоління японських літераторів. Відомо, що народився він у 1952 році в портовому місті Сасебо, в якому була розташована американська військово-морська база, у якості ж письменника дебютував у 1976 році з романом «Майже прозора блакить» (限りなく透明に近いブルー), який того ж року був відзначений престижною премією Акутагави і став бестселером з мільйонним накладом.

Та попри успішну письменницьку кар'єру та визнання в японських літературних колах, Рю Муракамі та його проза залишається поза фокусом літературознавців на Заході та зокрема в Україні, де його романи не перекладалися.

Якщо говорити про науковий доробок, який би висвітлював особливості творів Рю Муракамі в західній літературній критиці, фокус тут зосереджений на розгляді наступних пунктів, які впливають з посмодерності його прози: топоси, симулякри, гіперреальність, «прозорість зла», транснаціональність, трансгресія.

Так С. Снайдер – дослідник і перекладач Рю Муракамі – пов'язує його прозу з феноменами

гіперреальності та симулякрів, а також концепцією «прозорості зла» та «феноменом екстриму», які свого часу теоретизував французький філософ Жан Бодрійяр. Цитуючи француза, Снайдер пише, що в романах Рю Муракамі кожна з трьох категорій симулякру узагальнена до такої міри, що зрештою втрачає всі свої особливості й поглинається іншими [8, с. 204]. Твори японця – своєрідна профілактика хаосу та аномаліям, що виникають на протигагу японському суспільству, яке продукує порядок, прозорість, а також безмежний обмін образами [8, с. 206]. Дві основні лінії екстримального в романах японця – зло («Топаз», «Ібіса», «Пірсинг», «Майже прозора блакить») і фантазія про зло («Діти камер зберігання», «Світ п'ять хвилин опісля», «Любов та уявний фашизм»). Снайдер також вважає твори Муракамі, зокрема романи «Діти камер зберігання» (コインロッカー・ベイビーズ), «Пірсинг» (Piercing), «Майже прозора блакить» (限りなく透明に近いブルー), «Світ п'ять хвилин опісля» (五分後の世界) дотичними до постмодерністських концепцій шоку та відрази, якою її розуміє Ю. Кристева. За Снайдером, стиль оповіді Рю Муракамі полягає в гіперболах та надмірності, які в свою чергу знаходяться під загрозою потонути в буденності [8, с. 206].

Такий підхід перегукується із баченням К. Кассегорда, який пише про генералізацію шоку в романах японського письменника. За його спостереженнями, Муракамі повторює одні й ті ж шокуючі прийоми, що зрештою штовхає його до пошуку нових. Він «проголошує війну нудззі» (тут дослідник цитує колегу Муракамі – М. Шімаду), яка, в його творах завжди підживлена відчуттям пересичення героїв, відрази та нудьги [1, с. 191]. Шок в романах японця не з'являється випадково, він створюється осмислено, герої є агентами шоку, а не його жертвами. Кассегорд також називає шок у прозі Муракамі критерієм автентичності героїв, які пускаються берега та перетинають межі здорового глузду, аби тільки робити те, що диктує воля власного «я» [1, с. 194].

Посилається на Снайдера і Ф. Іліс, яка пише про множинність світів, створених автором у романах «Діти камер зберігання», «Світ п'ять хвилин опісля», «Майже прозора блакить», «Старий терорист» (オールド・テロリスト) та інших, разом із тим апелюючи до симулякру як основного прийому створення альтернативних реальностей [4, с. 264]. Але якщо Харуки Муракамі створює паралельні світи з метою протиставити їх тривіальності повсякдення, Рю переносить їх у площину етики, одночасно відмовляючись від

визначеності моралі, що призводить до загибелі героїв та/або до апокаліптичного знищення світів. Ф. Іліс, погоджуючись зі С. Снайдером, звертає також увагу на використання в романі «Діти камери зберігання» материнської утробы як особливого топосу й окремого простору, до якого прагнуть герої, а також вказує на метафоризацію камери схову, прирівнювання її до інших топосів, присутніх у романі, як-от утроба і місто. [4, с. 262]

Тема тілесності лягає в основу і наукової праці Дж. Ероба, присвяченій репрезентації образу жінок у прозі Рю Муракамі. Особи жіночої статі часто представлені в романах японського автора в якості об'єктів, стають жертвами насильства або представляють найнижчі шари японського суспільства (незаконні емігрантки, повії), проте науковець стверджує, що письменник використовує трансгресію як прийом висвітлення проблем, на які хоче вказати читачеві. Найчастіше трансгресія у звичному розумінні перетину дозволеного та порушення будь-яких табу проявляється у Муракамі саме через жінок, зокрема через жіночі тіла [2, с. 27]. Так повія-героїня роману «Пірсинг» робить проколи в тілі, фактично змінюючи його, для того, щоб зменшити відчуття пригнобленості, героїня ж оповідання «Топаз» тікає від реальності, купуючи собі перстень із топазом, перекладаючи на нього свої сподівання і фантазії [2, с. 21].

На підтвердження цієї думки Майкл Сілверблатт, пишучи про трансгресію в Муракамі, стверджує, що тіло в його прозі стає локусом. Втім, у деяких романах, як-от «Кінопроба» та «Популярні хіти епохи Шьова», героїні, які потерпали від об'єктивації та насильства, підтверджують теорію про трансгресивність романів Муракамі через помсту, доведену до крайнощів [7, с. 1].

Досить розповсюдженим предметом досліджень прози Рю Муракамі на Заході є її транснаціональність, пояснювана значним впливом американської культури, під який автор підпав, зростаючи у місті, де базувалися американські військові. Проникнення західної культури у повсякдення японців помітне й виражається у згадках американської музики, фільмів, акторів, кухні, тощо. Утім Крістіан Первейн вказує на двоїстість зображення Америки й американців в романах Муракамі. Так у «69» дівчина, яка мріяла про поїздку до Сполучених Штатів, стає секс-працівницею, яка надає послуги американським солдатам. У романі «У супі місо» американець Френк приїздить до району розваг у Токіо, де знайомиться з японцями і японками, які уяв-

ляють Америку кожен – по-своєму, не маючи при цьому змоги туди поїхати [6, с. 10].

К. Живкова [5, с. 1] та К. Флайшер-Хайнінгер [3, с. 166] вказують на протиставлення американської та японської самотностей, в якому самотність американська виглядає згубнішою для особистості.

Цікавим є дослідження С. Палмер, яка розглядає топоси, наявні в одному з найменш популярних серед читачів і дослідників романі Муракамі «Війна починається за морем», розмірковуючи про їх розмитість, й узагальнення до «тут і там», «тут і за (морем)» в контексті війни, згаданої в заголовку. Розглянута й тема ідентичності героїв, які ніби з відстані спостерігають за гіперреальним світом «війни», який автор відмежовує від умовно реального, а також їхнє бажання бачити чи не бачити сповнене насильства, наруги й розчарувань «там» [9, с. 293].

Якщо говорити про напрямки досліджень прози Рю Муракамі в Японії, то де в чому вони збігаються з тими, які проводяться на Заході, зокрема, аналіз текстів в рамках постмодерністського дискурсу. Так Ю. Мінамі присвятив свою монографію трактуванню світів, створених Рю Муракамі, а також топосам і локусам у них. Розглядаються такі романи, як «Майже прозора блакить», «Діти камер зберігання», «Кьоко», «Все добре, my friend», «Ібіса», «Тропік печалі», «Світ п'ять хвилин опісля» та «69». Його праця загалом побудована на аналізі присутніх прозі Муракамі дихотомій топосів, як-от «Місто з військовою базою VS. Японія», «Материнська утроба VS. Місто (Токіо)», «Японія VS. Америка» [12, с. 245].

Дослідження топосу міста з військовою базою досить поширені серед японських дослідників, які більш знайомі з місцевим контекстом й акцентують на важливості впливу окупаційного середовища на формування тематики творів й вибору автором зображувальних засобів. Аналіз топосів у романах Рю Муракамі знаходимо також в роботах Й. Шімідзу, зупиняється він, зокрема, на дихотомічних топосах утробы та міста, Америки та Японії. На протигагу М. Сумійоші звертає увагу на значну кількість досліджень, зосереджених на топосі військової бази в творах Муракамі, й змінює вектор дослідження, вписуючи психологічні дисфункції героїв роману «Діти камер зберігання» у топос міста й аналізуючи їхню взаємодію з ним [14, с. 50]. С. О ж у свою чергу пише про більш пізній роман японця, де основним топосом виступає Північна Корея, яку окупує Японія. Дослідник пише про історію відносин двох

країн, а також передумови для переосмислення Муракамі образу зла [13, с. 69].

Значне місце серед розвідок, здійснених японськими науковцями, займають і такі, що позиціонують Рю Муракамі як письменника післявоєнного покоління й розглядають тексти та героїв, відштовхуючись від цієї передумови. Так згаданий вище Й. Шімідзу пише про мотив втрати, який можна спостерігати у ранніх романах письменника, зокрема в «Майже прозорій блакиті». У його розумінні це втрата іншого порядку, ніж та, про яку писали автори воєнного покоління – ідеться скоріше про втрату тих сенсів, яким було наповнене життя більш ранніх поколінь. [14, 73] Шімідзу звертає увагу на відчуття нудоти головного героя й трактує його як реакцію молодшої людини на реальність, в якій існує післявоєнне покоління японців. Рю – літературне альтер-его автора в його дебютному романі – не ідеалізує Японію, не мріє про втечу до Америки чи до Індії, як дехто з його друзів, але відчуває схожу на сартрівську нудоту від взаємодії з новим глобалізованим світом. Про мотив втрати в ранній прозі Муракамі пише й К. Куроко, говорячи не тільки про втрату героями сенсів, але й відчуття 青春 – весни життя, юності [16, с. 15].

Іще одним напрямком, який залишається поза фокусом західних дослідників є аналіз творів Рю Муракамі як літератури тероризму. Головним теоретиком так званої テロの文学 в Японії є Я. Судзумура, який досліджуючи тему тероризму у японській літературі, пише про те, що, на відміну від злочину, терор має в основі не особисті злі наміри, а певні принципи, до номінації яких зазвичай додають суфікс «-ізм» [15, с. 5]. Він веде своє дослідження, розглядаючи Юкіо Мішіму як того, хто своєю творчістю та соціальною активністю залучив до японської літератури тему тероризму, народженого з нігілізму. З цього ж ракурсу науковець розглядає і героїв Рю Муракамі, адже і у випадку «Дітей камер зберігання» і роману «У супі місо», героям нічого втрачати, і вони вдаються до терору різного масштабу. Судзумура порівнює тероризм у баченні Мішіми і героїв романів Рю Муракамі [15, с. 112]. Якщо у першого – це вивірені, заплановані дії, то терор у Муракамі – миттєвий, часто не пояснюваний, і тому іще більш вражаючий для читача. Іще один приклад тероризму як сюжетного підґрунтя, який виокремлює Судзумура у прозі Муракамі – роман «Старий терорист» (オールド・テロ リスト), у якому і герой, і репрезентація тероризму дещо відмінні від ранніх доробків автора – тут терор не формує сюжет

й перекликається з таким, який спостерігаємо у Мішіми [15, с. 150].

Цікавим є також спостереження Судзумури щодо героїв роману «Діти камер зберігання», в якому герої часом прописані у відриві від гендерних моделей поведінки. Так Хаші, вирішивши стати популярним співаком, починає наносити жіночий макіяж, а Анемоне ж зображена андрогінною дівчиною, й у сексуальних сценах із Кіку їхні статеві відмінності ніби стираються. Таке трактування тексту, в якому герої перетинають всі можливі грані, дещо нагадує трансгресивний підхід, хоча Судзумура й не використовує цей термін [15, с. 115].

Якщо в західній критиці присутня думка про трансгресію, втілену в жіночих образах, створених Рю Муракамі, то японські дослідники не застосовують подібний підхід у трактуванні персонажок його романів. Втім Р. Мацуура пише про мачизм, що проявляється у майже повній відсутності позитивної репрезентації жінок в творах японця: вони або секс-працівниці, або наділені негативними рисами, часто зображуються неосвіченими провінціалками. Цікавим є спостереження Мацуура щодо мовлення жінок у романах Муракамі – воно живе, сповнене сленгу та регіонально забарвлене діалектизмами. Подібні спроби передачі жіночого мовлення дослідниця знаходить хіба що в прозі Ічійо Хігучі [17; с. 18].

Тож можемо побачити, що, попри брак досліджень творчості Рю Муракамі в Україні, і в країнах Заходу, і в Японії розвідки цієї царини здійснюються в різних напрямках. Частково це можна пояснити відсутністю перекладів творів автора українською мовою, а також проблематичністю отримання оригінальних текстів для проведення дослідницької роботи. Обмеженим є також доступ українських знавців літератури до японських архівів, репозиторіїв та наукових бібліотек, тому актуалізація наукових досліджень, визначення проблемних напрямків, тощо, були проблематичними.

Висновки. У результаті порівняльного аналізу наукових розвідок творчості японського прозаїка Рю Муракамі було виявлено, що японські науковці здебільшого концентрують свою увагу на типових для творів японця топосах: місто, в якому розташована військова база, місто як камера зберігання, материнська утроба, тощо. Розглядають також випадки використання автором і невизначених топосів, а також топосу Північної Кореї, який автор переосмислює. У західній літературній критиці, окрім топосів, звертають увагу на

наявність у текстах симулякрів та гіперреального, звертаються також до концепцій прозорості зла Бодріяра, явищ шоку та літературного епатажу. У той час, як в японські критики говорять про мачизм Муракамі та негативну репрезентацію жіночих персонажів, у західному дискурсі дослідники сходяться на наявності в його творах трансгресії, проводять паралелі з прозою Брета Істона Елліса. Небагаточисельні японські дослідники відносять доробок Рю Муракамі до так званої літератури тероризму, віднаходячи при цьому впливи Юкіо Мішіми, Кензабуро Ое, активно порівнюють його з Харукі Муракамі. Основні напрямки та перспективи подальших досліджень, на наш погляд, полягають в наступному. Практично відсутній компаративний аналіз ранньої та пізньої прози Рю Муракамі, що дозволило б говорити про його твори як з огляду на розвиток його автор-

ського стилю, так і розглядати їх у літературно-історичному розрізі. Зокрема це допомогло б більш впевнено говорити про взаємні впливи із авторами-сучасниками в Японії та за її межами. Цікавим може виявитися проведення поетологічних досліджень творів, зокрема – мовлення героїв та героїнь, лінгвокультурної репрезентації концептів «тіло», «шок» та інших. Вважаємо за необхідне розширити також осмислення втілень таких постмодерністських концепцій, як симулякр та гіперреальність, суспільство споживання. З огляду на наявність згадок гендерної проблематики в наявних дослідженнях, можна говорити про перспективність розвідок і в цьому напрямку. З огляду на різноманітність творчості Рю Муракамі доцільно було б також звернути увагу на його малу прозу та есеїстику, зокрема присвячену фукушімській трагедії 2011 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cassegård, C. (2002). Shock and Naturalization: An Inquiry into the Perception of Modernity. Carl Cassegård, Stjärng. 15, 234 URL: <https://lucris.lub.lu.se/ws/files/5929234/1693230.pdf> (дата звернення: 29.09.2022)
2. Erobha, Joseph, "An Imitation of Life: The Strength and Struggle of Women in Murakami Ryū" (2020). Masters Theses. 961. URL: <https://doi.org/10.7275/17744253> (дата звернення: 29.09.2022)
3. Fleischer-Heininger C. Loneliness as the New Human Condition in Murakami Ryū's *In za miso sūpu*. URL: <https://doi.org/10.31273/eirj.v9i3.893> (дата звернення: 29.09.2022)
4. Ilis F. "The Emergence of Violence and the Terror of Being Born in Murakami's *Coin Locker Babies*." *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 7.1 (2021) URL: <https://doi.org/10.24193/mjst.2021.11.16> (дата звернення: 29.09.2022)
5. Jivkova K. Japanese and American Cultural Convergence in Ryu Murakami's "In the Miso Soup" URL: <https://retrospectjournal./2021/10/17/japanese-and-american-cultural-convergence-in-ryu-murakamis-in-the-miso-soup/> (дата звернення: 20.09.2022)
6. Perwein C. Transnational Japanese-American Ambiguities in Select Works of Murakami Ryu. *NANZAN REVIEW OF AMERICAN STUDIES*. Volume 40 (2018) URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/236164694.pdf> (дата звернення: 29.09.2022)
7. Silberblatt M. Shock Appeal / Who Are These Writers, and Why Do They Want to Hurt Us? : The New Fiction of Transgression URL: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1993-08-01-bk-21466-story.html> (дата звернення: 29.09.2022)
8. Snyder S., Gabriel P., Oe and Beyond: Fiction in Contemporary Japan. University of Hawai'i Press, 1999. JSTOR URL: www.jstor.org/stable/j.ctt6wqzjt (дата звернення: 25.05.2022)
9. パルマー, セーラ. 村上龍『海の向こうで戦争が始まる』における日本とアジア : 距離・コミュニティ・暴力. 東京: 発行日, 2018, 巻 16, p. 283-296 URL: <https://cir.nii.ac.jp/crid/1390853649532663552> (дата звернення: 29.09.2022)
10. 上岡 伸雄. テロと文学 9.11後のアメリカと世界. 東京: 集英社, 2016, 265 ページ.
11. 住吉 雅子. 都市と病-村上龍『コインロッカー・ベイビーズ』論- 奈良教育大学国文 : 研究と教育, 39巻, 奈良: 奈良教育大学国文学会, 2016, 32 – 45ページ.
12. 南 雄太. 村上龍作家作品研究 : 村上龍の世界地図. 東京: 専修大学出版局, 2007, 254ページ.
13. 呉 世宗. 帝国を引き継ぐ文学形式 –1992年以降の日本現代 文学における北朝鮮表象、村上龍『半島を出よ』を中心に-. 神戸: 外国語大学外国学研究, 93号, 2019, 67-180ページ.
14. 清水 良典. MURAKAMI-龍と春樹の時代. 東京: 幻冬舎新書, 2008, 276ページ.
15. 鈴村 和成. テロの文学史 三島由紀夫にはじまる. 東京: 太田出版, 2016, 221 ページ.
16. 黒古 一夫. 村上龍-「危機」に抗する想像力. 東京: 勉誠出版, 2009, 285ページ.
17. 松浦 理恵子. 非=男性作家としての村上龍. 群像日本の作家. 村上龍. 東京: 小学館, 1998, 303ページ.

РОЗДІЛ 8 ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398.87

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.40>

МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ У ВІТЧИЗНЯНИХ ГУМАНІТАРНИХ СТУДІЯХ XX–XXI СТ.: АКТИВНІСТЬ, ДИНАМІКА, СИНЕРГІЯ

THE PERSONALITY MODEL IN DOMESTIC HUMANITARIAN STUDIES OF THE XX-XXI CENTURIES: ACTIVITY, DYNAMICS, SYNERGY

Павлова А.К.,

orcid.org/0000-0001-6214-8738

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри фольклористики

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті простежено концептуальні підходи до окреслення моделі людини у вітчизняних гуманітарних студіях XX–XXI ст. Теоретичний екскурс здійснюється на основі праць відомих учених: О. Кульчицького, А. Єрмоленка, В. Шинкарука, В. Табачковського, В. Калуги, Н. Хамітова.

У дискурсі О. Кульчицького окреслено етнопсихологічні характеристики, власну інтенційність, історичні та соціальні чинники формування особистості. Акцентовано на вадливості персональних виявів кожної людини, її неповторної зовнішності, світогляду, загальноєвропейських витоків психічного розвитку. У працях дослідника виокремлено пріоритетні завдання та методологічні засади філософської антропології, її особливості та місце в новій філософській парадигмі.

У полі зору А. Єрмоленка – нова соціокультурна дійсність, розробка проблем моралі, кореляція понять універсальне – індивідуальне в буттєвому циклі людини й спільноти, вияви людської сутності в різних ситуаціях та сферах суспільного життя: від релігійного – до економічного та політичного.

Коло питань, яке з'ясовувалось В. Шинкаруком та його послідовниками, оберталось навколо людини як домінанти комплексного вивчення, що в радянські часи не корелювало з офіційною світоглядною та політичною доктриною. Діада людина – світ у науковому дискурсі дослідника виокремлювалась у особливий пласт гуманітарного знання, розкриваючи інноваційне бачення самого предмета філософії – людини з її особливою реальністю, переживанням події в своєму бутті та бутті інших, різноманітних криз, зумовлених власною інтенцією.

Модус осмислення В. Калугою понять «ідентичність» та «самоідентичність» особистості розгортається в контексті взаємозв'язків між емпіричною річчю та системою образів, які виникають в уяві під впливом зовнішніх чинників, що, зрештою, сприяє формуванню поліаспектного уявлення про певне явище чи подію.

Ключові слова: традиційна необрядова поезія, фольклорний твір, антропологічна модель, філософська антропологія, людина, ідентичність, етнос, система образів.

The article traces the conceptual approaches to delineating the human model in domestic humanities studies of the 20th-21st centuries. The theoretical excursion is based on the works of famous scientists: O. Kulchytsky, A. Yermolenko, V. Shinkaruk, V. Tabachkovsky, V. Kaluga, N. Khamitov.

In the discourse of O. Kulchytsky, ethnopsychological characteristics, personal intentionality, historical and social factors of personality formation are outlined. Emphasis is placed on the priority of personal manifestations of each person, his unique appearance, worldview, pan-European origins of mental development. In the researcher's writings, priority tasks and methodological principles of philosophical anthropology, its features and place in the new philosophical paradigm are highlighted.

In A. Yermolenko's field of vision is a new socio-cultural reality, the development of moral problems, the correlation of universal-individual concepts in the life cycle of man and community, manifestations of the human essence in various situations and in various spheres of social life: from religious to economic and political.

The circle of questions, which was clarified by V. Shinkaruk and his followers, revolved around man as the dominant of complex study, which in Soviet times did not correlate with the official worldview and political doctrine. The man-world dyad in the scientific discourse of the researcher was separated into a special layer of humanitarian knowledge, revealing an innovative vision of the very subject of philosophy – a person with his special reality, experiencing events in his being and the being of others, various crises caused by his own intention.

V. Kaluga's method of understanding the concepts of "identity" and "self-identity" of an individual unfolds in the context of relationships between an empirical thing and a system of images that arise in the imagination under the influence of external factors, which ultimately contributes to the formation of a multi-aspect perception of a certain phenomenon or event.

Key words: traditional non-ritual poetry, folklore work, anthropological model, philosophical anthropology, person, identity, ethnos, system of images.

Постановка проблеми. Антропологічна модель в сучасних гуманітарних студіях пов'язана із системністю особистості, що виявляється в реалізації нею магістральних функцій та в різноманітних обставинах її існування. Людина постає і витвором цього зовнішнього світу, і водночас творцем історії, творцем мистецтва, зокрема фольклорних творів, у яких вона детермінує родові, культурні та соціальні категорії відповідно до засад своєї екзистенційної свідомості. У традиційній необрядовій поезії українства віддзеркалюються риторичні, етичні, естетичні, соціальні канони через репрезентацію мовлення, праці, обрядів, звичаїв, синергію сприйняття резонансних подій у житті особи та цілої спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним для нашого дослідження є задіяння інтегративного підходу, оскільки проблема особистості складна, багатогранна, до неї долучалися й долучаються фахівці різних галузей знань: фольклористи, філософи, антропологі, соціологи, історики, психологи, культурологи, педагоги тощо.

Учені Є. Заїка, О. Зімовін зосереджують увагу на кореляції понять «рефлексивність» та «рефлексія», актуалізуючи феноменологічний підхід до окреслення рефлексивності, а також виокремлюють її вияви у духовному житті людини. На думку дослідників, це поняття потребує синтетичного осмислення, з урахуванням різних аспектів людської психіки, а також соціальної взаємодії, мисленнєвої діяльності, комунікативних чинників, оскільки «рефлексивність особистості – це здатність до спрямування власної діяльності на саму себе, на власні особливості стосовно уможливлення самоконструювання, саморозвитку, самоспричинення, хоча її розгортання може мати не лише конструктивний, а й деструктивний характер» [2, с. 92].

У публікації «Культурологічні виміри осмислення людини в постнекласичній науковій парадигмі» дослідницею О. Оверчук простежено сутність дилеми людина – культура на прикладі теоретичних розробок представників постмодерністського напрямку М. Фуко та Ж. Дерріди. На основі компаративного аналізу зазначених концепцій виокремлено модель особистості інтегративного типу з особливим світобаченням та аксіологічним колом.

Важливим чинником життєдіяльності людини доби постмодерну, на думку О. Оверчук, є особиста актуалізація вмінь у проєкції сенсотворчої організації життєвого середовища, гармонізації духовного світу, а також усвідомлення самотутніх рис, параметрів самоідентичності [7, с. 13–18].

Психологиня С.О. Подофей у роботі «Я-концепція людини як потенціал становлення її суб'єктності» проаналізувала концептуальні підходи в тлумаченні терміна «суб'єктність» на прикладі теоретичних напрацювань вітчизняних учених В. Татенка, З. Карпенко, О. Бондаренка. З-посеред визначальних засад цього поняття – динамічність, самостійність, цілеспрямованість, життєва активність. Акцентовано також на пріоритетних характеристиках особистості, таких, як: здатність моделювати буття, видозмінювати простір особистого існування, здійснювати самоаналіз сутності духовного та фізичного потенціалу, визнавати власну самотутність, долучатися до різноманітних аспектів соціокультурного життя. Виокремлено також значення Я-образу у моделюванні Я-концепції [8, с. 79–80].

Постановка завдання. У центрі традиційної культури – людина та світ як цінність її багатогранного життя, життєві сенси, діяльність, емотивність та синергія прагнень до реалізації сутнісної мети життя. Окреслення аспектів структурування антропологічної моделі фольклору потребує компаративного аналізу наукових гуманітарних студій, у яких простежено концептуальні підходи до інтегративного осмислення особистості, що є *метою нашої публікації*.

Виклад основного матеріалу. Концепти антропологічної моделі можна дослідити на прикладі наукових здобутків учених другої половини ХХ – ХХІ століття. Від античної філософії – до теорії кордоцентризму, надбань Г. Сковороди, М. Шашкевича, І. Франка, Т. Шевченка та інших визначних діячів української культури розгортається панорама осмислення людини та її духовного універсуму в багатогранній творчості О. Кульчицького [4, с. 45–75].

Залучаючи напрацювання з різних галузей знань, учений виокремлює актуальність філософії в моральному та естетичному удосконаленні, міжособистісній та соціальній взаємодії. На основі порівняльного методу дослідником простежуються різні підходи до розуміння людини в діалектиці сенсів, таких, як природне – універсальне – індивідуальне.

Водночас, універсальне аксіологічне коло людини доповнюється системою особливих атрибутів українського етносу, що підкреслює унікальність української культури. У науковій спадщині О. Кульчицького модель особистості постає як результат кореляції спільних історико-суспільних чинників та особистих прагнень. Акцентовано на важливості персональних виявів кожної людини, її неповторної зовнішності, світогляду, європей-

ських витоків психічного розвитку. У працях дослідника окреслено пріоритетні завдання та методологічні засади філософської антропології, її особливості та місце в новій філософській парадигмі [6, с. 13–20].

У творчості О. Кульчицького важливе місце посідає проблема світогляду, його сутнісних характеристик, засад формування та реальних виявів. Людський поступ учений розкриває через особливості осягнення світу, аналітичне сприйняття різних сфер буття, а в самому становленні світогляду виокремлює три важливі періоди. У перший період осмислення світобудови відбувається акумуляція різнобічних проблем, ідей та ідеалів, морально-етичних установок. Для другого – характерний відхід від казкових уявлень про все, що відбувається, та усвідомлення реалій природного середовища, на фоні якого людина, залучаючи здобутки технічного прогресу, організовує своє буття. З осмисленням ролі культури в житті людини і соціуму пов'язаний третій період – це пізнання духовного світу в охопленні вражень, суджень, ідеалів особистості та цілого соціуму, виплеканих і ціннісних [5, с. 13–25].

Постулати комунікативної практичної філософії представлені відомим ученим А. Єрмоленком. Філософський дискурс ґрунтується на принципах класичної комунікативної теорії К.-О. Апеля, П. Ульріха, В. Гюсле та інших учених, виокремлюючись засадничим вектором етико-прикладного змісту. У працях А. Єрмоленка наявна пропозиція формування інноваційної етики гуманістичного характеру, осердям якої є реалізація морального обов'язку та місія відповідальності за усе, що було здійснено особистістю. Мається на увазі колективний характер такої відповідальності з урахуванням доброзичливих міжлюдських взаємин, а важливі правила комунікативної філософії проєктуються з визнанням цінності людського буття [1, с. с. 160–165].

У полі зору автора – новітня соціокультурна парадигма, розробка проблем моралі, кореляції понять універсальне – індивідуальне в буттєвому циклі людини й спільноти, виявів реальної етичної сутності в різних ситуаціях та в різних сферах суспільного життя: від релігійного – до економічного та політичного [1, с. 160–165].

Важливою віхою в осмисленні концепції особистості, її світобачення, атрибутів та сенсів у часо-просторовому континуумі стала діяльність сучасного вітчизняного філософа Володимира Шинкарука, який став фундатором цілісної антропологічної школи [11].

Передумовами такої методологічної еволюції постали наукові студії вченого про представників німецької класичної філософії, які тлумачили сутність людського життя в аспекті трансцендентності, того, що перебуває поза межами чуттєвого пізнання всього суцього. Коло питань, яке з'ясувалось В. Шинкаруком та його послідовниками, оберталось навколо людини як доміанти комплексного вивчення, що в радянські часи не поєднувалось з офіційною світоглядною та політичною доктриною [15, с. с. 140–155].

Діада людина – світ у науковому дискурсі дослідника виокремилась у особливий пласт філософського вчення, розкриваючи інноваційне бачення самого предмета філософії – людини з її особливою реальністю, переживанням подієвості в своєму бутті та бутті інших, численних криз, зумовлених власною інтенцією. Проблематика праць антропологічного характеру ставала дедалі ширшою, оскільки уможлилювала окреслення концепції особистості з урахуванням життя і побуту українського етносу на тлі спільно пережитих подій, зокрема, революцій, війн, жахів сталінського режиму, складних повоєнних років, ідеологізації культуротворчого процесу тощо. Антропологічний вимір філософського дискурсу ґрунтувався на фундаментальних теоретичних напрацюваннях представників «філософії серця», творчої інтелігенції 20-30-х рр., письменників-шістдесятників тощо [15, с. с. 70–85].

В. Шинкарука називають ініціатором антропологічного повороту у вітчизняній філософській думці, оскільки в центрі досліджень постала реальна людина з її екзистенцією як переживанням власного існування, зі здатністю не лише раціонально сприймати й відтворювати образ світу, але й осягати живу історію та подієвість із вірою, надією та любов'ю [14, с. 145–150].

У працях екзистенційного характеру цікавими є міркування автора про феномен любові, яка відіграє важливу роль у процесах людинотворення, оскільки збагачує, наповнює добротою і милосердям. Апелюючи до новозавітної концепції, мислитель визнає домінантність любові з-посеред цієї екзистенційної тріади. Зосерджується увага також на амбівалентності цього почуття. З одного боку, воно приносить радість, людина почувається багатою, здобувши такий неоціненний дарунок, що наповнює життя сенсом і натхненням, а з іншого, переживає про те, що ніколи не зможе оволодіти цим багатством повною мірою, і життя без любові зробить її убогою та самотньою [14, с. 148].

Як представник вітчизняної філософської антропології, В. Табачковський наголошував на необхідності комплексного вивчення особистості, оскільки всі її протиріччя пов'язані з виявами антиномій стосовно внутрішньої сутності з усіма перевагами, з одного боку, та самою життєвою реальністю з її кризами, конфліктами та хибами, з іншого. Така позиція зумовила відхід від есенціального модусу в осмисленні людини та її буття та перехід на екзистенціальний вимір філософської парадигми, що стало магістральним вектором діяльності Київської антропологічної школи.

Учений простежує філософське осягнення людини в історичній ретроспекції, розпочинаючи від антропоморфності, міфологічних уявлень, осмислення її як «образу універсуму», паралелей між людською тілесністю та Всесвітом. У своїх працях мислитель пропонує розглядати філософську антропологію як науку «про природу (сутність) людини, про критерії «людськості» в усіх сферах життя, про взаємозв'язок людини й світу, «мікрокосм» та «макрокосм», про вселюдське та індивідуально-унікальне в людині, про людське призначення та можливість людського самоздійснення тощо» [9, с. 17–20].

В. Табачковський ставить питання про позитивний чи негативний характер антропології, апелюючи до теоретичних здобутків М. Гайдеггера, М. Фуко, Ж. Дельоза, М. Шелера та інших учених, звертаючи увагу на аспекти ставлення до індивідуального життя та життя в широкому сенсі. В. Табачковський зауважував, що на зміну нормативно-ригористичній антропології прийшла сучасна її форма, яка зосередилася на новому осмисленні людини як мікрокосмосу, кола морально-етичних чеснот та їхньої неоднозначної природи в системі взаємодії людина – людина, людина – світ [10, с. 28].

Глибокий аналіз сутнісних виявів ідентичності та самоідентичності здійснив В. Калуга, простежуючи різні форми подієвості, особливостей соціальної взаємодії, науково-технічного розвитку, культурного життя, засад етнопедagogіки в системі формування ідентичності та занурення у власні глибини осягнення світу, справжньої людської сутності з усвідомленням самоідентичності. З-посеред інших проблем, ученого заінтригувала специфіка гри як «ключ до зняття протиріч між ідентичністю та самоідентичністю» [3, с. 326].

Модус осмислення В. Калугою понять «ідентичність» розгортається в контексті взаємозв'язків між емпіричною річчю та системою образів, які виникають в уяві під впливом зовнішніх чинників, що, зрештою, сприяє формуванню поліа-

спектного уявлення про певне явище чи подію. Простежуючи природу розуму в феноменологічному вимірі, його ознаки та практичну роль у людському житті, учений звертає увагу на ймовірність синтезу філософського компонента та магічної практики, застерігаючи при цьому від крайнощів містичного осягнення [3, с. 138].

Окрім низки важливих питань антропологічного характеру, Л. Калуга порушує складну й невичерпну проблему любові, що також є актуальною для дослідження антропологічної моделі фольклору. Розгортаючи тезу К. Кастанеди про наявність у особистісному становленні абстрактної цілі, антрополог розмежовує її значення з ціллю конкретною, яка не має нічого спільного з унікальним внутрішнім світом людини, оскільки вона залежить від різних чинників, зокрема впливу інших особистостей, сутнісної оцінки спільноти, популяризації якоїсь ідеї тощо: «Абстрактна ціль тому й абстрактна, бо стосується винятково внутрішнього світу або матеріально не проявленого чи ідейно неоформленого світу, тобто чистого буття, відкритого лише для споглядання чи осягнення» [3, с. 289].

Важливим теоретико-методологічним підґрунтям у дослідженні антропологічного виміру українського фольклору є праці відомого вітчизняного філософа Н. Хамітова. Серед багатьох праць автора про людину, її сутність, мету та сенс життя, шляхи звільнення від буденності – «Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології». (2017), «Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту» (2019) тощо. Зокрема, в публікації «Філософська антропологія: світовий та вітчизняний контексти» (2021) автор приділяє увагу детермінації поняття «філософська антропологія» як науки, яка «вивчає складність і суперечливість людського буття, колізії сутності й існування людини, таїну людської природи» [13, с. 82].

Акцентовано на відмінностях цього напрямку від власне антропології, яка досліджує особливості соціального та культурного характеру, їхньої іманентної суті. За Н. Хамітовим, магістральним завданням філософської антропології є осягнення універсалій, які притаманні особистостям, а також виокремлення самобутніх людських рис та специфіки цілих спільнот. Учений вважає, що з-посеред галузей гуманітаристики ця наука постає, з одного боку, як метатеорія, яка синтезує напрацювання у різних сферах стосовно людини та її соціокультурних характеристик, а, з іншого, вивчає вияви «глибинного духовно-душевного»

в формуванні особистості, що дозволяє вийти за межі іманентності, підіймаючись до трансцендентності. З огляду на це, її названо «філософією трансцендування» [12, с. 15–16].

Висновки. У сучасному гуманітарному дискурсі представлено багатогранне осмислення людини, етнопсихологічних характеристик, аксіологічних вимірів буття. Зосереджується увага на детермінації та диференціації понять «рефлексія»

та «рефлексивність», «ідентичність» та «самоідентичність». Проблема людини та її буття, людського та божественного розгортається на рівні осмислення іманентного і трансцендентного. Важливими є праці вчених, які представляють сферу філософської антропології, що вивчає універсальне в житті людей, а також унікальне й неповторне в самій особистості, специфічні риси різних співтовариств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ермоленко А.М. Комунікативна практична філософія: підручник. Київ: Лібра, 1999. С. 229 – 488. 488 с
2. Заїка Є. Рефлексивність особистості як предмет психологічного пізнання / Є. Заїка, О. Зімовін. *Психологія і суспільство*. 2014. № 2. С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2014_2_9
3. Калуга В.Ф. Ідентичність та самоідентичність як соціокультурні феномени суспільного буття людини: гендерні та екзистенціальні виміри: дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ: [б.в.], 2016. 394 с.
4. Кульчицький О. 1 Основи філософії і філософічних наук. Серія: Підручники. Мюнхен – Львів: Укр. Вільн. Університет, 1995. Ч. 42. 164 с.
5. Кульчицький О. Світовідчуття українця. Українська душа. Нью-Йорк – Торонто: Ключі, 1956. С. 13–25.
6. Кульчицький О. Український персоналізм. Філософська і етнопсихологічна синтеза. – Мюнхен; Париж: Б. в., 1985. 192 с.
7. Овчарук О. Культурологічні виміри осмислення людини в постнекласичній науковій парадигмі. *Культурологічна думка*. 2015. № 8. С. 13–18.
8. Подофей С.О. Я-концепція людини як потенціал становлення її суб'єктності. *Молодий вчений*. 2017. № 10.2 (50.2). С. 79–83.
9. Табачковський В.Г. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах / В.Г. Табачковський, А.М. Дондюк, Г.І. Шалашенко, Є.І. Андрос, Г.П. Ковадло; Київ: Наук. думка, 2004. 244 с.
10. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: навч. посібник / В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Н.В. Хамітов та ін. Київ: Либідь, 2004. 432 с.
11. Філософський енциклопедичний словник / голова редколегії В.І. Шинкарук. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. 742 с.
12. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 3-є видання, виправлене і доповнене. Київ: КНТ, 2019. 394 с.
13. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: світовий та вітчизняний контексти. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 5. С. 81–94. URL: <https://doi.org/10.15407/vsn2021.05.081>
14. Шинкарук В. Віра, Надія, Любов. *Віче*. 1994. № 3. С. 145–150.
15. Шинкарук В.І. Філософська антропологія: екзистенціальні проблеми / В.І. Шинкарук, В.Г. Табачковський, Г.І. Шалашенко, Є.І. Андрос, Г.П. Ковадло. Київ: Пед. думка, 2000. 286 с.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 24
Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 24,41. Замов. № 1022/432. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.